

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
W WARSZAWIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

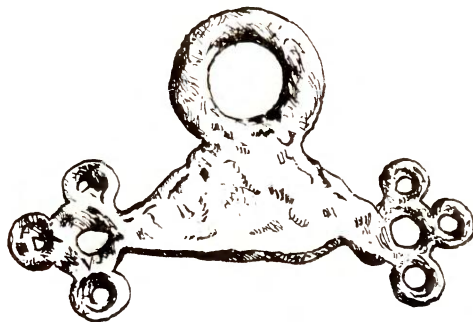
ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHEOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LII

1991-1992

ZESZYT (LIVRE) 2

WARSZAWA

VARSOVIE

Redaguje zespół: Jan Jaskanis – redaktor naczelny, Teresa Dąbrowska, Teresa Węgrzynowicz – zastępczyni redaktora naczelnego, Jacek Andrzejowski, Wojciech Rozwadowski – sekretarz redakcji, Wojciech Brzeziński, Grażyna Dmochowska-Orlińska, Andrzej Tomaszewski – członkowie

Tłumaczenia streszczeń na język angielski – Alicja Petrus-Zagroba

Materiał ilustracyjny do niniejszego zeszytu wykonali:
Monika Bajkowska, Tadeusz Biniewski, Anna Bronicka, Andrzej Ciecchanowski, John M. Coles, Wiesława Gawrysiak-Leszczyńska, Krystyna Hahuła, Małgorzata Kaczmarczyk, Wojciech Krajewski, Hanna Łęgowiecka-Cewińska, Janusz Łupina, Andrzej Ring

Redaktor Wydawnictw Akcydensowych – Andrzej Sołomiewicz

Rycina na okładce przedstawia rekonstrukcję zawieszki z kolekcji Paula Schachta

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Od tomu LIII prenumeratę realizuje Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych Polskiej Akademii Nauk (Księgarnia ORPAN, Pałac Kultury i Nauki, 00-901 Warszawa). Ośrodek prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień **na stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych”**. Do przesyłki ORPAN dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki.

Ośrodek realizuje również zamówienia dotyczące egzemplarzy archiwalnych „Wiadomości Archeologicznych” oraz pozostałych dostępnych na rynku księgarskim publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

Adres redakcji: ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
Państwowe Muzeum Archeologiczne, tel. 313221

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LII

Zeszyt (Livre) 2

SPIS TREŚCI

Contents

DZIAŁ EPOKI ŻELAZA
Państwowego Muzeum Archeologicznego
w Warszawie
00-950 Warszawa, ul. Długa 52 < Arsenal >
tel. (0 22) 31-32-21/152, fax (0 22) 31-51-95

Rozprawy

- Anna Bitner-Wróblewska, Z badań nad ozdobami emaliowanymi w kulturze wielbarskiej. Na marginesie kolekcji starożytności Paula Schachta z Malborka 115
Enamel Ornaments in the Wielbark Culture. On the Margin of Studies of the Collection of Antiquities of Paul Schacht from Malbork

Materialy

- Zygmunt Krzak, Nowe stanowiska neolityczne w dorzeczu górnej Opatówki na Wyżynie Sandomierskiej 133
New Neolithic Sites in the Upper Opatówka River Basin on the Sandomierz Upland
- Krystyna Hahuła, Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Janowie, woj. toruńskie 141
A Cemetery of the Wielbark Culture in Janowo, Toruń Voiv.
- Andrzej Bronicki, Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne okolic Siedliszcza i Pawłowa w woj. chełmskim 157
Prehistoric and Early Medieval Settlements in the Vicinity of Siedliszcze and Pawłów in Chełm Voiv.
- Jerzy Głosik, Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1977–1981 209
The Catalogue of the Archaeological Emergency Service for the Years 1977–1981
- Kronika 235

DO AUTORÓW „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” prosi Autorów o dostarczanie tekstów – w miarę możliwości – na dyskietkach (5,25'' lub 3,5'') w edytorach Word Perfect (wersja 5.0 lub 5.1), Microsoft Word (wersja 4.0 lub wyższa), Chi Writer (wersja 3.0 lub 4.0). Dyskietce powinien towarzyszyć 1 egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ze względów technicznych ilustracje powinny być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi.

Powyższa procedura ułatwi Autorom, jak również redakcji, szybsze przygotowywanie prac do druku w zbliżonej do tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych” formie edytorskiej.

Ponieważ nie wszyscy Autorzy mają możliwość pracy z komputerem w określonym edytorze tekstu, redakcja nadal będzie przyjmować opracowania przygotowane na dotychczasowych zasadach.

Jednocześnie redakcja pragnie poinformować o wprowadzeniu, poczynając od tomu LIII, płatności honoraryjnych wyłącznie za prace zamówione u Autorów. Zasada ta jest wymuszona na wydawcy obecnymi (wierzymy, że przejściowymi) ograniczeniami finansowymi. Przepraszając za tę decyzję, liczymy na wyrozumiałość Autorów.

dr Jan Jaskanis
redaktor naczelny

ANNA BITNER-WRÓBLEWSKA

Z BADAŃ NAD OZDOBAMI EMALIOWANYMI W KULTURZE
WIELBARKSKEJ.
NA MARGINESIE KOLEKCJI STAROŻYTNOŚCI PAULA SCHACHTA
Z MALBORKA

ENAMEL ORNAMENTS IN THE WIELBARK CULTURE. ON THE MARGIN OF STUDIES OF THE COLLECTION OF
ANTIQUITIES OF PAUL SCHACHT FROM MALBORK

W 1955 r. do zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie trafiło kilkanaście zabytków przekazanych przez Ryszarda Mejera, zamieszkałego w Malborku przy alei Sprzymierzonych 31. Należały one wcześniej do Paula Schachta z Malborka, mieszkającego w tym samym domu przed 1945 r. Miejsce pochodzenia zabytków jest nieznane; zostały one zapisane w księdze inwentarzowej muzeum jako pochodzące „z okolic Malborka” (nr inw. PMA/IV/7686, nr kat. 1–23).

Znaleziska typu kolekcji P. Schachta, mimo braku jakiegokolwiek dokumentacji, mają ogromne znaczenie źródłowe. Zniszczenia II wojny światowej dotknęły bowiem w szczególnie sposób zasobów archeologicznych z b. Ost- i Westpreussen. Działania wojenne oraz bezmyślna dewastacja tuż po zakończeniu wojny zniszczyły zdecydowaną większość zbiorów kilkudziesięciu muzeów różnych typów na Pomorzu i Mazurach (Antoniewicz 1946, s. 92–96; Losy..., s. 96–102; Skurpski 1947; 1948, s. 38–50). Stąd potrzeba analizy wszelkich, nawet tych niepełnowartościowych pod względem naukowym, materiałów z tego terenu.

Pewnymi przesłankami dla określenia terytorium, z jakiego pochodzi omawiana kolekcja, mogą być analiza tego typu zbiorów z Pomorza i Mazur oraz próba sprecyzowania terytorialnych granic zainteresowań kolekcjonerów. Zbieraniem starożytności zajmowano się tu poczynając od XVII w., przy czym było to zajęcie nie tylko arystokracji i ziemia-

ństwa, lecz również mieszczaństwa. Z jego inicjatywy powstały kolekcje urn przy bibliotekach w Toruniu, Gdańsku i Elblągu. Zbiory popielnic z odkrywanych przypadkowo cmentarzysk znajdowały się także w rękach prywatnych. W początkach XVIII w. tworzył swoją kolekcję Jakub Blivernitz, burmistrz Malborka. Obejmowała ona znaleziska z terenu dolnego Powiśla (okolice Tczewa, Sztumskiej Wsi). Słynny zbiór pastora J. A. Helwina dotyczył terenów Mazur, a zwłaszcza okolic Węgorzewa (Abramowicz 1983, s. 157–158, 160, 179–180, 191–192). Zabytki z okolic Węgorzewa znajdowały się także w niezwykle interesującej kolekcji superintendenta Pisanskiego z przełomu XVIII i XIX w. (Nowakowski 1986, s. 385–386). Niektórzy kolekcjonerzy gromadzili swoje zbiory na drodze samodzielnych wykopalisk, jak np. radca zdrowia (Sänitäts-Rath) dr Marschall z Malborka, w którego posiadaniu znajdowały się m.in. liczne zabytki z cmentarzyska w Wielbarku (Andrzejowski, Bursche 1986, s. 322). Pewne wyobrażenie o skali kolekcjonerstwa daje suplement do katalogu wystawy berlińskiej z 1880 r., gdzie znajdujemy informacje o ponad 200 publicznych i ponad 300 prywatnych kolekcjach z terenu Niemiec (Voss 1880; por. Ebert 1927, s. 353–354; Gummel 1938, s. 232). Pracę A. Vossa kontynuował Hugo Mötefindt (1917, s. 27–50), którego spis muzeów i kolekcji obejmuje ponad 1100 pozycji. Po 1917 r. nie prowadzono już prac tego rodzaju.

Z terenu b. Prus Wschodnich najstynniejszy jest dziewiętnastowieczny zbiór zabytków prahistorycznych właściciela ziemskiego Teodora Blella (Blume 1912, s. 17–18; Mötefindt 1917, s. 31; Gummel 1938, s. 233, 249, 251, 348; Antoniewicz 1946, s. 95). Obejmował on znaleziska ze stosunkowo szerokiego obszaru, mianowicie z Pomorza, Warmii i Mazur. Inne kolekcje miały jednak zdecydowanie mniejsze ramy terytorialne. Na przykład w skład zbioru oficera Mathesa wchodziły głównie materiały z cmentarzyska w miejscowości Ciepłe, woj. gdańskie (Blume 1912, s. 17). Natomiast kolekcja majora Kasiskiego z Pomorza Zachodniego obejmowała zabytki z okolic Szczecinka, woj. koszalińskie i Człuchowa, woj. słupskie (Blume 1912, s. 18; Mötefindt 1917, s. 32). Tego typu prywatne zbiory, obok kolekcji towarzystw starożytnych czy gimnazjów (Andrzejowski, Bursche 1986, s. 322–323), stały się podstawą zbiorów wielu muzeów regionalnych¹. W okresie międzywojennym w b. Prusach Wschodnich funkcjonowało ponad 30 takich placówek (La Baume 1942, s. 30–31; Antoniewicz 1946, s. 92–96; 1948, s. 326). Zakres zainteresowań terytorialnych ograniczał się zwykle do najbliższego regionu, nie wykraczającego poza granice danego powiatu. Jedynie muzea w Lidzbarku Warmińskim, woj. olsztyńskie, Młynarach, woj. elbląskie i Olsztynie obejmowały szersze terytoria (Skurpski 1948, s. 46–47). Bogate muzeum krajoznawcze w Lidzbarku gromadziło różnorodne ekspozyty z Warmii, zbiory etnograficzne z Młynar dotyczyły natomiast terenów Pogeżanii. Najszerszy był zasięg wielodziałowego muzeum w Olsztynie, obejmującego całą rejencję olsztyńską.

Krótką analizą charakteru kolekcji starożytności przedstawioną powyżej wskazuje na lokalny w większości zakres zainteresowań miejscowych miłośników przeszłości, ograniczonych zwykle do najbliższej okolicy, do miejsca zamieszkania kolekcjonera. Zbiór T. Bella o szerokim zasięgu terytorialnym należał do absolutnych wyjątków. Charakter tego typu kolekcji zdaje się więc wskazywać na pochodzenie zbioru P. Schachta z terenu Powiśla bądź niezbyt odległych okolic, a tym samym na jego związek z kulturą wielbarską. Przeprowadzona poniżej chronologiczno-formalna analiza składu kolekcji ma służyć weryfikacji tej hipotezy. Zbiór sprawia wrażenie zwanego zespołu pochodzącego z jednego stanowiska. Stan zachowania zabytków

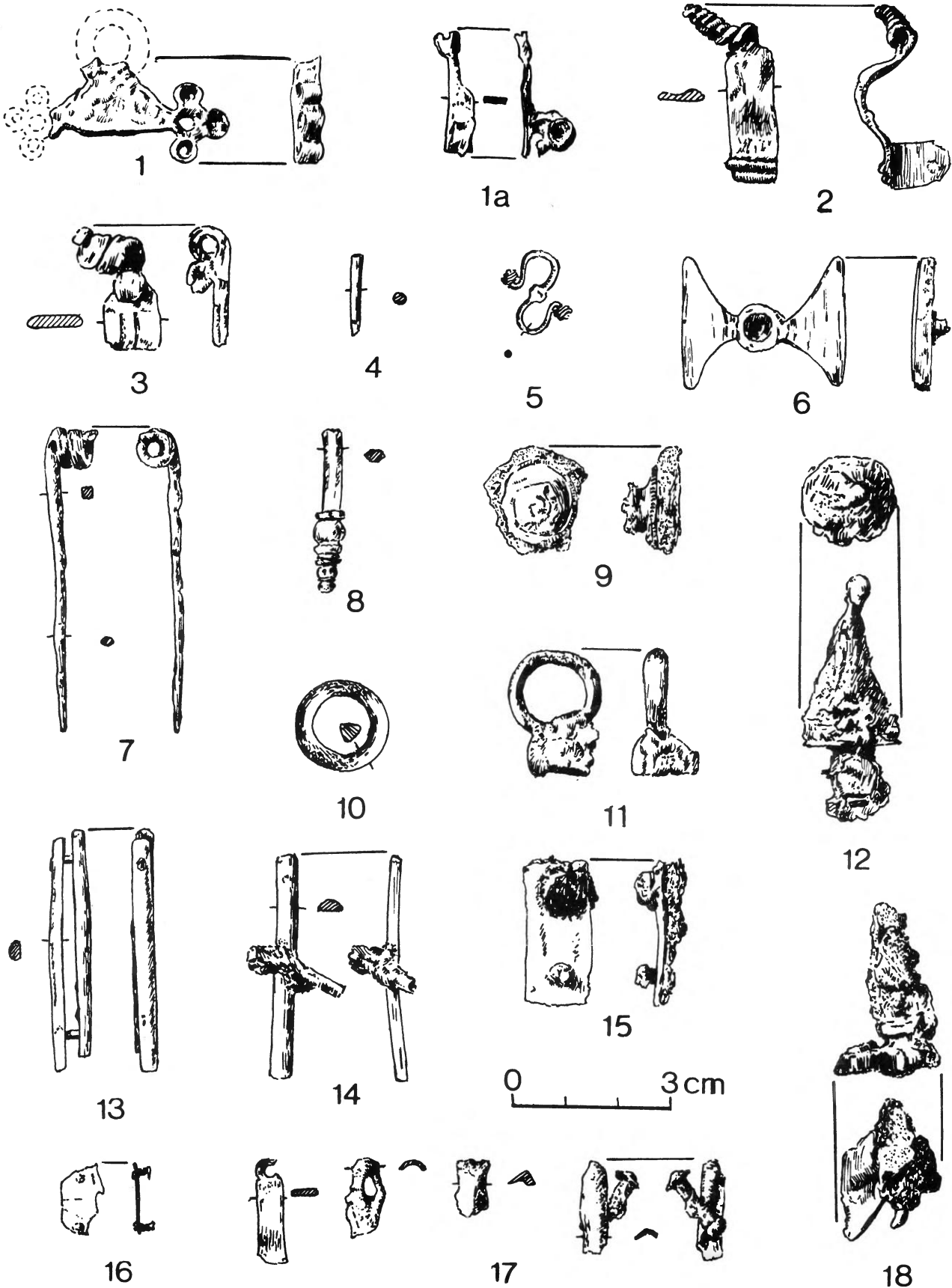
wskazuje, iż wchodziły one w skład wyposażenia grobów ciałopalnych. Trudno przypuszczać, by stanowiły luźny zbiór przedmiotów z różnych stanowisk i obszarów. Miłośnicy starożytności kolekcjonowali na ogół zabytki całe, dobrze zachowane, ładne. Prawdopodobnie prezentowane poniżej przedmioty włączono jednorazowo do istniejącej (lub mającej powstać) kolekcji, zapewne raczej przypadkowo, w związku z jakimś lokalnym odkryciem.

OPIS ZABYTEKÓW

1. Fr-t lunulowatej zawieszki brązowej (nr inw. 7686-2). Maszynowy korpus zawieszki ma kształt trójkątny, zakończony jest z dwóch stron kolistymi tarczami (z których zachowała się jedna) z trzema kolistymi wypustkami na obwodzie. Pierwotnie zagłębienia w tarczy i wypustkach zdobione były prawdopodobnie emalią. Dł. 3,5 cm, wys. 2 cm. Osobno zachował się ułamek drugiej tarczki z wypustką, który przywarł do fragmentu brązowego okucia (Tabl. I, 1, 1a).
2. Srebrna klamerka esowata (nr inw. 7686-1) typu C wg J. Kmiecńskiego z odgiętymi końcami drutu zdobionymi profilowanymi guzkami. Dł. 1,5 cm (Tabl. I, 5).
3. Zapinka brązowa typu A.148 (nr inw. 7686-3), zachowana fragmentarycznie, uszkodzona w ogniu. Kabłąk taśmowaty, esowaty w profilu, zakończony parą wydatnych, poprzecznych grzebyków. Haczyk do przytrzymywania cięciwy ułamany. Sprężyna niekompletna, zniekształcona – zachowało się 7 zwojów oraz fragment brązowej osi. Dł. 3,4 cm, szer. kabłąka 0,9 cm (Tabl. I, 2).
4. Fr-t brązowej zapinki oczkowej serii pruskiej typu A.61 (nr inw. 7686-4). Zachowały się 3 zwoje sprężyny, haczyk na główce z ułamkiem cięciwy oraz fr-t kabłąka. Na kabłąku ornament w postaci dwóch podłużnych żłobków. Dł. 2,3 cm (Tabl. I, 3).
5. Fr-t brązowej zapinki oczkowej serii pruskiej (nr inw. 7686-5). Zachowały się jedynie 3 zwoje charakterystycznej, płaskiej taśmowatej sprężyny i szpila ze śladami uszkodzenia w ogniu. Koniec szpili ułamany. Dł. 5,9 cm (Tabl. I, 7).
6. Profilowany guzek brązowy (nr inw. 7686-18), zdobiony dwoma pierścieniami z nacinanego drutu srebrnego. Guzek uszkodzony, miejscami pokryty tlenkami żelaza. Być może jest fr-tem zapinki-guzka na nóżce lub główką fibuli silnie profilowanej. Średn. max. 1,9 cm; wys. 1 cm (Tabl. I, 9).
7. Fr-t brązowego drucika, okrągłego w przekroju (nr inw. 7686-19), prawdopodobnie ułamka szpili zapinki. Dł. 1,6 cm (Tabl. I, 4).
8. Fr-t silnie profilowanego, brązowego okucia końca pasa (nr inw. 7686-9) zbliżonego do typu 0,1 wg K. Raddatza, co odpowiada grupie I,1 wg R. Madydy. Trzonek facetowaty, wielokątny w przekroju, zakończony wielostopniowym profilowaniem w formie kuleczek i płaskich pierścieni. Zach. dł. 3,1 cm (Tabl. I, 8).
9. Dwa okucia brązowe, w tym jedno zachowane w całości (nr inw. 7686-16), złożone z dwóch półkolistych w przekroju sztabek połączonych nitami. Główki nitów starannie rozklepane i niemal niewidoczne. Z drugiego okucia zachowała się tylko jedna sztabka, do której przywarł ułamek skorodowanego przedmiotu żelaznego. Zach. dł. 4,7 cm i 4,4 cm (Tabl. I, 13, 14).
10. Fr-t prostokątnego brązowego okucia, być może szkatuły (nr inw. 7686-15). Koniec ułamany, zachowały się dwa żelazne nity. Do jednej strony przywarł fr-t drewna. Dł. 2,8 cm, szer. 1,3 cm (Tabl. I, 15).
11. Pięć fr-tów okuć brązowych (nr inw. 7686-21). Do jednego z nich przytopiony nit żelazny (Tabl. I, 16, 17).
12. Dwa kółka brązowe (nr inw. 7686-14). Jedno częściowo nadtopione, z przywartą grudką stopionego brązu. Przekrój trójkątny o zaokrąglonych rogach. Średn. 1,8 cm (Tabl. I, 10, 11).
13. Kóteczo z drutu brązowego, okrągłego w przekroju (nr inw. 7686-17). Wym. 0,8×0,9 cm (Tabl. II, 6).
14. fr-t brązowego drucika, okrągłego w przekroju (nr inw.

¹ Kolekcja T. Blella znalazła się w muzeum zamkowym w Malborku, kolekcje Mathesa, Florkowskiego i Scharlocka w Städtisches Museum w Grudziądzu, kolekcja Kasiskiego w Städtisches Museum w Szczecinku (a później w Museum für Völkerkunde w Berlinie), kolekcja Waltera Kaufmana w Westpreussisches Provinzialmuseum w Gdańsku (Blume 1912, s. 17; Mötefindt 1917).

TABLICA I

Zabytki z kolekcji Paula Schachta. Brąz (1-4, 7, 8, 10, 11, 13-17), srebro (5), brąz zdobiony srebrem (6, 9), brąz z żelazem (12, 18)

7686-20). Jeden koniec zagięty. Dł. 1,7 cm (Tabl. II, 7). 15. Fr-t brązowej ostrogi krzeselkowej (nr inw. 7686-6), zbliżonej do typu Jahn, ryc. 24. Ramiona wykładane srebrną blaszką. Zachowany ułamek żelaznego bodźca ma po stronie wewnętrznej fr-ty brązowych nitów. Rozpiętość ramion 3,2 cm (Tabl. I, 6). 16. Bodziec ostrogi krzeselkowej (nr inw. 7686-7), zapewne zbliżonej do typu Jahn, ryc. 24. Wykonany z żelaza, wykładany brązową blaszką, zachowaną fragmentarycznie. Żelazo silnie skorodowane. Bodziec masywny, stożkowaty, zdobiony u nasady profilowaniem. Dł. 4,6 cm, średn. 1,8 cm (Tabl. I, 12). 17. Fr-t ostrogi krzeselkowej (nr inw. 7686-8), zbliżonej do typu Jahn, ryc. 37. Ramiona z brązu. Zachował się fr-t jednego, częściowo nadtopiony w ogniu. U nasady bodźca znajduje się występ. Pierwotnie takie występy rozmieszczone były parami po obu stronach bodźca. Brązowa nasada kolca zdobiona wydatnym, dookólnym żeberkiem. Bodziec żelazny, bardzo silnie skorodowany. Przywarł do niego fr-t przepalanej kości. Dł. 3,3 cm, zachowana rozpiętość ramion 1,9 cm, dł. bodźca ok. 2,1 cm (Tabl. I, 18). 18. Dwa fr-ty brązowego imacza (nr inw. 7686-10) typu J.6, wariantu 3 (Jahn 1916, ryc. 209), obłamane na obu końcach, ze śladami uszkodzenia w ogniu. Zachowały się dwa nity o dużych, półkulistych główkach (jeden uszkodzony). Imacz zdobiony parami rytych linii, ułożonych w trójkąt, oraz stempelkami w formie kótek i trójkątów. Dł. zach. fr-tów 6,3 i 4,2 cm (Tabl. II, 9). 19. Okrągła, gruba tarczka brązowa (nr inw. 7686-11) z występami na obu końcach, obecnie ułamkami, prawdopodobnie fr-t imacza typu J.7 (Jahn 1916, ryc. 210, 216). Średn. 1,5 cm, grub. 0,3 cm (Tabl. II, 5). 20. Szesnaście fr-tów brązowych okuć tarczy oraz bardzo drobne okruchy blaszek brązowych (nr inw. 7686-12). Większość ułamków jest bardzo zniszczona – pocięta, obłamana, nadtopiona w ogniu. Na dwóch fr-tach (w jednym przypadku bardzo słabo czytelny) widoczny jest ornament: ryte trójkąty stykające się podstawami. Prawdopodobnie są to fr-ty okuć co najmniej dwóch tarcz, mających dwa rodzaje nitów: z profilowanymi główkami oraz z główkami w formie płaskich tarcz. Łączna dł. zachowanych fr-tów ok. 53,8 cm (Tabl. II, 1-4). 21. Dwa fr-ty brązowych okuć tarczy(?) oraz jeden ułamek silnie stopiony, brązowy (nr inw. 7686-13). Na obu lepiej zachowanych widoczne ślady uszkodzenia przez ogień. Na jednym nit z główką rozklepaną w płaską tarczkę. Łączna dł. ok. 18 cm (Tabl. II, 8, 10). 22. Trzy stopione grudki brązu (nr inw. 7686-22). 23. Pięć grudek żelaza, silnie skorodowanych (nr inw. 7686-23).

POCHODZENIE KOLEKCJI

Stan zachowania prezentowanych zabytków wskazuje na ich pochodzenie z cmentarzyska ciałopalnego, ponieważ noszą one ślady nadtopienia i połamania. Wysoka temperatura stosu powodowała niekiedy nie tylko częściowe stopienie zabytków, ale także połączenie fragmentów różnych przedmiotów, np. ułamka zawieszki lunulowatej i okucia czy fragmentu kości i kolca ostrogi krzeselkowej. Opisana kolekcja stanowiła zapewne inventarze kilku grobów, ponieważ trudno przypuszczać, by w skład jednego zespołu wchodziły okucia trzech(?) różnych tarcz czy też trzy ostrogi krzeselkowe. Poza tym mamy tu do czynienia z elementami wyposażenia grobów męskich (broń) i kobiecych (klamerka esowata i prawdopodobnie fragment okucia szkatułki).

Prezentowana kolekcja zwraca uwagę stosunkowo dużą spójnością chronologiczną materiału. Z analizy wyłączono na razie zawieszkę lunulowatą (Tabl. I, 1, 1a), która bardziej szczegółowo zostanie omówiona w dalszej części artykułu. Pozostałe zabytki stanowią formy typowe dla wczesnego okresu wpływów rzymskich (Liana 1970; Godłowski 1982, s. 62-64; 1985, s. 41-42, 52-53; Wołągiewicz 1966; 1974; 1981a; 1981b, ryc. 1).

Zapinki A.60-61 (Tabl. I, 1, 3) są w zasadzie wyznacznikiem fazy B_{2a} (Godłowski 1985, s. 52; Wołągiewicz 1981b, s. 82, ryc. 1). Fibule oczkowate serii pruskiej wymagają jednak bardziej szczegółowego opracowania, które pozwoliłoby na zróżnicowanie chronologiczne cech stylistycznych tej grupy zapinek. Występują one bowiem wspólnie z różnorodnymi fibulami, pochodzącymi z różnych stadiów fazy B₂. Okazom typu A.60-61 towarzyszą zapinki A.52-53, fibule serii wschodniej II grupy, fibule 7 i 10 serii V grupy, a w najpóźniejszych zespołach – zapinki A.96 i A.40-41 czy nawet formy z podwiniętą nóżką A.162². Jednak większość zapinek oczkowatych tej odmiany występuje z zabytkami typowymi dla młodszej fazy okresu wczesnorzymskiego, szczególnie dla jej wcześniejszej podfazy. Takie datowanie należy również przyjąć dla egzemplarza z kolekcji P. Schachta.

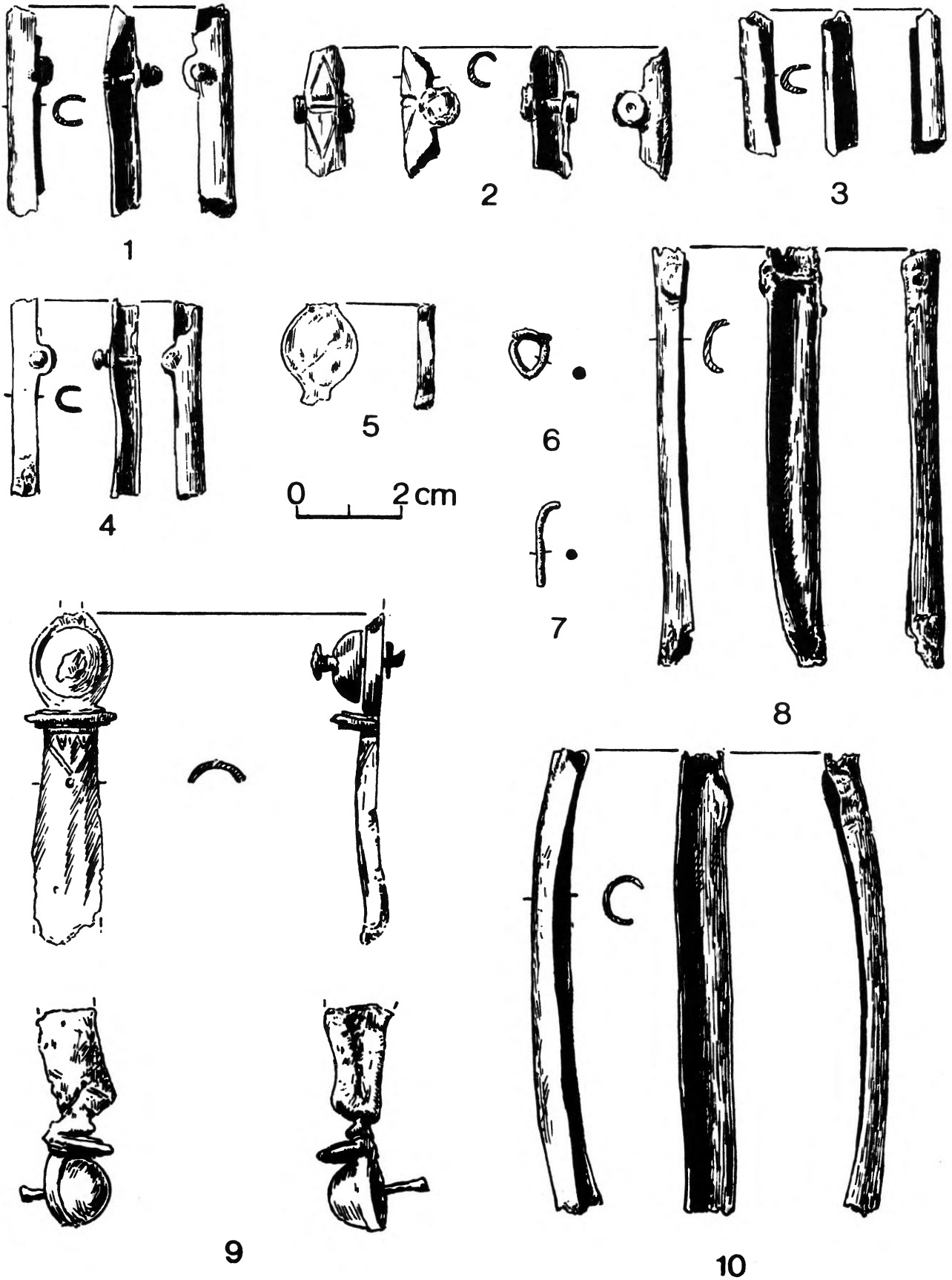
Z rozwiniętą fazą B₂ można wiązać inną fibulę (Tabl. I, 2) z omawianego zbioru, należąca do typu A.148 (Wołągiewicz 1966, s. 171; 1981b; Godłowski 1985, s. 52-53). Zapinkom tym towarzyszą najczęściej egzemplarze serii wschodniej II grupy, ale także fibule A.80³.

Wśród ozdób wchodzących w skład prezentowanej kolekcji, a mających znaczenie dla analizy chronologicznej, wymienić należy klamerkę esowatą typu C (Tabl. I, 5). Takie klamerki występują najczęściej z zabytkami charakterystycznymi dla młod-

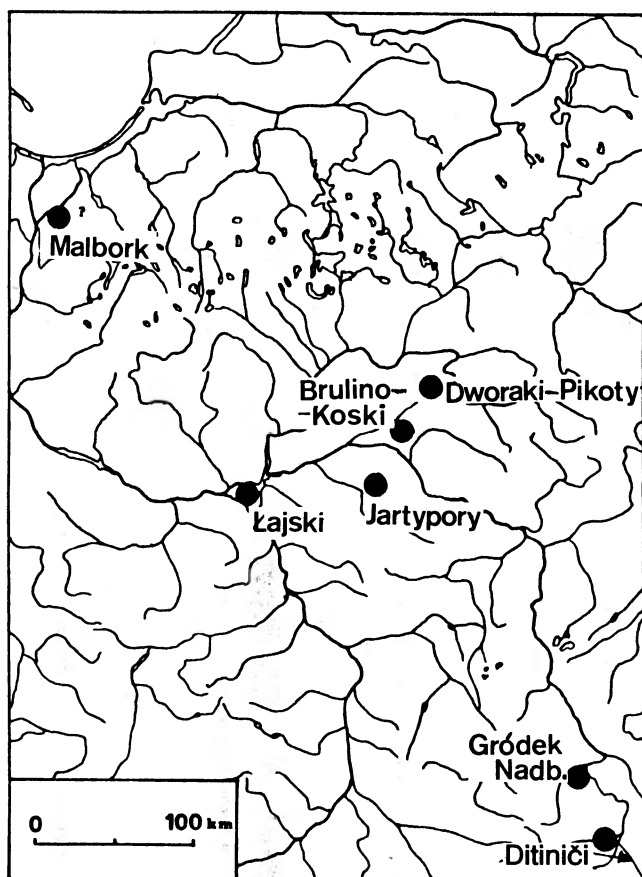
² Z A.52-53: Kamieńczyk, woj. ostrołęckie, gr. 104; Nadkole, woj. siedleckie, st. 2, gr. 30; z serią wschodnią II grupy Almgrena: Pruszcz Gdański, woj. gdańskie, st. 10, gr. 79; Lubowidz, woj. słupskie, gr. 12, 52; Nadkole, st. 2, gr. 36, 80A, 113; z zapinkami 7 i 10 serii V grupy Almgrena: Nadkole, st. 2, gr. 114, 120; Kamieńczyk, gr. 52, 249; z A.96 i A.40-41: Oksywie, woj. gdańskie, gr. 75; Krosno, woj. elbąskie, gr. 213; z A.162: Niecieplin, woj. siedleckie, gr. III. Kozłowska 1958, s. 340-341; Pietrzak 1981, s. 113; Wołągiewicz 1966, s. 186; nie publikowane materiały z badań doc. dr hab. T. Dąbrowskiej, dr. A. Burszego i mgr. J. Andrzejowskiego, któremu serdecznie dziękuję za udzielone informacje i przedyskutowanie wielu problemów związanych ze wschodnim zasięgiem kultury przeworskiej.

³ Z A.38: Węsiory, woj. gdańskie, gr. 26 (Kmieciński, Blombergowa, Walenta 1966, tabl. XL, 5; XLII, 3); Pruszcz Gdański, st. 10, gr. 129, 428 (Pietrzak 1981, s. 113, ryc. 5); Lubowidz, gr. 22 (Wołągiewicz 1966, s. 186); z A.42: Odry, woj. bydgoskie, kh. 4, gr. 1 (Kmieciński 1968, tabl. XVIII); z A.80: Lubowidz, gr. 77 (Wołągiewicz 1966, s. 186).

TABLICA II

Zabytki z kolekcji Paula Schachta. Brąz (1-10)

Ryc. 1. Zabytki zdobione emalią ze stanowiska kultury wielbarskiej

szej fazy okresu wczesnorzymskiego (Kmieciński 1962, s. 129–131), a tylko sporadycznie z fibulami z następnej fazy (Godziszewo, woj. gdańskie, razem z fibulami A.96 i A.130 – Gothiskandza 1940, s. 60, ryc. 2). Do wyjątków należy występowanie tego typu klamerki wspólnie z zapinką późnolateńską (Tostedt-Wüstenhöfen, Kr. Harburg, grób 238 – Wegewitz 1944, s. 82–83). Klamerkę z omawianej kolekcji można więc datować na młodszą fazę okresu wczesnorzymskiego.

Części pasa reprezentowane są przez fragment silnie profilowanego okucia końca pasa (Tabl. I, 8) typu 0,1 wg K. Raddatza (1957, s. 85–104), co odpowiada grupie I,1 wg R. Madydy (1977, s. 380–381). Tego typu okucia upowszechniają się w kulturze wielbarskiej i w kręgu zachodniobałtyjskim w fazie B₂. Natomiast w kulturze przeworskiej pojawiają się one w starszej fazie okresu wczesnorzymskiego i są jej wyznacznikami chronologicznymi, chociaż występują też w fazie następnej. Z Pomorza znany jest tylko jeden zespół (grób XIII z Maciejewa, woj. gdańskie), gdzie silnie profilowanej końcówce pasa towarzyszyła zapinka A.68 (Madyda 1977, s. 381). Najpóźniejsze zespoły z tego typu okuciami pochodzą z B₂/C₁ i młodziej fazy okresu

późnorzymskiego (Odry, kh. 9 z fibulami A.96 i A.127–128 – Kostrzewski 1928, s. 7–20, tabl. I; Elanovka (b. Wackern), raj. Bagrationovsk, gr. 42, 44 z fibulami A.167–168 – Tischler, Kemke 1902, s. 41); są to jednak wypadki odosobnione. Większość silnie profilowanych okuc pasy występuje w grobach z fazy B₂, gdzie towarzyszą im m.in. fibule 10 serii V grupy Almgrena (np. Węsiory, gr. 11 – Kmieciński, Blombergowa, Walenta 1966, tabl. XLII, 2; XLIX, 14; Odry, kh. 4, gr. 1 – Kmieciński 1968, tabl. XVIII). Takie również datowanie należy przyjąć dla egzemplarza z kolekcji P. Schachta. Najbliższą analogią dla niego stanowi okaz z Weklic, woj. elbląskie (Blume 1912, s. 53–54, rys. 57; 1915, s. 44, tabl. II, 57).

W skład kolekcji P. Schachta wchodzi także broń. Są to elementy tarcz (imacz, okucia krawędzi) oraz ostróg krzeselkowatych. Ze starszej fazy okresu wczesnorzymskiego pochodzą ułamki brązowego imacza typu J.6 (Tabl. II, 9). Imaczom takim towarzyszą umba typów J.5 i J.6 (Młodzikowo, woj. poznańskie, gr. 257; Domaradzice, woj. leszczyńskie, gr. 1 – Liana 1970, s. 453, zestawienie I na s. 472–473), a jedynie sporadycznie – i to najpóźniejszym odmianom – umba typu J.7b (Godłowski 1985, s. 52). W zasadzie jednak formy te są charakterystyczne dla fazy B₁; rzadko występują w zespołach z fazy następnej.

Egzemplarz z omawianej kolekcji jako znalezisko luźne nie daje możliwości uściślenia tego datowania. Należy więc brać pod uwagę dość szerokie ramy chronologiczne, obejmujące starszą fazę okresu wczesnorzymskiego i początek młodziej fazy tego okresu. Wśród opisywanych materiałów prawdopodobnie znajduje się także fragment innego imacza (Tabl. II, 5), typu J.7, wariantu ze środkowymi tarczkami bez nitów (Jahn 1916, ryc. 210, 216). Tego typu formy zajmują nieco późniejszą pozycję chronologiczną, pojawiają się bowiem w fazie B₂ (Jahn 1916, s. 186–187; Godłowski 1977a, s. 85; 1985, s. 52). Takie też datowanie należy przyjąć dla egzemplarza z kolekcji P. Schachta.

W zbiorze tym znajdują się również okucia krawędzi co najmniej trzech tarcz (Tabl. II, 1–4, 8, 10). Zwyczaj okuwania tarcz występuje na terytorium kultury przeworskiej we wczesnym okresie wpływów rzymskich (Kryspinów, woj. krakowskie, gr. 21, 23, 25, obiekt rowkowy – Godłowski 1972, s. 135–136, 139, 140, 146; 1977b, s. 62, 65, ryc. 4). Znany jest także z grobów na cmentarzyskach sambijskich z tego okresu (Poles'e, raj. Gur'evsk, gr. 19; Povarovka, raj. Zelenogradsk, gr. VII – La Baume 1941, s. 5–12, ryc. 1, 21) oraz w późnym okresie wpływów rzymskich na terenie Mazur i Suwalszczyzny (Machary II, woj. suwalskie, gr. 329 – La Baume 1941, s. 5–12, ryc. 2q–t; Nowakowski

1982). Jednak większość znalezisk okuć krawędzi tarczy pochodzi z pierwszych wieków n.e. (Jahn 1916, s. 196–207, ryc. 225). Wydaje się więc bardziej prawdopodobne, że omawiane okazy odnoszą się raczej do wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Elementy oporządzenia jeździeckiego reprezentowane są przez fr-ty ostróg krzeselkowatych (Tabl. I, 6, 12, 18), zbliżonych do form datowanych przez M. Jahna na II w. n.e. (1921, s. 25, 33–35, ryc. 24, 37). W zespołach kultur wielbarskiej, przeworskiej czy zachodniobałtyjskiej występują one dość rzadko, przy czym towarzyszą im zabytki z wczesnego okresu wpływów rzymskich⁴. W takich właśnie ramach czasowych należy umieścić prezentowane ostrogi.

Analiza chronologiczna kolekcji Paula Schachta wykazuje więc uderzającą zbieżność datowania poszczególnych elementów. Poza fragmentami imacza typu J.6 wszystkie zabytki mieszczą się w zasadzie w młodszej fazie wczesnego okresu wpływów rzymskich. Tylko wspomniany imacz może mieć nieco wcześniejszą pozycję chronologiczną. Trudno przypuszczać, by tak duża zgodność czasowa była przypadkowa. Pozwala ona traktować prezentowaną kolekcję jako zamknięty zbiór pochodzący z jednego stanowiska, co ma kapitalne znaczenie dla dalszej analizy.

PROBLEM PRZYNALEŻNOŚCI KULTUROWEJ

Znacznie większe trudności napotyka określenie przynależności kulturowej prezentowanych materiałów. Brak jakichkolwiek danych dotyczących terytorium, z jakiego pochodzą, zmusza do szukania najbardziej prawdopodobnej z kilku istniejących możliwości. Jak wspomniano wyżej, zakres terytorialny tego typu zbiorów ograniczony był zwykle do najbliższej okolicy miejsca zamieszkania kolekcjonera. W tym przypadku mielibyśmy do czynienia z okolicą Malborka, przy czym trudno sprecyzować, o jak rozległy teren tu chodzi. Najbardziej prawdopodobne jest łączenie omawianej kolekcji z dolnym Powiślem, a tym samym z kulturą wielbarską. Ponieważ jednak mogła ona pochodzić z bardziej odległego terytorium, nie można wykluczyć jej związku z kulturą przeworską czy kręgiem zachodniobałtyjskim.

Wydaje się, że stosunkowo pewnie możemy wykluczyć zachodniobałtyjski charakter prezentowanego zbioru. Brak w nim bowiem zabytków typowych dla tego kręgu⁵.

Wchodzą natomiast w jego skład takie, które są rzadkie na obszarze zachodniobałtyjskim bądź nie występują tam w ogóle. Do tych ostatnich należą klamerki esowate, zawieszki lunulowate z pełnym korpusem oraz imacze typów J.6 i J.7; również zapinki typu A.148 znane są z kręgu zachodniobałtyjskiego jedynie z pojedynczych znalezisk (np. Bogaczewo-Kula, woj. suwalskie, gr. 290 – Okulicz 1958, s. 69, tabl. XI, 1; O. Almgren nie wymienia żadnej tego typu fibuli z b. Ostpreussen – 1923, s. 64–65, 180–181). Należy więc raczej wykluczyć związek prezentowanego zbioru z zachodniobałtyjskim kręgiem kulturowym.

Znacznie bardziej prawdopodobne wydaje się pochodzenie kolekcji P. Schachta ze wschodniej części terytorium kultury przeworskiej. Występujące w omawianym zespole zabytki nie wykazują tak rażących niezgodności z inwentarzem tej kultury jak w przypadku kręgu zachodniobałtyjskiego. Wątpliwości budzić może klamerka esowata typu C, ozdoby te są bowiem szczególnie liczne na terenie kultury wielbarskiej. Jednak od początku fazy B₂ na prawobrzeżnym Mazowszu i na Podlasiu można obserwować nasilenie się wpływów wielbarskich, przejawiające się m.in. przejmowaniem pewnego typu stroju kobiecego i związanej z nim biżuterii (Dąbrowska 1980). Przedmioty te stanowią bądź ewidentne importy z Pomorza, bądź miejscowe naśladownictwa typowych dla tamtego obszaru zabytków. Należą do nich bransolety węzowate, wisiory opasane, klamerki esowate, metalowe części pasów (profilowane końcówki, złącza ogniwkowe), a także niektóre cechy ceramiki (ucha zakończone zwisającymi „wąsami”). Jeśli chodzi o klamerki esowate, występują one liczniej na północnym Mazowszu, na obszarze skupienia nidzickiego (Godłowski 1985, s. 64), ale znane są również w zespołach przeworskich z terenów położonych bardziej na południe (Modła, woj. ciechanowskie, gr. 55/77 – Grzymkowski 1986, s. 256, ryc. 19k; Stara Wieś, woj. siedleckie – Radig 1942, s. 183, ryc. 9e; Kamieńczyk – Dąbrowska 1980, s. 49; Nadkole, st. 2, 4 egz. – nie publikowane materiały z badań J. Andrzejewskiego). Najmniej prawdopodobnym źródłem pochodzenia omawianej kolekcji wydaje się rejon skupienia nidzickiego, mimo stosunkowo niewielkiej odległości dzielącej ten obszar od miejsca zamieszkania właściciela prezentowanych zabytków. Wątpliwości nasuwają się w związku z obecnością broni w kole-

⁴ Kovrovo, raj. Zelenogradsk, gr. 31 – z A.59 (Tischler, Kemke 1902, s. 19, tabl. XVI, 1); Rządź, woj. toruńskie, gr. 441 – z półkolistą sprzączką (Anger 1977, s. 37–38, tabl. 8:2; 14:9).

⁵ Np. zapinek A.72, A.42, A.133, szpil typów A i B według B. Beckmanna (1969, s. 107–119), bransolet taśmowatych o profilowanych końcach, wisiorków w kształcie czteroszprychowego koła, ażurowych zawieszek półksiężycowatych, pierścionków z rombowlotnymi gniazdami emalii (Okulicz 1976, s. 181–213).

kcji P. Schachta. Narastające wpływy kultury wielbarskiej w okolicach Nidzicy prowadzą bowiem do całkowitego zaniku zwyczaju wyposażania grobów w broń (z wyjątkiem ostróg) już w fazie B_{2a}, przy czym zwyczaj ten jest też bardzo rzadki w fazie B₁ (Godłowski 1981, s. 116; 1985, s. 50, 64–65). Inaczej wygląda sytuacja na obszarach Mazowsza położonych bardziej na południe od skupienia nidzickiego. Nasilenie się wpływów wielbarskich ma tam wspomniane wyżej reperkusje w dziedzinach stroju i ceramiki, nie doprowadziło natomiast do braku broni w grobach. Przeprowadzona analiza nie wyklucza zatem możliwości „przeworskiego” rodowodu kolekcji P. Schachta. Przeciwno tej hipotezie przemawia jednak znaczna odległość tej kultury od miejsca zamieszkania kolekcjonera. Jest to argument niebagatelny w świetle wcześniejszych rozważań na temat kolekcji i stawia pod znakiem zapytania przedstawioną hipotezę.

Rozpatrzmy z kolei możliwości pochodzenia interesującego nas zespołu z terenu kultury wielbarskiej, przy czym w grę wchodziłyby dolne Powiśle oraz Pojezierze Iławskie i Pojezierze Olsztyńskie – strefy A i D (Wołągiewicz 1981b, s. 84–85). W kolekcji znajdują się zabytki licznie występujące na obszarze tej kultury: klamerka esowata, zapinki oczkowate serii pruskiej, fibula typu A.148 oraz profilowane okucie końca pasa. Natomiast fragmenty imacza i okuć krawędzi tarcz nie mieszczą się w inwentarzu grobowym kultury wielbarskiej. Stanowią one poważny dysonans w świetle powszechnie stosowanego w tej kulturze zakazu wyposażania zmarłych w przedmioty żelazne, zwłaszcza w broń i narzędzia. Zakaz ten w mniejszym stopniu obejmował inne kategorie zabytków wykonanych z żelaza. Zwłaszcza stosunkowo liczne są znaleziska nożyków sierpikowatych czy sprzączek, zarówno z wczesnego okresu rzymskiego (np. Rządź, woj. toruńskie, gr. 231, 319, 441, 604, 633, wszystkie z badań 1888 r. – Anger 1977, s. 30, 33, 37–38, 46, 48), jak i w zespołach z późnego okresu wpływów rzymskich (np. Skiwy Małe, woj. białostockie, kh. I – Jaskanis 1973, s. 178, ryc. 5e; Cecele, woj. białostockie, gr. 399 – Jaskanis 1972, s. 96, ryc. 10j). W grobach 231 i 319 na cmentarzysku w Rządzu sprzączkom żelaznym towarzyszyły fibule wykonane z tego samego materiału (A.123 oraz zapinka określana w literaturze jako „Hakenfibel” – Anger 1977, s. 33). Żelazna zapinka A.92, zdobiona złotem, została znaleziona w gr. 113 w Weklicach (z badań J. Okulicza – informacja z sesji sprawozdawczej IA UW w 1986 r.). Stosunkowo liczne wyroby żelazne odkryto także na cmentarzysku w miejscowości Małe Czyste, woj. toruńskie (nie publikowane badania G. Budynek prezentowane podczas seminarium w Malborku w 1985 r.).

O ile zakaz wkładania przedmiotów żelaznych do grobów był częściej łamany i prawdopodobnie nie stanowił aż tak ścisłego „tabu”, o tyle zasady nie- wyposażania zmarłych w broń, narzędzia czy oporzędzenie jeździeckie (oprócz ostróg) przestrzegano bardzo konsekwentnie. Znaleziska narzędzi w zespołach wielbarskich są bardzo rzadkie (np. nóż z gr. 489 w Cecelach – Jaskanis 1972, s. 92), przy czym mają na ogół charakter symboliczny (np. wykonane z cienkiej blachy brązowej miniatury brzytwy, noża, nożyc i pincety z grobu 502A w Cecelach – Jaskanis 1972, s. 92). Pojedyncze egzemplarze mieczy czy grotów, występujących tylko w pochówkach z przełomu późnego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego, stanowią raczej wyraz tradycji kultury oksywskiej (Warszkowo, woj. śląskie – Wołągiewicz 1981a, s. 169–170). Podobny charakter ma zapewne zespół z grobu jamowego nr 8 (bad. 1904) z miejscowości Nowe Dobra, woj. toruńskie, gdzie obok żelaznej ostrogi z guzkami i fibuli A.69 (według rysunku zbliżonej bardziej do A.67) znaleziono wygięty półkolisty, rynienkowaty przedmiot żelazny, prawdopodobnie okucie krawędzi tarczy (kartoteka M. Jahna)⁶.

Broń wielbarska znana jest jedynie ze sporadycznych odkryć spoza cmentarzysk, np. z gromadnego znaleziska broni z Żarnowca, woj. gdańskie (La Baume 1940, s. 39–43, ryc. 1). Do wyjątków należą, analogicznie jak w przypadku narzędzi, brązowe miniatury elementów uzbrojenia, występujące w zespołach grobowych (Nowy Targ, woj. elbląskie, gr. 69, miniatura tarczy – Kazimierczak 1980, s. 141, ryc. 13j; Gródek Nadbużny, woj. zamojskie, st. 1C, gr. 64, miniatura sztyletu – Kokowski 1986, s. 25). Informacji na temat broni wielbarskiej mogą również dostarczyć znaleziska z terytorium kultury przeworskiej na prawobrzeżnym Mazowszu i na Podlasiu. Odkryte tam umba typów J.7a i J.7b okute blachą brązową oraz duże profilowane nity brązowe imaczy z wyodrębnionymi płytkami znane są masowo z północnych Niemiec i ze Skandynawii. Na obszar kultury przeworskiej docierały więc zapewne poprzez terytorium wielbarskie. Prawdopodobnie bowiem silne powiązania Pomorza z zachodnią strefą Bałtyku miały swój wyraz także w dziedzinie uzbrojenia (Dąbrowska 1980, s. 49–50).

Być może także w przypadku analizowanej kolekcji mamy do czynienia z pewnym odstępstwem od obowiązującego zakazu wkładania broni do grobu, wynikającym z wyjątkowego charakteru elementów tarczy. Metalowe części tej tarczy, nie stanowiącej przecież broni *sensu stricto*, wykonano bowiem z

⁶ Dziękuję mgr. J. Zaborowskiemu, który opracowuje kartotekę M. Jahna, za udzielone informacje.

brązu, a niektóre ozdobiono liniami rytymi i odciskami stempla. Mogły one stanowić elementy stroju paradnego, który był czymś na tyle wyjątkowym i szczególnym, że pozwalało to ominąć istniejący zakaz. Prawdopodobieństwo takiej możliwości maleje, jeśli weźmiemy pod uwagę, że wśród omawianych zabytków znajdowały się najpewniej okucia krawędzi trzech różnych tarcz. Wydaje się jednak, że mimo wszystkich zastrzeżeń należy uznać związek analizowanej kolekcji z kulturą wielbarską za najbardziej prawdopodobny. Przemawia za tym nie tylko charakter tego typu zbiorów, ale także jej skład: poza elementami uzbrojenia zawiera ona zabytki typowe i licznie występujące na terenie tej kultury.

ANALIZA STYLISTYCZNO-CHRONOLOGICZNA ZAWIESZKI LUNULOWATEJ

Analiza przynależności kulturowej prezentowanych materiałów pozwoliła na odrzucenie ich powiązań z zachodniobałtyjskim kręgiem kulturowym. Tym bardziej interesująca jest obecność wśród nich zawieszki lunulowatej zdobionej emalią. Zabytki z emalią żłobkową⁷ (Gradowski 1984, s. 75–80) są bowiem charakterystyczne dla wschodniej strefy Europy w późnym okresie wpływów rzymskich i wczesnym okresie wędrówek ludów. Zagadnienie to doczekało się obfitej literatury (Spicyn 1903, s. 149–192; Hackman 1912, s. 205–225; Moora 1934, s. 75–90; 1938, s. 100–118; Tallgren 1937, s. 147–156; Kulikauskas 1941, s. 43–64; Korzuchina 1978; Frolov 1980, s. 111–124; Gorochovskij 1982a, s. 115–151; 1982b, s. 125–140). Najpełniejsze zestawienie zabytków zdobionych emalią z uwzględnieniem wszystkich, bardzo różnorodnych kategorii przedstawiła G. Korzuchina, chociaż z jej wnioskami chronologicznymi nie sposób się zgodzić (por. Gorochovskij 1982b, s. 130).

Technika emalierska rozpowszechniła się w Europie wschodniej prawdopodobnie pod wpływem emaliowanych importów rzymskich, które docierały szczególnie licznie na obszar kręgu zachodniobałtyjskiego i do strefy nadczarnomorskiej (Nowakowski 1985, s. 71–75; Ambroz 1966, s. 29–32). Miejscowe wyroby z emalią występują w kilku skupieniach: na Mazurach i Suwalszczyźnie, w środkowej

i wschodniej Litwie, nad górnym i środkowym Dnieprem, w dorzeczu Desny, nad górną Oką, w północnej i wschodniej Estonii oraz w południowo-zachodniej Finlandii (Korzuchina 1978, mapa). Analizując różne kategorie zabytków można określić ośrodki produkcji poszczególnych typów danej kategorii; np. podtypy III i Vb zapinek podkowiastych wytwarzano odpowiednio w Estonii i wschodniej Litwie (Jabłońska 1985), wśród zawieszek lunulowatych charakterystyczny dla Mazur był typ III, a dla obszaru nad środkowym Dnieprem typ IV (Frolov 1980, s. 120–123, ryc. 5). Szczególnie emocje jednak, zwłaszcza we wcześniejszej literaturze, budziła kwestia pierwotnego centrum produkcji emaliowanych ozdób. Spór toczył się wokół dwóch regionów – Mazur i dorzecza środkowego Dniepru⁸ – i pozostał właściwie nie rozstrzygnięty (Korzuchina 1978, s. 13–16).

⁸ Hipotezę o bałtyjskim pochodzeniu ozdób z emalią przedstawił H. Moora (1934). Ośrodek produkcyjny nad środkowym Dnieprem uważał on za późniejszy (IV–V w.), powstały pod wpływem centrum mazurskiego, gdzie zabytki zdobione emalią pojawiają się już w II–III w. Koncepcja ta nadal utrzymuje się w literaturze (Frolov 1969; Verner 1972; Okulicz 1973; Korzuchina 1978; Kaczyński 1981), chociaż nowsze badania umożliwiły inne spojrzenie na materiały środkowodnieprzańskie, a przede wszystkim weryfikację ustaleń chronologicznych (Danilenko 1976; Gorochovskij 1982a, 1982b). Okazało się, że ozdoby z emalią z tego obszaru powstawały w miejscowych warsztatach kultury kijowskiej poczynając już od III w. Kategorie ozdób analizowane przez E. Gorochovskiego mają swoje źródła nad środkowym Dnieprem i rzeczywiście trudno szukać dla nich analogii w kręgu zachodniobałtyjskim. Wydaje się, że w Europie wschodniej niemal jednocześnie, bądź w niewielkich odstępach czasu, powstało kilka niezależnych ośrodków produkcji tego typu zabytków, wytwarzających w ramach tych samych kategorii różne warianty ozdób. Już w I poł. III w. można mówić o centrum nie tylko mazurskim czy środkowodnieprzańskim, ale także górnooockim (wczesne warianty zawieszek lunulowatych z Moščin). Ośrodki te utrzymywały ze sobą kontakty, które owocowały powstawaniem nowych odmian poszczególnych kategorii zabytków (np. „duże lunule” wschodniolitewskie – wpływy nadnieprzańskie). Niemniej jednak koncepcja H. Moory zachowuje nadal aktualność przy pewnej jej modyfikacji. O ile wielkość emaliowanych ozdób znad środkowego Dniepru powstała w lokalnych warsztatach dużo wcześniej, niż przypuszczał H. Moora, o tyle ich wtórna pozycja chronologiczna w stosunku do centrum bałtyjskiego na Mazurach nadal pozostaje bardzo prawdopodobna. E. Gorochovskij zestawiał najwcześniejsze materiały znad Dniepru, które pochodzą z III oraz III/IV w. Tylko jedno znalezisko odnieść można do czasów wcześniejszych (do 2 poł. II w.), ale jest to fragment zapinki podkowiastej z warstwy kulturowej osady w Kijowie, datowanej na I–II w. (Gorochovskij 1982b, s. 130). Tymczasem na Mazurach istnieje duża seria zespołów, zawierająca ozdoby z emalią, z fazy C_{1a}, a więc z czasów poczynając od ostatniej ćwierci II w. Są to m.in.: Babięta II, woj. olsztyńskie, gr. 312a, zawieszka lunulowata z zapinką trójgrzebykową typu mazurskiego (Åberg 1919, s. 154; Moora 1934, s. 81, 86, ryc. 14); Mojtyny, woj. olsztyńskie, gr. 66, rombowa zawieszka z okuciem końca pasa zakończonym pierścieniem i jęczkiem, typ J II₃₋₄ wg Raddatza (Hollack, Peiser 1904, s. 54, tabl. VI, IX, XII); Bartlikowo, woj. suwalskie, gr. 29, pierścionek z emalią należący do grupy ozdób pominiętych przez Gorochovskiego, jednej z najwcześniejszych kategorii zabytków z emalią, typowych dla kręgu zachodniobałtyjskiego (Korzuchina 1978, s. 50), z zapinką profilowaną o trójkątnej rozszerzonej nóżce, zbliżonej do A.100 (Kemke 1900, s. 113, tabl. III, 10; Moora 1934, s. 80, ryc. 7); Babięta I, gr. 50 i Spychówko, woj. olsztyńskie, gr. 129, pierścionki z emalią z fibulami A.96 (Moora 1934, s. 81); Babięta, gr. 57, wczesna zapinka podkowiasta z importowaną fibulą tarczowatą (Nowakowski 1985, s. 73); Bargłów Dworny, woj. suwalskie, gr. 4a, zapinka podkowiasta z bransoletami mankietowymi (Kaczyński 1981, s. 183–184, ryc. 4:1).

⁷ W literaturze błędnie określaną jako „emalia komórkowa” – patrz Okulicz 1973, s. 441–444. Tymczasem między emaliami komórkową i żłobkową istnieje zasadnicza różnica w sposobie wykonania. Ta pierwsza powstaje przez przylutowywanie do powierzchni przedmiotu listewek z cienkiej blaszki i wypełnianie powstałych w ten sposób komórek emalią. Technika zdobienia emalią żłobkową polega natomiast na wycinaniu w powierzchni zagłębień, gniazd do umieszczania pasty (Gradowski 1984, s. 77–78, ryc. 29). Ozdoby z emalią z Europy wschodniej wykonywane były właśnie w ten sposób, na co po raz pierwszy w polskiej literaturze zwrócił uwagę M. Kaczyński (1981, s. 183–185).

Do najczęściej spotykanych w literaturze ozdób z emalią należą zawieszki lunulowate (Korzuchina 1978, s. 47–48). Fragment takiej właśnie zawieszki znalazł się wśród materiałów z kolekcji Paula Schachta (Tabl. I, 1, 1a). Mimo znacznego uszkodzenia zabytku kwestia zakwalifikowania go do tej właśnie kategorii ozdób z emalią nie budzi wątpliwości. Zachowana na końcu jednego z ramion korpusu kolistą tarczka z wypustkami nie nosi wprawdzie obecnie śladów emalii, ale pozostały resztki gniazd do jej osadzania. Prezentowany egzemplarz należy do rzadszych form bez gniazda emalii na korpusie (Korzuchina 1978, tabl. 8:10; 21:1; 6:9, 10; Frolov 1980, ryc. 1:1–6, 20; 2:1). Zwraca też uwagę odmienne usytuowanie uszka – nie leży ono prostopadle do korpusu zawieszki. Utrudnienie przy zawieszaniu lunuli mogło być jednak usunięte przez dodatkowe kółeczko w uszku, co jest spotykane u tego typu ozdób (patrz: Korzuchina 1978, tabl. 8:10; 9:2; 21:2–4, 8).

Zawieszki lunulowate zdobione emalią tworzą kilka skupisk: nad środkowym i górnym Dnieprem, w basenie Oki oraz na Mazurach, a pojedyncze znaleziska występują na szerokim obszarze od środkowej Litwy poprzez Białoruś i dorzecze środkowej Wołgi aż po Kaukaz. Wśród tej kategorii zabytków panuje ogromna różnorodność, trudno poddająca się klasyfikacji (Korzuchina 1978, s. 47–48). Ostatnio jednak próbę ich podziału typologicznego podjął I. Frolov (1980, s. 111–124). Jako kryteria wydzielenia typu służyły kształt korpusu zawieszki i forma znajdującego się tam gniazda z emalią, a kształt tarczek i wypustek stał się podstawą wyróżnienia poszczególnych wariantów. Tę próbę klasyfikacji bardzo trudnego przecież do takich analiz materiału można uznać za udaną. Dotyczy to zwłaszcza typów I i III–V, które wydziela się dość ostro. Nieco gorzej wygląda sytuacja w przypadku najbardziej zróżnicowanego wewnątrznie typu II. Frolov próbował sobie poradzić z różnorodnością zawieszek tego typu poprzez tworzenie liczniejszych niż w innych przypadkach wariantów, podtypów i „podwariantów” (Frolov 1980, tabl. 1). Ujęcie takie niekiedy zdaje egzamin⁹, czasami jednak prowadzi do włączenia do tego samego typu i wariantu formy nie odpowiadającej zupełnie kryteriom ogólnym danego typu, ustalonym już wcześniej przez bada-

cza¹⁰. W zasadzie podział typologiczny Frolova jest poprawny. Praca roi się jednak od innych błędów, a już zwłaszcza koncepcja chronologiczna jest nie do przyjęcia¹¹.

W ramach klasyfikacji I. Frolova zawieszki z kolekcji P. Schachta należy zaliczyć do wariantu W typu II, który charakteryzuje się trójkątnym kształtem korpusu z kolistymi tarczkami na końcach ramion, na których są gniazda emalii oraz koliste wypustki zdobione także emalią (Frolov 1980, tabl. 1; ryc. 1:19, 20). Wariant ten występuje w basenie górnej Oki (Moščiny, Lukovnja), nad górnym Dnieprem (Tajmanovo) oraz na północnym Kaukazie w miejscowości Klin Jar¹². Prawdopodobnie je-

¹⁰ Przykładem takiej niezgodności jest egzemplarz ze Ščepilova (Frolov 1980, tabl. 1, ryc. 1:17 – typ II, wariant B, podtyp 3). I. Frolov wydzielił następujące cechy wariantu B typu II: trójkątny korpus, również trójkątne pole emalii na korpusie, koliste tarczki i koliste wypustki, te ostatnie bez emalii. Tymczasem omawiana zawieszka ze Ščepilova ma korpus łukowaty, łukowate dwudzielne gniazdo emalii, a obok kolistych także łopatkowate wypustki na końcach ramion (bez emalii). Być może ze względu na kształt korpusu, który jest podstawowym kryterium wydzielenia poszczególnych typów, należałoby ją zaliczyć raczej do typu I. Z pewnością zaś do typu I trzeba zakwalifikować egzemplarz luźno znaleziony nad środkowym Dnieprem (typ II, wariant A – Frolov 1980, tabl. 1, ryc. 1:8), który od wariantu B typu I różni się jedynie obecnością gniazda emalii na korpusie.

¹¹ Krytyczną analizę datowania zawieszek lunulowatych przez I. Frolova przedstawił E. Goročovskij (1982b, s. 131–134). Pomijając zbyt późne datowanie zespołu z Babieł, stan. II, grobu 312a, I. Frolov błędnie umieszcza w inwentarzu tego grobu bransoletę mankietową. Ażurowa zawieszka z Ruskiej Wsi, woj. olsztyńskie figuruje jako znalezisko z Węgorzewa. I. Frolov publikuje rysunek ażurowej lunuli z Litwy, z miejscowości Varpniškės. Tymczasem inne źródła wymieniają w tej miejscowości zapinkę podkowiastą z emalią, a nie zawieszki (Moora 1938, s. 117; Kulikauskas 1941, s. 49). Poza nielicznymi wyjątkami I. Frolov nie podaje żadnej publikacji źródłowej, co praktycznie uniemożliwia rozwianie tego typu wątpliwości. Prawdopodobnie zawieszka lunulowata z cmentarzyska Klin Jar 3 (na północnym Kaukazie) figuruje w omawianej pracy jako znalezisko z miejscowości Kisłovodsk, na co zwrócił uwagę E. Goročovskij (1982b, przyp. na s. 133). Z kolei znana w literaturze już od kilkudziesięciu lat osada w Abidni nad górnym Dnieprem (Pobol', Naumov 1967; Danilenko 1976; Korzuchina 1978) występuje u I. Frolova pod nazwą Adamenka (1980, s. 115). Zmiana nazewnictwa w stosunku do już istniejącego (i to prawidłowego!) powoduje tylko zamęt i niepotrzebne utrudnienie. W przypadku znalezisk z Abidni wątpliwości budzą liczba i rodzaj odkrytych tam zawieszek. G. Korzuchina wymienia 3 zawieszki lunulowate i jedną kolistą, czyni jednak zastrzeżenie, że według Pobola i Naumova znaleziono na tej osadzie 7 zabytków zdobionych emalią, z tym że autorzy piszą tylko o 4 z nich (Korzuchina 1978, s. 84). Tymczasem I. Frolov (1980, tabl. 1) wymienia 7 egzemplarzy zawieszek lunulowatych z Adamenki-Abidni, co w świetle zastrzeżenia Korzuchiny mogłoby odpowiadać prawdzie, jednak brak jest zgodności dotyczącej kategorii zabytków; wśród tych 7 zabytków z emalią znajdowała się przecież także zawieszka kolistą. Wiarygodność ustaleń I. Frolova podważa również analiza liczby lunul z grodziska w miejscowości Moščiny. Według tego badacza znaleziono tam 22 egzemplarze tego typu zabytków (1980, tabl. 1), tymczasem publikacja źródłowa z 1899 r. wymienia jedynie 12 szt., przy czym liczba egzemplarzy w ramach poszczególnych typów oraz ilustracje także nie pokrywają się (por. Bulyčev 1899, s. 18–21, tabl. IX, 3, 6–8, 10; XI, 16; XIV, 13).

¹² Natomiast inna zawieszka z Kaukazu, z miejscowości Čmi, wymieniona przez I. Frolova, której rysunek zamieszcza G. Korzuchina (1978, tabl. 23:10), zupełnie nie odpowiada cechom wariantu W typu II.

⁹ Np. luźne znalezisko nad środkowego Dniepru (typ II, wariant B, podtyp 2 – Frolov 1980, tabl. 1, ryc. 1:16), które od innych egzemplarzy typu II, wariantu B różni się obecnością kolistej wypustki pośrodku dolnej krawędzi korpusu zawieszki.

den zbliżony do niego egzemplarz znaleziono także nad środkowym Dnieprem (Guta Komarovskaja), sądząc z opisu w pracy Korzuchiny (1978, s. 67, nr 39, 3). Najbliższe omawianej zawieszce „z okolic Malborka” są dwa okazy z Moščin (Bulyčev 1899, s. 18–19, tabl. IX, 7) oraz lunula z grobu 11 na cmentarzysku w miejscowości Klin Jar (Korzuchina 1978, s. 77, nr 126a; Frolov 1980, ryc. 1:19; Goročovskij 1982b, s. 133, ryc. 2, 7), przy czym ta ostatnia różni się od omawianej obecnością trójkątnego gniazda emalii na korpusie.

Pewne analogie do zawieszki z kolekcji P. Schachta wykazują też egzemplarze wariantu B typu II, jednak ich koliste wypustki są ażurowe i nie mają gniazd emalii (Frolov 1980, tabl. 1; ryc. 1:13–15). Występują one w basenie górnej Oki (Moščiny, zbliżony do tego wariantu okaz z D’jakova – Krenke 1984, s. 26, ryc. 1, 13), nad górnym Dnieprem (Abidnja) oraz w dorzeczu środkowego Dniepru (Guta Komarovskaja, znaleziska luźne). Wzorca interesującej nas zawieszki należy prawdopodobnie szukać nad górną Oką, skąd pochodzą najbliższe jej analogie, przy czym rolę pośrednika w rozchodzeniu się importu mógł tu odegrać rejon dorzecza górnego Dniepru.

Datowanie omawianego zabytku wiąże się z ogólnymi problemami chronologii tego typu zawieszek. Zaproponowane przez I. Frolova ramy chronologiczne – od końca III i początków IV w. do przełomu V i VI w. (1980, s. 111) – budzą zdecydowany sprzeciw. Próbę innego spojrzenia na datowanie lunul środkowodnieprzańskich podjęli E. Kucharskaja i R. Terpilovskij (1981, s. 69–79). Umieszczają je oni w III i IV w., a egzemplarze najbardziej rozbudowane, „barokowe” – ewentualnie jeszcze w 1 poł. V w. Jednak pełną, krytyczną analizę koncepcji I. Frolova i własne propozycje przedstawił E. Goročovskij (1982b, s. 125–140). Oparł je na rzetelnej analizie materiału z uwzględnieniem zespołów i zabytków datujących, a także próbował synchronizować uzyskane rezultaty z systemem chronologii środkowoeuropejskiej, co należy do zabiegów niesłychanie rzadkich w literaturze radzieckiej. Stanowczo odrzuca on chronologię I. Frolova (koniec III–V/VI w.), a także wcześniejszą koncepcję G. Korzuchiny, która datowała wszystkie ozdoby z emalią dopiero na V–VI w. W przypadku zawieszek lunulowatych E. Goročovskij przeprowadził powtórny analizę wyznaczników chronologicznych poszczególnych etapów stylistycznego rozwoju tych zabytków, przedstawioną przez I. Frolova. Analiza taka doprowadziła go do zgoła odmiennych wniosków. Etap A (najwcześniejszy) datowany jest na podstawie zespołu 312a z cmentarzyska w Babiętach II, gdzie – obok wczesnej typolo-

gicznie zawieszki ażurowej bez wypustek – wystąpiły zapinka trójgrzebykowa typu mazurskiego, żelazna szpila pastorałowata oraz fibula z podwiniętą nóżką zdobiona pierścieniami (Åberg 1919, s. 154; Moora 1934, s. 81, 86, ryc. 14; Goročovskij – 1982b, s. 134 – powtarza błąd Frolova i umieszcza w inwentarzu bransoletę mankietową). Zespół ten datować można na fazę C_{1a}, a więc na lata ok. 175–230 n.e., a tym samym przesunąć chronologię najwcześniejszych zawieszek lunulowatych na początek III, a nawet schyłek II w. Etap B, datowany przez I. Frolova na podstawie zespołu z grobu VI z Ditinič, raj. Dubno, mieści się, zdaniem E. Goročovskiego, w III stuleciu, a najpóźniej w początkach IV w. M. Szczukin datuje ten zespół nie później niż na III w. (1981, s. 148). Ramy czasowe kolejnego etapu stylistycznego (W) zostały wyznaczone na podstawie znalezisk z Meżionys (towarzysząca zawieszce zapinka z podwiniętą nóżką z podwójną spiralą) na III–1 poł. IV w. Wreszcie ostatni etap (G) datowany jest na wiek IV, ewentualnie nieco wcześniej (znaleziska z miejscowości Novye Bezradiči). Tym samym okres od 1 poł. III po schyłek IV w. wyznacza ramy chronologiczne występowania zawieszek lunulowatych (Goročovskij 1982b, s. 131–134). E. Goročovskij nie wyklucza jednak możliwości wcześniejszego datowania niektórych egzemplarzy (np. Babięta II, gr. 312a).

Podstawę do ustalenia chronologii zawieszki z kolekcji P. Schachta stwarza jeden z najbliższych stylistycznie egzemplarz z grobu 11 z cmentarzyska Klin Jar 3; jest on datowany na III w., co nie wyklucza jednak możliwości jego wcześniejszego powstania (Goročovskij 1982b, s. 133). Zawieszce towarzyszyła silnie profilowana zapinka nadczarnomorska (wariant P-2 wg A. Ambroza), pochodząca z II–III w. Obszar północnego Kaukazu nie był z pewnością ośrodkiem produkcji ozdób z emalią; stanowił raczej peryferię ich występowania. Zabytki tego typu są tam stosunkowo nieliczne, brak też form lokalnych. Wydaje się więc, że omawiany wariant zawieszek lunulowatych można datować nieco wcześniej niż wskazuje na to peryferyjne znalezisko z północnego Kaukazu i umieszczać je w 1 poł. III w. Bardzo zbliżone do zawieszki z omawianej kolekcji są także okazy ze skarbu z Moščin, datowane na III–IV w., wbrew dawniejszym poglądom (Goročovskij 1982b, s. 135).

Chronologia lunuli „z okolic Malborka” na podstawie analogii zamykałaby się prawdopodobnie w ramach fazy C₁. Należy jednak podkreślić, że brak jest w kolekcji P. Schachta jakichkolwiek innych zabytków późnorzymskich, co mogłoby sugerować związek omawianej zawieszki ze schyłkiem młodszej fazy okresu wczesnorzymskiego.

Zawieszka lunulowata z kolekcji P. Schachta zwraca uwagę na zagadnienie występowania ozdób z emalią w kulturze wielbarskiej. Zagadnienie to nie było wcześniej poruszane w literaturze. Już jednak wstępna analiza wykazała obecność takich zabytków wśród materiałów z cmentarzysk wielbarskich i zwróciła uwagę na ciekawe uwarunkowania tego zjawiska. W wyniku pobytu w stosie ciepłym stan zachowania zabytków zdobionych emalią jest często bardzo zły, przy czym emalia uległa na ogół całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu. Te czynniki mogą wpływać na trudności prawidłowego zakwalifikowania tego typu ozdób w zespołach wielbarskich; długo pozostawały one i być może nadal pozostają nie zauważone.

Jeden z najwcześniejszych zabytków emaliowanych, odkryty poza centrami produkcji emalierskiej, pochodzi z miejscowości Łajski, woj. warszawskie¹³. Jest to zawieszka lunulowata z grobu nr 3, której towarzyszyły zapinki pochodne od silnie profilowanych, datowane na fazę B₂/C₁ (Dąbrowska 1973, s. 155–156). Zawieszka lunulowata z Łajsk jest niestety interesująca, ponieważ należy do najwcześniejszego etapu rozwoju stylistycznego (etapu A), który charakteryzuje się występowaniem prostych form z kolistymi tarczkami pozbawionymi wypustek (Frolov 1980, tabl. 2, s. 117–123). Jedyną cechą późniejszą w omawianej zawieszce jest dwuczłonowe gniazdo emalii na korpusie. Reprezentuje ona odmianę wariantu A typu I w klasyfikacji I. Frolova (1980, tabl. 1, ryc. 1:1, 2). Znane są dwa kolejne okazy z terenów bałtyjskich – ze skarbu z Moščin oraz z bliżej nie zlokalizowanej miejscowości z obszaru zamieszkanego przez plemiona wschodniobałtyjskie. Trzecia zawieszka typu IA, pominięta przez I. Frolova, pochodzi z Guty Komarowskiej w dorzeczu środkowego Dniepru (Korzuchina 1978, s. 68, nr 39, 8; Goročovskij 1982b, s. 133). Kolisty tarczki bez odrostów ma również lunula z gr. 312a z Babięt, należąca stylistycznie do etapu A (Frolov 1980, tabl. 2). Reprezentuje ona jednak typ IIIA, ze względu na ażurowy korpus. Wydaje

¹³ Materiały pochodzą z badań mgr A. Kruk, której bardzo serdecznie dziękuję za ich udostępnienie. Cmentarzysko w Łajskach datowane jest na fazy B₂/C₁–C₂ (Godłowski 1985, s. 173, 177). Część zespołów z pierwszej fazy użytkowania nekropoli wykazuje cechy „przeworskie” bądź mieszane „przeworsko-wielbarskie”. Omawiany gr. 3 zawierał m.in. dwustozkową czarną popielnicę, typową dla kultury przeworskiej. Znalaziona tam emaliowana zawieszka wiąże się jednak raczej z wielbarską fazą cmentarzyska. W zespołach przeworskich brak bowiem zabytków z emalią pochodzących z warsztatów wschodnioeuropejskich. Penetrację tych warsztatów daleko na W umożliwiły dopiero ekspansja kultury wielbarskiej w kierunku SE i wzrost zainteresowania ludności tej kultury obszarami Europy wschodniej.

się, że wzoru dla zawieszki z Łajsk należy szukać na obszarze wschodniobałtyjskim, prawdopodobnie w dorzeczu górnej Oki, skąd pochodzi najwięcej analogii. Obok wymienionych już egzemplarzy typu IA są to zbliżone 3 lunule wariantu W typu I (Bulyčev 1899, tabl. IX, 3, 10).

Inną zawieszkę lunulowatą odkryto w bardzo bogatym grobie dziecięcym nr 61 z Gródka Nadbużnego, stan. 1C¹⁴ (Kokowski 1986, s. 25). Jest to niewielki zabytek o trójkątnym korpusie z tarczkami z kolistymi wypustkami na końcach ramion. Na tarczках oraz wypustkach znajdują się okrągłe gniazda emalii (emalia zachowała się tylko na tarczках). Zawieszka z Gródka stanowi, podobnie jak omawiany powyżej okaz „z okolic Malborka”, wariant W typu II (Frolov 1980, tabl. 1, ryc. 1:20). Dokładne analogie odnajdujemy wśród lunul ze skarbu z Moščin (Bulyčev 1899, tabl. IX, 7, 10), które obok podobieństwa w kształcie tarczek i wypustek oraz w rozmieszczeniu gniazd emalii mają także identyczne rozmiary. Bogate wyposażenie gr. 61 z Gródka, w którego skład wchodziły m.in. misa typu *terra sigillata*, 2 zapinki A.162, grzebień trójwarstwowy i bransoletka z węzowatymi główkami, pozwala datować ten zespół na fazę C₂.

Zawieszkę lunulowatą znaleziono również w gr. VI na cmentarzysku w miejscowości Ditiniči (Smiško, Svešnikov 1961, s. 93–94, ryc. 4:5–10; Korzuchina 1978, tabl. 23:3). Według klasyfikacji Frolova¹⁵ reprezentuje ona wariant A typu IV, który charakteryzuje się „łukowato-trójkątnym” korpusem z gniazdem emalii, kolistymi tarczkami z wypustkami na końcach ramion, a przede wszystkim obecnością dodatkowych wypustek na krawędziach ramion korpusu (Frolov 1980, tabl. 1, ryc. 3:2–6). Zawieszki typu IV występują wyłącznie nad środkowym Dnieprem (Frolov 1980, ryc. 5). Egzemplarz z Ditinič stanowi zatem z pewnością import z tego właśnie obszaru. Datowanie omawianego zespołu przez I. Frolova na 1 poł. IV-w. (1980, s. 111) jest absolutnie nieuzasadnione. M. Szczukin określa czas funkcjonowania cmentarzyska na fazy C_{1b}–C₂, a gr. VI, ze względu na obecność zapinki z podwiniętą nóżką wariantu pierwszego, datuje nie później niż na III w. (1981, s. 148). Podobną chronologię podaje E. Goročovskij (1982b, s. 133).

¹⁴ Dziękuję dr. A. Kokowskiemu za udostępnienie materiałów z Gródka Nadbużnego.

¹⁵ I. Frolov wymienia 2 egzemplarze zawieszek lunulowatych z tego cmentarzyska (1980, tabl. 1); nie wiadomo na jakiej podstawie, publikacja źródłowa podaje bowiem tylko 1 zawieszkę tego typu (Smiško, Svešnikov 1961, s. 89–113).

Niezwykle interesujące znalezisko stanowi tzw. duża lunula, odkryta przypadkowo na miejscu zniszczonego cmentarzyska w Jartyporach, woj. siedleckie¹⁶. Ta bardzo ozdobna forma pełniła funkcje zawieszki lub elementu łańcuszka (Korzuchina 1978, s. 36). Okaz z Jartypor to trójkątna, ażurowa zawieszka o górnym rogu zaokrąglonym, zdobiona jednym trójkątnym i kilkoma kolistymi gniazdami z emalią, pomiędzy którymi występują rombownate i zygzakowate łączniki. Ze wschodniej Europy znamy 17 egzemplarzy tego typu ozdób (Korzuchina 1978, s. 36, tabl. 1:3a-w; 8:1-3, 6; 22:10; 27:1; 28:1; Kulikauskas 1941, s. 43-64, ryc. 1:2-4; tabl. X, 1-4; XI, 3; Kaczyński 1981, s. 184-185, ryc. 4:5; nie publikowana zawieszka z kh. XV, gr. 1 ze Szwajcarii, woj. suwalskie - Muzeum Okręgowe w Suwałkach, nr inw. 30/61). Występują one w dwóch skupieniach: we wschodniej Litwie i nad środkowym Dnieprem, a pojedyncze egzemplarze spotykane są w dorzeczu Donu oraz na Suwalszczyźnie. Poza trzema niemal identycznymi zawieszkami z Eikotiškis na Litwie, wykonanymi zapewne ręką jednego rzemieślnika (Kulikauskas 1941, tabl. X, 1, 2, 4), oraz dwoma również identycznymi egzemplarzami z Borzny nad Dniepru (Korzuchina 1978, tabl. 1:3a, w) pozostałe różnią się między sobą, niekiedy bardzo znacznie, szczegółami ażurowego wystroju. Schemat rozwoju typologiczno-chronologicznego tego typu zawieszek przedstawił I. Frolov (1969, s. 271-274). Datował on litewskie lunule typu Mežionys na IV w., egzemplarze zaś bardziej rozbudowane na IV-V w. (Dusetos). Natomiast zawieszki naddnieprzańskie umieszczał dopiero w V stuleciu, co było konsekwencją ich wtórnej pozycji typologicznej w stosunku do wyrobów ze wschodniej Litwy. Wydaje się jednak, że wcześniejsza koncepcja M. Makarenki (1928, s. 92), wywodzącego efektowne zawieszki litewskie typu Mežionys od prostszych środkowodnieprzańskich typu Lipļava-Borzna, jest znacznie bardziej prawdopodobna, zwłaszcza iż w świetle ostatnich ustaleń chronologicznych E. Gorochovskiego dla emalii naddnieprzańskich, „dużych lunul” z tego obszaru nie sposób datować później niż na IV w. Takie datowanie należy przyjąć dla omawianej zawieszki z Jartypor, co koresponduje z chronologią pozostałych mate-

riałów z tego cmentarzyska. Analiza stylistyczna interesującego nas zabytku wskazuje zdecydowanie na jego związek z dorzeczem środkowego Dniepru, gdyż egzemplarze litewskie mają znacznie bardziej rozbudowany, „barokowy” ażur¹⁷.

Kolejny zabytek z emalią pochodzi z wielbarskiego cmentarzyska w miejscowości Brulino-Koski, woj. łomżyńskie (Kempisty 1966, s. 416, ryc. 19a-e). W jamowym gr. 11 znaleziono fragment ozdoby z zachowanymi gniazdami z resztkami emalii. Odkrywca nie poświęcił mu wiele uwagi; dopiero ostatnio zabytek ten doczekał się opracowania (Czarnecka, 1986-1990). Stan zachowania nie pozwala na jednoznaczne określenie jego pierwotnej funkcji. Prawdopodobnie jest to ułamek krzyżowatej lub kolistej zawieszki ażurowej (Korzuchina 1978, s. 48-49, tabl. 10:4, 6; 21:14-16). Według K. Czarneckiej najbliższe stylistycznie analogie można znaleźć wśród ozdób z emalią ze skarbu z Moščin, aczkolwiek nie sposób również wykluczyć powiązań z obszarem środkowodnieprzańskim. Omawianej ozdobie towarzyszyły m.in. fragmenty zapinki typu A.168 z martwą sprężyną, co pozwala datować cały zespół na fazę C₂, czyli na 2 poł. III w.

Natomiast z wczesnym okresem wędrówek ludów (faza D) wiążą się najpóźniejsze ozdoby z emalią znane z terytorium wielbarskiego, pochodzące z grobu szkieletowego w Dworakach-Pikotach, woj. łomżyńskie (Podczaszyński 1883, s. 89-92, tabl. IV; Kamiński 1956, s. 161-164, ryc. 17; Okulicz 1970, s. 484). Jest to para brązowych zapinek zdobionych czerwoną i niebieską emalią, fibul o profilowanym kabłąku z grzebykami, z trójkątnymi gniazdami emalii na główce i nóżce. Należą one do typu II, serii II wydzielonej przez E. Gorochovskiego (1982a, s. 130). Badacz ten poddał ostrej krytyce wcześniejszą klasyfikację takich zapinek, opracowaną przez G. Korzuchinę (1978, s. 22-23). Wykazał on słusznie, że w schemacie ustalonym przez G. Korzuchinę brak było jednego kryterium przy wydzieleniu poszczególnych typów (Gorochovskij 1982a, s. 119-123). E. Gorochovskij zwraca też na uwagę na podobieństwo fibul z emalią do zapinek silnie profilowanych i proponuje dla nich nazwę: „T-kształtne fibule kręgu ozdób z emalią” (1982a, s. 126-127). Wydaje się jednak, że nawet w przypadku zapinek nie mających swoich bezpo-

¹⁶ Pierwszą informację o cmentarzysku w Jartyporach przekazał do Pogotowia Archeologicznego PMA uczeń z Węgrowa w 1978 r. Ratowniczy wyjazd pogotowia przyniósł kilkanaście zabytków późnorzymskich, m.in. srebrną zapinkę A.163 i brązową fibulę A.162 - nr inw. PMA/IV/7682. W 1986 r. miłośnik archeologii z Węgrowa pokazał konserwatorowi zabytków archeologicznych w Siedlcach kilka dalszych zabytków z Jartypor, a wśród nich „dużą lunulę” zdobioną emalią. Bardzo dziękuję mgr. R. Głowaczowi, konserwatorowi zabytków archeologicznych, za przekazane informacje i udostępnienie fotografii zawieszki.

¹⁷ Na marginesie zwróćmy uwagę, że zarówno zawieszka z Podliszewa, woj. łomżyńskie (Kaczyński 1981, s. 184-185, ryc. 4:5), jak i egzemplarz ze Szwajcarii (bez emalii - zbiory Muzeum Okręgowego w Suwałkach) nie mają żadnych cech „barokowych” lunul litewskich. Są natomiast zbliżone stylistycznie do egzemplarzy środkowodnieprzańskich (por. Korzuchina 1978, tabl. 1:3a-w; 8:1-3, 6) i świadczą o powiązaniach tego rejonu kręgu zachodniobałtyjskiego z naddnieprzańską kulturą kijowską.

średnich odpowiedników w typologii O. Almgrena należy starać się odnieść je w jakiś sposób do tego powszechnie obowiązującego schematu. Nie umniejszając słuszności wyводу E. Gorochovskiego należy przyjąć, że bardziej poprawne będzie raczej określenie: „fibule z emalią zbliżone do trójgrzebykowych typu mazurskiego”. Formy te są bowiem podobne stylistycznie, a przy tym sformułowanie takie nie budzi kontrowersji, jak ma to miejsce w przypadku odniesienia egzemplarzy z emalią do zapinek silnie profilowanych (Gorochovskij 1982a, s. 126–127). Określenie „fibula pochodna od silnie profilowanych” stosowane jest już dla specyficznych form kultury przeworskiej zupełnie innego kształtu.

Analiza stylistycznych okazów z Dworaków-Pikot, przeprowadzona przez E. Gorochovskiego, wykazała ich późną pozycję typologiczną (1982a, s. 137). Charakteryzują się one słabym profilowaniem kabłąka i mają nóżkę silnie rozbudowaną przez koliste pierścienie na jej końcach. W schemacie rozwoju stylistycznego fibul z emalią egzemplarze z Dworaków znalazły się w ostatnim stadium (G), datowanym na połowę lub 2 połowę IV w. Potwierdza to także analiza chronologiczna pozostałych elementów zespołu (Gorochovskij 1982a, s. 137–139, 142). Zdecydowana większość fibul zdobionych emalią, zbliżonych do trójgrzebykowych, pochodzi z nad środkowego Dniepru, a jedynie pojedyncze egzemplarze znaleźć można nad Morzem Czarnym, na terenie północnego Kaukazu czy w dorzeczu Wołgi (m.in. nad Oką i jej dopływami). Źródła pochodzenia zapinek z Dworaków-Pikot należy więc szukać najprawdopodobniej w dorzeczu środkowego Dniepru.

UWAGI KOŃCOWE

Zagadnieniu występowania ozdób z emalią na terytorium kultury wielbarskiej nie poświęcano dotychczas wiele uwagi. Zabytki tego typu były często tylko wzmiankowane przy okazji opracowywania stanowiska (Ditiniči) bądź w ogólnych opracowaniach poświęconych emalii (Dworaki-Pikoty, Ditiniči). Tymczasem zebranie i analiza zabytków z emalią pod kątem ich występowania w środowisku wielbarskim pozwala na poczynienie kilku ciekawych spostrzeżeń, mimo niezbyt dużej liczby tych znalezisk (Ryc. 1). Być może zresztą, że zabytków tych było znacznie więcej, a pozostają one nie zauważone ze względu na stan zachowania. Na skutek pobytu w stosie ciepłym ulegały one zniszczeniu, a emalia całkowicie lub częściowo stopieniu. Może to wpływać na trudności prawidłowego kwalifikowania tego typu ozdób.

Okazy wielbarskie mają ogromne znaczenie dla ogólnej analizy zabytków z emalią, większość z

nich pochodzi bowiem z zespołów dobrze datowanych fibulami. Stanowi to zjawisko zupełnie wyjątkowe dla zabytków, które znajdowano na ogół w skarbach lub jako znaleziska luźne. Analiza ozdób z emalią w kulturze wielbarskiej może być kluczem do rozwiązania niektórych problemów chronologicznych dotyczących tego zjawiska w Europie wschodniej.

Ozdoby te pojawiają się w zespołach wielbarskich już w fazie B₂/C₁, choć liczniejsze są w rozwiniętej fazie późnego okresu rzymskiego (najpóźniejszy egzemplarz pochodzi z wczesnego okresu wędrowek ludów). Stanowią one importy ze wschodniej strefy Europy, brak bowiem jakichkolwiek podstaw do lokalizowania ośrodka produkcji emalierskiej na terytorium kultury wielbarskiej.

Analiza stylistyczna wykazała, że można je wiązać z dwoma dużymi centrami produkcyjnymi, znajdującymi się na terenie kultur Mościny (Nikol'skaja 1959, s. 37–57; Tret'jakov 1966, s. 230–239) i kijowskiej (Danilenko 1976; Gorochovskij 1982b, s. 126; Terpilovskij 1984). Pierwsza zajmowała obszar nad górnym Dnieprem i górną Oką, poczynając od schyłku III w., a jej twórcy uważani są za przodków najbardziej na wschód wysuniętego odłamu Bałtów – plemienia Gołędz (Tret'jakov 1969, s. 118, 126; Nalepa 1976, s. 192). Z dorzeczy górnego Dniepru i Oki pochodzą zawieszki z Łajsk, „z okolic Malborka”, z Gródka Nadbużnego, a być może także z Brulina-Kosek. Należy przy tym zwrócić uwagę, że chronologia lunuli z Łajsk, z zespołu dobrze datowanego na fazę B₂/C₁, wyprzedza moment powstania kultury Mościny. Ta rozbieżność zmusza do zweryfikowania datowania początków produkcji ozdób z emalią na obszarze kultury Mościny.

Z kijowskich warsztatów emalierskich wywodzą się znaleziska z Jartypor, Dworaków-Pikot i Ditiń. Prawdopodobnie terytorium kultury kijowskiej stało się również pośrednikiem w kontaktach ludności kultury wielbarskiej z dorzeczem górnej Oki, co sugeruje obecność zawieszki o analogiach moszczyńskich w Gródku Nadbużnym. Ekspansja kultury wielbarskiej na SE, która spowodowała niemal jednoczesne zasiedlenie w ciągu faz B₂/C₁ lub C₁ prawobrzeżnego Mazowsza, Podlasia i Wołynia (Wołągiewicz 1981b, s. 86–88), pociągnęła za sobą wzrost zainteresowania ludności tej kultury obszarami Europy wschodniej. Umożliwiło to penetrację wschodnioeuropejskich warsztatów emalierskich daleko na W – aż na terytorium kultury wielbarskiej. Warto przy tym podkreślić, że kontakty te utrzymywały się jeszcze we wczesnym okresie wędrowek ludów (Dworaki-Pikoty) mimo znacznego rozrzedzenia osadnictwa wielbarskiego na E od środkowej Wisły (Godłowski 1985, s. 122–123).

Na zakończenie należy zwrócić uwagę na absolutny brak w kulturze wielbarskiej oddziaływań zachodniobałtyjskich ośrodków emalierskich mimo bliskości tych warsztatów. Od schyłku młodszej fazy okresu wczesnorzymskiego na Mazurach, a od początku późnego okresu wpływów rzymskich na Suwalszczyźnie istniały przecież rozwinięte ośrodki produkcyjne ozdób z emalią (por. przyp. 8). Tymczasem na cmentarzyskach wielbarskich nie znaleziono ani jednego z charakterystycznych zachodnio-

bałtyjskich wyrobów z emalią. Być może wynika to z kierunku SE ekspansji kultury wielbarskiej, a co za tym idzie osłabienia zainteresowania ludności tej kultury kontaktami z obszarami leżącymi na peryferii szlaku ich wędrówki. Możliwe również, że kontakty takie utrudniała „wzajemna trwoga”, rozdzielająca obie kultury. Na ile jednak ten czynnik był istotny, można będzie stwierdzić w toku dalszych studiów nad kontaktami bałtyjsko-wielbarskimi.

*Mgr Anna Bitner-Wróblewska
Państwowe Muzeum Archeologiczne
w Warszawie
ul. Długa 52
00-241 Warszawa*

BIBLIOGRAFIA

- Åberg N.
1919 Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, Uppsala.
- Abramowicz A.
1983 Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce, cz. 1. Od średniowiecza po czasy saskie i świt Oświecenia, Wrocław.
- Almgren O.
1923 Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen, Leipzig.
- Ambroz A. K.
1966 Fibuly juga evropejskoj časti SSSR, „Archeologija SSSR. Svod Archeologičeskich Istočnikov”, D 1–30.
- Andrzejowski J., Bursche A.
1986 Stan i potrzeby badań nad okresem rzymskim na wschód od dolnej Wisły, [w:] „Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce”, Kraków, s. 319–342.
- Anger S.
1977 Das Gräberfeld zu Rondsden im Kreise Graudenz, „Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen”, Heft 1 (przedruk z wydania z 1890 roku).
- Antoniewicz J.
1946 Stan zachowania zbiorów prehistorycznych na Warmii, północnym Mazowszu i na dolnym Powiślu, „Z otchłani wieków” 15, s. 92–96.
1948 Problemy muzealnictwa na obszarze województwa olsztyńskiego, „Przegląd Zachodni” 4, z. 9, s. 326–331.
- Beckmann B.
1969 Die baltischen Metallnadeln der römischen Kaiserzeit, „Saalburg Jahrbuch” 26, s. 107–119.
- Blume E.
1912 Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, Bd. 1, Würzburg.
1915 Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, Bd. 2, Würzburg.
- Bulyčev N. I.
1899 Žurnal raskopok po časti vodorazdela verchnich pritokov Volgi i Dnepra, Moskva.
- Czarnecka K.
1986 Brązowa ozdoba emaliowana z cmentarzyska kultury –1990 wielbarskiej w Brulinie-Koskach, woj. łomżyńskie, „Wiadomości Archeologiczne” 51, s. 99–104.
- Danilenko V. M.
1976 Pizn’ozarubinec’ki pam’jatki kiivs’kogo tipu, „Archeologija” 19, s. 65–92.
- Dąbrowska T.
1973 Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie wpływów rzymskich, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 2, s. 127–254.
- 1980 Zmiany kulturowe prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia, „Wiadomości Archeologiczne” 45, s. 45–58.
- Ebert M.
1927 Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. 8, Berlin.
- Frolov I. K.
1969 Podveska iz Dmitrovskogo mogil’nika, [w:] „Drevnosti Vostočnoj Evropy”, Moskva, s. 271–274.
1980 Lunnicy s vyemčatoj emal’ju, [w:] „Iz drevnejšej istorii bałtskich narodov”, Riga, s. 111–124.
- Godłowski K.
1972 Badania na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Kryspinowie, pow. Kraków, „Sprawozdania Archeologiczne” 24, s. 129–148.
1977a Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, cz. 2, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 4, s. 7–238.
1977b Das Gräberfeld in Kryspinów bei Kraków und seine Bedeutung für den Übergang zwischen der Latene- und der römischen Kaiserzeit in Kleinpolen, [w:] „Symposium. Ausklang der Latene-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet”, Bratislava, s. 59–80.
1981 Kultura przeworska, [w:] „Prahistoria ziem polskich”, t. 5 „Późny okres lateński i okres rzymski”, Wrocław, s. 57–135.
1982 Północni barbarzyńcy i wojny markomańskie w świetle archeologii, [w:] „Znaczenie wojen markomańskich dla państwa rzymskiego i północnego barbaricum”, Warszawa, s. 48–80 („Scripta Archaeologica” 2).
1985 Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim, Wrocław.
- Gorochovskij E. L.
1982a O grupie fibul s vyemčatoj emal’ju iz Srednego Podneprov’ja, [w:] „Novye pamjatniki drevnej i srednevekovoj chudožestvennoj kul’tury”, Kiev, s. 115–151.
1982b Chronologija ukrašenij s vyemčatoj emal’ju Srednego Podneprov’ja, [w:] „Materiały po chronologii archeologičeskich pamjatnikov Ukrainy”, Kiev, s. 125–140.
- Gothiskandza
1940 „Gothiskandza” 2, s. 60.
- Gradowski M.
1984 Dawne złotnictwo. Technika i technologia, Warszawa.
- Grzymkowski A.
1986 Wstępne wyniki badań na brytualnym cmentarzysku ciałopalnym i szkieletowym z okresu rzymskiego w Modle, gm. Wiśniewo, woj. Ciechanów, „Sprawozdania Archeologiczne” 38, s. 223–258.
- Gummel H.
1938 Forschungsgeschichte in Deutschland, Berlin.
- Hackman A.
1912 Die Emailfibel von Wärlä im Kirschspiel Pälkäne, „Suomen Muinasmuistoyhdistyksen Aikakauskirja. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift” 26, s. 205–225.

- Hollack E., Peiser F.
1904 Das Gräberfeld von Moythienen, Königsberg.
- Jabłońska A.
1985 Fibule podkowiaste z emalią z Europy północno-wschodniej w okresie wpływów rzymskich, maszynopis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Jahn M.
1916 Die Bewaffung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr., Würzburg.
1921 Der Reitersporn. Seine Entehung und früheste Entwicklung, Leipzig.
- Jaskanis J.
1972 Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Cecelach, pow. Siemiatycze, w świetle badań z lat 1966–1970, „Sprawozdania Archeologiczne” 24, s. 81–102.
1973 Wyniki badań kurhanów z okresu rzymskiego w Skiwach Małych, pow. Siemiatycze, „Sprawozdania Archeologiczne” 25, s. 173–281.
- Kaczyński M.
1981 Południowa strefa osadnictwa bałtyjskiego na obszarze Jaćwieży w I tys. n.e., „Rocznik Białostocki” 14, s. 169–201.
- Kamiński A.
1956 Z badań nad pograniczem polsko-rusko-jaćwieskim w rejonie rzeki Sliny, „Wiadomości Archeologiczne” 23, s. 131–168.
- Kazimierczak E.
1980 Pochówki późnolateńskie i z wczesnego okresu wpływów rzymskich w Nowym Targu, woj. Elbląg, „Sprawozdania Archeologiczne” 32, s. 135–159.
- Kemke H.
1900 Das Gräberfeld von Bartlickhof, „Schriften der Physikalisch-ökonomischen Gesellschaft” 41, s. 10–133.
- Kempisty A.
1966 Birytaleskie cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Brulino-Koski, pow. Ostrów Mazowiecka, „Wiadomości Archeologiczne” 32, s. 409–450.
- Kmieciński J.
1962 Zagadnienia tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim, „Acta Archaeologica Lodziensia” 11.
1968 Odry, cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w powiecie chojnickim, „Acta Archaeologica Lodziensia” 15.
- Kmieciński J., Blombergowa M., Walenta K.
1966 Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiorach, w pow. kartuskim, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 12, s. 37–119.
- Kokowski A.
1986 Wielokulturowe stanowisko 1C w Gródku nad Bugiem, gm. Hrubieszów, woj. zamojskie, [w:] „Sprawozdanie z badań terenowych katedry archeologii UMCS w 1986 roku”, Lublin, s. 24–27.
- Korzuchina G. F.
1978 Predmety ubora s vyemčatymi emal’jami V – pervoj poloviny VI v. n.è. v srednem Podneprov’e, „Archeologija SSSR. Svod Archeologičeskich Istočnikov”, E 1–43.
- Kostrzewski J.
1928 Kurhany i kręgi kamienne w Odrach w pow. chojnickim na Pomorzu, Poznań.
- Kozłowska R.
1958 Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Niecieplinie, pow. Garwolin, „Materiały Starożytne” 4, s. 337–365.
- Krenke N. A.
1984 Raskopki D’jakova gorodišča v 1981 g., „Kratkie Soobščenijsa” (Instytutu Archeologii AN SSSR) 178, s. 25–28.
- Kucharskaja E. M., Terpilovskij R. B.
1981 Nekotorye typy lunnic III–IV vv. v srednem Podneprov’e, [w:] „Drevnosti srednego Podneprov’ja”, Kiev, s. 69–79.
- Kulikauskas P.
1941 Emaliuotiej dirbiniai Lietuvoje, „Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis” 1, s. 43–64.
- La Baume W.
1940 Der Waffenfund aus Zarnowitz Kreis Putzig aus dem 3./4. Jahrhundert n. Chr., „Gothiskandza” 2, s. 39–43.
1941 Der altpreussische Schild. Aus dem Landesamt für Vorgeschichte in Königsberg (Pr.), „Alt-Preussen” 6, H. 1, s. 5–12.
1942 Die Ostpreussischen Heimatmuseen, „Alt-Preussen” 7, H. 2, s. 30–31.
- Liana T.
1970 Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim, „Wiadomości Archeologiczne” 35, s. 429–491.
- Losy...
1946 Losy muzeów prehistorycznych na Pomorzu Zachodnim, „Z otchłani wieków” 15, s. 96–102.
- Madyda R.
1977 Sprzączki i okucia końca pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 4, s. 351–412.
- Makarenko M.
1928 Borzens’ki emali i stapi emali Ukraïni vzagalì, [w:] „Černigiv ta Pivnične Livoberežžja”, Kiïv.
- Moor H.
1934 Zur Frage nach der Herkunft des ostbaltischen emailverzierten Schmucks, „Suomen Muinasmuistoyhdistyksen Aikakauskirja. Finska Forminnesföreningens Tidskrift” 40, s. 75–90.
1938 Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr., Bd. 2, Tartu.
- Mötefindt H.
1917 Verzeichnis der Sammlungen vor- und frühgeschichtlicher Altertümer Deutschlands. Korrespondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, „Ethnologie und Urgeschichte” 48, s. 27–50.
- Nalepa J.
1976 Próba nowej etymologii nazwy Galindia czyli Gołędz, „Acta Baltico-Slavica” 9, s. 191–209.
- Nikol’skaja T. N.
1959 Kul’tura plemen bassejna verchnej Oki v I tysjačelietii n.è., „Materiały i Issledovanija po Archeologii SSSR” 72, s. 37–57.
- Nowakowski W.
1982 Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim i Suwalszczyźnie we wczesnym okresie wpływów rzymskich, maszynopis pracy doktorskiej, Warszawa, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego („Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, w druku).
1985 Rzymskie importy przemysłowe na terytorium zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego, „Archeologia” 34, s. 63–106.
1986 Stan i potrzeby badań nad zachodniobałtyjskim kręgiem kulturowym na terenie Polski, ze szczególnym uwzględnieniem kultury bogaczewskiej, [w:] „Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce”, Kraków, s. 375–393.
- Okulicz J.
1958 Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowości Bogaczewo, na przysiółku Kula, pow. Giżycko, „Rocznik Olsztyński” 1, s. 47–116.
1970 Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu, „Archeologia Polski” 15, s. 419–498.
1973 Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e., Wrocław.
1976 Powiązania pobrzeża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim, [w:] „Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich”, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Archeologiczne” 22, s. 181–213.
- Pietrzak M.
1981 Uwagi na temat krystalizowania się cech kultury wielbarskiej w świetle badań na cmentarzysku z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w Pruszczu Gdańskim, stan. 10, woj. gdańskie, [w:] „Problemy kultury wielbarskiej”, Słupsk, s. 107–115.
- Pobol’ L. D., Naumov D.
1967 O nekotorych predmetach material’noj kul’tury selišča Abidnja, [w:] „Doklady k XI konferencji młodych uczonych BSSR (nojabr’ 1967)”, Minsk.
- Podczaszyński B.
1883 Wykopalisko z grobu nieciałopalnego pod wsią Dworaki-Pikoty w Łomżyńskim, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 7, s. 89–92.
- Raddatz K.
1957 Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck, Neumünster („Offa-Bücher” 13).
- Radig W.
1942 Das ostgermanische Gräberfeld von Stara Wieś, Kreis Sokolow, „Die Burg” 3, s. 179–224.

- Skurpski H.
1947 Uwagi o byłych muzeach na obszarze województwa olsztyńskiego, Olsztyn („Komunikaty Działu Informacji Naukowej, Instytut Mazurski”, z. 1 (7)).
- 1948 Przeszłość i stan muzealnictwa na ziemi mazursko-warمیńskiej, „Kwartalnik Muzealny” 1, s. 38–50.
- Smiško M. Ju., Svješnikov I. K.
1961 Mogil'nik III–IV staliť n.e. u s. Ditiniči Rovens'koї oblasti, „Materiali i dosliđzennja z archeologii Prikarpatja i Volini” 3, s. 89–113.
- Spicyn A. A.
1903 Predmety s vyemčatoju ěmal'ju, „Zapiski Otdelenija Russkoj i Slavjanskoj Archeologii Imperatorskogo Russkogo Archeologičeskogo Obščestva” 5, s. 149–192.
- Szczukin M.
1981 Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska, [w:] „Problemy kultury wielbarskiej”, Słupsk, s. 135–161.
- Tallgren A. M.
1937 Enamelled Ornaments in the Valley of the Desna, „Eurasia Septentrionalis Antiqua” 11, s. 147–156.
- Terpilovskij R. V.
1984 O charaktere kontaktov kievskoj i černjachovskoj kul'tur, „Kratkie Soobščenija” (Instituta Archeologii AN SSSR) 178, s. 81–86.
- Tischler O., Kemke H.
1902 Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt, Königsberg.
- Tret'jakov P. N.
1966 Finno-ugry, balty i slavjane na Dnepre i Volge, Moskva.
1969 O baltach i slavjanach v oblasti Verchnego Podneprov'ja, „Acta Baltico-Slavica” 6, s. 117–127.
- Verner I.
1972 K proischoždeniju i rasprostraneniu antov i sklavinov, „Sovetskaja Archeologija” 4, s. 102–115.
- Voss A.
1880 Verzeichnis der prähistorischen und ethnologischen Sammlungen Deutschlands, Berlin.
- Wegewitz W.
1944 Der langobardische Urnenfriedhof von Tostedt-Wüstenhöfen im Kreise Harburg. Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen, 5–6, Hildesheim.
- Wołagiewicz R.
1966 Chronologia względna okresu wczesnorzymskiego na Pomorzu Zachodnim w świetle niektórych jej wyznaczników, „Materiały Zachodniopomorskie” 12, s. 169–191.
1974 Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej, [w:] „Studia Archaeologica Pomeranica”, Koszalin, s. 129–152.
1981a Kultury oksywska i wielbarska, [w:] „Prahistoria ziem polskich”, t. 5 „Późny okres lateński i okres rzymski”, Wrocław, s. 135–178, 190–191.
1981b Kultura wielbarska – problemy interpretacji etnicznej, [w:] „Problemy kultury wielbarskiej”, Słupsk, s. 79–106.

SUMMARY

In 1955 about 15 finds belonging before 1945 to Paul Schacht of Malbork, came into the possession of the State Archaeological Museum in Warsaw. It is not known where the collection originated. It was entered in the inventory book as coming "from the vicinity of Malbork" (inv. No. PMA/IV/7686, cat. No. 1–23).

The collection included the following items: a fragment of a lunula type bronze pendant, initially decorated with enamel; silver S-shaped, type C buckle; bronze fibula A.148; fragment of bronze eye fibula, Prussian series A.61; fragment of another bronze eye fibula, Prussian series; fragment of strongly profiled belt-end fitting, rather like type 0,1 after K. Raddatz; bronze fittings (2 whole and six fragments); fragments of three chair-shaped spurs (bronze, iron); 2 fragments of a bronze shield grip type J.6; 16 fragments of bronze mounting of shield edge; 2 fragments of bronze mounting of another shield(?); 3 bronze rings; profiled bronze boss, ornamented with rings of incised silver wire; fragments of bronze artefacts.

The state in which the finds were preserved indicates that they came from a cremation cemetery (sings of melting, breakage). They were probably the furnishings of several graves. The collection shows a striking concurrence in the dating of the various finds. Apart from the fragments of the type J.6 shield grip, all the items can be dated to the younger phase of the early period of Roman influences. This consistency is surely not coincidental. Thus the artefacts can be considered as one finite collection coming from one site; a very important point for any further analysis. It is much more difficult to attribute the finds to a culture. The lack of any information about where the find came from necessitates a search for the most probable of several possibilities. The nature of this collection suggests that the owner was the kind of collector who limited himself to excavating locally. In this case it would mean the area around Malbork, but it is difficult to define the size of the probable territory. It is nearly certain that the collection is not of West Balt origin. It lacks artefacts typical of that circle, while containing such as are rare or not found at all in the West Balt region (eg. S-shaped buckle, lunula pendant with full body). A "Przeworsk" origin is not impossible but rather improbable because of the distance of Przeworsk culture sites from P. Schacht's home town. The collection should most probably be associated with either the lands around the Lower Vistula, or the Itawa or Olsztyn Lake District, and thus with the Wielbark culture. P. Schacht's collection contains numerous artefacts belonging to this culture (eg. S-shaped buckle, eyelet fibulas of the Prussian series, fibula A.148). Only the fragments of shield grip and shield edge fittings cannot be attributed to

grave inventories of the Wielbark culture, as there was a generally observed ban on furnishing the dead with weapons in this culture. However, these shield fragments were not, strictly speaking, weapons. They were made of bronze; some were ornamented with etched lines and stamps. They could have been part of a ceremonial shield, which would be so exceptional that the ban could be circumvented.

Since the collection's affiliation with the West Balt culture must be rejected, the presence here of the lunula pendant with enamel ornamentation is all the more interesting. Artefacts with grooved enamel are characteristic of eastern Europe in the late period of Roman influences and early period of the Great Migrations. The nearest analogy to the pendant from "the vicinity of Malbork" can be found in the Moshchiny hoard from Upper Oka river. The lunula pendant probably comes from phase C₁, but the lack of any Late Roman remains in P. Schacht's collection suggests it may rather be connected with the end of the younger phase of the Early Roman period.

The lunula pendant from P. Schacht's collection brings up the subject of enamel ornaments in the Wielbark culture, a subject not yet mentioned in literature. Such ornaments already appear in this culture in phase B₂/C₁, but they are more numerous in the full phase of the Late Roman period. The latest specimen comes from the early period of the Great Migrations. A stylistic analysis of the ornaments shows that they can be linked with two large production centres in areas of the Moshchiny and Kiev cultures. The first occupied the lands along the Upper Dnieper and Upper Oka, and its creators are considered the ancestors of the most easterly branch of the Balts – the Goljad' tribe. From the area of the Moshchiny culture come the pendants from Łajsk, Warsaw voiv., gr. 3; "from the vicinity of Malbork"; from Gródek Nadbużny, Zamość voiv., gr. 61; and maybe from gr. 11 in Brulino-Koski, Łomża voiv. It should be noted that the chronology of the Łajsk lunula pendant, from an assemblage well dated to the B₂/C₁ phase, is earlier than the beginning of the Moshchiny culture. The disparity suggests the necessity of verifying the moment when production of ornaments with enamel began in this culture. The finds from Jartypory, Siedlce voiv., Dworaki-Pikoty, Łomża voiv., Ditinichi, Dubno region all come from Kiev enamel workshops. The expansion of the Wielbark culture to the south west, which resulted in the nearly simultaneous settling, during phase B₂/C₁ or C₁, of right-bank Mazovia, Podlasie and Volhynia produced an increased interest of its peoples in the regions of eastern Europe. This enabled east-European enamel workshops to penetrate far west.

ZYGMUNT KRZAK

NOWE STANOWISKA NEOLITYCZNE W DORZECZU GÓRNEJ OPATÓWKI
NA WYŻYNIE SANDOMIERSKIEJ

NEW NEOLITHIC SITES IN THE UPPER OPATÓWKA RIVER BASIN ON THE SANDOMIERZ UPLAND

Prezentowany tu materiał został zebrany pod kierunkiem autora przez I. Kupczyk jesienią 1969 r. Badaniom powierzchniowym zostały poddane wszystkie wzniesienia otaczające doliny strumieni w dorzeczu górnej Opatówki: od jej źródeł do wsi Nikisiałka Mała (Ryc. 1). Nie prowadzono poszukiwań na polach z dala od strumieni. Zabytki zdeponowano w Zakładzie Epoki Kamienia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie; jest to przeważnie materiał drobny, mało charakterystyczny, umożliwiający jedynie częściowe określenie przynależności kulturowej stanowisk; składają się nań głównie ceramika i krzemienie.

Badany obszar objął brzegi górnej Opatówki i jej kilkunastu małych dopływów. Opatówka wpływa z Łysogór i jest lewym dopływem Wisły. Omawiany teren jest pagórkowaty, pocięty licznymi parowami i dolinami strumieni. Od SW przylega on do Pasma Jeleniowskiego Gór Świętokrzyskich. Lessy panują tu niepodzielnie, a tylko miejscami krawędzie wyżyny nad strumieniami składają się z innych skał, którymi są formacje utworów kambryjskich, triasowych, gdzieśgdzie plejstocenijskich, dewońskich i in. Cechą charakterystyczną wyżyny są liczne cyple lessowe, na których często rejestruje się ślady osadnictwa prahistorycznego.

Badania były częścią większej akcji prowadzonej przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN i Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie na Wyżynie Sandomierskiej. Dotychczas zostały

opublikowane odkryte metodą powierzchniową stanowiska prahistoryczne nad Kamienną¹ oraz w dorzeczu Gierczanki², Obręczówki³ i Kamionki⁴.

Omawiane stanowiska leżą na terenie woj. tarnobrzskiego, w trzech gminach: Baćkowice (Bratków), Opatów (Brzezie, Czerników Opatowski, Jałowęsy, Jurkowie, Karwów, Kobylanki, Marcinkowice, Nikisiałka Duża, Nikisiałka Mała, Oficjałów, Opatów, Tudorów, Wąworków, Zochcinek) i Sadowie (Biskupice, Łężyce, Niemienice, Porudzie, Sadowie, Zochcin).

OPIS STANOWISK

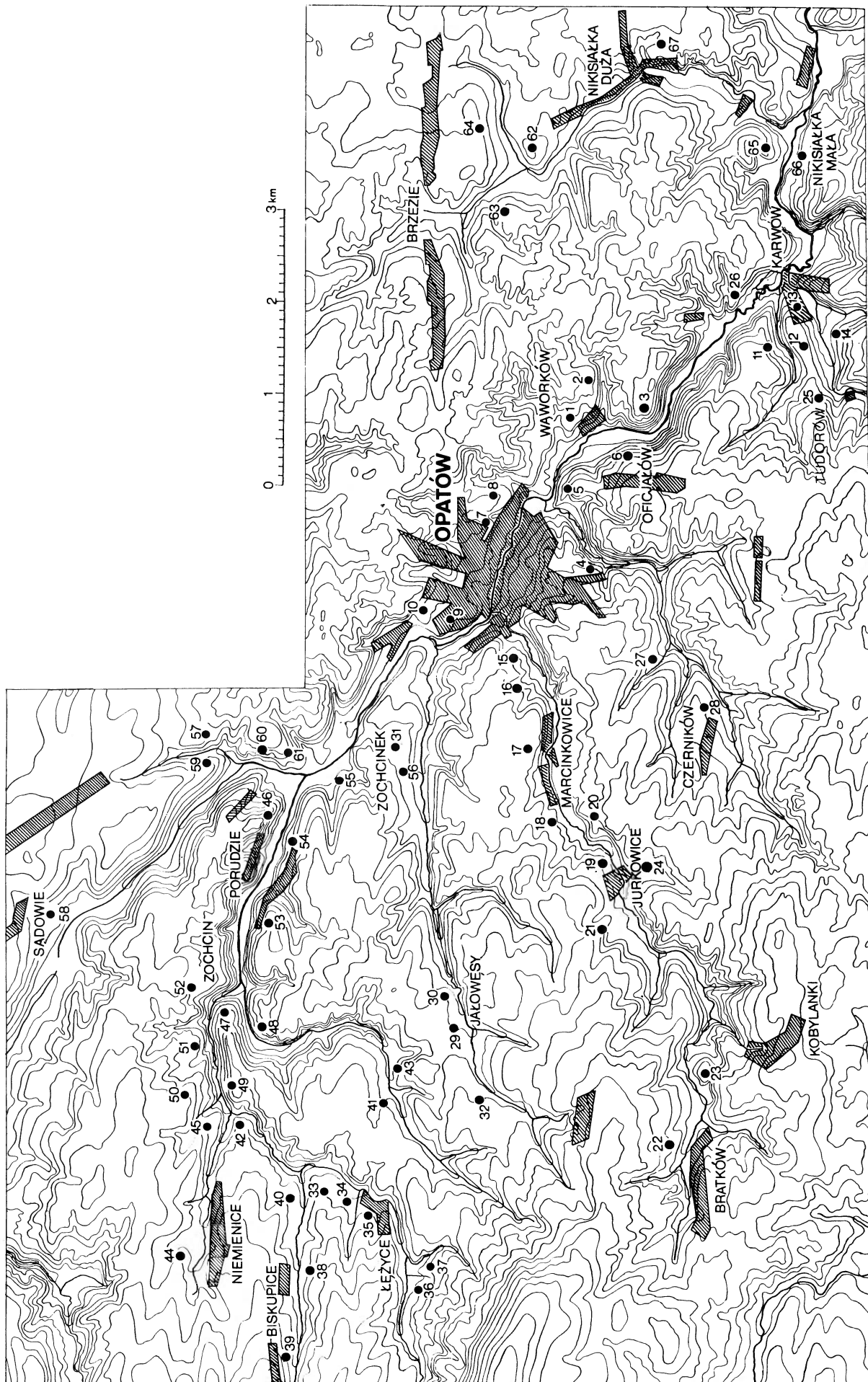
1. Wąworków. Na niewysokim wzniesieniu lessowym w obrębie wsi, nad Opatówką. Zabytki występowały na polach Kucharczaka i sąsiednich, w części SW wzgórza i na kulminacji, zajmując obszar o wym. ok. 100×50 m. Były to nieliczne skrupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz kilka krzemieni z surowców: pasiastego (narzędzie odtupkowe

¹ Z. Krzak: Przyczynek do znajomości osadnictwa neolitycznego na Wyżynie Opatowskiej, „Materiały Starożytne” 10, 1964, s. 121 nn.

² Z. Krzak: Nowe stanowiska neolityczne i wczesnobrązowe w dorzeczu Gierczanki na Wyżynie Sandomierskiej, „Wiadomości Archeologiczne” 49, 1984, s. 261 nn.

³ K. Kowalski: Wyniki badań archeologicznych w dorzeczu Obręczówki, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 3, 1975, s. 471 nn.

⁴ J. Bąbel: Badania powierzchniowe dorzecza rzeki Kamionki, w pow. opatowskim, „Wiadomości Archeologiczne” 40, 1975, s. 531 nn.

Ryc. 1. Mapa stanowisk archeologicznych w dorzeczu górnej Opatówki

przypominające drapacz), ożarówskiego i czekoladowego. Kultura nie określona.

2. Wąworków. Na E od st. 1, w obrębie wsi, na rozległym, niezbyt wysokim wzgórzu lessowym. Zabytki występowały na polach Zająca i sąsiednich. Były to nieliczne skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, i odłupek z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

3. Wąworków. Na rozległym, wyraźnie wyodrębnionym wzgórzu lessowym nad Opatówką, między wsiami: Wąworków, Pobroszyn i Rzym. Zabytki występowały na zboczu SW, opadającym ku Opatówce, na polach Gawliczka, Porębskiego i Wajdy. Były to nieliczne skorupy nie określone kulturowo oraz krzemienie z surowców czekoladowego i pasiastego (tłuczek sporządzony z nieudanego półwytworu siekiery czworościennej kultury pucharów lejkowatych). Kultura pucharów lejkowatych.

4. Opatów. Na niezbyt wysokim wzgórzu lessowym opadającym ku S do doliny strumienia Kani. Nieliczne zabytki występowały na polach K. Bartkiewicza i sąsiednich. Były to skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz drobne odłupki z krzemienia czekoladowego, pasiastego i nie określone. Kultura nie określona.

5. Opatów. Na cyplu lessowym przy skraju E Opatowa, w widłach dwóch strumieni – Opatówki i Kani. Na zboczu E, na polach A. Płutowskiego i sąsiednich, stwierdzono nieliczne odłupki z krzemienia: pasiastego (romboidalny łuszczyk), czekoladowego, narzutowego bałtyckiego i podkrakowskiego jurajskiego (podwójny drapacz z trapezowatym odłupkiem). Kultura nie określona.

6. Oficjałów. Na niskim wzniesieniu lessowym, przy skraju E wsi. Wzniesienie łagodnie opada do doliny Opatówki. Na polach J. Sady i sąsiednich, w części NW wzgórza występowały liczne zabytki, zajmując obszar o średn. ok. 100 m. Ich liczba na 1 m² sięgała paru sztuk. Składały się na nie ułamki naczyń nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz ceramika o cechach technologicznych kultury pucharów lejkowatych, grudki polepy, nadto odłupki krzemienne z surowców: pasiastego, czekoladowego, świeciechowskiego i jurajskiego podkrakowskiego. Kultura pucharów lejkowatych.

7. Opatów. Przy skraju NE miasta, koło ul. 1 Maja, na cyplu lessowym opadającym do doliny Opatówki. Nieliczne zabytki występowały na zboczu E. Były to: ceramika neolityczna nie określona kulturowo i odłupki z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

8. Opatów. Na E od st. 7, na niewysokim wzgórzu lessowym opadającym do doliny Opatówki. Zabytki występowały niezbyt gęsto na polach Kubali i sąsiednich, na zboczu S i na kulminacji wzniesienia, zajmując obszar o średn. ok. 100 m. Składały się na nie ułamki ceramiki neolitycznej i nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, a także nieliczne odłupki krzemienne z surowców czekoladowego, pasiastego i nie określonego. Kultura nie określona.

9. Opatów. Przy skraju NW miasta, na niskim wzgórzu lessowym, nad Opatówką. Zabytki występowały licznie (do paru sztuk na 1 m²) na całym wzgórzu, na polach Barana i sąsiednich. Były to skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz odłupki z krzemienia czekoladowego i pasiastego. Kultura nie określona.

10. Opatów. Na NE od st. 9, przy skraju N miasta, na wysokim wzgórzu lessowym. Niezbyt liczne zabytki występowały na zboczu W i w partii środkowej wzniesienia, na polach S. Piotrowskiego i sąsiednich, zajmując obszar o wym. ok. 150×50 m. Składały się na nie ułamki ceramiki neolitycznej i nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz odłupki z krzemienia pasiastego, czekoladowego i jurajskiego podkrakowskiego. Kultura nie określona.

11. Karwów. Na NW od wsi, na cyplu lessowym w widłach dwóch strumieni. Zabytki występowały w części S wzgórza, na

polach S. Saracena i sąsiednich. Były to nieliczne ułamki ceramiki neolitycznej i nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, nadto odłupek i bryłka krzemienia narzutowego bałtyckiego z zaczątkową obróbką oraz ułamek drapacza z krzemienia nie określonego. Kultura nie określona.

12. Karwów. W części W wsi, na niskim cyplu lessowym wydłużonym w kierunku SW-NE. Liczne zabytki występowały na polu J. Podsiadłego, w części NW wzgórza, a także na kulminacji, sięgając zbocza SW. Zajmowały obszar o średn. ok. 150 m, a ich gęstość dochodziła do dwu sztuk na 1 m². Były to przeważnie skorupy kultury pucharów lejkowatych oraz liczne ułamki naczyń nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Trafiały się też grudki polepy i sporadycznie krzemienie: wiór i 7 odłupków z surowca świeciechowskiego, 3 odłupki z surowca czekoladowego i 2 odłupki z surowca pasiastego. Kultura pucharów lejkowatych.

13. Karwów. W części NE cypla, na którym zarejestrowano st. 12. Liczne zabytki występowały na stoku SE wyniesienia, na obszarze o średn. kilkudziesięciu m. Ich zagęszczenie sięgało kilku sztuk na 1 m². Były to przeważnie skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz nieliczne krzemienie: drapacz wiórowy z surowca czekoladowego o wym. 4,8×2,3×0,8 cm oraz 3 odłupki z surowca świeciechowskiego. Kultura nie określona.

14. Karwów. Na SW od wsi, na cyplu lessowym w widłach strumieni. Zabytki występowały na polach M. Pawlik i sąsiednich. Były to nieliczne ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo, oraz odłupek z krzemienia nie określonego. Kultura nie określona.

15. Marcinkowice. Przy skraju NE wsi, na cyplu lessowym nad strumieniem. Zabytki występowały na polach Kozy i sąsiednich, w częściach SW i S wzgórza. Miejscami ich liczba na 1 m² sięgała paru sztuk. Były to przeważnie skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo (wyróżniono jeden ułamek przypuszczalnie kultury pucharów lejkowatych), a także krzemienie: wiórek, odłupek i fr-t narzędzia z surowca czekoladowego oraz odłupek z surowca pasiastego. Kultura pucharów lejkowatych(?).

16. Marcinkowice. Na NE od wsi, na niewielkim cyplu lessowym. Nieliczne zabytki na polach Skowrona i sąsiednich. Składały się na nie ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz odłupki z krzemienia czekoladowego i pasiastego. Kultura nie określona.

17. Marcinkowice. Na rozległym wzgórzu lessowym, na N od wsi. Zabytki znajdowały się na zboczach SE i SW, na polach Arterskiego i sąsiednich. Były one nieliczne: kilka skorup neolitycznych i nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo, nadto kilka odłupków z krzemienia czekoladowego, pasiastego i nie określonego. Kultura nie określona.

18. Marcinkowice. Na W od wsi, na niewielkim wzgórzu lessowym nad strumieniem. Na polach M. Wiąka i sąsiednich występowały zabytki zajmujące kulminację wzgórza i zbocza na obszarze o średn. ok. 100 m. Miejscami liczba skorup sięgała paru sztuk na 1 m². Były to ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo, grudka polepy oraz żaluzjane narzędzie odłupkowe z krzemienia pasiastego. Ponadto zebrano liczne fr-ty naczyń ze śladami toczenia, zapewne wczesnośredniowiecznych. Wg miejscowego informatora niedawno wyorano tu naczynia, kości i kamienie. Kultura nie określona.

19. Jurkowice. Na N od wsi, na rozległym wzgórzu lessowym. Zabytki występowały rzadko w jego części SE, na polach M. Ziarka i sąsiednich. Zajmowały one obszar o wym. ok. 150×100 m. Były to przede wszystkim ułamki ceramiki wczesnośredniowiecznej. Nadto znaleziono kilka skorup nie określonych kulturowo z neolitu (1 fr-t kultury pucharów lejkowatych)

i czasów późniejszych oraz 2 okruchy krzemienia czekoladowego. Kultura pucharów lejkwatych.

20. Jurkowice. Na NE od wsi, na wzniesieniu lessowym, nad doliną strumienia, na polach Ziarka i sąsiednich. W części NE wzgórza natrafiono na skupisko odłupków z krzemienia czekoladowego, liczące ok. 20 m średnicy. Inne zabytki (kilka skorup nie określonych kulturowo, grudka polepy i kilka krzemieni z surowca świeciechowskiego) były rozproszone na całej powierzchni wyniesienia. Kultura nie określona.

21. Jurkowice. Na W od wsi, na niewielkim cyplu lessowym. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S i na kulminacji, na polach S. Żyły i sąsiednich. Zajmowały one obszar o wym. ok. 50×20 m. Wg informacji właściciela pola wyoruje się tu liczne skorupy, a nawet naczynia. Znalaziono kilka ułamków ceramiki neolitycznej i wiążącej się z neolitem, nie określonych kulturowo. Na krzemienie składały się: 1) krótki, krępy drapacz z odłupka, z uszkodzonym drapiskiem na wierzchołku i załuskaniem na jednej z bocznych krawędzi, z surowca nie określonego (odbarwionego wskutek zgrzania), o wym. 2,9×2,7×0,9 cm; 2) uszkodzony rylec z wióra z surowca czekoladowego; 3) atypowy wiórek z surowca czekoladowego. Kultura nie określona.

22. Bratków (cz. wsi Oziembłów). Na N od wsi, na cyplu lessowym w widłach dwóch strumieni. Na zboczach występowały nieliczne zabytki: 3 skorupki kultury pucharów lejkwatych, w tym ułamek wylewu naczynia workowatego z listwą pod krawędzią, kilka skorup nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo, 2 odłupki z krzemienia czekoladowego i 2 odłupki z krzemienia świeciechowskiego. Kultura pucharów lejkwatych.

23. Kobylanki. Na N od wsi, na rozległym i wysokim cyplu lessowym wydłużonym w kierunku NE-SW. Niezbyt liczne zabytki występowały na polach Dziadowicza i sąsiednich, w części W wzgórza. Cięgnęły się one pasem dł. ok. 50 m i szer. ok. 30 m. Znalaziono ułamki ceramiki kultury pucharów lejkwatych (m.in. fr-t krawędzi naczynia workowatego) oraz nie określone kulturowo, młodsze od neolitycznych, a także krzemienie: mniej więcej kulisty tłuczek z surowca nie określonego, średn. 7,8 cm, oraz odłupki z surowców czekoladowego i pasiastego. Kultura pucharów lejkwatych.

24. Jurkowice. Na S od wsi, na zboczach lessowych opadających ku strumieniowi płynącemu z Janówka. Zabytki były nieliczne: skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz krzemienie: 1) świeżak odbity od rdzenia wiórowego z surowca świeciechowskiego; 2) fr-t mikrowiórka z surowca czekoladowego; 3) nożyk z nieregularnego wiórka, tuskany na jednej krawędzi bocznej od strony spodniej, też z surowca czekoladowego. Wg właścicielki pola, Machniakowej, niegdyś wyorywano tutaj skorupy i garnki. Kultura nie określona.

25. Tudorów. Na N od wsi, na wzgórzu lessowym nad strumieniem Tudorówka. Zabytki występowały na zboczu S, na polach Górzyckich i sąsiednich, zajmując obszar o wym. ok. 150×100 m. Miejscami ich liczba sięgała paru sztuk na 1 m². Materiał był dość liczny, przeważnie skorupy neolityczne i nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Znalaziono też grudkę polepy i krzemienie: 1) nieregularny drapacz z odłupka z surowca świeciechowskiego o wym. 4,4×3,7×0,7 cm; 2) trapezowate ostrze wkładkowe z wióra, załuskane na dwóch końcach, także z surowca świeciechowskiego, wym. 3,7×1,8×0,5 cm; 3) 2 odłupki z surowca narzutowego bałtyckiego. Kultura nie określona.

26. Karwów. Na N od wsi, na cyplu lessowym wydłużonym w kierunku E-W, nad Opatówką. Nieliczne zabytki występowały na zboczu W, na polach Boryckich i sąsiednich. Były to skorupy neolityczne nie określone kulturowo oraz 2 odłupki z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

27. Czerników Opatowski. Na E od wsi, na małym cyplu lessowym w widłach dwóch strumieni. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S. Znalaziono ułamek krzemienia pasiastego i 2 narzędzia z krzemienia czekoladowego: 1) kwadratowy drapacz z odłupka, z drapiskami na wszystkich krawędziach, wym. 3,4×3,2×0,8 cm; 2) trapezowaty drapacz z odłupka, z drapiskami na dwóch przeciwległych krawędziach, wym. 2,6×1,7×0,7 cm. Kultura nie określona.

28. Czerników Opatowski. Na E od wsi, na małym cyplu lessowym w widłach dwóch strumieni. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S, na polach Machniaka i sąsiednich, zajmując obszar o średn. ok. 100 m. Były to skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, grudki polepy i krzemienie: pasiasty, czekoladowy i świeciechowski (złamany nóż wiórowy załuskany i wyświecony od spodu na jednej krawędzi). Kultura nie określona.

29. Jałowęsy. Przy skraju N wsi, na wzgórzu lessowym opadającym od S do doliny strumienia. Nieliczne zabytki występowały na zboczu SE, na polach Szczekotowicza i sąsiednich, zajmując obszar o wym. ok. 200×100 m. Znalaziono kilkanaście ułamków ceramiki neolitycznej i z okresów późniejszych, nie określonych kulturowo, oraz odłupki z krzemienia pasiastego. Kultura nie określona.

30. Jałowęsy. Na wzgórzu lessowym, na N od wsi. Dość liczne zabytki występowały na zboczu S, na polach J. Stępnia i sąsiednich, na obszarze o wym. ok. 200×100 m. Były to skorupy nie określone kulturowo oraz odłupki z krzemienia świeciechowskiego. Kultura nie określona.

31. Zochcinek. Na S od wsi, na zboczu S rozległego, niewysokiego wzniesienia lessowego, ciągnącego się w kierunku E-W. Stok ten opada do doliny bezimiennego strumienia. Zabytki zalegały pasem dł. ok. 200 m i szer. ok. 100 m, nie osiągając kulminacji wzgórza, na polach Banasińskiego, Czekała i sąsiednich. Ich największe zagęszczenie (kilka sztuk na 1 m²) wystąpiło w odległości ok. 20 m od krawędzi wzgórza. Były to przeważnie ułamki ceramiki młodszej od neolitycznej, nie określonej kulturowo. Ponadto znalaziono nie zdobiony fr-t naczynia kultury ceramiki sznurowej, 3 grudki polepy i 2 drobne odłupki z krzemienia czekoladowego. Kultura ceramiki sznurowej.

32. Jałowęsy. Na W od wsi, na zboczu lessowym opadającym ku strumieniowi. Stwierdzono tylko nieliczne skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Kultura nie określona.

33. Łężyce. Przy NE części wsi, na wzgórzu lessowym ciągnącym się w kierunku E-W. Zabytki występowały na stoku E wzgórza, na polach P. Szymańskiej i sąsiednich. Były one nieliczne i zajmowały obszar o wym. ok. 200×100 m. Znalaziono grudkę polepy, ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo, i odłupki z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

34. Łężyce. Na N od wsi, w widłach dwóch strumieni, na tym samym wzgórzu lessowym, na którym zarejestrowano st. 33. Na zboczu S znalaziono kilka skorup nie określonych kulturowo. Kultura nie określona.

35. Łężyce. Na W od wsi, na wzgórzu lessowym nad strumieniem. Znalaziono ułamek ceramiki nie określonej kulturowo, 2 odłupki z krzemienia czekoladowego i odłupki z krzemienia pasiastego. Kultura nie określona.

36. Łężyce. Na SW od wsi, na cyplu lessowym, w widłach dwóch strumieni. Zabytki występowały na zboczu NE, na polach M. Syrek i sąsiednich, i ciągnęły się pasem o wym. ok. 200×80 m. Zagęszczenie zabytków dochodziło do paru sztuk na 1 m². Były to przeważnie ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo (wyróżniono kilka nie zdobionych skorup kultury pucharów lejkwatych). Ponadto

znaleziono kilka grudek polepy i drobny, atypowy wiórek z krzemienia czekoladowego. Kultura pucharów lejkowatych.

37. Łężyce. Na SW od wsi, na rozległym cyplu lessowym wydłużonym w kierunku N-S, w widłach dwóch strumieni. Nieliczne zabytki występowały na zboczu N. Były to skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo, odłupek z krzemienia narzutowego bałtyckiego, odłupek z krzemienia określonego, tłuczek kamienny z otoczaka, ze śladami zbitcia na dwóch końcach, o wym. $8,4 \times 6,2 \times 4,2$ cm, i kamień ze śladami tarcia. Kultura nie określona.

38. Biskupice. W części SE wsi. Nieliczne zabytki występowały na zboczu lessowym nad doliną strumienia. Składały się na nie ułamki ceramiki neolitycznej i nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz kilka krzemieni: 1) półtylczak z fr-tu małego wióra z surowca pasiastego o wym. $2,3 \times 1,5 \times 0,3$ cm; 2) obrabiany ułamek konkrekcji z surowca pasiastego; 3) odłupek z surowca świeciechowskiego; 4) odłupek z surowca czekoladowego. Kultura nie określona.

39. Biskupice. W obrębie wsi. Nieliczne zabytki znajdowały się na zboczu S wzniesienia lessowego nad doliną strumienia. Były to ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo, grudki polepy oraz krzemienie: 2 okruchy surowca czekoladowego, ułamek surowca narzutowego bałtyckiego i odłupek z surowca świeciechowskiego. Kultura nie określona.

40. Biskupice. W części E wsi, na cyplu lessowym ciągnącym się w kierunku NW-SE. Liczne zabytki występowały na zboczach S i SE, na polach M. Urbana i sąsiednich, a ich gęstość sięgała paru sztuk na 1 m^2 . Zajmowały one obszar o wym. ok. 500×100 m. Zabytki znajdowały m.in. w skupiskach wokół ciemnych plam, zapewne pozostałości jam. Były to skorupy nie określone kulturowo oraz krzemienie: czekoladowy i świeciechowski (drapacz). Kultura nie określona.

41. Łężyce. Na E od wsi, na cyplu lessowym nad bezimiennym strumieniem. Zabytki występowały na zboczach S i E, na polach Filipowiaka i sąsiednich. Zajmowały obszar o wym. ok. 300×200 m, a ich gęstość dochodziła do paru sztuk na 1 m^2 . Były to przeważnie skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo (wyróżniono jeden ułamek ceramiki kultury pucharów lejkowatych). Stwierdzono też odłupki z krzemienia czekoladowego i grudkę polepy. Kultura pucharów lejkowatych.

42. Niemienice. W obrębie wsi, na cyplu lessowym w widłach dwóch strumieni. Cypel ciągnie się w kierunku E-W. Liczne zabytki występowały na zboczach S i E osiągając kulminację wzgórza, na polach Miszczaka i sąsiednich. Nieliczny materiał znaleziono też na zboczu N. Zabytki zajmowały obszar o średn. paruset m, a ich gęstość dochodziła do paru sztuk na 1 m^2 . Były to: skorupy neolityczne i nie wiążące się z neolitem, w większości nie określone kulturowo (wyróżniono ułamek ceramiki kultury amfor kulistych, zdobiony dwoma szeregami kresek stempelkowatych, i przęślik z okresu wpływów rzymskich), grudka polepy, a także nieliczne krzemienie: wiórek, odłupek i szczątkowy rdzenik wiórowy jednopodstawowy, o wym. $3 \times 2,4 \times 2,3$ cm, wszystkie z surowca czekoladowego, oraz odłupek z surowca pasiastego. Kultura amfor kulistych.

43. Łężyce. Na SE od wsi, na wzniesieniu lessowym, w widłach dwóch strumieni. Mieści się tu punkt wysokościowy. Znaleziono zaledwie kilka skorup nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo. Kultura nie określona.

44. Niemienice. W obrębie wsi, w części NW cypla lessowego wydłużonego w kierunku NW-SE. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S, na polach J. Betczewskiego i sąsiednich, na obszarze o dł. kilkuset m i szer. ok. 100 m. Wg miejscowego informatora kiedyś wyorywano tu skorupy i garnki oraz natrafiono na duże bryły żużlu. Na stanowisku stwierdzono wyłącznie

ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo (wyróżniono brzeg naczyń z okresu lateńskiego). Kultura nie określona.

45. Niemienice. Na E od wsi, w części SE cypla lessowego, na którym zarejestrowano st. 44, w widłach dwóch strumieni. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S. Były to ułamki ceramiki nie określonej kulturowo. Kultura nie określona.

46. Porudzie. Przy skraju S wsi, na cyplu lessowym wydłużonym w kierunku NW-SE, w widłach Opatówki i jej dopływu. Liczne zabytki występowały na zboczu S, na polach S. Łodkowskiej i sąsiednich. Ich gęstość dochodziła do kilkunastu sztuk na 1 m^2 . Zajmowały one obszar o wym. ok. 100×50 m. Były to przeważnie skorupy kultury pucharów lejkowatych, w tym okazy charakterystyczne: 1) 2 ułamki wylewów lejkowatych bez ornamentu; 2) fr-t uszka kolankowatego z odciskami stempelkowymi; 3) 3 wylewy naczyń workowatych z listwą pod krawędzią – 1 z listwą zdobioną podłużnym stempelkiem, 1 z odciskami palców na listwie i 1 z odciskami palców na listwie i nacięciami na krawędzi; 4) 5 wylewów lejkowatych zdobionych pod krawędzią odciskami stempelków ułożonymi szeregowo bądź tworzącymi zygzak. Również znaczną część materiału stanowiła ceramika nie wiążąca się z neolitem, nie określona kulturowo. Nieliczne krzemienie były reprezentowane przez: 1) 5 odłupków z surowca czekoladowego; 2) drobny ułamek narzędzia wiórowego z surowca świeciechowskiego; 3) nóż, ewentualnie uszkodzony drapacz, z wióra z odłamanym wierzchołkiem oraz śladami załuskań na bocznych krawędziach, z surowca świeciechowskiego; 4) fr-t noża wiórowego z wyświeconymi i wtórnie załuskany krawędziami bocznymi, w fazie ostatniej przerobiony na ryłec wierzchołkowy boczny, z surowca wołyńskiego; 5) 2 odpadki z surowca nie określonego. Kultura pucharów lejkowatych.

47. Zochcin. Na W od wsi, na rozległym cyplu lessowym w widłach Opatówki i bezimiennego strumienia, wydłużonym w kierunku E-W. Zabytki występowały na zboczach E, N i S, na polach S. Włodarczyka i sąsiednich. Ich gęstość sięgała kilku sztuk na 1 m^2 . Zajmowały one obszar o średn. kilkudziesięciu m. Były to w większości ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo (wyróżniono 14 fr-tów naczyń kultury pucharów lejkowatych, w tym ułamek wylewu pucharu lejkowatego, zdobionego szeregiem pionowych stempelków pod krawędzią, i ułamek amfory z kolankowatym poziomo przekłutym uszkiem). Znaleziono także kilka krzemieni z surowców: pasiastego (odłupek odbity od głazzonej siekiery), narzutowego bałtyckiego (romboidalny tuszcznik dwubiegunowy o wym. $3,7 \times 2,8 \times 1,2$ cm), czekoladowego i świeciechowskiego. Kultura pucharów lejkowatych.

48. Zochcin. Na SW od wsi, na szerokim wzniesieniu lessowym położonym w zakolu bezimiennego strumienia. Zabytki występowały na zboczu SE. Były to: wiór o dł. 5,9 cm oraz złamany nóż wiórowy załuskany na obu bocznych krawędziach, oba z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

49. Łężyce. Na NE od wsi, w części W tego samego cypla, na którym zarejestrowano st. 47. Zabytki występowały na stoku W i kulminacji, zajmując obszar o średn. prawie 100 m. Były to nieliczne ułamki ceramiki neolitycznej i nie wiążącej się z neolitem, nie określone kulturowo, oraz kilka krzemieni: 2 odłupki i fr-t wiórka z surowca pasiastego, 3 drobne odłupki z surowca czekoladowego i odłupek z surowca nie określonego. Kultura nie określona.

50. Niemienice. Na E od wsi, na cyplu lessowym nad Opatówką. W pobliżu kulminacji wzgórza występowały nieliczne zabytki, na które składały się 2 skorupki (jedna neolityczna, druga nie związana z neolitem, nie określone kulturowo) oraz ułamek narzędzia, odłupek i okruch z zaczątkową obróbką z

krzemienia narzutowego bałtyckiego, nadto 3 odłupki z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

51. Zochcin. Na NW od wsi, na szerokim wzniesieniu lessowym opadającym od S ku dolinie Opatówki. Zabytki występowały na zboczu SW, na obszarze o średn. kilkudziesięciu m. Stwierdzono jedynie kilkanaście skorup neolitycznych i chronologicznie młodszych, nie określonych kulturowo. Kultura nie określona.

52. Zochcin. Na wyraźnym cyplu lessowym, na NW od wsi. Nieliczne zabytki stwierdzono na zboczu E, aż po kulminację wzgórza. Zajmowały one obszar o średn. kilkudziesięciu m, a ich gęstość dochodziła do jednego zabytku na 1 m². Znalezione kilkanaście skorup nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo, 4 grudki polepy oraz krzemienie: 6 odłupków i okruchów z surowca czekoladowego, odłupek i złamany wiór z surowca świeciechowskiego oraz obłęcznik z ułamka kongrecji surowca nie określonego. Kultura nie określona.

53. Zochcin. Na S od wsi, na wzniesieniu lessowym, opadającym na N i NE do Opatówki, a od E i S ograniczonym suchym parowem. Zabytki występowały na polach G. Zwolańskiej i sąsiednich, na zboczu E, sięgając aż po kulminację. Zajmowały one obszar o średn. ok. 100 m. Znalezione 14 nie zdobionych ułamków ceramiki kultury pucharów lejkowatych, kilka skorup nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo, 1 krzemień czekoladowy i 2 nie określone. Kultura pucharów lejkowatych.

54. Zochcin. Na wzniesieniu lessowym, na SE od wsi. Zabytki występowały na zboczu N, opadającym ku dolinie Opatówki. Znalezione kilkanaście skorup nie określonych kulturowo i fr-t noża wiórowego z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

55. Zochcinek. Na NW od wsi, na cyplu lessowym opadającym do doliny Opatówki. Zabytki występowały na zboczu SE. Składały się na nie nieliczne skorupy kultury pucharów lejkowatych, fr-t wiórka odbity od gładzonej siekiery z krzemienia pasiastego i drobny ułamek kongrecji z krzemienia świeciechowskiego ze śladami wstępnej obróbki. Kultura pucharów lejkowatych.

56. Zochcinek. Na SW od wsi, na zboczu lessowym nad strumieniem. Liczne ułamki ceramiki nie określonej kulturowo występowały na obszarze o średn. kilkudziesięciu m, na polach M. Ciżła i sąsiednich. Ich gęstość sięgała paru sztuk na 1 m². Kultura nie określona.

57. Zochcin. Na E od wsi, przy szosie Opatów – Ostrowiec, na wzgórzu wydłużonym w kierunku N-S. Jego zbocze W opada ku dolinie strumienia. Zabytki znajdowano na stoku S i na kulminacji, na polach B. Brzezińskiego i sąsiednich. Ich zagęszczenie dochodziło do kilku sztuk na 1 m². Występowały one na obszarze o wym. ok. 150×100 m. Były to przeważnie ułamki ceramiki kultury pucharów lejkowatych (w tym 3 fr-ty wylewów pucharów lejkowatych, zdobionych pod krawędzią – 2 szeregiem pionowych stempelków i 1 linią zygzakowatą złożoną ze stempelków) oraz, w znikomej liczbie, skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Ponadto znaleziono kilka krzemieni: mniej więcej kolisty drapacz odłupkowy o wym. 4,4×4,4×1,9 cm, ułamek narzędzia i 2 odłupki z surowca czekoladowego oraz 2 odłupki, atypowy wiór i 2 noże z podłużnych odłupków o wym. 5,8×3,1×1 cm i 5,7×3,5×0,7 cm z surowca pasiastego. Kultura pucharów lejkowatych.

58. Sadowie. Na S od wsi, na cyplu lessowym nad doliną strumienia. Zabytki występowały licznie na polach W. Zdonka i sąsiednich, na zboczu S, zajmując obszar o wym. ok. 200×100 m. Ich gęstość dochodziła do kilku sztuk na 1 m². Były to nie wiążące się z neolitem skorupy, nie określone kulturowo, bryłka polepy i odłupek z krzemienia czekoladowego. Kultura nie określona.

59. Zochcin. Na dużym cyplu lessowym wydłużonym w kierunku NW-SE, w widłach dwóch strumieni, na E od wsi. Nieliczne zabytki występowały na zboczu S. Składały się na nie: 2 nie zdobione skorupy (jedna kultury pucharów lejkowatych, druga nie określona kulturowo), 2 odłupki z krzemienia czekoladowego, odłupek z krzemienia świeciechowskiego i odłupek z krzemienia pasiastego. Kultura pucharów lejkowatych.

60. Zochcin. Na wysokim wzniesieniu lessowym, na E od wsi, w widłach Opatówki i bezimiennego strumienia. Zabytki występowały na zboczu S i na kulminacji. Stwierdzono kilka skorup neolitycznych i nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo, oraz 4 odłupki: 2 z krzemienia pasiastego, 1 z czekoladowego i 1 ze świeciechowskiego. Kultura nie określona.

61. Zochcinek. Na N od wsi, na rozległym wzgórzu lessowym w widłach Opatówki i bezimiennego strumienia. Nieliczne zabytki występowały na zboczu W, nad doliną Opatówki. Było to zaledwie kilka skorup nie wiążących się z neolitem, nie określonych kulturowo. Kultura nie określona.

62. Nikisiałka Duża. Na NW od wsi, na rozległym cyplu lessowym, ciągnącym się w kierunku E-W. Zabytki występowały na polach W. Gawliczka i sąsiednich, na całej powierzchni wzgórza, z wyjątkiem najniższych partii W i E. Zajmowały obszar o średn. ok. 150 m, a ich gęstość sięgała paru sztuk na 1 m². Były to przeważnie ułamki ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo. Rozpoznano jedynie fr-ty ceramiki kultury amfor kulistych (m.in. jeden z ornamentem podwójnych poziomych linii sznurowych) i skorupy kultury trzcinieckiej. Częste były odłupki krzemienne z surowców: pasiastego (m.in. drapacz z odłupka oraz ułamek półwytworu siekiery o przekroju czworosiennym), świeciechowskiego (m.in. nóż wiórowy przypuszczalnie kultury amfor kulistych) i czekoladowego (m.in. nożyk wiórowy). Wg informacji P. Wesotowskiego wyoruje się tu naczynia oraz odsłania groby z obstawą kamienną (jeden grób był przykryty wielką płytą kamienną). Kultura amfor kulistych.

63. Brzezie (kolonia). Na SW od wsi, na rozległym wzniesieniu lessowym nad strumieniem. Zabytki występowały na obszarze o wym. ok. 300×100 m, na polach A. Dulnego i sąsiednich. Z jego informacji wynika, że wyoruje się tu garnki, a nawet znaleziono żarna kamienne. Na stanowisku stwierdzono liczne skorupy i ułamek płaskiego przęslika o średn. 8 cm kultury pucharów lejkowatych oraz fr-ty ceramiki nie określone kulturowo. Krzemienie były nieliczne: obrabiany ułamek kongrecji z surowca jurajskiego podkrakowskiego, 3 odłupki z surowca czekoladowego, ułamek bliżej nie określonego narzędzia z krzemienia ożarówskiego i ułamek noża wiórowego z krzemienia nie określonego. Kultura pucharów lejkowatych.

64. Brzezie (kolonia). Na S od wsi, na rozległym wzniesieniu lessowym w widłach dwóch strumieni. Zabytki występowały na polach S. Urbana i sąsiednich, na zboczu S i kulminacji, zajmując obszar o wym. ok. 300×150 m. Największe zagęszczenie zabytków osiągało kilka sztuk na 1 m². Tworzyły one skupienia w obrębie kolistych, ciemnych plam gruntu, zapewne śladów rozoranych jam osadniczych. Składały się na nie: 1) parędziesiąt ułamków ceramiki nie wiążącej się z neolitem, nie określonej kulturowo i 3 zdobione skorupy kultury amfor kulistych (ułamek szyjki naczynia z ornamentem grubych pojedynczych poziomych odcisków sznura, ułamek naczynia zdobiony cienkimi pojedynczymi poziomymi liniami sznurowymi, ułamek naczynia z dwoma poziomymi szeregami pionowych słupków stempelkowych); 2) mała siekierka kultury amfor kulistych o przekroju czworosiennym, całkowicie wygładzona, z krzemienia przypuszczalnie jurajskiego, o wym. 6,8×2,7×1,4 cm; 3) 10

odłupków z krzemienia pasiastego; 4) 4 odłupki z krzemienia czekoladowego; 5) ułamek wióra i drobny odłupek z krzemienia świeciechowskiego; 6) 3 odłupki z krzemieni nie określonych. Kultura amfor kulistych.

65. Nikisiałka Mała. W obrębie wsi, na cyplu lessowym w widłach Opatówki i jej dopływu. Liczne zabytki występowały na polach J. Miśkiewicza i sąsiednich, na zboczu S i kulminacji. Zajmowały obszar o średn. ok. 100 m, a ich gęstość wynosiła kilka sztuk na 1 m². Były to skorupy kultury pucharów lejkwatych (m.in. ułamek wylewu pucharu lejkwatego z ornamentem stempelkowym pod krawędzią) oraz nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Bardzo licznie był reprezentowany krzemień świeciechowski (35 odłupków produkcyjnych, w tym jeden odbity od rdzenia wiórowego). Sporadycznie znajdowano inne krzemienie: czekoladowy, narzutowy bałtycki i pasiasty (trapezowate ostrze wkładowe z wyświeconą krawędzią i odłupek odbity od gładzonej siekiery). Kultura pucharów lejkwatych.

66. Nikisiałka Mała. Na wzniesieniu lessowym nad Opatówką, na S od wsi. Zabytki występowały na zboczu N, na polach W. Kwiatek i sąsiednich, zajmując obszar o wym. ok. 100×100 m. Były to nieliczne skorupy nie określone kulturowo i 2 odłupki krzemienne. Kultura nie określona.

67. Nikisiałka Duża. Przy skraju SE wsi, nad strumieniem, na wzgórzu lessowym wydłużonym w kierunku E–W. Liczne zabytki występowały na zboczu W i kulminacji, na polach G. Czarneckiej i sąsiednich. Zajmowały one obszar o wym. ok. 200×100 m, a miejscami ich gęstość wynosiła jeden zabytek na 1 m². Składały się na nie ułamki ceramiki kultury amfor kulistych (m.in. fr-t wylewu naczynia z liniami sznurowymi ułożonymi półkolistie obok siebie) oraz skorupy nie wiążące się z neolitem, nie określone kulturowo. Występowały też dość licznie odłupki i inne wyroby z krzemieni: pasiastego (m.in. ułamek półwytworu siekiery o przekroju czworościennym), świeciechowskiego, czekoladowego i narzutowego bałtyckiego (wiórowy rdzenik zaczątkowy z ułamka surowca). Kultura amfor kulistych.

UWAGI OGÓLNE

W dorzeczu górnej Opatówki odkryto łącznie 67 stanowisk różnych kultur. Na 31 obiektach stwierdzono mało charakterystyczną ceramikę z okresów późniejszych od neolitu, na ogół nie określoną kulturowo. Za neolityczne uznano 36 stanowisk, z czego 17 (stanowiska: 3, 6, 12, 15, 19, 22, 23, 36, 41, 46, 47, 53, 55, 57, 59, 63, 65) reprezentuje kulturę pucharów lejkwatych, 4 (stanowiska: 42, 62, 64, 67) – kulturę amfor kulistych, 1 (stanowisko 31) – kulturę ceramiki sznurowej, a 14 (stanowiska: 7, 8, 10, 11, 17, 21, 25, 26, 29, 38, 49, 50, 51, 60) nie udało się zaklasyfikować kulturowo. Należy zaznaczyć, że stanowisk neolitycznych może być znacznie więcej niż określono, za czym przemawia obecność materiału krzemienego na prawie wszystkich zarejestrowanych obiektach. Niewykluczone, że niektóre stanowiska z krzemieniami są wczesnobrązowe.

Najczęściej występującymi krzemieniami były: czekoladowy (na 50 stanowiskach), pasiasty (na 30) i świeciechowski (na 22). Rzadziej znajdowano inne surowce: narzutowy bałtycki (na 9 stanowiskach), jurajski podkrakowski (na 5), ożarowski (na 2) i wołyński (na 1). Z 15 stanowisk pochodzą krzemienie nie określone. Na Wyżynie Sandomierskiej nie ma naturalnych wychodni krzemienia nadającego się do wyrobu narzędzi. Wszystkie surowce zatem pochodzą spoza wyżyny, przeważnie z północnej części obrzeżenia Gór Świętokrzyskich.

SUMMARY

67 archaeological sites, discovered in 1969 on the Sandomierz Upland, in the basin of the Upper Opatówka river (all in Tarnobrzeg voiv.) have been described. At 31 sites pottery shards were found from periods later than the Neolithic, usually of undetermined culture. Neolithic material was distinguished at 36 sites, of which 17 represent the Funnel Beaker culture, 4 – the Globular Amphorae culture, 1 – the Corded Ware

culture. In 14 cases the culture could not be determined. The presence of flint at nearly all the registered sites suggests that there could have been more Neolithic and Early Bronze Age sites than was determined. 7 kinds of flint raw material were found which had been brought in from outside the Sandomierz Upland, mainly from the northern edge of the Góry Świętokrzyskie.

KRYSTYNA HAHUŁA

CMENTARZYSKO KULTURY WIELBARKSKEJ W JANOWIE, WOJ. TORUŃSKIE

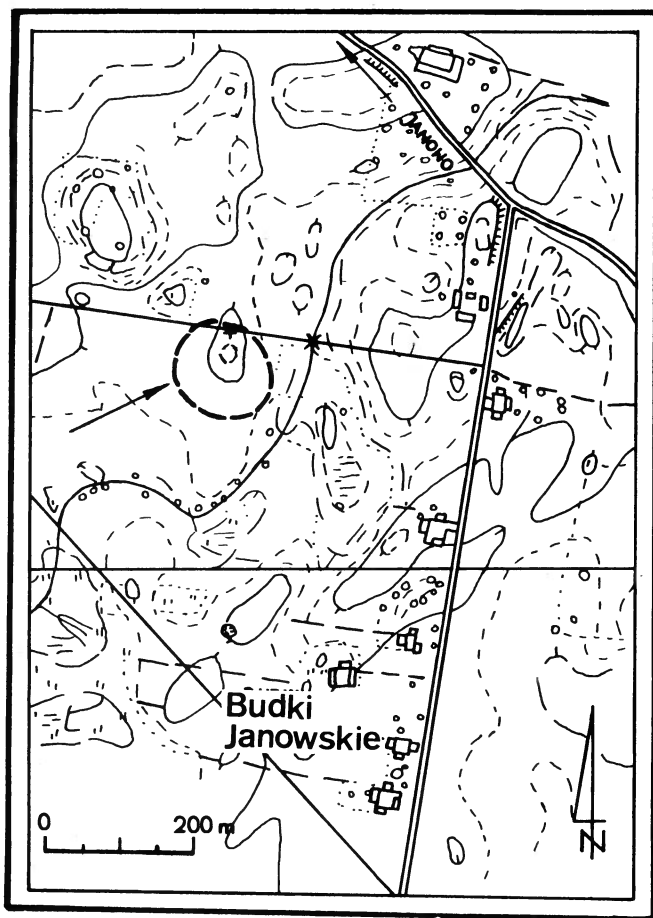
A CEMETERY OF THE WIELBARK CULTURE IN JANOWO, TORUŃ VOIV.

Ziemia dobrzyńska należy do regionów Polski najslabiej poznanych pod kątem osadnictwa w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim (Hahuła 1988). Cmentarzysko w Janowie, gm. Świedziebna, jest jednym z ośmiu lepiej poznanych stanowisk z tego terenu. Badania ratownicze prowadzono na cmentarzyskach w Zębowie, woj. toruńskie (Janikowski 1973), Michałkowie (Okulicz Ł., Okulicz J. 1976), Rużu (Romanowska-Grabowska, Janikowski 1982), Włocławku-Szpetalu (Madajski 1937) oraz na osadzie i cmentarzysku w Wojnowie, woj. włocławskie (Krut 1979), a ponadto badano cmentarzyska w Chalinie, woj. włocławskie (Zieliński 1874, s. 86–93) i w Jeziorkach, woj. toruńskie (Hahuła 1988, s. 99, nr 6, tabl. III, IV).

Odkrycie zaledwie 2 stanowisk z materiałem z młodszego okresu przedrzymskiego (Włocławek-Szpetal, Łapinóż, woj. toruńskie) i pojedynczego grobu z fazy B₁ (Włocławek-Szpetal), wobec stopniowego wzrostu liczby stanowisk datowanych od faz B₂ i B₂/C₁, należy najpewniej wiązać z rzeczywistością słabym osadnictwem w tych okresach. Obecnie nie jest możliwe precyzyjne ustalenie przynależności kulturowej materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego i fazy B₁ okresu rzymskiego, jednak bardziej prawdopodobne jest łączenie ich z kulturą przeworską. Natomiast cmentarzyska zakładane w fazach B₂ i B₂/C₁, m.in. w Janowie, mają niewątpliwie wielbarski charakter.

Materiały ze stanowiska w Janowie, choć częściowo znane i wykorzystywane w nowszych pracach (Wołągiewicz 1981; Godłowski 1985), nie zostały dotychczas w pełni opublikowane (Hahuła 1984).

Cmentarzysko usytuowane jest na SE od Janowa, na niewielkim wyniesieniu morenowym ograniczonym strumieniem od E i S, w odległości ok. 400 m na SW od rozwidlenia szosy prowadzącej z Janowa do Budek Janowskich (Ryc. 1). Wiosną 1959 r. podczas kopania żwiru odkryto przynajmniej 2 groby szkieletowe, a w jednym z nich ułamek brązowej bransolety żmijowatej (Zielonka 1963, s. 32). Również wcześniej znajdowano kości ludzkie i fragmenty naczyń glinianych (Piotrowski 1963, s. 30). Przed przystąpieniem do badań zaobserwowano, że po obu stronach drogi polnej na powierzchni ok. 0,5 ha występuje licznie ceramika. W połowie sierpnia 1960 r. rozpoczął badania na tym cmentarzysku B. Zielonka, zakładając po S stronie drogi wykopy sondażowe o łącznej pow. 208 m² (Zielonka 1960–1961). Odkryto wtedy 4 groby (2 szkieletowe i 2 ciałopalne). Badania kontynuowała od 15 września do 8 października 1960 r. ekipa pracowników Antropologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu, kierowana przez G. Kriesla, pod nadzorem B. Zielonki. Zbadano powierzchnię 500 m², odkrywając jeszcze 17 grobów. B. Zielonka (1961) opublikował jedynie notatkę o cmentarzysku i 4 fotografie wybranych zabytków,

Ryc. 1. Janowo, woj. Toruń. Położenie cmentarzyska

G. Kriesel (1961) natomiast dał skrótowy opis grobów i ich zawartości oraz próbę określenia płci i wieku zmarłych. Materiały z cmentarzyska w Janowie wykorzystała H. Malinowska (1967) przy pisaniu pracy magisterskiej.

Z opisów grobów dokonanych przez G. Kriesla wynika, że było to cmentarzysko płaskie. Należy jednak zaznaczyć, że przed rozpoczęciem badań stanowisko było już częściowo zniszczone, a część płytko położonych grobów ciałopalnych została poważnie uszkodzona przez orkę. Tak więc liczba grobów zbadanych (21) nie odzwierciedla rzeczywistej liczby pochówków. Również nie ma pewności czy zbadano wszystkie zachowane jeszcze groby, choć G. Kriesel zaznacza, że ustalono zasięg cmentarzyska. Stanowisko już nie istnieje. Podczas weryfikacji w kwietniu 1986 r. stwierdziłam brak jego śladów na powierzchni, a wg informacji właściciela pola – C. Łydki – szczyt wyniesienia zrównano po wybraniu żwiru, niszcząc nie zbadane jeszcze groby. Wybieranie żwiru miało miejsce po zakończeniu badań w 1960 r.

Nie zachowały się dokumentacja połowa badań, jaką prowadził G. Kriesel (1961, s. 302), oraz materiał kostny, przekazane po wykopaliskach do Za-

kładu Antropologii UMK w Toruniu. Ponadto zaginęła część zabytków. Dysponujemy więc, poza wymienionymi publikacjami, jedynie zabytkami znajdującymi się obecnie w Muzeum Okręgowym w Toruniu i Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie oraz 3 wersjami sprawozdań z badań autorstwa B. Zielonki (1960–1961) w archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Toruniu.

MATERIAŁY

Podstawę przy opisywaniu grobów i zestawieniu zespołów stanowiły: publikacja G. Kriesla (1961) i, w mniejszym stopniu, sprawozdania B. Zielonki (1960–1961). Niepewność co do zawartości zespołów dotyczy gr. 2, 3, 11 i 16. W przypadku gr. 2 odnosi się to do przęślika i kubka, tylko prawdopodobnie należących do tego zespołu, a w przypadku gr. 3 – do zawieszki bursztynowej mogącej pochodzić ze skupiska przedmiotów odkrytych w niewielkim oddaleniu od gr. 1. Natomiast przy gr. 11 i 16 dotyczy to zapinki A.V,128, najpewniej pochodzącej z gr. 11, a błędnie umieszczanej w gr. 16. Brak pewności, dotyczący przynależności grobowej tych zabytków, wynika z różnic w 3 wersjach sprawozdań B. Zielonki oraz z przemieszania wyposażenia grobów, które nie odpowiada w pełni zespołom przedstawionym przez G. Kriesla. W pracy H. Malinowskiej (1967, s. 9–14) inwentarze grobowe z Janowa są niezgodne z zestawieniem G. Kriesla, a także z wersjami B. Zielonki, dlatego też zostaną one tu pominięte.

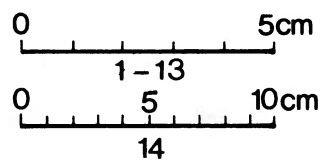
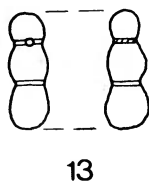
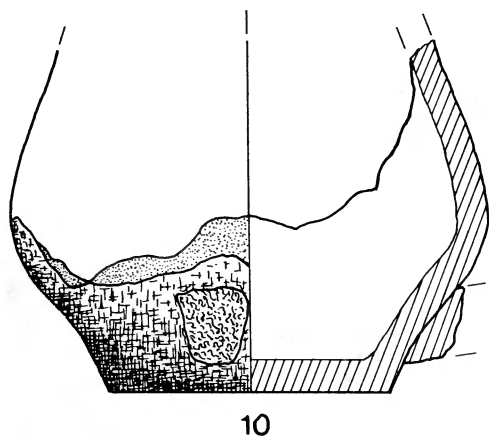
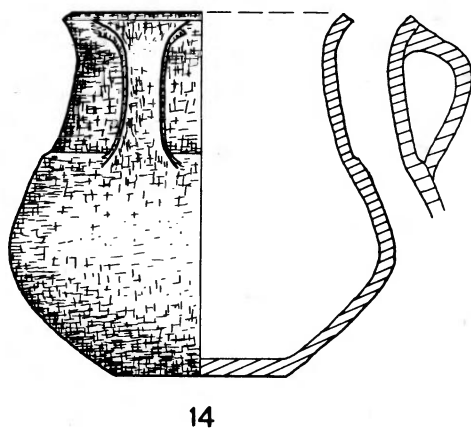
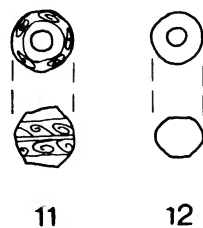
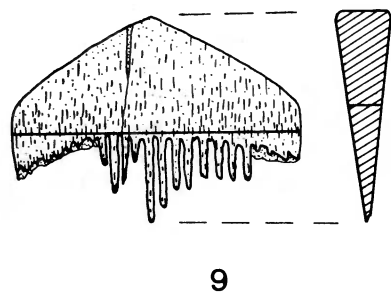
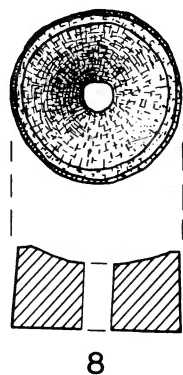
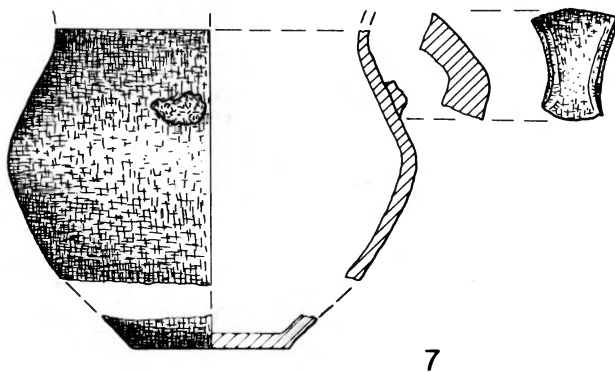
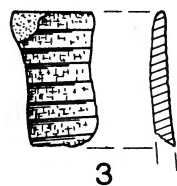
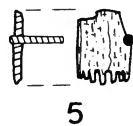
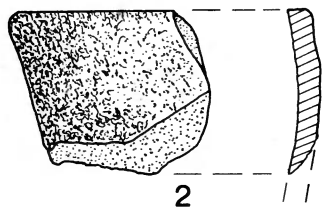
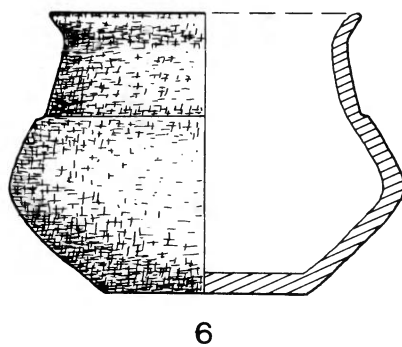
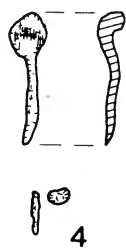
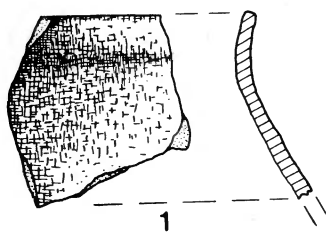
Z powodu zaginięcia kilku zabytków zamieszczono w części materiałowej artykułu jedynie ich opisy mające za podstawę fotografie, dane z kart katalogowych lub sprawozdań B. Zielonki. Po opisie kolejnych zapinek i paciorków podano nr typu zgodnie z typologią O. Almgrena (1923) – w przypadku zapinek i z typologią M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985) – w przypadku paciorków¹.

Grób 1 – popielnicowy. Owalna jama na głęb. 40 cm, o średn. 30 cm i miąższości 20 cm, o barwie zbliżonej do calca, zawierająca naczynie z resztkami ciałopalenia. Małe, dwustożkowane naczynie gliniane ze stopniem przy przejściu szyjki w brzusiec; pow. gładzona, jasnobrunatna; wys. 5,5 cm; średn. wyl. 6 cm, dna 4 cm (Tabl. I, 6).

W Muzeum Okręgowym w Toruniu znajdują się zabytki, mające pochodzić najprawdopodobniej z gr. 1: 1) 16 fr-tów ceramiki z co najmniej 4 naczyń jasno- i szaro-brunatnych, w tym fr-ty 3 wylewów (Tabl. I, 1–3), 2) 3 stopione kawałki brązu (Tabl. I, 4), 3) 3 fr-ty grzebienia rogowego, trójwarstwowego, w tym 1 z nitom brązowym (Tabl. I, 5). Ponieważ zarówno B. Zielonka, jak i G. Kriesel tych materiałów nie wymieniają, należy je uznać za luźne.

¹ M. Tempelmann-Mączyńska (1985, nr 745); w pracy nie sklasyfikowano większości paciorków z gr. 4 z Janowa, wymieniając jedynie typy 227, 388, 389 i 416a.

TABLICA I

Janowo, woj. Toruń. Luźne (1-5), grób 1 (6), grób 2 (7, 8), grób 3 (9-14)

Ryc. 2. Janowo, woj. Toruń. Grób 4 – zapinka z elektronu

Grób 2 – jamowy. Jama na głęb. 50 cm, o średn. 30 cm, zawierająca kubek i przęślik. 1. Fr-ty kubka glinianego o profilu lekko dwustożkowatym, w górnej części brzuśca ślad po uszku, uszko wałeczkowate, przepalone; pow. gładka, ciemnoszara; wys. ok. 7 cm, średn. wyl. ok. 6,5 cm, średn. dna 3 cm (Tabl. I, 7). 2. Przęślik gliniany cylindryczny, o jednym biegunie płaskim, a drugim wklęsłym; średn. 3,4 cm, wys. 1,6 cm (Tabl. I, 8). Z powodu braku szczegółowszych danych o kubku i przęśliku zaliczanie tych przedmiotów do gr. 2 należy uznać jedynie za prawdopodobne. W Muzeum Okręgowym w Toruniu kubek widnieje w inwentarzu gr. 15 (por. gr. 15).

W niewielkim oddaleniu od gr. 1 i 2 na głęb. 40 cm odkryto: 1) zapinkę brązową z podwiniętą nóżką, wykonaną z wąskiej, płasko-wypukłej taśmy esowato wygiętej; na główce, końcach osi i nóżki guzki obramowane filigranowymi pierścieniami, 5 pierścieni także na kabłąku i nóżce, sprężynka o 9 zwojach; dł. 5 cm (opis wg B. Zielonki), 2) zawieszki bursztynową, 3) ząb ludzki. Wg G. Kriesla i B. Zielonki przedmioty te zostały znalezione oddzielnie i prawdopodobnie pochodzą ze zniszczonego przez orkę gr. 1. Obecnie brak zapinki i zawieszki (por. gr. 3).

Grób 3 – szkieletowy. Na głęb. 40 cm szkielet dziecka ok. 5-letniego ułożony na wznak, z głową na N, wyprostowany, dł. 77 cm. Szkielet słabo zachowany: brak kończyn górnych i dolnych. W okolicy żuchwy 4 paciorki szklane, grzebień po lewej stronie czaszki, przy kończynach dolnych dżban, w okolicy stawu kolanowego kubek. 1. Dżban gliniany o brzuścu dwustożkowatym z cylindryczną szyjką i kolankowatym uchem; pow. gładka, szaro-brunatna; wys. 14,5 cm; średn. wyl. 11,5 cm, dna 6,5 cm (Tabl. I, 14). 2. Fr-ty kubka glinianego o dwustożkowatym, obniżonym załomie brzuśca, w dolnej partii brzuśca ślad po uchu; pow. gładka, ciemnobrunatna; zach. wys. 7,5 cm, średn. dna 5,5 cm (Tabl. I, 10). 3. Grzebień rogowy jednopłytkowy z uchwytem trójkątnym; zach. wys. 4 cm, szer. 5,7 cm (Tabl. I, 9). 4. 2 paciorki szklane: beczułkowaty, biały, nieprzezroczysty typu 6 (Tabl. I, 12) i czerwono-żółty z czarnym ornamentem roślinnym typu 360a (Tabl. I, 11). 5. Bursztynowy paciorek trójsegmentowy typu 476b (Tabl. I, 13). Brak pozostałych 2 szklanych paciorków. Przynależność paciorka trójsegmentowego do tego grobu nie jest pewna. G. Kriesel wymienia bowiem zawieszki bursztynową, omawiając materiały odkryte w pobliżu gr. 1, a B. Zielonka raz umieszcza ją w gr. 3, a innym razem w ogóle nie wymienia.

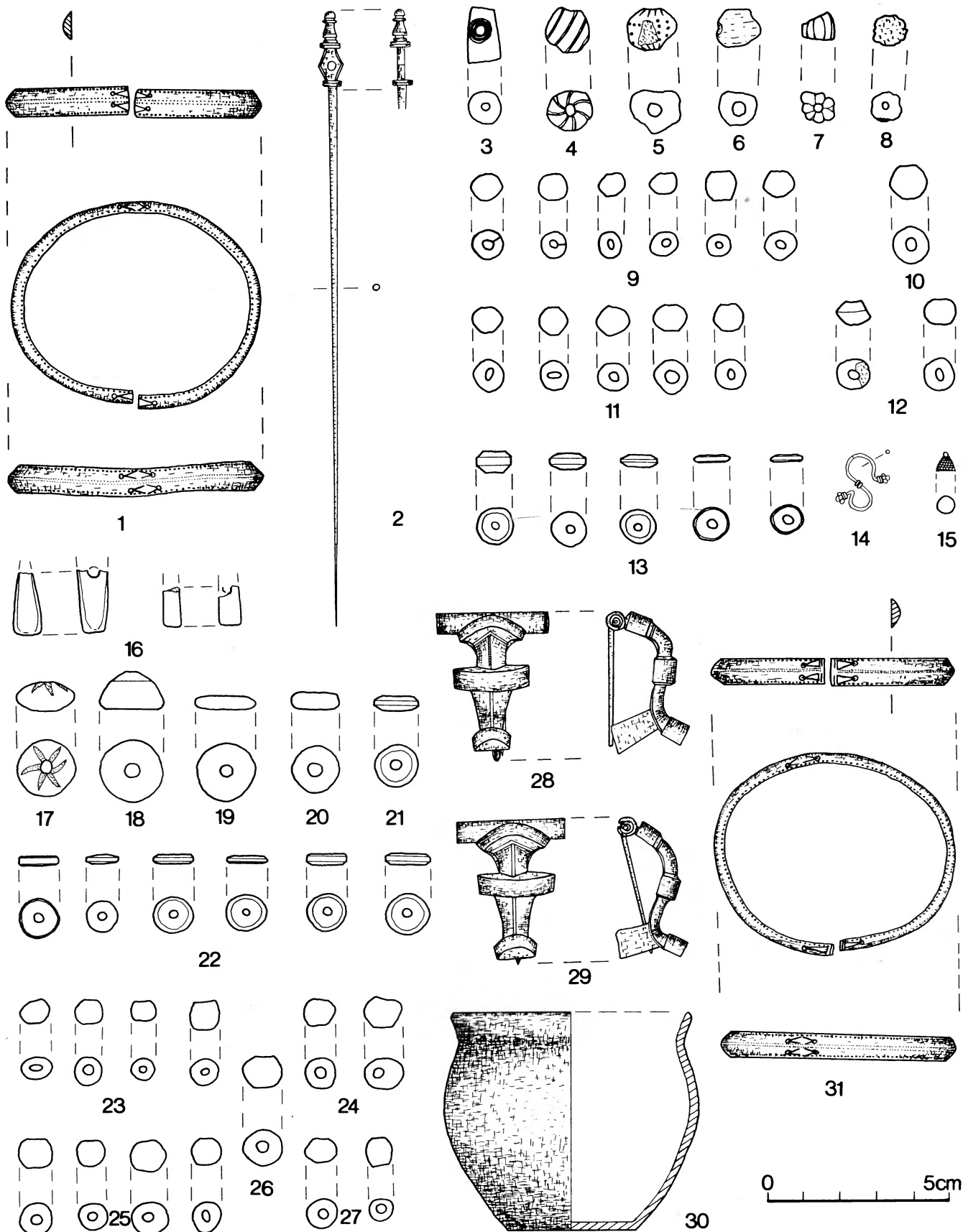
Grób 4 – szkieletowy. Na głęb. 66 cm szkielet kobiety (*Adultus*), dł. 166 cm, wyprostowany, złożony na wznak, zorientowany głową na N z twarzą zwróconą na W, słabo zachowany.

Po prawej stronie czaszki znajdowała się szpila, obok niej ułamek żelaznej(?) zapinki, w okolicy szyi 2 kolie paciorków z klamerką esowatą na karku, srebrnym paciorkiem pod brodą i 2 zawieszki bursztynowymi na środku obu koliai, na klatce piersiowej zapinka z elektronu i 2 zapinki brązowe nad obojczykami, 2 bransolety na obu kościach przedramienia, a między kończynami dolnymi, poniżej stawów kolanowych, naczynie zwrócone otworem ku E. 1. Małe, esowate naczynie gliniane; pow. gładzona, szaro-czarna; wys. 6 cm; średn. wyl. 6,5 cm, dna 3,5 cm (Tabl. II, 30). 2. Zapinka typu A.V.126, z elektronu, z grzebykiem na główce, o długiej sprężynce, górnej części i szerokim kabłąku przechodzącym w rozszerzającą się nóżkę, grzebyk ornamentowany (opis na podstawie fotografii); dł., wg B. Zielonki, 2,2 cm (Ryc. 2). 3. 2 jednakowe zapinki brązowe typu A.V.96 z rurką na sprężynkę i 3 grzebykami oraz z wysoką pochewką, zdobione rytymi liniami na kabłąku i nóżce; dł. 4 cm (Tabl. II, 28, 29). 4. 2 jednakowe bransolety brązowe z płasko-wypukłej taśmy o tępo ściętych końcach, ornament w postaci 4 równoległych rzędów nakłuć, przy obu końcach motyw 2 rytych trójkątów, a prawie na środku bransolet 2 rombów, z kółeczkami na wierzchołkach; średn. maks. 6,5 i 6,8 cm, szer. 0,6 cm (Tabl. II, 1, 31). 5. Szpila brązowa o profilowanej główce z otworem w środku; dł. 17 cm, dł. główki 2,1 cm (Tabl. II, 2). 6. Fr-ty srebrnej klamerki esowatej o końcach zdobionych granulkami i fr-ty drucików pierwotnie nawiniętych na jej kabłąk; dł. 1,6 cm (Tabl. II, 14). 7. Fr-t srebrnego paciorka dwustożkowatego, filigranowego, pustego w środku; zach. wys. 0,5 cm, średn. 0,5 cm (Tabl. II, 15). 8. Kolia A: paciorki szklane jednobarwne, beczułkowate – 4 białe nieprzezroczyste typu 6 (Tabl. II, 23), 4 niebieskie nieprzezroczyste typu 2 (Tabl. II, 25), 2 pomarańczowe nieprzezroczyste typu 10 (Tabl. II, 27), 1 czerwony nieprzezroczysty typu 12 (Tabl. II, 26), 2 granatowe przezroczyste typu 7 (Tabl. II, 24); paciorki bursztynowe – 10 krążkowatych typu 388–389 (Tabl. II, 17, 19–22), w tym 1 ornamentowany typu 388 (Tabl. II, 17), 1 półkuliasty typu 400 (Tabl. II, 18); 2 uszkodzone zawieszki bursztynowe, trapezowate typu 416a (Tabl. II, 16); fr-ty 1 paciorka szklanego niebieskiego, nieprzezroczystego, 1 paciorka szklanego pasmowego i kilku paciorków bursztynowych. 9. Kolia B: paciorki szklane jednobarwne, beczułkowate – 6 białych nieprzezroczystych typu 6 (Tabl. II, 9), 5 pomarańczowych nieprzezroczystych typu 10 (Tabl. II, 11), 1 zielony przezroczysty typu 8 (Tabl. II, 10), 2 granatowe przezroczyste typu 7 (Tabl. II, 12); 1 szklany żeberkowany paciorek granatowy typu 163 (Tabl. II, 7); paciorki szklane wielobarwne – 1 o zniszczonej powierzchni z wtapieniami plamkami granatowymi na czerwonym tle, typu 211 (Tabl. II, 5), 1 pasmowy z czerwonymi, granatowymi i zielonymi liniami na żółtym tle, typu 290–291 (Tabl. II, 4), 1 oczkowaty podłużny, granatowy z oczkami żółto-brązowymi, typu 227 (Tabl. II, 3); 5 krążkowatych paciorków bursztynowych typu 389 (Tabl. II, 13); 2 fr-ty szaro-zielonych paciorków szklanych; 2 paciorki szklane o zniszczonej powierzchni – 1 niebieski typu 2(?) (Tabl. II, 8) i 1 zielonkawy (Tabl. II, 6).

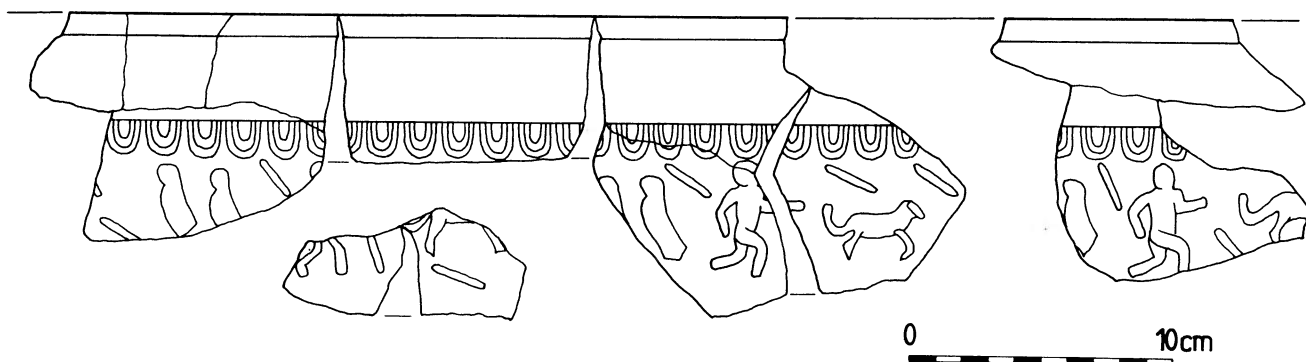
Zaginęła zapinka z elektronu i domniemany fr-t zapinki(?) żelaznej. Pierwotnie kolia A liczyła 29 paciorków, a kolia B – 36. 1 bursztynowa zawieszka z koliai A pochodzi najpewniej z koliai B, co udokumentowano na zdjęciach zachowanych w Muzeum Okręgowym w Toruniu.

Grób 5 – jamowy. Jama na głęb. 25 (lub 30) cm, o średn. 50 cm i miąższości 15 cm; zawierała fr-ty 3 naczyń glinianych, w tym *terra sigillata*, oraz zapinkę, sprzączkę, stopione szkło i fr-t grzebień. 1. Naczynie *terra sigillata*, zachowane fragmentarycznie: 20 ułamek, w tym prawie cały wylew i 6 fr-tów ze zdobieniem; ornament pod strefą gładką: *ovolo*, pod nim najpewniej 4 razy powtórzona scena figuralna z postaciami ludzką i zwierzęcą w ruchu, skierowanymi na prawo, oraz innymi, nie w pełni czytelnymi motywami ornamentacyjnymi (Ryc. 3); fr-ty

TABLICA II

Janowo, woj. Toruń. Grób 4

Ryc. 3. Janowo, woj. Toruń. Grób 5 – ornament na naczyniu *terra sigillata*

przepalone, barw ceglastej, brunatnej i miejscami szarej, brak śladów polewy; naczynie obecnie zrekonstruowane, miejscami błędnie, np. w dno wklejono fr-t z ornamentem z brzuśca; zrekonstruowana wys. 9 cm, średn. wyl. 21 cm (Ryc. 4). 2. Czarka gliniana z dnem wgiętym stożkowato do wnętrza; pow. gładzona, jasnobrunatna; wys. 4,5 cm; średn. wyl. 10 cm, wgiętego dna 2,2 cm (Tabl. III, 1). 3. „Ułamki kubka ziemistego” (wg B. Zielonki; naczynie zaginęło). 4. Fr-ty brązowej zapinki kuszowatej z pełną pochewką i garniturem pierścieni (zbliżonej do typu A.VI,167); kabłąk łukowato wygięty, zdobiony 4 pierścieniami, w przekroju okrągły, z uchwytem na oś sprężynki; nóżka zwężająca się, pochewka uszkodzona, na główce i końcu nóżki 2 guzki zdobione karbowanymi pierścieniami; brak sprężynki, ciężwi i szpili; dł. 5,5 cm (Tabl. III, 4). 5. Sprzączka brązowa jednoczęściowa o ramie półkolistej, spłaszczonej, osi w przekroju okrągłej i ruchomym kolcu zakończonym haczykowato; wym. 2,5×3 cm (Tabl. III, 2). 6. Fr-t grzebienia rogowego trójwarstwowego z 1 brązowym nitom (Tabl. III, 3). 7. Ok. 60 ułamków stopionego, przezroczystego szkła (z paciorków?) o barwach zielonkawej i białej oraz kilka ułamków ciemnych.

Grób 6 – szkieletowy. Na głęb. 25 cm szkielet dziecka o dł. 90 cm, ułożony na boku, z podkurczonymi nogami, zorientowany głową na N (wg B. Zielonki na N-NW z twarzą na W-SW); zachowane fr-ty kończyn górnych, dolnych i czaszki z żuchwą; bez wyposażenia.

Grób 7 – szkieletowy. Słabo zachowany szkielet dziecka o dł. 82 cm, ułożony prawdopodobnie na boku, zorientowany głową na N, z twarzą na W; w okolicy piersiowej paciorki szklane, przy kończynach naczynie, a pod nim grzebień. 1. Kubek gliniany dwustożkowaty z małym przewężonym uszkiem; pow. gładzona, jasnobrunatna; wys. 8 cm; średn. wyl. 8 cm, dna 4,7 cm (Tabl. III, 12). 2. Małe naczynie gliniane o stożkowatej szyjce i łagodnie dwustożkowatym załomie brzuśca; brzusiec zdobiony ukośnymi rowkami; pow. gładzone, jasnobrunatne, zewnętrzna miejscami szaro-czarna; wys. 8,3 cm; średn. wyl. 7 cm, dna 5 cm (Tabl. III, 9). 3. Grzebień rogowy trójwarstwowy z uchwytem półkolistym; fragmentarycznie zachowane zęby, okładzina uchwytu zdobiona liniami rytymi i przylegającymi do nich trójkącikami, zachowanych 8 nitów brązowych; zach. wys. 6 cm, szer. 9,5 cm (Tabl. III, 11). 4. Grzebień rogowy jednopłytkowy ze słabo wysklepionym, półkolistym uchwytem, prawdopodobnie wzmocniony (ozdobiony?) 1 nitom przy górnej części uchwytu; fragmentarycznie zachowane zęby; ornamentowany rytymi koncentrycznymi oczkami (opis na podstawie fotografii); obecnie grzebień w ok. 30 fr-tach słabo zachowanych, drobnych i łamliwych, uniemożliwiających rekonstrukcję (Ryc. 5; Tabl. III, 10); grzebień ten, zaliczony do gr. 7 na podstawie karty katalogowej Muzeum Okręgowego w Toruniu, nie był wymieniany przez G. Kriesla i B. Zielonkę. 5. Paciorki szklane – 1 podłużny, sześcioboczny, biały, nieprzezroczysty

Ryc. 4. Janowo, woj. Toruń. Grób 5 – *terra sigillata*

Ryc. 5. Janowo, woj. Toruń. Grób 7 – grzebień

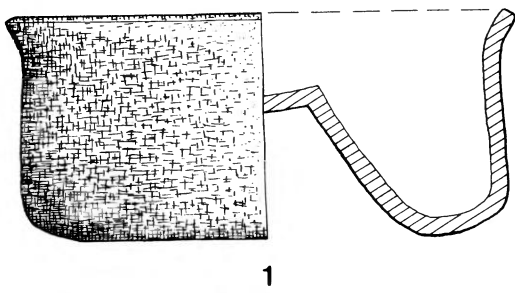
typu 120 (Tabl. III, 7), 1 podłużny, cylindryczny, ceglasty, nieprzezroczysty typu 139 (Tabl. III, 5); 1 paciorek kamienny kubooktaedryczny, ciemny typu 499b (Tabl. III, 6); 1 zawieszka bursztynowa trapezowata typu 414b (Tabl. III, 8).

Grób 8 – szkieletowy. Na głęb. 33 (lub 40) cm słabo zachowane fr-ty szkieletu i czaszki dziecka, obok niej naczynie gliniane. Małe naczynie jajowate, lekko zdeformowane; pow. niestarnie wygładzona, jasnobrunatna; wys. 6,5 cm; średn. wyl. 7 cm, dna 4,5 cm (Tabl. III, 13).

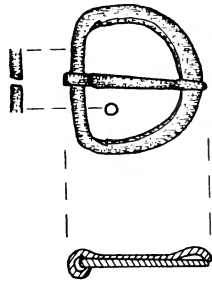
Grób 9 – jamowy. Na głęb. 14 cm owalna jama o średn. 70 cm i miąższości 12 cm, otoczona 11 kamieniami różnej wielkości, zawierająca przepalone kości; bez wyposażenia.

Grób 10 – szkieletowy. Na głęb. 44 cm szkielet dziecka, prawdopodobnie wyprostowany, skierowany głową na N; zachowane kości czaszki, żeber, kręgów piersiowych i prawej kończyny górnej; przy szyi paciorki, w okolicy piersiowej igła oraz 3 zapinki (wg G. Kriesla tylko jedna). 1. 2 jednakowe brązowe zapinki kuszowate typu A.VI,170; kabłąk taśmowaty z żeberkiem wzdłużnym, przechodzący w zwężającą się nóżkę z pełną

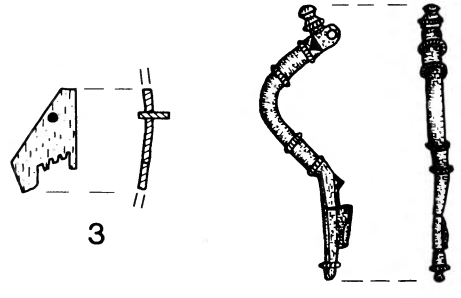
TABLICA III

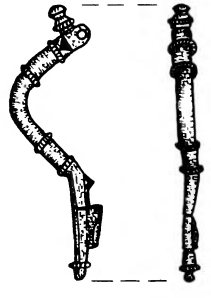
1

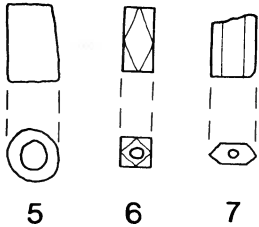
2

3

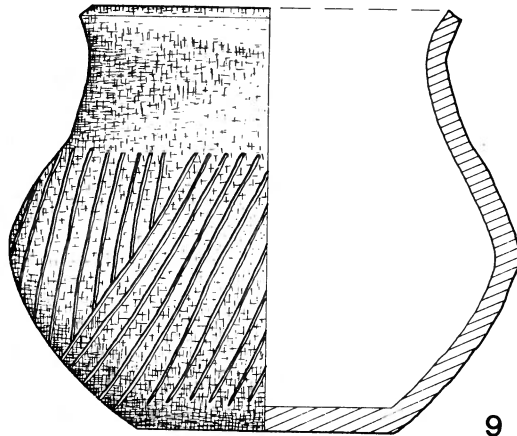
4

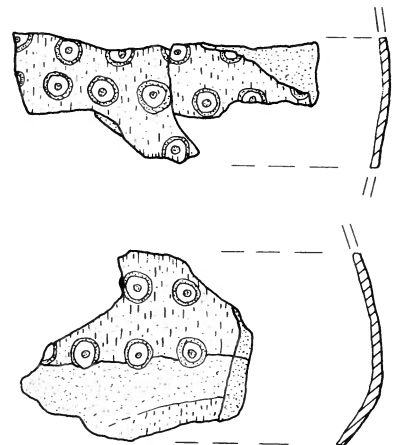
5

6

7

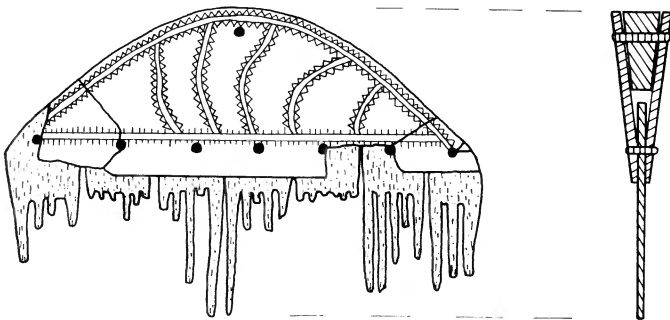

8

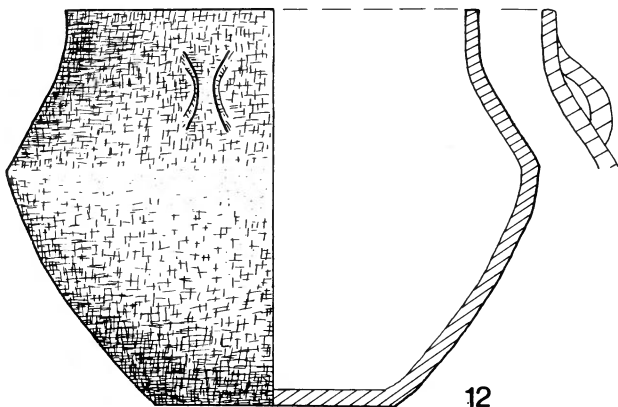

9

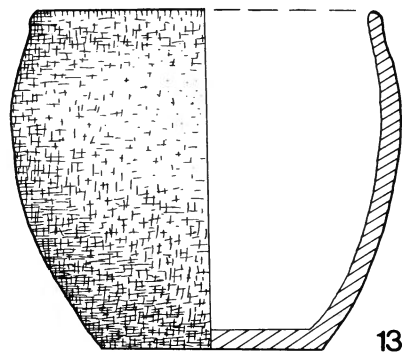
10

11

12

13

0 5cm

Janowo, woj. Toruń. Grób 5 (1-4), grób 7 (5-12), grób 8 (13)

pochewką; dł. 4,7 cm (Tabl. IV, 7, 8). 2. Podobna brązowa zapinka kuszowata z pełną pochewką; taśmowaty kabłąk, przy przejściu w nóżkę 2 razy owinięty brązowym drucikiem; dł. 5,2 cm (Tabl. IV, 1). 3. Iglia brązowa z wąskim uszkiem; dł. 7,3 cm (Tabl. IV, 9). 4. Paciorki szklane: 58 kolistych, pomarańczowych, nieprzezroczystych typu 53 (wybrane – Tabl. IV, 6), 3 kubooktaedryczne, nieprzezroczyste – 2 fioletowe typu 128 (Tabl. IV, 4) i 1 zielony typu 130 (Tabl. IV, 5), 1 podłużny, sześcioboczny, ciemny, nieprzezroczysty typu 119 (Tabl. IV, 3), 1 wielobarwny, oczkowany, na cielistym tle brązowo-żółto-czerwone oczka, typu 216c (Tabl. IV, 2).

Grób 11 – szkieletowy. Na głęb. 65 cm szkielet dziecka o dł. 80 cm, ułożony na wznak i zorientowany głową na N, zachowany fragmentarycznie. Przy czaszce misa, przy prawej kości ramiennej i przy prawej (lewej?) kończynie dolnej 2 kubki, na wysokości obojczyka pod żuchwą 2 zapinki brązowe (wg G. Kriesla ponadto w okolicy piersiowej 8 paciorków bursztynowych i 1 zawieszka bursztynowa). 1. Misa gliniana o dwustożkowatym załomie brzuśca z krótką szyjką i małym uszkiem umieszczonym nad załomem brzuśca; pow. gładka, brunatna; wys. 7,5 cm; średn. wyl. 16 cm, dna 7,5 cm (Tabl. IV, 14). 2. Kubek gliniany o brzuścu dwustożkowatym, z dużym wałeczkowatym uchem; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 7 cm; średn. wyl. 8,5 cm, dna 5,5 cm (Tabl. IV, 11). 3. Kubek gliniany szerokootworowy o słabo zaznaczonej szyjce, z wałeczkowatym uchem; pow. słabo wygładzona, szaro-brunatna; wys. 6,5 cm; średn. wyl. 8 cm, dna 4,5 cm (Tabl. IV, 10). 4. Brązowa zapinka z grzebykiem na główce, typu A.V,128, o długiej sprężynie i górnej cięciwie; pochewka wysoka, grzebyk oraz kabłąk pod grzebykiem i w miejscu przejścia w nóżkę zdobione karbowanymi wałeczkami; dł. 3,1 cm (Tabl. IV, 15). 5. Fr-t brązowej zapinki kuszowatej z podwiniętą nóżką, typu A.VI,161–162; kabłąk wygięty łukowato, w przekroju okrągły, koniec nóżki 3 razy nawinięty na kabłąk, w otworze w główce ślad osi na sprężynkę; dł. 5 cm (Tabl. IV, 12). 6. Szpila brązowej fibuli z połową sprężynki tkwiącej na osi; dł. 3,5 cm (Tabl. IV, 13).

Identyczna zapinka typu A.V,128 widnieje w niepewnym zespole – gr. 16. Według G. Kriesla w gr. 11 wystąpiły 2 jednakowe zapinki (A.V,128), B. Zielonka natomiast wymienia w gr. 11 tylko zapinki wyżej opisane (por. gr. 16).

Grób 12 – popielnicowy. Jama na głęb. 36 (lub 40) cm zawierająca popielnicę z przepalonymi kośćmi ułożonymi w porządku anatomicznym (u góry kości czaszki); między kośćmi przęślik. 1. Duże gliniane naczynie misowate o profilu esowatym; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 15 cm; średn. wyl. 30 cm, dna 14 cm (Tabl. IV, 16). 2. Przęślik gliniany dwustożkowaty o ostrym załomie i małych, płaskich biegunach, jasnobrunatny; wys. 2,3 cm, średn. 3,7 cm (Tabl. IV, 17).

Grób 13 – popielnicowy. Jama na głęb. 44 (lub 45) cm zawierająca popielnicę, a w niej przepalone kości. Duża misa gliniana o zaokrąglonej krawędzi wylewu; pow. brunatna, przy wylewie wygładzona, dalej chropowata; wys. 20 cm; średn. wyl. 40 cm, dna 15 cm (Tabl. V, 3).

Grób 14 – popielnicowy. Jama na głęb. 47 cm, z resztkami ciałopalenia w naczyniu, obok przęślik. 1. Pucharek gliniany stożkowaty o krawędzi wylewu lekko zdeformowanej, wygiętej na zewnątrz i denku tworzącym stopkę; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 8 cm; średn. wyl. 8 cm, dna 6,5 cm (Tabl. V, 2). 2. Przęślik gliniany dwustożkowaty o ostrym załomie, wklęsły przy obu biegunach, przepalony; wys. 2 cm, średn. 4 cm (Tabl. V, 1).

Grób 15 – popielnicowy. Na głęb. 33 (lub 35) cm przewrócone naczynie i kilka przepalonych kości. Kubek gliniany o baniastym brzuścu z małym taśmowatym, przewężonym w środku uszkiem; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 9,3 cm; średn. wyl. 9 cm, dna 5 cm (Tabl. V, 4).

Według kart katalogowych Muzeum Okręgowego w Toruniu do gr. 15 należeć miał jeszcze jeden kubek (por. gr. 2), lecz zarówno G. Kriesel, jak i B. Zielonka wymieniają tu tylko jedno, opisane wyżej, naczynie.

Grób 16 – szkieletowy. Na głęb. 35 cm szkielet kobiety o dł. 156 cm, ułożony na wznak, wyprostowany, zorientowany głową na N, słabo zachowany; obok czaszki 2 naczynia, w większym z nich przęślik, przy czaszce 2 zapinki brązowe. 1. Naczynie gliniane misowate o brzuścu dwustożkowatym z wyodrębnioną, prawie cylindryczną szyjką; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 8 cm; średn. wyl. 12 cm, dna 7,5 cm (Tabl. V, 8). 2. Małe naczynie gliniane o baniastym brzuścu; pow. gładka, jasnobrunatna; wys. 5,2 cm; średn. wyl. 4,8 cm, dna 3,8 cm (Tabl. V, 7). 3. Zapinka brązowa z grzebykiem na główce, typu A.V,128, o długiej sprężynie i górnej cięciwie; pochewka wysoka, grzebyk oraz kabłąk pod grzebykiem i w miejscu przejścia w nóżkę zdobione karbowanymi wałeczkami; dł. 3,1 cm (Tabl. V, 6). 4. Fr-t zapinki brązowej typu A.VI,179 o łukowato wygiętym kabłąku z uchwytem na oś sprężynki, z przedłużoną nóżką zakończoną tarczką z rytymi koncentrycznymi kółkami; kabłąk taśmowaty z podłużnym rowkiem, nóżka zdobiona me-topami, pochewka częściowo uszkodzona; dł. 7 cm (Tabl. V, 5). 5. Przęślik gliniany płaski, cylindryczny, w przekroju prawie prostokątny, z lekko wypukłymi biegunami; wys. 1,1 cm, średn. 3,3 cm (Tabl. V, 9).

Zespół ten ze względu na różne datowanie zapinek nie może być traktowany jako całkowicie pewny, choć B. Zielonka opisując dosyć dokładnie zapinki z gr. 16 umieszcza obie w tym zespole; zapinka A.V,128 najpewniej pochodzi z gr. 11 (por. gr. 11).

Grób 17 – jamowy. Jama na głęb. 18 (lub 20) cm, o średn. 50 cm i miąższości 3(?) cm; grób rozwleczony przez orkę.

Grób 18 – jamowy. Jama na głęb. 61 (lub 60) cm, o średn. 20 cm i miąższości 3(?) cm, z przepalonymi kośćmi; grób rozwleczony przez orkę.

Grób 19 – jamowy. Jama na głęb. 25 cm, o średn. 60 cm i miąższości 31 (lub 30) cm, o profilu w kształcie głębokiej niecki o szer. przy dnie 40 cm; zawierała przepalone kości ludzkie i węgle drzewne.

Grób 20 – popielnicowy. Na głęb. 34 (lub 35) cm jama z naczyniem o średn. 7 (lub 6) cm i wys. 4,5 (lub 5,5) cm, przewróconym dnem do góry (lub przechylonym na bok); w naczyniu drobne fragmenty kości. Naczynie nie zachowało się.

Grób 21 – jamowy. Owalna jama, w profilu nieckowata, na głęb. 25 cm, o średn. 50 cm i miąższości 21 (lub 20) cm; zawierała przepalone kości ludzkie.

Groby (2 lub więcej) szkieletowe, zniszczone przed badaniami; w jednym z nich fr-t brązowej bransolety żmijowatej.

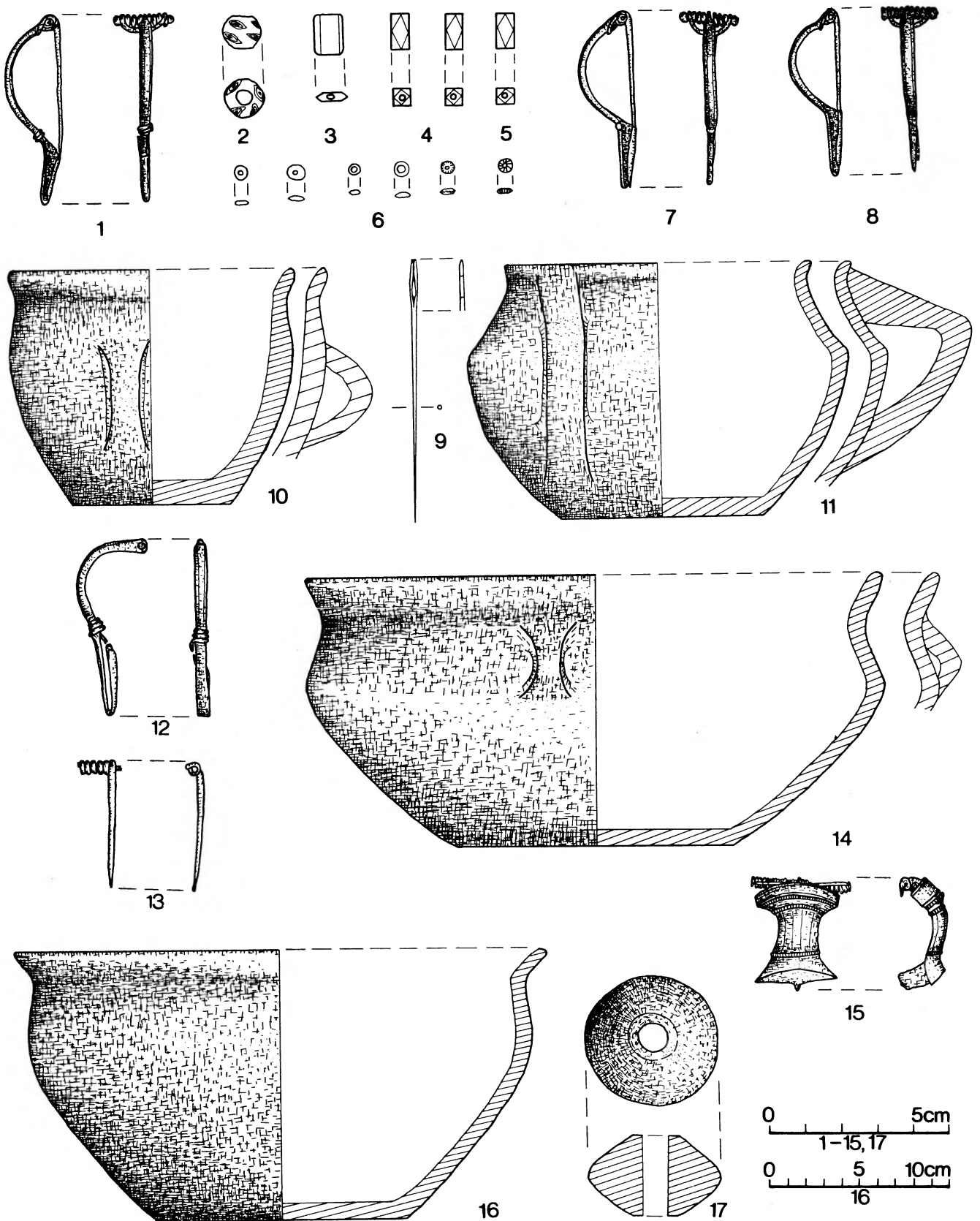
ANALIZA

Obrządek pogrzebowy

Zaginięcie dokumentacji wykopalisk uniemożliwia przeprowadzenie dokładniejszej analizy obrządku pogrzebowego. Podstawę stanowiąc muszą opisy grobów opublikowane przez G. Kriesla (1961) i zamieszczone w sprawozdaniach B. Zielonki (1960–1961). Z ogólnej liczby 21 zbadanych grobów 8 to groby szkieletowe (3, 4, 6–8, 10, 11, 16), a 13 – ciałopalne, w tym 6 popielnicowych (1, 12–15, 20) i 7 jamowych (2, 5, 9, 17–19, 21).

Groby szkieletowe określone zostały przez antropologów prowadzących badania jako pochówki dzieci (gr. 3, 6–8, 10, 11) i kobiet (gr. 4 i 16). 6

TABLICA IV

Janowo, woj. Toruń. Grob 10 (1-9), grób 11 (10-15), grób 12 (16, 17)

grobow o jamach dł. 70–90 cm zawierało szkielety dzieci zawsze zorientowane na N, wyprostowane, ułożone na wznak (gr. 3, 10, 11) lub ułożone na boku z twarzą na W (gr. 7). W gr. 6 ułożony na boku szkielet miał podkurzone nogi. Z grobów dzieci tylko gr. 6 nie zawierał wyposażenia, w pozostałych wystąpiły: zapinki (gr. 10 i 11), kolie paciorków szklanych i bursztynowych (gr. 3, 7, 10), grzebienie (gr. 3 i 7), igła (gr. 10) oraz od 1 do 3 naczyń (gr. 3, 7, 8, 11).

2 groby zawierały wyprostowane szkielety kobiet o dł. 156 i 166 cm, z głowami skierowanymi na N (twarz w gr. 4 zwrócona była na W). Gr. 16 wyposażony był w 1(?) zapinkę, przęślik i 2 naczynia, natomiast bogatszy gr. 4 oprócz 1 naczynia zawierał 3 zapinki, w tym 1 z elektronu (i 1 zapinkę? z żelaza), 2 bransolety, szpilę oraz 2 kolie paciorków szklanych i bursztynowych ze srebrną klamerką esowatą i srebrnym dwustożkowatym paciorkiem.

Groby popielnicowe najprawdopodobniej nie wykazywały śladów obsypania stosem, a więc reprezentowały typ pochówków popielnicowych czystych (gr. 1, 12–15, 20). Funkcję popielnicy pełniły w 2 grobach duże naczynia misowate (gr. 12 i 13), a w pozostałych przypadkach naczynia małe (gr. 1, 14, 15, 20). Oprócz popielnic z innych elementów wyposażenia odkryto jedynie przęśliki, w gr. 12 wewnątrz, a w gr. 14 obok naczynia. Należy zwrócić uwagę na gr. 12, gdzie kości były ułożone w popielnicy w porządku anatomicznym; kości czaszki znajdowały się u góry. Ponadto w pobliżu popielnicowego gr. 1 odkryto zapinkę brązową, zawieszkę bursztynową i ząb ludzki, być może związane z tym zespołem.

Groby jamowe uległy najpoważniejszym zniszczeniom (gr. 2, 5, 9, 17–19, 21). Jedynie w przypadku gr. 9 stwierdzono, że jama otoczona była 11 kamieniami różnej wielkości. Przy gr. 19 zauważono, że zawierał oprócz kości także węgle drzewne, prezentował więc raczej typ grobów jamowych ze śladami zsypanego stosu. Poza gr. 2 i 5 były to pochówki bez wyposażenia, co być może – przynajmniej w pewnym stopniu – spowodowane było daleko posuniętym zniszczeniem górnej partii stanowiska. W gr. 2 odkryto kubek i przęślik. Wyjątkowy jest gr. 5, który zawierał fr-ty 3 naczyń, w tym w części przepalone ułamki naczynia *terra sigillata*, oraz zapinkę, sprzączkę brązową, stopione szkło i fragment grzebienia.

Cmentarzysko w Janowie charakteryzuje się więc birytualizmem i wyposażeniem pochówków głównie w ozdoby oraz brakiem broni i narzędzi z żelaza.

Materiały

Zapinki. Analizę tej kategorii zabytków utrudnia przede wszystkim brak możliwości odtworzenia

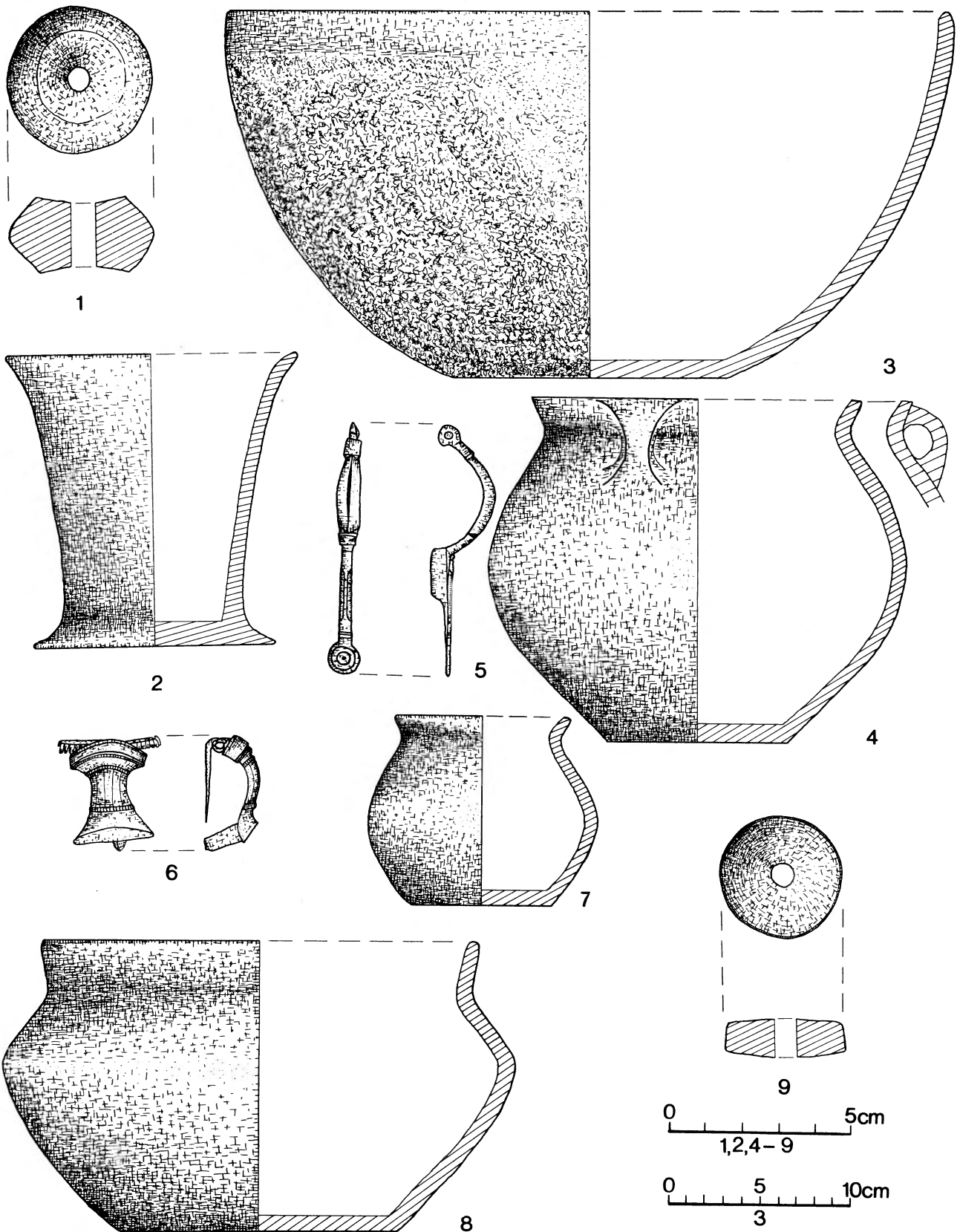
w kilku przypadkach pewnego wyposażenia grobów, a także fakt zaginięcia zapinki z elektronu i fragmentu zapinki(?) żelaznej z gr. 4 oraz brązowej zapinki z okolicy gr. 1. Na pewno zapinki odkryto w 5 grobach (gr. 4, 5, 10, 11, 16) oraz luźno przy gr. 1. Poza 1 egzemplarzem z elektronu (Ryc. 2) i fragmentem zapinki(?) z żelaza pozostałych 11 sztuk wykonano z brązu. Należą one do następujących typów zapinek: A.V,96 (2), A.V,126 (1), A.V,128 (2), A.VI,161–162 (1), A.VI,167 (2, w tym 1 zbliżona), A.VI,170 (3) i A.VI,179 (1).

Najstarsze są 2 zapinki z 3 grzebykami, typu A.V,96 (Tabl. II, 28, 29), oraz 3 z grzebykami na główkach, typów A.V,128 (Tabl. IV, 15; V, 6) i A.V,126 (Ryc. 2); są one typowe dla kultury wielbarskiej w fazie B₂/C₁ (Wołągiewicz 1981, s. 167). Natomiast od fazy C_{1a} datuje się występowanie w kulturze wielbarskiej zapinek kuszowatych z podwiniętą nóżką typu A.VI,161–162 (Wołągiewicz 1981, s. 168); w Janowie odkryto jedną zapinkę tego typu (Tabl. IV, 12). Typ A.VI,167 zapinek kuszowatych z garniturem pierścieni i podwiniętymi nóżkami reprezentuje 1 zapinka (zaginiona). Drugą, podobną do niej zapinkę uznać należy za zbliżoną do typu A.VI,167 ze względu na istnienie pełnej pochewki, cechy różniące ją od tego typu. Obie należy datować na fazę C_{1b}/C₂ (Wołągiewicz 1987, s. 202). Horyzont najmłodszych grobów na cmentarzysku wyznaczają zapinki A.V,170 i A.VI,179. 3 zapinki kuszowate o wąskiej, pełnej pochewce, typu A.VI,170 (Tabl. IV, 1, 7, 8), reprezentują fazę C₂ (Godłowski 1970, Pl. VII, 8). Również w tej fazie (Godłowski 1970, Pl. V, 24) należy umieścić zapinkę z podłużnym rowkiem na kabłąku i przedłużoną nóżką zakończoną tarczką z rytymi koncentrycznymi kółkami, typu A.VI,179 (Tabl. V, 5).

W 4 grobach szkieletowych odkryto więcej niż po 1 zapince. W gr. 4 wystąpiły 2 zapinki brązowe A.V,96 i 1 z elektronu A.V,126, wszystkie reprezentujące fazę B₂/C₁. Być może w skład tego zespołu wchodziła jeszcze jedna zapinka, tym razem żelazna.

Z gr. 11 miały pochodzić 2 zapinki: A.V,128 i A.VI,161–162. Chociaż chronologia obu egzemplarzy całkowicie nie wyklucza możliwości ich współwystąpienia w jednym zespole, można podać w wątpliwość fakt wystąpienia w tym grobie zapinki późniejszej, A.VI,161–162 (por. opisy gr. 11 i 16). Podobnie jest w gr. 16, choć tu już raczej nie ulega wątpliwości, że zapinki A.V,128 i A.VI,179, rozłącznie datowane na fazy B₂/C₁ i C₂, nie mogły być znalezione w jednym zespole. Gr. 16 datowany byłby zapinką A.VI,179 na fazę C₂. 3 zapinki A.VI,170 wystąpiły w gr. 10, datowanym dzięki nim na fazę C₂.

TABLICA V

Janowo, woj. Toruń. Grób 13 (3), grób 14 (1, 2), grób 15 (4), grób 16 (5-9)

Sprzączki. Jeden egzemplarz, wykonany z brązu (Tabl. III, 2), reprezentuje typ sprzączek jednodzielnych z ramą półkolistą bez skuwek (Madyda 1977, tabl. III, 1). Egzemplarze takie charakterystyczne są dla kultury wielbarskiej w fazach B₂ i B₂/C₁ (Madyda 1977, s. 367nn.), ale sprzączkę z Janowa należy datować dopiero na fazę C_{1b}/C₂ ze względu na jej wystąpienie w zespole z zapinką zbliżoną do typu A.VI,167.

Bransolety. 2 brązowe bransolety taśmowate mają tępo ścięte końce i ornament w postaci 4 równoległych rzędów nakłuc oraz rytych trójkątów i rombów (Tabl. II, 1, 31); zbliżone są do egzemplarza przedstawionego na ryc. 77 w pracy E. Blumego (1912, s. 63). Czas użytkowania tego typu bransolet jest stosunkowo długi, jednak ze względu na obecność w tym zespole zapinek A.V,96 i A.V,126 bransolety te można datować dokładniej, tzn. na fazę B₂/C₁. Należy również wspomnieć, że ze zniszczonego przed badaniami grobu szkieletowego miał pochodzić ułamek brązowej bransolety żmijowatej.

Szpile. Egzemplarz brązowy z profilowaną główką (Tabl. II, 2) reprezentuje typ IId27 wg typologii B. Beckmanna (1969, s. 19nn.), datowany ogólnie na fazę B na podstawie pojedynczego znaleziska w Ciepłym, woj. gdańskie. W istocie cmentarzysko to było użytkowane do fazy C₂ włącznie (Schmidt 1902, s. 97nn.). Nasza szpila wystąpiła w gr. 4 dobrze datowanym na fazę B₂/C₁.

Paciorki. Dwustożkowy paciorek srebrny (Tabl. II, 15) zachował się tylko w formie filigranowego stożka. Ten element kolii wyznacza „barokowy” styl kultury wielbarskiej w fazie B₂/C₁ (Wołągiewicz 1981, s. 167, tabl. XXIII, 73), podobnie jak srebrna klamerka esowata (Tabl. II, 14) z tego samego, tj. 4 grobu. Ponieważ ma ona końce zdobione granulacją – a pierwotnie rdzeń owinięty był drucikami – zaliczyć ją można do typu B wg A. Müllera (1957, s. 30nn.). Klamerki esowate tego typu, wykonane głównie ze srebra i złota, charakterystyczne są dla kultury wielbarskiej w fazie B₂/C₁ i stanowią jeden z wyznaczników wczesnorzymskiego stylu „barokowego” tej kultury (Wołągiewicz 1981, s. 167, tabl. XXIII, 72).

Pozostałe paciorki reprezentują typy spotykane w obrębie kultury wielbarskiej (Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 119–121). Wykonane są ze szkła i bursztynu oraz 1 z kamienia (typ 499b). Z paciorków szklanych najliczniejsze są jednobarwne, beczułkowate, średniej wielkości (typy 2, 6–8, 10, 12), a z bursztynowych – krążkowate (typy 388, 389). Paciorki wystąpiły w 4 grobach szkieletowych: w 3 grobach dziecięcych (gr. 3, 7, 10) i w grobie kobiety (gr. 4).

Z gr. 3, datowanego na fazę B₂, pochodzą 2 paciorki szklane: jednobarwny beczułkowaty typu 6 i wielobarwny z ornamentem roślinnym typu 360a oraz bursztynowy paciorek trójsegmentowy typu 476b (Tabl. I, 11–13).

W gr. 7 z fazy B₂/C₁ wystąpiły razem: paciorki szklane jednobarwne podłużne – cylindryczny typu 139 i sześcioboczny typu 120 oraz kamienny paciorek kubooktaedryczny typu 499b i zawieszka bursztynowa typu 414b (Tabl. III, 5–8). Z kolei z zespołu z fazy C₂ (gr. 10) pochodzą szklane paciorki jednobarwne: małe koliste typu 53, kubooktaedryczne typów 128 i 130 oraz podłużny sześcioboczny typu 119, a także wielobarwny paciorek oczkowy typu 216c (Tabl. IV, 2–6). Największy zasób form reprezentują paciorki (65 sztuk) wchodzące w skład 2 kolii (kolia A – Tabl. II, 16–27; kolia B – Tabl. II, 3–13) w zespole z fazy B₂/C₁ (gr. 4). Są to paciorki szklane: jednobarwne – beczułkowate typów 2, 6–8, 10, 12 i żeberkowany typu 163, wielobarwne – z wtapieniami plamkami typu 211, pasmowy typu 290–291 i podłużny oczkowy typu 227 oraz bursztynowe, trapezowate zawieszki typu 416a, a także paciorki krążkowate typu 388–389 i półkulisty typu 400. Ponadto pozostałością po paciorkach są najprawdopodobniej ułamki stopionego szkła z gr. 5.

Przedstawione wyżej datowanie paciorków z Janowa na podstawie innych wyznaczników chronologicznych pozostaje w zgodzie z chronologią tych typów opracowaną przez M. Tempelmann-Mączyńską (1985, s. 93nn., tab. 8).

Grzebienie. Są to okazy rogowe zachowane prawie w całości (3) oraz fragmentarycznie (2), odkryte w 2 grobach szkieletowych (gr. 3, 7) i 1 jamowym (gr. 5) oraz jako znalezisko luźne.

Jednowarstwowy grzebień z gr. 3 (Tabl. I, 9) o trójkątnym, nie zdobionym uchwycie reprezentuje typ AI wg S. Thomas, datowany na fazę B₂ (Thomas 1960, s. 56nn.). Grzebień jednowarstwowy o półkolistym uchwycie, zdobionym koncentrycznymi kółkami, pochodzący z gr. 7 (Ryc. 5; Tabl. III, 10), należy do typu AII, występującego w kulturze wielbarskiej do fazy B₂/C₁ (Thomas 1960, s. 57nn.). Typ I.1C reprezentuje grzebień trójwarstwowy z uchwytem półkolistym, pochodzący także z gr. 7 (Tabl. III, 11), o ornamentem w postaci rytych linii i trójkącików, nawiązującym do grupy C motywów wyróżnionych przez S. Thomas (1960, s. 77nn., 82). Grzebienie typu I.1C mogą być datowane nie wcześniej niż na fazę B₂/C₁–C_{1a}, a typu AII – nie później niż na fazę B₂/C₁. Pozostałe elementy wyposażenia grobu pozostają w zgodzie z datowaniem tego zespołu na fazę B₂/C₁.

W przypadku fragmentów pozostałych 2 grzebieni (Tabl. I, 5; III, 3) ze względu na obecność

nitów brązowych można jedynie stwierdzić, że pochodzą z okazów trójwarstwowych.

Prześliki. Odkryto je w 2 grobach popielnicowych (gr. 12, 14), 1 szkieletowym (gr. 16) i 1 jamowym (gr. 2). 2 prześliki dwustożkowate mają małe, płaskie bieguny (Tabl. IV, 17) lub bieguny wklęsłe (Tabl. V, 1). Pozostałe 2 są cylindryczne: płaski (Tabl. V, 9) i pochodzący prawdopodobnie z gr. 2 prześlik o jednym biegunie płaskim, a drugim wklęsłym (Tabl. I, 8). Tylko 1 egzemplarz (z gr. 16) pochodzi z zespołu dokładniej datowanego na fazę C₂. Wszystkie wykonane są z gliny.

Ceramika. Na 21 grobów w 14 odkryto naczynia lub ich fragmenty. Ponadto 16 fragmentów ceramiki najprawdopodobniej znaleziono włożonych luźno (zob. gr. 1). W 6 grobach naczynia pełniły funkcję popielnic i poza nimi nie odkryto w tych grobach naczyń (gr. 1, 12–15, 20). W 2 lepiej zachowanych grobach jamowych odkryto: w gr. 5 – fragmenty 3 naczyń, w tym *terra sigillata*, oraz w gr. 2 – kubek. Natomiast z 8 grobów szkieletowych 6 wyposażonych było w naczynia w liczbie od 1 do 3 (gr. 3, 4, 7, 8, 11, 16).

Naczynia zachowane w całości i te, które można było zrekonstruować, reprezentują następujące grupy wg R. Schindlera (1940): VIA (2), VIC, IX, XII, XIV, XVA, XV? (2), XVI (2), XVI?, XVII, XVIIIA, XVIIIIB, forma pośrednia między grupami I i X. Ponadto 2 naczynia nie mają odpowiedników w typologii R. Schindlera.

Grupę VI, odmianę A reprezentują 2 naczynia charakteryzujące się zaokrąglonym profilem (Tabl. IV, 16; V, 8), natomiast odmianę C – naczynie dwustożkowate o wypukłej dolnej części brzuśca (Tabl. IV, 14). Do grupy IX należy zaliczyć dzban z kolankowatym uchem i ze „stopniem” podkreślającym przejście szyjki w brzusec (Tabl. I, 14). Grupę XII reprezentuje mała czarka (Tabl. III, 13), a grupę XIV małe naczynie esowate (Tabl. II, 30). Z 2 kubków, odkrytych w jednym zespole (gr. 11), jeden trzeba zaliczyć do grupy XVA (Tabl. IV, 11), drugi najprawdopodobniej należy również do tej samej grupy (Tabl. IV, 10). Grupę tę być może reprezentował także trzeci kubek, zachowany fragmentarycznie (Tabl. I, 10). 2 naczynia z niewielkimi uchami należą do grupy XVI (Tabl. III, 12; V, 4); prawdopodobnie do tej grupy należy także dalsze naczynie, zachowane częściowo (Tabl. I, 7). Natomiast niewielkie naczynie o baniastym brzuścu i wychylonej krawędzi wylewu reprezentuje grupę XVII (Tabl. V, 7). Dwa naczynia zaliczono do grupy XVIII: pierwsze, o zaokrąglonym profilu, reprezentujące odmianę A, wyróżnia się ornamentem (ryte ukośne rowki na brzuścu; Tabl. III, 9); drugie, dwustożkowate odmiany B, ma „stopień” podkreślający przejście szyjki w brzusec (Tabl. I,

6). Duża misa bez wyodrębnionej szyjki, wygładzona przy wylewie, a dalej chropowata (Tabl. V, 3), stanowi formę pośrednią między grupami I i X (wg R. Schindlera).

Dwa naczynia nie mieszczą się w typologii R. Schindlera. Pierwsze z nich to niewielka czarka z mocno wklęsłym dnem (Tabl. III, 1). Naczynia z wklęsłym dnem uważane są za charakterystyczne dla kultury przeworskiej, lecz spotyka się je również w obrębie kultury wielbarskiej, np. w Michałkowie, woj. wrocławskie, gr. 41 i 76 (Okulicz Ł., Okulicz J. 1976, ryc. 16c, 22c), w Kłoczewie, woj. siedleckie, gr. 25 (Balke 1971, ryc. 11c). Jednak nigdzie nie mają one tak mocno wgiętego do środka dna. Drugim nietypowym naczyniem jest pucharek stożkowaty (Tabl. V, 2). Najpewniej należy go uznać za naśladownictwo pucharków szklanych (głównie typów 189 i 190 wg H. J. Eggersa, 1951). Analogiczne pucharki na wyodrębnionej stopce znane są z terenu kultury wielbarskiej z okolic Drawna (archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka nr 204) oraz z Warszawy-Kawęczyna, gr. 19 (Jankowska 1962, tabl. LXVIII, 15)². Obydwie analogie wskazują, że jest to najpewniej naśladownictwo pucharków szklanych.

W 5 zespołach wystąpiła większa liczba naczyń i są one dokładniej datowane. Z gr. 3, datowanego dzięki grzebieniowi AI na fazę B₂, pochodzą 2 naczynia grup IX i XV(?). Również grzebienie typów AII i I.1 pozwalają umieścić w fazie B₂/C₁ 2 naczynia grup XVI i XVIIIA. Z kolei 3 naczynia z gr. 11, reprezentujące grupy VIC, XVA i XV(?), datowane są przez zapinkę A.V,128 na fazę B₂/C₁. Gr. 5, zawierający naczynie *terra sigillata*, czarkę z wklęsłym dnem i fragmenty kubka, można umieścić dzięki zapince zbliżonej do typu A.VI,167 w fazie C_{1b}/C₂. Dwa naczynia z gr. 16, należące do grup VIA i XVII, mogą być datowane na fazę C₂ dzięki zapince A.VI,179 z tego zespołu. Tylko 1 z naczyń odkrytych pojedynczo w grobach może być dokładniej datowane: jest to naczynie grupy XIV z gr. 4, znalezione z zapinkami A.V,96 i A.V,126 z fazy B₂/C₁.

Terra sigillata. Naczynie z gr. 5 (Ryc. 3, 4) reprezentuje formę Drag. 27 (Dragendorff 1895). Dzięki zachowaniu się na kilku fr-tach motywów ornamentacyjnych możliwe było przeprowadzenie analizy naczyń pod kątem jego pochodzenia i czasu produkcji. B. Rutkowski datuje je na początek lub pierwszą połowę III w.³ Chronologię tego naczynia

² Bardzo dziękuję mgr. R. Wołagiewiczowi za pomoc, m.in. w znalezieniu analogii do wyżej wymienionych naczyń.

³ Dziękuję Panu prof. B. Rutkowskiemu za udzielenie informacji.

uściślił T. Fischer⁴, dokonując ekspertyzy na podstawie rysunków i fotografii. Według jego opinii naczynie *terra sigillata* z Janowa jest wyrobem warsztatów w Pfaffenhofen i zostało wykonane ok. poł. III w. Dopiero od niedawna identyfikuje się wyroby warsztatów w Pfaffenhofen wśród znalezisk na terenie Polski, m.in. z Drochlina, woj. częstochowskie (Rutkowski 1980, s. 191). Jest wielce prawdopodobne, że część naczyń do tej pory określanych jako wyroby pracowni w Westerndorf ma taką właśnie proveniencję.

Określenie czasu produkcji tego naczynia w pełni odpowiada datowaniu gr. 5 na podstawie zapinki zbliżonej do typu A.VI,167. Zapinki takie w kulturze przeworskiej są datowane na fazę C_{1b} (Godłowski, Woźniak 1981, s. 55nn.). Natomiast w kulturze wielbarskiej wobec braku samoistnej fazy C_{1b} są one datowane na fazę C_{1b}/C₂ (Wołągiewicz 1987, s. 202). Gr. 5 pozwala uściślić datowanie horyzontu zapinek typu A.VI,167.

Naczynia *terra sigillata* są kategorią importów rzymskich rzadko spotykaną na terenach zajętych przez kulturę wielbarską. Wystąpienie takiego naczynia w Janowie, podobnie jak i w pobliskim Sa-

dłowie, woj. wrocławskie (Antoniewicz 1930), należy traktować jako wynik bliskości szlaku bursztynowego, biegnącego wzdłuż Drwęcy.

WNIOSKI

Z przeprowadzonej wyżej analizy wynika, że z 21 grobów zbadanych na cmentarzysku w Janowie dokładniej datować można 7: na fazę B₂ – gr. 3 (szkieletowy), na fazę B₂/C₁ – gr. 4, 7 i 11 (szkieletowe), na fazę C_{1b}/C₂ – gr. 5 (jamowy) oraz na fazę C₂ – gr. 10 i 16 (szkieletowe). Pozostałe zespoły, bez tak dokładnie datowanych zabytków, należy najpewniej umieścić w fazach od B₂ do C₂, w tych bowiem ramach zamyka się okres użytkowania stanowiska.

Cmentarzysko w Janowie pod względem zarówno obrządku pogrzebowego (birytualizm), jak również charakteru wyposażenia grobów jest reprezentatywne dla kultury wielbarskiej. Jego założenie należy najprawdopodobniej łączyć z faktem przesuwania się części ludności kultury wielbarskiej z Pomorza w kierunku południowo-wschodnim na przełomie okresów wczesno- i późnorzymskiego (Wołągiewicz 1981, s. 155).

Mgr Krystyna Hahuła
Muzeum Okręgowe
ul. Młyńska 37/39
75-429 Koszalin

⁴ Dziękuję Panu dr. T. Fischerowi z Prähistorische Staatssammlung w Monachium za przeprowadzenie analizy naczynia i Panu prof. K. Godłowskiemu, który był uprzejmy pośredniczyć w tej sprawie.

BIBLIOGRAFIA

- Almgren O.
1923 Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen, Leipzig.
- Antoniewicz W.
1930 Terra sigillata znaleziona w Sadłowie w pow. rypińskim, [w:] „Księga pamiątkowa ku czci 70-lecia urodzin prof. dr. Wł. Demetrykiewicza”, Poznań, s. 311–317.
- Balke B.
1971 Żeńskie(?) cmentarzysko z okresu późnorzymskiego w miejscowości Kłoczew, pow. Ryki, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 1, s. 317–363.
- Beckmann C.
1969 Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien, „Saalburg Jahrbuch” 26, s. 5–106.
- Blume E.
1912 Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, Bd. 1, Würzburg.
- Dragendorff H.
1895 Terra sigillata, „Bonner Jahrbücher” 96/97, s. 18–155.
- Eggers H. J.
1951 Der römische Import im freien Germanien, Hamburg.
- Godłowski K.
1970 The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Archeologiczne” 11.
- 1985 Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim, Wrocław.
- Godłowski K., Woźniak Z.
1981 Chronologia, [w:] „Prahistoria ziem polskich”, t. 5, Wrocław, s. 51–57.
- Hahuła K.
1984 Młodszy okres przedrzymski i rzymski w międzyrzeczu Wisły, Drwęcy i Skrwy, Toruń (maszynopis pracy magisterskiej).
- 1988 Kultura wielbarska na Ziemi Dobrzyńskiej, [w:] „Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim”, t. 1, Lublin, s. 87–103.
- Janikowski J.
1973 Wyniki badań na cmentarzysku ciałopalnym kultury wendzkiej w Zębowie, pow. Toruń, „Rocznik Muzeum w Toruniu” 5, s. 187–198.

- Jankowska B.
1962 Cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w Warszawie-Kawęczynie, „Wiadomości Archeologiczne” 28, s. 330–358.
- Kriesel G.
1961 Prace wykopaliskowe Zakładu Antropologii UMK w Janowie, pow. Rypin, „Przegląd Antropologiczny” 27, s. 302–305.
- Krut O.
1979 Wojnowo, woj. Włocławek, „Informator Archeologiczny. Badania 1978”, s. 148–149.
- Madajski S.
1937 Cmentarzysko kultury grobów skrzynkowych lub kloszowych i groby z okresu późnolateńskiego we Włocławku, „Z otchłani wieków” 12, s. 76–79.
- Madyda R.
1977 Sprzączki i okucia końca pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 4, s. 351–412.
- Malinowska H.
1967 Powiat rypiński w starożytności, Toruń (maszynopis pracy magisterskiej).
- Müller A.
1957 Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseenplatte und Ostsee, Berlin.
- Okulicz Ł., Okulicz J.
1976 Cmentarzyska kultury pomorskiej i z okresu rzymskiego w Michałkowie, gm. Dobrzyń, woj. Włocławek, „Wiadomości Archeologiczne” 41, s. 435–458.
- Piotrowski R.
1963 Sprawozdanie Społecznego Opiekuna Zabytków Archeologicznych w Rypinie, ob. Romana Piotrowskiego z powierzchniowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie powiatu rypińskiego w 1959 roku, [w:] „Zbiór dokumentów Tysiąclecia Państwa Polskiego w Rypinie”, Rypin, s. 29–30.
- Romanowska-Grabowska O., Janikowski J.
1982 Wyniki badań na cmentarzysku ciałopalnym z okresu wpływów rzymskich w Rużu (Rózu), dawny pow. Golub-Dobrzyń, „Rocznik Muzeum w Toruniu” 8, s. 105–138.
- Rutkowski B.
1980 Uwagi wstępne o terra sigillata z Drochlina, gm. Lelów, woj. Częstochowa, „Sprawozdania Archeologiczne” 32, s. 191.
- Schindler R.
1940 Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe, Leipzig.
- Schmidt A.
1902 Das Gräberfeld von Warmhof bei Mewe, „Zeitschrift für Ethnologie” 34, s. 97–153.
- Tempelmann-Mączyńska M.
1985 Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, Mainz am Rhein.
- Thomas S.
1960 Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege” 8, s. 54–215.
- Wołagiewicz R.
1981 Kultury oksywska i wielbarska, [w:] „Prahistoria ziem polskich”, t. 5, Wrocław, s. 135–178.
- 1987 Chronologia ceramiki kultury wielbarskiej w świetle dotychczasowego stanu badań, „Archeologia Polski” 32, s. 169–208.
- Zieliński G.
1874 Starożytności Dobrzyńskie, „Wiadomości Archeologiczne” 2, s. 78–93.
- Zielonka B.
1960 Badania wykopaliskowe na cmentarzysku z II/III w. w Janowie, pow. rypińskim w 1960 r., Toruń (3 wersje sprawozdania z badań – maszynopisy w archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Toruniu).
- 1961 Janowo, pow. Rypin, „Z otchłani wieków” 27, s. 224.
- 1963 Sprawozdanie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych mgr. Bonifacego Zielonki z przeprowadzonych wykopalisk archeologicznych w miesiącu sierpniu 1960 r. we wsi Janowo, pow. Rypin, [w:] „Zbiór dokumentów Tysiąclecia Państwa Polskiego w Rypinie”, Rypin, s. 32–34.

SUMMARY

The cemetery is situated to the south-east of Janowo, on a small moraine rising, bounded by a stream to the south and east (Fig. 1). In 1960 B. Zielonka began rescue work at this site, and discovered 2 inhumation and 2 cremation graves over an area of 208 m². Investigations were continued in the same year by G. Kriesel from the Anthropology Section of Mikołaj Kopernik University in Toruń, and B. Zielonka. They uncovered another 17 graves over an area of 500 m². So far only a short note about the cemetery has been published (Zielonka 1961) and a report on excavations (Kriesel 1961).

During verification of the cemetery in 1986 the author found that another part of it had been destroyed. Thus the number of graves investigated does not mirror the actual number of burials. As the records of the excavations, the bone material and some of the remains have been lost, we have at the moment only some artefacts, kept in the Regional Museum in Toruń and the Dobrzyń Land Museum in Rypin, the already mentioned publications and short reports from the excavations written by B. Zielonka (1960–1961).

Of the 21 excavated graves 8 were inhumation (gr. 3, 4, 6–8, 10, 11, 16), 6 were cinerary (gr. 1, 12–15, 20) and 7 pit burials (gr. 2, 5, 9, 17–19, 21). The inhumation graves were determined (Kriesel 1961) to be those of children (gr. 3, 6–8, 10, 11) and women (gr. 4, 16). In all cases the skeletons were arranged with heads towards the north, mostly on their backs, and in one case on the side (gr. 6). The cinerary graves probably represented the pure cinerary type burial. In 2 graves (gr. 12, 13) large bowl type vessels were used for urns and in the remaining graves small vessels. In gr. 12 the bones were arranged in anatomical order with skull bones at the top. The pit graves were most devastated. Only in one case it was found that the pit was surrounded by 11 stones (gr. 9) and in another (gr. 19) that it contained both bones and charcoal, and thus represented the type of pit grave with signs of a pyre.

Fibulas from this cemetery, mainly bronze, represent the following O. Almgren (1923) types: A.V.96 (2), A.V.126 (electrum), A.V.128 (2), A.VI.161–162, A.VI.167 (2, of which

one is close to this type), A.VI.170 (3) and A.VI.179. The bronze buckle is of the single type with semi-circular frame without ferrules (Madyda 1977, Pl. III, 1). 2 bronze band-like bracelets are similar to the one shown in fig. 77 in E. Blume's work (1912, p. 63). The bronze pin belongs to type IId27 after B. Beckmann (1969, p. 19n) and the silver S-shaped clasp (buckle) is type B after A. Müller (1957, p. 30n). There are many beads: glass, one and multi-coloured, types 2, 6–8, 10, 12, 53, 119, 120, 128, 130, 139, 163, 211, 216c, 227, 290–291, 360a, amber type 388, 389, 400, 414b, 416a, 476b and one stone, type 499b after the typology of M. Tempelmann-Mączyńska (1985). Among other metal artefacts a needle and a silver biconical bead were found. The combs, preserved nearly complete, represent types: AI, AII and I.1C after S. Thomas (1960). Of the 4 spindle whorls 2 are biconical and 2 cylindrical. The vessels are of the following groups after R. Schindler (1940): VIA (2), VIC, IX, XII, XIV, XVA, XV? (2), XVI (2), XVI?, XVII, XVIII A and XVIII B. The following three vessels do not fit into this typology: a conical beaker imitating a glass vessel (Pl. V, 2), small bowl with concave base (Pl. III, 1) and large bowl (Pl. V, 3) shaped between groups I and X. The *terra sigillata* (Figs 3, 4) vessels found in pit grave 5 are, according to T. Fischer, from the Pfaffenhofen workshop and were made about the middle of the 3rd century.

The cemetery was used in the phases B₂–C₂. From phase B₂ comes gr. 3 (Pl. I, 9–14), from phase B₂/C₁ – gr. 4 (Fig. 2, Pl. II), gr. 7 (Fig. 5, Pl. III, 5–12) and gr. 11 (Pl. IV, 10–15), from phase C₁/C₂ – gr. 5 (Figs 3, 4, Pl. III, 1–4) and from phase C₂ – gr. 10 (Pl. IV, 1–9) and gr. 16 (Pl. V, 5–9).

The cemetery at Janowo, both in the burial customs, burituality, and in the furnishings is representative of the Wielbark culture (Wołagiewicz 1981) and is one of the few excavated sites from that period in the Dobrzyń Land (Habuła 1988). Its founding should be associated with the settling of the Dobrzyń Land and Mazovia by people of the Wielbark culture, moving from Pomerania to the south-east at the turn of the early and late Roman periods.

ANDRZEJ BRONICKI

OSADNICTWO PRADZIEJOWE I WCZESNOŚREDNIOWIECZNE OKOLIC SIEDLISZCZA I PAWŁOWA W WOJ. CHEŁMSKIM

PREHISTORIC AND EARLY MEDIEVAL SETTLEMENTS
IN THE VICINITY OF SIEDLISZCZE AND PAWŁÓW IN CHEŁM VOIV.

Praca niniejsza¹ jest próbą wykorzystania wyników badań powierzchniowych Archeologicznego Zdjęcia Polski (dalej AZP) do określenia zmian osadniczych jakie zachodziły w okresie pradziejów i we wczesnym średniowieczu na obszarze objętym badaniami. Starano się również wyjaśnić przyczyny tych zmian. Ostatnio pojawiły się inne tego typu opracowania (np. Jastrzębski 1988, s. 5nn.; Kokowscy 1987), jak również publikacje samych źródeł, bez ich analizy osadniczej (Opolski Informator, rozdział „Nowe odkrycia”, s. 77nn.). Jest to więc również głos w dyskusji nad sposobami wykorzystania wyników AZP w dalszych poczynaniach badawczych oraz nad sposobami publikacji źródeł pochodzących z badań powierzchniowych.

Decydującymi czynnikami wywołującymi różnice w sposobach wykorzystywania środowiska przez poszczególne kultury archeologiczne (pomijamy stosunki społeczne, których roli nie jesteśmy w stanie określić) są uwarunkowania środowiskowe i kulturowe. Pierwsze są na ogół zbliżone w różnych czasach i kulturach, gdyż zasiedlano z reguły tereny dogodne dla osadnictwa, nie zaś obszary mu nie sprzyjające (Kruk 1973, s. 11). Uwarunkowania kulturowe, a szczególnie model gospodarki, jawią

się więc jako podstawowy czynnik determinujący taką a nie inną strukturę sieci osadniczej. Z tego powodu podjęto próbę wyjaśnienia relacji „osadnictwo a gospodarka” na tle środowiska przyrodniczego.

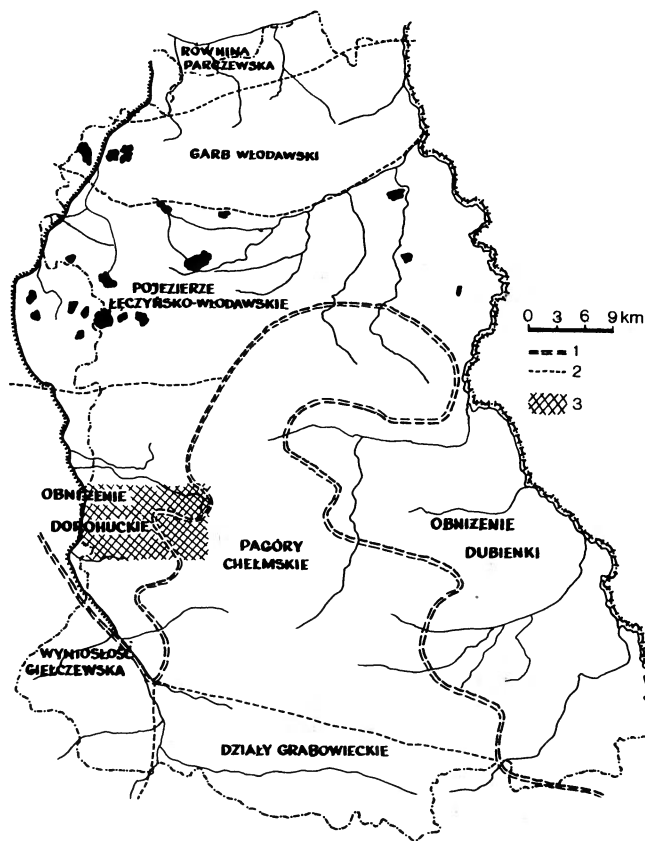
Badania powierzchniowe, będące podstawą dla tej pracy, prowadzono na czterech obszarach AZP obejmujących wycinek pogranicza Pagórów Chełmskich i Obniżenia Dorohuckiego (Ryc. 1). Tereny te wybrano w celu dokonania rozpoznania archeologicznego obszarów, na których projektowano utworzenie sztucznego zbiornika wodnego, z badawczego punktu widzenia był to więc wybór przypadkowy. Z racji niewielkiej powierzchni przebadanych terenów do analizy osadnictwa należy podchodzić z dużą ostrożnością. Trudno też przenosić bezkrytycznie jej wyniki na inne obszary, na których mogły rządzić inne reguły.

Należy wspomnieć, że obok stanowisk znanych z badań powierzchniowych (poprzedzonych kwerendą archiwalną) uwzględniono także jedno stanowisko zbadane wykopaliskowo i trzy rozpoznane za pomocą sondaży.

Materiały uzyskane w czasie badań są datowane od mezolitu do wczesnego średniowiecza włącznie. Zarejestrowano także kilka stanowisk nowożytnych, których problematyka wykracza poza ramy chronologiczne tej pracy.

W artykule omówiono krótko historię badań i scharakteryzowano środowisko naturalne pod ką-

¹ Artykuł jest zmienioną wersją pracy magisterskiej pisanej pod kierunkiem doc. dra Jana Gurby w Katedrze Archeologii Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ryc. 1. Województwo chełmskie. Podział na jednostki fizjograficzne z zaznaczonym obszarem objętym badaniami. Granice makroregionów (1), granice mikroregionów (2), obszar objęty badaniami (3)

tem przydatności poszczególnych jego stref do zasiedlenia. Baza źródłowa przedstawiona została tabelarycznie. Na jej podstawie dokonano analizy struktury osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego w stosunku do mikrogeografii, pokrywy glebowej itp. Opierając się na rekonstrukcji sieci osadniczej starano się wysnuć wnioski o charakterze gospodarki poszczególnych kultur oraz określić reguły rządzące sposobami zasiedlania terenu na przestrzeni pradziejów i we wczesnym średniowieczu.

DZIEJE BADAŃ

Teren wchodzący w skład obszarów 78-86, 78-87, 79-86 i 79-87 AZP, podobnie jak cała ziemia chełmska, był bardzo słabo poznany pod względem archeologicznym.

Pierwsze wzmianki o obiektach archeologicznych pochodzą z 1880 r. (Słownik 1880), kiedy to ukazały się informacje dotyczące grodziska „Szwedzkie okopy” we wsi Kanie, dwóch kurhanów w lesie Lipówki oraz kurhanów w Lesie Pawłowskim. Grodzisko we wsi Kanie zostało wkrótce ujęte – pod nazwami Horodysko i Okopy – w czasopiśmie „Wiśła” w rejestrze nie zamieszkałych miejscowości guberni lubelskiej (Wolanowski 1896, s. 852).

Okres międzywojenny nie przyniósł żadnych publikacji materiałów z badanego terenu. Sytuacja uległa niewielkiej poprawie po wojnie, gdy utworzono Katedrę Archeologii Polski na UMCS w Lublinie. Około 1950 r. J. Gurba podczas indywidualnych badań powierzchniowych zebrał zabytki kultury trzcinieckiej w miejscowości Siedliszcze, opublikowane przez L. Gajewskiego (1951–1952, s. 303nn.). S. Nosek (1957) publikując materiały archeologiczne z międzyrzecza Wisły i Bugu informuje o istnieniu grodziska we wsi Kanie (s. 349), dwóch kurhanów w lesie Lipówki i grupy kurhanów w Lesie Pawłowskim. Piszze również, że w muzeum w Chełmie znajduje się topór kamienny kultury ceramiki sznurowej znaleziony na gruntach wsi Kanie (Nosek 1957, s. 245, 349, 367, 368).

Największe zasługi dla poznania obrazu pradziejów interesującego nas obszaru miał S. Skibiński, archeolog amator, pracownik muzeum w Chełmie. Dzięki jego pracy do muzeum trafiło wiele zabytków archeologicznych (głównie wyrobów kamiennych i krzemienych), z których sporo opisał. Publikacje te traktują o grodzisku i kurhanach opodal wsi Kanie (Skibiński 1961a, s. 316; 1964a, s. 493nn.), opisują zabytki ruchome dostarczone do muzeum w Chełmie lub przechowywane w Liceum Ogólnokształcącym w Siedliszczu (Skibiński 1961b, s. 143nn.; 1963, s. 201). Są to narzędzia kamienne i krzemienne pochodzące z Chojeńca, Chojna Staro, Woli Korybutowej, Krowicy, Mogilnicy, Siedliszcza, Chojna Nowego, Dobromyśla, Pawłowa i Kaniego. Autor opisał również odkryte przez siebie kopce, badacz ten zlokalizował jeszcze dwa kolejne. Należy także wspomnieć o znalezisku srebrnego denara Marka Aureliusza z Woli Korybutowej, opublikowanym wkrótce po odkryciu (Skibiński 1964c, s. 209). Podsumowaniem działalności S. Skibińskiego na polu archeologii są artykuł o obiektach archeologicznych w archiwaliach (1970) oraz duża objętościowo praca „Zabytki powiatu chełmskiego” (1964b). Wcześniejszą, skróconą jej wersją był artykuł zamieszczony w publikacji „Ziemia Chełmska” (1961b).

Syntetyczne prace J. Gurby dotyczące obszaru Lubelszczyzny (pojmowanej jako obszar byłego województwa lubelskiego) ukazują rozmieszczenie poszczególnych kultur neolitycznych na Wyżynie Lubelskiej (Gurba 1960), jak również rozmieszczenie stanowisk wczesnośredniowiecznych (Gurba 1965). Artykuły te nie zawierają katalogu źródeł, a autor nie charakteryzuje materiałów, które posłużyły do wykonania map.

W końcu lat sześćdziesiątych J. Dąbrowski przeprowadził wykopaliska na cmentarzysku kultury lu-

życkiej w Siedliszczu (Dąbrowski 1968, s. 86; 1969a, s. 86; 1969b, s. 85nn.; 1972). Były to pierwsze badania wykopaliskowe na interesującym nas obszarze. Dokonał on również badań sondażowych w Majdanie Zahorodyńskim na stanowisku „Zajamie” (Dąbrowski 1968, s. 86; 1969b, s. 89), odkrywając dwa groby jamowe kultury łużyckiej z późnego okresu epoki brązu. J. Dąbrowski znalazł także ślady osadnictwa „łużyckiego” w Siedliszczu koło cmentarza (łącznie z ceramiką wczesnośredniowieczną i polepą) oraz stanowisko średniowieczne w Majdanie Zahorodyńskim, na którym obok ceramiki wystąpiły również ułamki cegieł palcówek.

W 1970 r. A. Hunicz i M. Supryn, opierając się w dużym stopniu na pracach S. Skibińskiego oraz dokonując przeglądu zabytków archeologicznych zgromadzonych w muzeum chełmskim, stworzyli katalog stanowisk archeologicznych powiatu chełmskiego.

W latach siedemdziesiątych nastąpił przejściowy zastój w badaniach nad zabytkami archeologicznymi na interesującym nas terenie. Jedynie grodzisko we wsi Kanie wzmiankowane jest przez A. Żakiego (1974, s. 43). Zalicza on tego typu obiekty do grodzisk jednoczłonowych opasanych paroma pierścieniami wałów (typ I).

W 1980 r. opracowano wyniki badań sondażowych na grodzisku we wsi Kanie (Cichomski 1980b) na podstawie wcześniejszej dokumentacji z wykopalisk (Cichomski 1979). Badania sondażowe wymienionych obiektów są jednym z elementów szerszej zakrojonych badań problemowych nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem obronnym województwa chełmskiego. W 1984 r. powstał alfabetyczny katalog kurhanów z obszaru województwa chełmskiego. Znalazły w nim swoje miejsce kopce znajdujące się na interesującym nas terenie (Mitrus, Okupny 1984). Monograficzne opracowanie kultur pomorskiej i zarubinieckiej z obszarów Pagórów Chełmskich i Obniżenia Dubienki autorstwa W. Mazurka (1987) omawia materiały, które wystąpiły między innymi na obszarze objętym zakresem naszej pracy.

Wiosną 1980 r. Muzeum Okręgowe w Chełmie włączyło się do prac nad AZP. Obszary 78-86, 78-87, 79-86 i 79-87 przebadano podczas czterech kolejnych sezonów. Przyjęto zasadę badania terenu tylko do granicy województwa. Niestety nie przeprowadzono przed badaniami kwerendy archiwalnej dla obszarów północnych: 78-86 i 78-87. Powodami takiego stanu rzeczy były duży pośpiech w czasie organizowania badań oraz trudny dostęp do części dokumentacji. Stąd stanowiska znane z kwerendy mają w niniejszej pracy (Tabela I) numery nie początkowe, lecz końcowe. Kwerenda dla obszarów południowych została dokonana zgodnie z

wytycznymi AZP (Mazurowski 1980, s. 35), tj. przed wyjściem w teren. Prace poszukiwawcze i dokumentacyjne prowadzono opierając się na metodach opracowanych przez R. Mazurowskiego (1980, s. 54nn.), stosując tradycyjne karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych. Określenia glebowe wzbogacono o informacje czerpane z map glebowo-rolniczych. Badaniami w terenie oraz opracowaniem dokumentacji zajmował się mgr S. Gołub.

CHARAKTERYSTYKA ŚRODOWISKA NATURALNEGO

Obszar objęty badaniami (Ryc. 1) zajmuje teren wchodzący w skład czterech prostokątów AZP, o powierzchni około 129 km² (z tego około 30 km² stanowią terasy akumulacyjne lub bezodpływowe zagłębienia pochodzenia krasowego). Obszar ten wchodzi w skład dwóch regionów geomorfologicznych: Wyżyny Lubelskiej (Pagóry Chełmskie) – część SE i skrawek NE oraz Niziny Polesia Zachodniego (Obniżenie Dorohuckie) – część pozostała².

Pagóry Chełmskie zbudowane są głównie ze skał przedtrzciorzędowych (margli) oraz różnych skał późniejszych spoczywających na fundamencie marglu i kredy piszącej. Tworzą one wyspę wyniesienia wśród otaczających równin. Wznoszą się do kilkudziesięciu metrów w części S regionu. Zbocza wzgórz mają nachylenie przeważnie 5–25°, są więc czasami zbyt trudne do wykorzystania pod uprawę. Obniżenia, często pochodzenia krasowego, pokrywają torfy lub piaski (Maruszczak 1972, s. 17; Kondracki 1980, s. 344). Gleby na wyniesieniach są przeważnie rędzinami występującymi wraz z glebami brunatnymi i bielcowymi powstałymi z glin zwałowych. W obniżeniach zaś wytworzyły się gleby pochodzenia bagienno-torfowego oraz bielice i gleby brunatne powstałe z piasków (Dobrzański, Turski 1972, s. 33, mapa 5). Gleby pokrywające wyniesienia porastały pierwotnie świetliste dąbrowy i grądy, tam zaś gdzie podłoże skalne jest płytko – roślinność murawowa i krzaczasta. Jest to obszar III kategorii użyteczności wg J. Kruka (1980, s. 23nn.). Panujące tam warunki niezbyt sprzyjały uprawie roli, mogły zaś być dogodnie dla chowu zwierząt. Obniżenia pierwotnie porastały lasy łąkowe i olszowe (tereny bardziej wilgotne) oraz bory sosnowe (tereny suchsze, bardziej piaszczyste). Nie wielkie obszary, szczególnie wilgotne, miały roślinność bagienną i torfową. Są to tereny korzystniejsze dla działalności rolniczej i należą do II kategorii użyteczności (trzeba jednak pamiętać o dużym zróżnicowaniu tego środowiska).

² Powyżej przedstawiono pogląd H. Maruszczaka (1972, mapa 1), J. Kondracki (1980, s. 344nn.) zalicza Pagóry Chełmskie do Polesia.

Obniżenie Dorohuckie powstało również na podłożu węglanowym, bardziej jednak podatnym na działalność destrukcji chemicznej. Przeważają równiny akumulacyjne silnie podlegające zjawiskom krasowym, którym towarzyszą niskie, rozległe wychodnie margli i kredy piszącej pokryte utworami mułkowymi lub piaszczystymi. Powszechnie występują tu bezodpływowe zagłębienia krasowe, często podmokłe lub zalane okresowo wodą (Maruszczak 1972, s. 14; Kondracki 1980, s. 344). Przeważają gleby biellicowe i brunatne powstałe z piasków oraz biellicowe i torfowe. Jest to obszar II kategorii użyteczności. Rzędziny w połączeniu z kompleksem gleb powstałych na glinach zwałowych (III kategorii użyteczności) występują na niskich wyniesieniach węglanowych (Dobrzański, Turski 1972, mapa 5; Kruk 1980, s. 23).

Na sieć wodną badanego obszaru składa się kilka cieków, z których największym jest mała rzeczka Mogilnica płynąca, tak jak i pozostałe, w kierunku równoleżnikowym z E na W z pewnym odchyleniem na NW. Drugim ważnym ciekami jest beziemienna rzeczka płynąca przez S skraj wsi Pawłów i dalej nieco na N od wsi Kanie. Mniejszy ciek płynie przez wieś Chojeniec i Kolonię Chojeniec, inny – między wsiami Chojno Nowe i Romanówka a Kolonią Chojeniec oraz najmniejszy – między Kolonią Wola Korybutowa a Chojeńcem. Wszystkie wymienione cieki są małych rozmiarów i należą do systemu wodnego Wieprza (obecnie tylko Mogilnica wpada bezpośrednio do Wieprza, pozostałe cieki uchodzą do Kanału Wieprz-Krzna). Terasy akumulacyjne mają bardzo nieregularne, poszarpane granice. Tylko w W części dolina cieków płynących przez Pawłów ma stosunkowo wyrównaną południową granicę. Bardzo liczne są cyple, małe i wybitne. Często spotyka się również wzniesienia na terasach akumulacyjnych. Do większych wyniesień otoczonych zewsząd przez tereny niskie należą: obszar Pawłowa, Mogilnicy, Janowicy, Majdanu Zahorodnińskiego (na S od rzeki Mogilnicy i na N od Siedliszcza) oraz zachodnia część Dobromyśla. Małe wyniesienia występują we wszystkich dolinach rzecznych, szczególnie wiele w dolinie Mogilnicy.

Działy wodne między poszczególnymi ciekami są słabo wyodrębnione. Dobrze widoczny jest tylko dział biegnący wzdłuż wyniesień granicznych należących do Pagórów Chełmskich. Na całym obszarze występują bezodpływowe zagłębienia krasowe, liczniejsze w strefie Obniżenia Dorohuckiego.

CHARAKTERYSTYKA BAZY ŹRÓDŁOWEJ

Znaczna większość stanowisk została odkryta w terenie podczas systematycznych badań powierzchniowych. 9 znanych wcześniej udało się zweryfikować. Pozostałych 67 stanowisk znanych z

kwerendy archiwalnej, z uwagi na nieprecyzyjną lokalizację, zweryfikowanych nie zostało. Łącznie na przebadanym obszarze znajduje się 181 stanowisk archeologicznych³.

Katalog materiałów, które posłużyły do napisania niniejszej pracy, został przedstawiony w postaci tabel (Tabele 1 i 2). Legenda poprzedzająca tabelę wyjaśnia sposób prezentacji źródeł. Określenie chronologicznych i kulturowych ceramiki dokonano, stosując metody wypracowane przez Katedrę Archeologii UMCS w Lublinie i zasady klasyfikacyjne ustalone przez archeologów poznańskich (Koško 1979; Koško, Prinke 1975; Czerniak, Koško 1980; Czerniak 1980). Zabytki krzemienne sklasyfikowano wg cech typologicznych posługując się listami typów J. K. Kozłowskiego (1971), B. Balcera (1975), R. Schilda, H. Królik i J. Mościbrodzkiej (1977) oraz J. Kopacza (1976). Zabytki kamienne określono konfrontując uzyskane przedmioty ze schematami typologicznymi M. Kostrzewskiej (1951–1952), J. Machnika (1966), R. Grygla (1976), A. Koški (1979) i L. Czerniaka (1980).

Katalog jest powiązany z czterema mapami w skali 1:50 000, na których zaznaczono stanowiska archeologiczne poszczególnych kultur, a także stanowiska nie zidentyfikowane kulturowo i chronologicznie, mające precyzyjną lokalizację w terenie (Ryc. 2–5).

Katalog składa się z dwóch tabel: alfabetycznego katalogu stanowisk (Tabela 1) oraz katalogu materiałów źródłowych (Tabela 2), wzajemnie powiązanych i uzupełniających się.

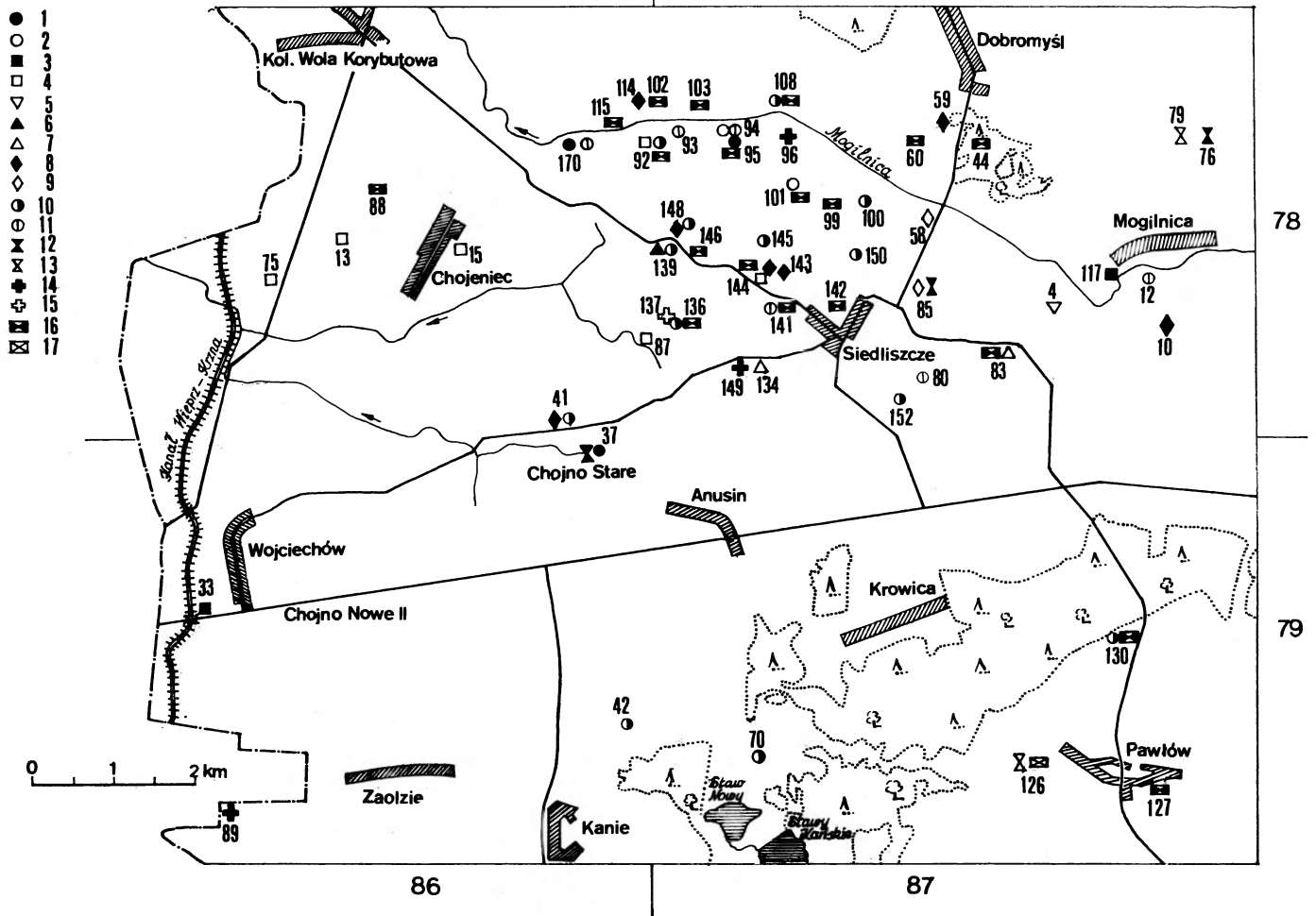
Tabela 1 zawiera następujące rubryki:

1) Liczba porządkowa. Każde stanowisko archeologiczne ma odrębny numer.

2) Nr obszaru AZP, nr stanowiska w miejscowości/nr stanowiska na obszarze. W rubryce zamieszczono numery obszarów, na których wystąpiły poszczególne stanowiska. Zastosowano system podwójnej numeracji AZP: cyfry rzymskie oznaczają numer stanowiska w obrębie miejscowości, arabskie zaś numer na obszarze. Autorzy badań powierzchniowych i ich dokumentacji zrezygnowali z numeracji stanowisk wprowadzonej przez J. Dąbrowskiego (1969), którą zamieszczamy tu w Tabeli 2, w rubryce „Uwagi”.

3) Nazwa miejscowości, gmina. Zachowano tu nazewnictwo występujące na mapach w skali 1:25 000, stosowanych w czasie badań powierzchniowych. Nazwy te przyjęto następnie w kartach AZP omawianego tu terenu. Stąd w kilku przypadkach istnieje rozbieżność w stosunku do nazewnictwa użytego w „Wykazie urzędowych nazw miejscowości w Polsce” (1980–1982), gdyż na mapie wystąpiły np. Chojno Nowe i Chojno Stare, w „Wykazie” natomiast Nowe Chojno i Stare Chojno. Podobnie miejscowości nazwane na mapie Koloniami (np. Kolonia Chojeniec) w „Wykazie” pojawiają się jako nazwy o odwróconej kolejności członów (np. Chojeniec Kolonia). W dwóch przypadkach zachowano nazewnictwo znane z literatury, mimo że nie jest ono zgodne z dzisiejszym podziałem administracyjnym: gro-

³ Efektywność poznawczą źródeł archeologicznych uzyskanych podczas badań powierzchniowych omawia R. Mazurowski (1980, s. 15nn., 26nn., 36).

Ryc. 2. Osadnictwo epoki kamienia: stanowisko mezolityczne (1), stanowisko prawdopodobnie mezolityczne (2), stanowisko neolityczne nie określone kulturowo (3), stanowisko prawdopodobnie neolityczne nie określone kulturowo (4), stanowisko prawdopodobnie kultury ceramiki wstęgowej rytej (5), stanowisko kultury ceramiki wstęgowej (6), stanowisko prawdopodobnie kultury ceramiki wstęgowej (7), stanowisko kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (8), stanowisko prawdopodobnie kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (9), stanowisko kultury pucharów lejkowatych (10), stanowisko prawdopodobnie kultury pucharów lejkowatych (11), stanowisko kultury amfor kulistych (12), stanowisko prawdopodobnie kultury amfor kulistych (13), stanowisko kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej (14), stanowisko prawdopodobnie kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej (15), stanowisko kultury ceramiki sznurowej (16), stanowisko prawdopodobnie kultury ceramiki sznurowej (17)

dzisko Kanie V/7 leży w obrębie gruntów wsi Pawłów, zaś Siedliszcze XXXV/100 prawdopodobnie na terenie Janowicy. Znak zapytania po nazwie miejscowości oznacza, że lokalizacja w obrębie miejscowości jest niepewna.

4) Stanowisko znane jest z badań powierzchniowych (w rubryce tej jako równorzędne potraktowano też ustne informacje o zabytkach uzyskane w terenie w czasie rozmów z rolnikami).

5) Stanowisko znane jest z kwerendy, tj. publikacji, księgi inwentarzowej muzeum, maszynopisów.

6-12) Lokalizacja. Rubryki określające położenie stanowisk oparto na ewidencyjnych kartach stanowisk AZP.

6) Duże doliny. Cyfry oznaczają poszczególne elementy strefy krajobrazowej: terasa denną (1); terasa nadzalewowa (2); terasy wyższe (3).

7) Małe doliny. Dno doliny (1); stok doliny (2); krawędź doliny (3).

8) Strefa poza dolinami. Równina (1); obszar falisty (2); obszar pagórkowaty (3).

9) Stopień ekspozycji (w metrach).

10) Kierunek ekspozycji.

11) Teren nie ekspozycyjny.

12) Charakter terenu (elementy form krajobrazowych). Krawędzie (1); stoki wklęsłe i proste (2); sfałdowania i niewielkie

cyple (3); cyple wybitne (4); wały i garby terenowe (5); wyniesienie o ekspozycji okrężnej (6); forma szczególna – wydma (7).

13) Gleba. Typy gleb określono na podstawie map glebowo-rolniczych (skala 1:5000) sporządzonych przez Wojewódzkie Biuro Geodezji i Urzędzeń Rolnych w Lublinie. W czternastu przypadkach zastosowano określenia występujące na kartach AZP, gdyż nie wszystkie mapy były osiągalne. Gleby bielcowe i pseudobielcowe (1); brunatne właściwe (2); brunatne wylugowane i kwaśne (3); czarne ziemie właściwe (4); czarne ziemie zdegradowane i gleby szare (5); mułowo-torfowe i torfowo-mułowe (6); torfowe i torfowo-murszowe (7); murszowo-mineralne i murszowate (8); rędziny o nie wykształconym profilu (9); rędziny brunatne (10); rędziny czarnoziemne (11); gleby piaszczyste (12); gliniaste (13); bagienne (14)⁴.

14) Powierzchnia w hektarach.

15) Brak precyzyjnej lokalizacji. Sytuacja taka odnosi się z reguły do stanowisk znanych z kwerendy, których z różnych powodów nie udało się zweryfikować w terenie.

⁴ Pozycje 12-14 wpisano na podstawie danych z kart AZP.

Tabela 1. Alfabetyczny katalog stanowisk

Lp.	Nr obszaru AZP Nr stanowiska w miejscowości/ /nr stanowiska na obszarze	Nazwa miejscowości, gmina	Znane z		Lokalizacja							Gleba	Powierzchnia w ha, do	Brak precyzyjnej lokalizacji
			badań powierzchniowych	kwerendy źródłowej	duże doliny	małe doliny	strefa poza dolinami	teren eksponowany		teren nieeksponowany	charakter terenu			
								stopień ekspozycji w m	kierunek ekspozycji					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	79-87 I/11	Anusin, gm. Siedliszcze	X		.		2	4-8	S		3	3	0,01	
2	78-86 I/1	Borowo, gm. Siedliszcze	X				3	2-4			6	1	0,5	
3	78-87 I/49	Brzeziny, gm. Siedliszcze	X		1			0-2			6	4	0,5	
4	78-87 II/50	Brzeziny	X				2	4-8	S		3	4	0,5	
5	78-87 III/51	Brzeziny	X				2	2-4	SW		3	1	0,5	
6	78-87 IV/56	Brzeziny	X		3			4-8	WN		1	4	0,5	
7	78-87 V/57	Brzeziny	X			1		0-2	NE, E		3	1	0,5	
8	78-87 VI/59	Brzeziny	X		2			4-8	S		2	1	0,5	
9	78-87 VII/63	Brzeziny	X		2			4-8	NE		3	6	0,5	
10	78-87 VIII/64	Brzeziny	X				2	4-8	N		3	4	0,5	
11	78-87 IX/65	Brzeziny	X			2		4-8			6	3, 4, 7	1,0	
12	78-87 X/66	Brzeziny	X			2		4-8	E, ES		3	1	0,5	
13	78-86 I/3	Chojeniec, gm. Siedliszcze	X				3	2-4			6	3	0,5	
14	78-86 II/4	Chojeniec	X			3		2-4	WN		1	1, 4	0,5	
15	78-86 III/11	Chojeniec	X				3	0-2	SW		5	7, 11	0,5	
16	78-86 IV/12	Chojeniec	X				1			X		4, 7	0,5	
17	78-86 V/20	Chojeniec		X										X
18	78-86 VI/21	Chojeniec		X										X
19	78-86 VII/22	Chojeniec		X										X
20	78-86 VIII/23	Chojeniec		X										X
21	78-86 IX/24	Chojeniec		X										X

cd. Tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
22	78-86 X/25	Chojeniec		X										X
23	78-86 XI/26	Chojeniec		X										X
24	78-86 XII/27	Chojeniec		X										X
25	78-86 XIII/28	Chojeniec		X										X
26	78-86 XIV/29	Chojeniec		X										X
27	78-86 XV/30	Chojeniec		X										X
28	78-86 XVI/32	Chojeniec		X										X
29	78-86 XVII/33	Chojeniec		X										X
30	79-86 I/1	Chojno Nowe?, gm. Siedliszcze		X										X
31	79-86 II/13	Chojno Nowe	X				2	2-4	S		5	9	0,5	
32	79-86 III/14	Chojno Nowe	X				2	0-2	N		5	7	0,5	
33	79-86 IV/16	Chojno Nowe	X				2	0-2	N		3	5	0,5	
34	79-86 V/17	Chojno Nowe	X				2	2-4	S		3	4	0,5	
35	79-86 VI/19	Chojno Nowe		X										X
36	79-86 I/4	Chojno Stare, gm. Siedliszcze		X										X
37	79-86 II/7	Chojno Stare	X				3	4-8	SW		5	9	1,0	
38	79-86 III/8	Chojno Stare	X				2	2-4	ES		2	9	0,5	
39	79-86 IV/9	Chojno Stare	X				2	4-8	W		5	9	0,5	
40	79-86 V/10	Chojno Stare	X				2	2-4			6	2	0,5	
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	X				2	4-8	SW, W		5	9	1,0	
42	79-86 VII/12	Chojno Stare	X		2			2-4			6	11	0,5	
43	78-87 I/52	Dobromyśl, gm. Siedliszcze	X			2		4-8	ES, S		3	3	0,5	
44	78-87 II/53	Dobromyśl	X				3	0-2	NE		3	3	0,5	
45	78-87 III/54	Dobromyśl	X				3	8-15			3	1, 3	0,5	
46	78-87 IV/61	Dobromyśl	X				2	2-4	E, W		5	3	0,5	
47	78-87 V/62	Dobromyśl	X				2	2-4	E		5	3	0,5	
48	78-87 VI/76	Dobromyśl	X				2	2-4	ES		3	3	0,5	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
49	78-87 VII/92	Dobromyśl?		X										X
50	78-87 VIII/93	Dobromyśl		X										X
51	78-87 IX/102	Dobromyśl		X										X
52	78-87 X/103	Dobromyśl?		X										X
53	78-87 XI/104	Dobromyśl?		X										X
54	78-87 XII/105	Dobromyśl		X										X
55	78-87 XIII/81	Dobromyśl		X										X
56	78-87 I/35	Gliny, gm. Siedliszcze	X				2	4-8	E		3	10	0,5	
57	78-87 I/46	Janowica, gm. Siedliszcze	X				2	2-4	WN		3	1	0,5	
58	78-87 II/47	Janowica	X		2			2-4	W		3	1	0,01	
59	78-87 III/73	Janowica	X				2	4-8	S		3	3	0,01	
60	78-87 IV/74	Janowica	X				2	8-15	ES, S		3	7	0,01	
61	78-87 V/75	Janowica	X		2			0-2	E		3	3, 6, 7	0,5	
62	78-87 I/67	Kamionka, gm. Siedliszcze	X				2	4-8	E, ES		3	11	0,5	
63	79-87 II/21	Kamionka	X	X		3		2-4	NE		4	14	0,01	
64	79-86 I/2	Kanie, gm. Rejowiec Fabr.		X										X
65	79-86 II/3	Kanie		X										X
66	79-86 III/5	Kanie		X										X
67	79-86 IV/6	Kanie		X										X
68	79-87 V/7	Kanie	X	X		2		2-4	NE		4	14	1,0	
69	79-87 VI/9	Kanie	X	X		1		0-2	N		2	12	0,5	
70	79-87 VII/12	Kanie	X			2		0-2	S		2	12	0,01	
71	79-87 VIII/13	Kanie	X			2		0-2	S		2	12	0,5	
72	79-87 IX/14	Kanie	X			2		0-2	S		2	12	0,01	
73	79-87 I/1	Kol. Anusin, gm. Siedliszcze		X										X
74	79-87 II/5	Kol. Anusin?		X										X
75	78-86 I/10	Kol. Chojeniec, gm. Siedliszcze	X				2	2-4	N		3	1, 10	0,5	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
76	78-87 I/60	Kol. Mogilnica, gm. Siedliszcze	X		2			4-8	ES		4	12	0,5	
77	78-87 II/70	Kol. Mogilnica	X			2		4-8	NE, E		3	3	0,5	
78	78-87 III/71	Kol. Mogilnica	X				2	2-4	ES, S		3	14	0,5	
79	78-87 IV/72	Kol. Mogilnica	X				2	2-4	E, ES		3	14	0,01	
80	78-87 I/40	Kol. Siedliszcze, gm. Siedliszcze	X				2	2-4	E		3	13	0,5	
81	78-87 II/41	Kol. Siedliszcze	X				2	2-4	E		3	10	0,5	
82	78-87 III/42	Kol. Siedliszcze	X				2	2-4	WN		3	2	0,5	
83	78-87 IV/43	Kol. Siedliszcze	X				2	2-4	NE		3	2, 3	0,5	
84	78-87 V/44	Kol. Siedliszcze	X				2	2-4	E		3	4	0,5	
85	78-87 VI/45	Kol. Siedliszcze	X				2	4-8			6	1	0,5	
86	78-87 VII/55	Kol. Siedliszcze	X				2	2-4	SW		3	1, 4	0,5	
87	78-86 VIII/9	Kol. Siedliszcze	X				3	2-4			6	3, 4	0,5	
88	78-86 I/2	Kol. Wola Korybutowa, gm. Siedliszcze	X				3	2-4			6	1, 3	0,5	
89	79-86 I/18	Kol. Wólka Kańska, gm. Rejowiec Fabr.	X				2	2-4			6	12	0,5	
90	79-87 I/6	Krowica, gm. Siedliszcze		X										X
91	79-87 I/22	Lipówki, gm. Siedliszcze	X	X		1		2-4			6 (7)	12	0,5	
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodyński, gm. Siedliszcze	X		2, 3			4-8			6	3, 7	1,0	
93	78-87 II/18	Majdan Zahorodyński	X		1			0-2			6	3, 7	0,5	
94	78-87 III/19	Majdan Zahorodyński	X		2			2-4	N		4	3	0,5	
95	78-87 IV/20	Majdan Zahorodyński	X		2			4-8	N		4	3	0,5	
96	78-87 V/21	Majdan Zahorodyński	X		2			2-4	N		3	5, 7	0,5	
97	78-87 VI/22	Majdan Zahorodyński	X		2			4-8	N		3	3	0,5	
98	78-87 VII/23	Majdan Zahorodyński	X		2			4-8	N		3	3	0,5	
99	78-87 VIII/24	Majdan Zahorodyński	X				3	2-4	ES		3	3	0,5	
100	78-87 IX/25	Majdan Zahorodyński	X	X			2	4-8	NE		3	3, 7	0,5	
101	78-87 X/26	Majdan Zahorodyński	X				3	8-15	E, ES, S, SW, W		4	3	0,5	

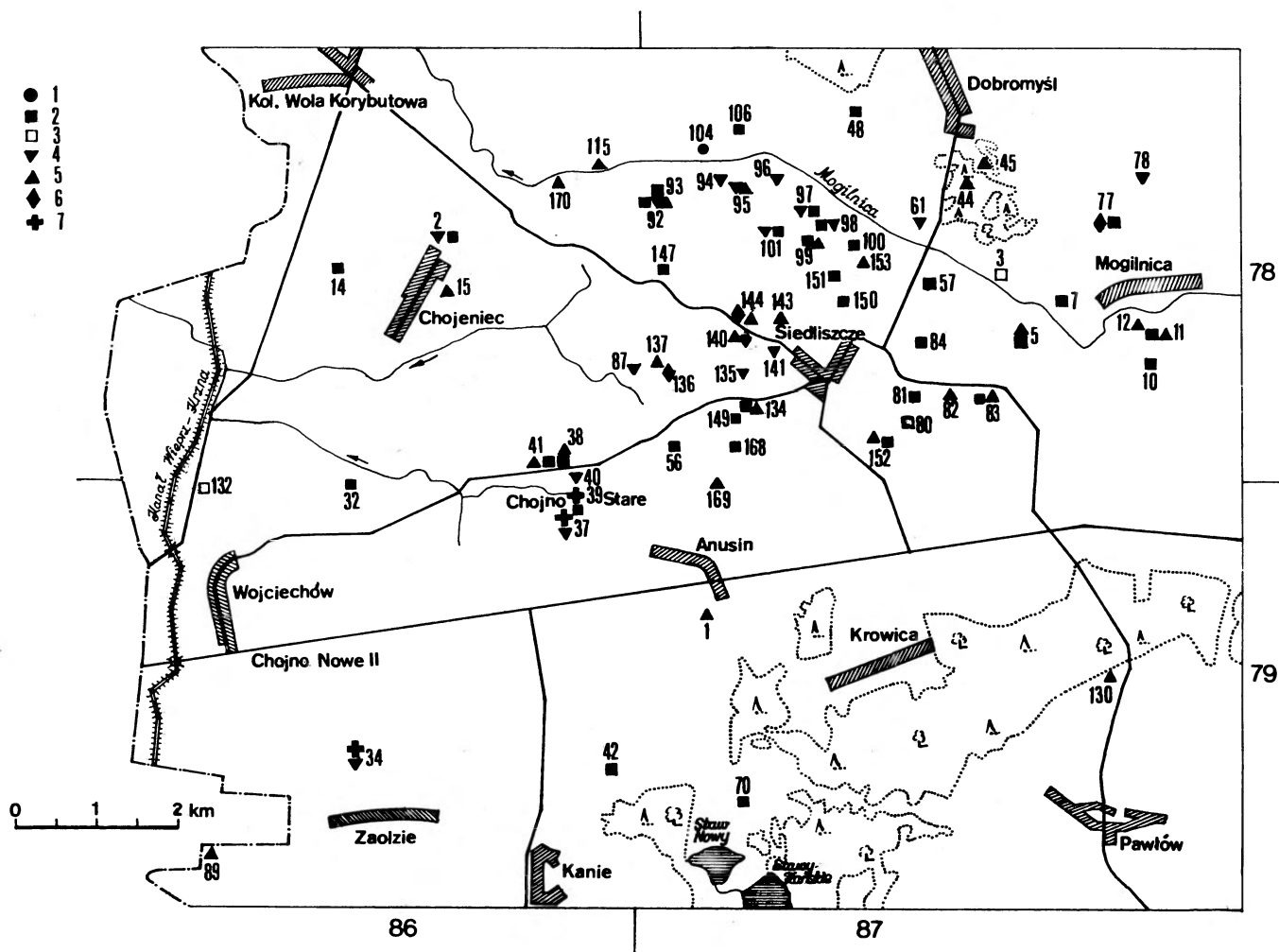
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
102	78-87 XI/27	Majdan Zahorodyński	X		2			0-2	S		4	3	0,5	
103	78-87 XII/28	Majdan Zahorodyński	X		2			2-4	S		3	3	0,5	
104	78-87 XIII/29	Majdan Zahorodyński	X		2, 3			2-4	ES		3	3, 7	0,5	
105	78-87 XIV/30	Majdan Zahorodyński		X										X
106	78-87 XV/31	Majdan Zahorodyński	X				3	2-4	WN		7	3	0,5	
107	78-87 XVI/32	Majdan Zahorodyński	X				3	2-4			6	3	0,01	
108	78-87 XVII/33	Majdan Zahorodyński	X		1			0-2			6	3, 7	0,01	
109	78-87 XVIII/77	Majdan Zahorodyński		X										X
110	78-87 XIX/78	Majdan Zahorodyński		X										X
111	78-87 XX/94	Majdan Zahorodyński?		X										X
112	78-87 XXI/96	Majdan Zahorodyński?		X										X
113	78-87 XXII/99	Majdan Zahorodyński		X										X
114	78-86 XXIII/6	Majdan Zahorodyński	X			3		2-4	S		1	1, 3	0,5	
115	78-86 XXIV/7	Majdan Zahorodyński	X			3		2-4	S		1	1, 4, 8	0,5	
116	78-87 I/58	Mogilnica, gm. Siedliszcze	X		3			2-4	WN		3	1	0,01	
117	78-87 II/68	Mogilnica	X			2		4-8	E, ES		3	7	0,5	
118	78-87 III/69	Mogilnica	X			2		2-4	S, SW		3	6	0,5	
119	78-87 IV/79	Mogilnica		X										X
120	78-87 V/80	Mogilnica		X										X
121	78-87 VI/101	Mogilnica		X										X
122	79-87 I/2	Pawłów?, gm. Rejowiec Fabr.		X										X
123	79-87 II/3	Pawłów		X										X
124	79-87 III/4	Pawłów	X	X		2		2-4	SW		3	12	0,5	
125	79-87 IV/8*	Pawłów		X										X
126	79-87 V/15	Pawłów	X			3		2-4	SW, W, WN		3	4	0,5	
127	79-87 VI/16	Pawłów	X			2		2-4	N		3	5	0,5	
128	79-87 VII/17	Pawłów	X				2	0-2			6	11	0,5	

cd. Tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
129	79-87 VIII/18	Pawłów	X				3	2-4			6	2, 4	1,0	
130	79-87 IX/19	Pawłów (Poczekajka)	X				2	2-4	S, W		3	1, 4	0,5	
131	79-87 X/20	Pawłów?		X										X
132	79-86 I/15	Romanówka, gm. Siedliszcze	X				2			X		1, 2	0,01	
133	78-87 I/1	Siedliszcze, gm. loco	X				2	2-4	SW		3	3	0,5	
134	78-87 II/2	Siedliszcze	X				3	4-8			6	3	0,5	
135	78-87 III/3	Siedliszcze	X				2	2-4			6	3, 6	0,5	
136	78-87 IV/4	Siedliszcze	X			3		2-4	ES		1	3	0,5	
137	78-87 V/5	Siedliszcze	X				3	8-15			6	3, 7	1,0	
138	78-87 VI/6	Siedliszcze	X				3	8-15	N, NE		2, 3	3	0,01	
139	78-87 VII/7	Siedliszcze	X				2	4-8	S		3	7	0,5	
140	78-87 VIII/8	Siedliszcze	X				2	2-4	WN		3	3	0,5	
141	78-87 IX/9	Siedliszcze	X	X			2	2-4	SW		3	3	0,5	
142	78-87 X/10	Siedliszcze	X			3		4-8			6	3	0,5	
143	78-87 XI/11	Siedliszcze	X			2		0-2	E		3	1, 3	1,0	
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	X	X			3	4-8			6	3, 7	0,5	
145	78-87 XIII/13	Siedliszcze	X		2			2-4	NE		4	1	1,0	
146	78-87 XIV/14	Siedliszcze	X				3	4-8			6	7	0,01	
147	78-87 XV/15	Siedliszcze	X				3	4-8	S		3	3	0,5	
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	X				3	8-15			6	7	0,5	
149	78-87 XVII/34	Siedliszcze	X				2	4-8	S		3	3	0,5	
150	78-87 XVIII/37	Siedliszcze	X			1		0-2	N		3	4	0,01	
151	78-87 XIX/38	Siedliszcze	X				2	2-4	N, E		4	7	0,5	
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	X				2	0-2	W		3	12	0,5	
153	78-87 XXI/48	Siedliszcze	X	X	2			4-8			6	7	1,0	
154	78-87 XXII/82	Siedliszcze		X										X
155	78-87 XXIII/83	Siedliszcze		X										X
156	78-87 XXIV/84	Siedliszcze?		X										X

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
157	78-87 XXV/85	Siedliszcze		X										X
158	78-87 XXVI/86	Siedliszcze?		X										X
159	78-87 XXVII/87	Siedliszcze		X										X
160	78-87 XXVIII/88	Siedliszcze?		X										X
161	78-87 XXIX/89	Siedliszcze?		X										X
162	78-87 XXX/90	Siedliszcze?		X										X
163	78-87 XXXI/91	Siedliszcze		X										X
164	78-87 XXXII/95	Siedliszcze?		X										X
165	78-87 XXXIII/97	Siedliszcze?		X										X
166	78-87 XXXIV/98	Siedliszcze?		X										X
167	78-87 XXXV/100	Siedliszcze		X										X
168	78-87 I/36	Stasin Dolny, gm. Siedliszcze	X				3	8-15			6	10	0,5	
169	79-87 II/10	Stasin Dolny	X				3	2-4	N, NE, E, WN		2	3	0,5	
170	78-86 I/5	Wola Korybutowa, gm. Siedliszcze	X			3		2-4	N		1	3	0,5	
171	78-86 II/8	Wola Korybutowa	X			3		2-4	W		1	3	0,5	
172	78-86 III/13	Wola Korybutowa		X										X
173	78-86 IV/14	Wola Korybutowa		X										X
174	78-86 V/15	Wola Korybutowa		X										X
175	78-86 VI/16	Wola Korybutowa		X										X
176	78-86 VII/17	Wola Korybutowa		X										X
177	78-86 VIII/18	Wola Korybutowa		X										X
178	78-86 IX/19	Wola Korybutowa		X										X
179	78-86 X/31	Wola Korybutowa		X										X
180	78-86 XI/34	Wola Korybutowa		X										X
181	78-86 XXIII/35	Wola Korybutowa		X										X

* Stanowisko Pawłów IV/8 (poz. 125) przyniosło wyłącznie materiały nowożytny, których problematyka wykracza poza ramy chronologiczne niniejszej pracy. W tabeli umieszczono je w celu zachowania kolejności numerów stanowisk w Pawłowie i na obszarze 79-87.

Ryc. 3. Osadnictwo epoki brązu i wczesnej epoki żelaza: stanowisko datowane na epokę brązu, nie określone kulturowo (1), stanowisko datowane na wczesny okres epoki brązu (episznurowe) (2), stanowisko datowane prawdopodobnie na wczesny okres epoki brązu (episznurowe) (3), stanowisko kultury trzcinieckiej (4), stanowisko kultury łużyckiej (5), stanowisko datowane na okres lateński, nie określone kulturowo (6), stanowisko kultury pomorskiej (7)

Tabela 2 zawiera informacje o materiałach źródłowych, przedstawione w układzie chronologicznym. Pod określeniem „kultura ceramiki wstęgowej” zgrupowano materiały, których nie można zaliczyć z całą pewnością do kultury ceramiki wstęgowej rytej, gdyż mogą one należeć również do innych wczesnoneolitycznych kultur pochodzenia południowego. Istnieje też możliwość, że z kulturą ceramiki sznurowej związane tu pojedyncze, mało charakterystyczne zabytki kultury Chłopice-Veselé. Kulturę grobów kloszowych uznano za T. Malinowskim (1968) za tożsamą z kulturą pomorską. Ostatnie pozycje tabeli zajmują zabytki nie określone kulturowo i chronologicznie. Pochodzą one po części ze stanowisk, z których materiały uwzględniono wyżej, ale ich wzajemny związek nie jest pewny.

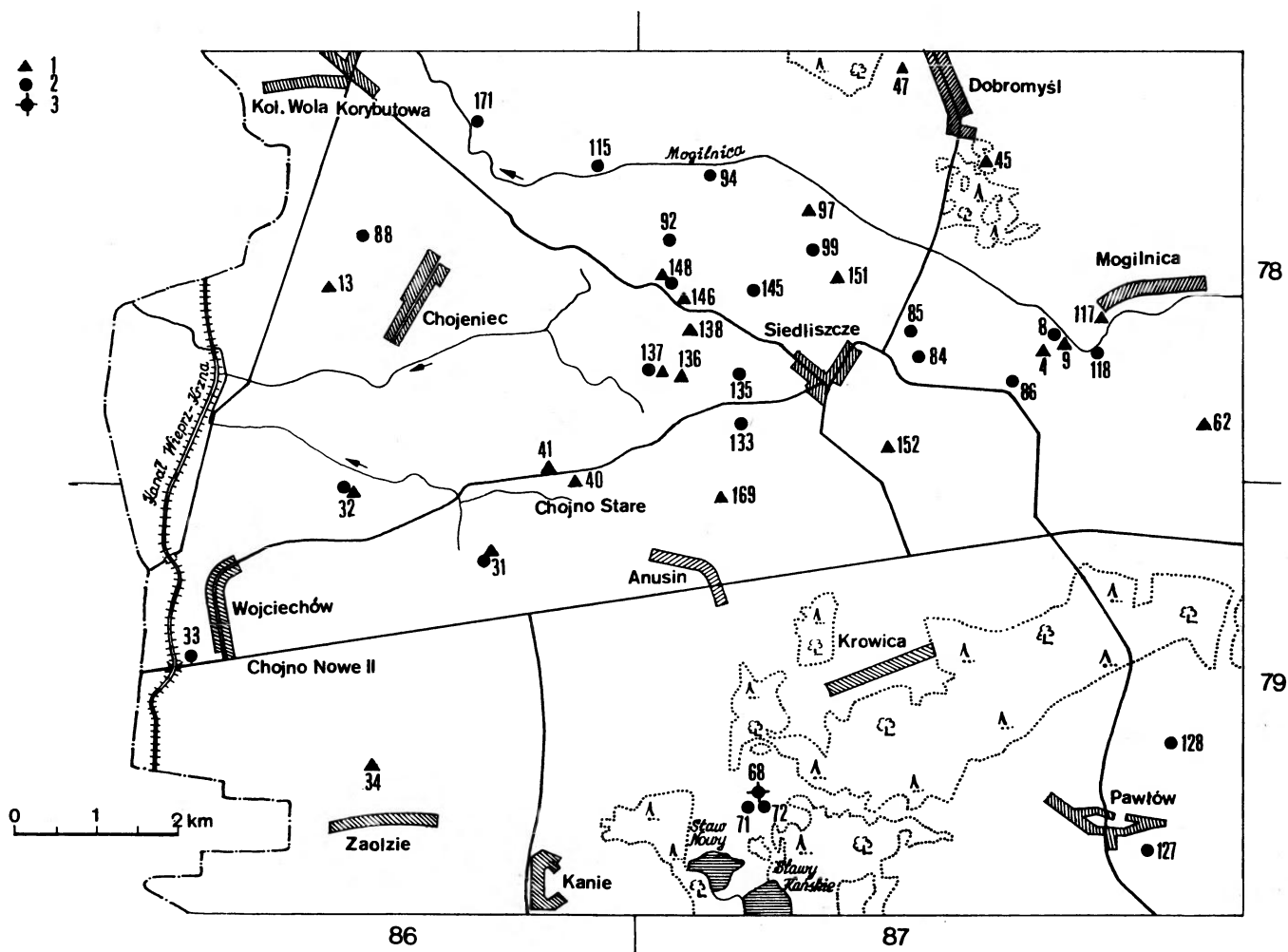
Tabela 2 zawiera następujące rubryki:

- 1) Liczba porządkowa z alfabetycznego katalogu stanowisk (Tabela 1).
- 2) Nr obszaru AZP, nr stanowiska w miejscowości/nr stanowiska na obszarze (analogicznie jak w Tabeli 1).
- 3) Nazwa miejscowości. Zastosowano tu układ alfabetyczny w

obrębie poszczególnych kultur lub przedziałów chronologicznych.

4) Charakter stanowiska. Ponieważ badania powierzchniowe najczęściej nie pozwalają na jednoznaczne określenie funkcji stanowiska, określono ją tylko w przypadkach bezspornych. W pozostałych posłużono się kryteriami ilościowymi znalezisk: ślad osadnictwa – do dwóch zabytków (1); osada? – 3–6 zabytków (2); osada – co najmniej 7 zabytków (3); cmentarzysko szkieletowe (4a); cmentarzysko ciałopalne z grobami popielnicowymi i jamowymi (4b); cmentarzysko ciałopalne z grobami podkloszowymi (4c); grób popielnicowy (5a); grób z płyt kamiennych (5b); grób ciałopalny, jamowy (5c); kurhan (6); grodzisko (7); wychodnia warstwy kulturowej (8).

5) Datowanie. Rubrykę tę wypełniono tylko w tych przypadkach, gdy materiał mógł być datowany ściślej niż w ramach jego przynależności kulturowej. Dotyczy to kultury przeworskiej i zabytków wczesnośredniowiecznych. Przyjęto następujące oznaczenia: okres przedrzymski – LP; okres przedrzymski lub wczesny okres wpływów rzymskich – LR; okres przedrzymski – okres wpływów rzymskich – L-R; wczesny okres wpływów rzymskich – RW; okres wpływów rzymskich – R; późny okres wpływów rzymskich – RP; przełom późnego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów – RD. Dla denara Marka Aureliusza podano czas bicia tego typu monet przez Antonina Piusa. Chronologię materiałów wczesnośredniowiecznych starano się podawać w datach bezwzględnych.

Ryc. 4. Osadnictwo epoki żelaza (od okresu przedrzymskiego): stanowisko kultury przeworskiej (1), stanowisko wczesnośredniowieczne (2), grodzisko wczesnośredniowieczne (3)

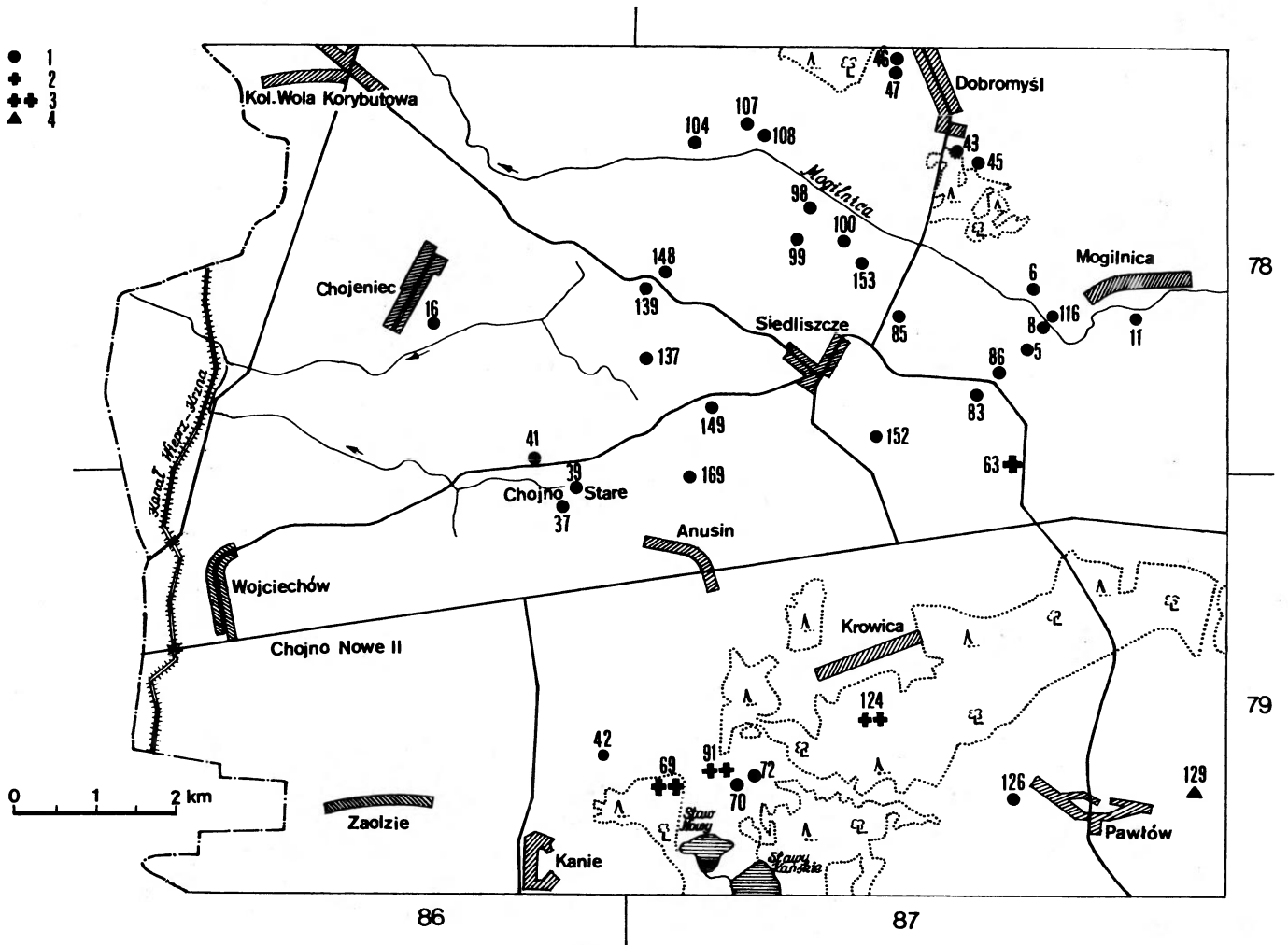
6–9) Inwentarz (nie uwzględniono zabytków uzyskanych w czasie badań wykopaliskowych prowadzonych przez J. Dąbrowskiego i J. Cichomskiego, posługując się odsyłaczem do opracowań źródłowych).

6) Ceramika. Materiały starano się opisać, stosując oznaczenia kodowe. Nie we wszystkich przypadkach okazało się to możliwe, ponieważ źródła uzyskane w czasie wcześniejszych prospekcji terenowych lub dawniejsze znaleziska luźne często są już niedostępne. W tych przypadkach przytoczono opisy słowne (z kwerendy). System kodowy, który usiłowano stworzyć, jest maksymalnie uproszczony, niesie jednak wiele niezbędnych informacji (por. Koško, Prinke 1975). Fragment ceramiki pochodzi z partii: wylewowej (A); brzuścowej (B); dennej (C); jest to ucho (D). Technika zdobienia: odciski stempla (a); ornament: grzebykowy (b); sznurowy (c); plastyczny (d); ryty (e); odciski palców (f); paznokci (g). Powierzchnia zewnętrzna: lśniąca (1); wygładzona (2); szorstka (3); chropowata (4); obrzucana (5); pokryta pobiałką (6); czerniona (–). Brak określenia powierzchni zewnętrznej wskazuje, że była ona zniszczona. Czernienie powierzchni wewnętrznej (+). Użyto domieszki: organicznej (I); nieorganicznej (II): piasku (II1), tłuczni kamiennego (II2), tłuczni ceramicznego (II3), miki (II4). Brak określenia rodzaju domieszki oznacza, że glina nie była schudzona. Inne informacje: ceramika: obtaczana (x); przecierana wiechciem (z); wtórnie przepalona – symbole podkreślone (np. D2II1).

Uwaga: dwa (lub więcej) zabytki o tych samych cechach

zaznaczono znakiem mnożenia (×) umieszczonym przed pozostałymi symbolami kodowymi. Np. 2 fragmenty wylewów zdobionych ornamentem sznurowym, o powierzchni zewnętrznej wygładzonej, wykonane z gliny schudzonej domieszką tłuczni kamiennego, oznaczone są jako 2×Ac2II2.

7) Zabytki krzemienne. W rubryce tej zamieszczono zabytki krzemienne ponumerowane według cech typologicznych. Lista cech została ułożona jako przystosowanie list wymienionych już wyżej badaczy do materiałów uzyskanych na badanym terenie, z uzupełnieniami autora. Obejmuje ona: rdzeń wiórowy jednopiętowy (1); rdzeń wiórowy dwupiętowy (2); rdzeń wiórowo-odłupkowy, jednopiętowy o zmienionej orientacji (3); rdzeń odłupkowy jednopiętowy (4); rdzeń odłupkowy jednopiętowy z piętą dziką (surową), pięcisko ze śladami prawcowania (5); rdzeń odłupkowy jednopiętowy o rozdzielnych odłupniach (6); rdzeń odłupkowy wielopiętowy o zmienionej orientacji (7); rdzeń odłupkowy – fragment (8); zatępiec (9); podtępiec (10); odłupek z zaprawy lub eksploatacji rdzenia (11); odłupek z zaprawy rdzenia (12); łuszczkę (13); świeżak (14); odnawiak (15); wierznik rdzenia wiórowego jednopiętowego (16); para-wiór (17); wiór z rdzenia jednopiętowego (18); wiór z rdzenia dwupiętowego (19); wiór – fragment (20); drapacz wiórowy z wnekowym drapiskiem (21); drapacz wiórowy (22); drapacz odłupkowy (23); rylec klinowy boczny z retuszem jednego boku na stronę spodnią (24); rylec – łamaniec (25); rylec – łamaniec odłupkowy, makrolityczny (26); rylec węglowy, boczny (27);

Ryc. 5. Stanowiska z materiałami nie określonymi chronologicznie i kulturowo: osada, ślad osadnictwa (1), pojedynczy kopiec (2), grupa kopców (3), wychodnia warstwy kulturowej, bez zabytków ruchomych (4)

rylec klinowy, boczny na wiórowcu obubocznym (28); rylec – jedynek (29); rylec – jedynek ze skośnym wyświeceniem jednej krawędzi (30); półtylczak ze zwrotnym retuszem boków na podtępcu (31); wiórowiec obuboczny (32); wiórowiec obuboczny z retuszem łuszczeniowym strony spodniej jednego boku (33); wiertnik tępy (34); wiór jednopiętowy z mikroretuszem na obydwu krawędziach (35); wiór z retuszem zwrotnym (36); wiór z retuszem jednej krawędzi (37); przypiętkowy fragment wióra retuszowanego obustronnie płasko, przykrawędnie (38); trójkąt (39); zdławiec (40); skrobacz (41); makroskrobacz (42); przekłuwacz odłupkowy (43); zgrzebło (44); narzędzie obustronne (45); narzędzie zębate odłupkowe (46); odłupek mikrołuskany z siekiery gładzonej (47); odłupek ze śladami łuszczenia (48); odłupek retuszowany (49); odłupek retuszowany zwrotnie (50); odłupek makroretuszowany (51); łuszczeń dwubiegunowy, jednostronny (52); łuszczeń dwubiegunowy, dwustronny (53); grocik trójkątny (54); grot makrolityczny, trójkątny z trzonkiem (płaszcze) (55); półwytwór sierpa? (sierp zaczątkowy?), obrobiony jednostronnie, morfologicznie i morfometrycznie, zbliżony do sierpów „wczesnobrązowych”, retusz powierzchniowy wyraźny, przy krawędziach drobny, ścieniający, krawędzie wzdłużne nieregularne, słabo wyrównane, w rzucie bocznym bardzo nieregularne (wskazujące na uformowanie wstępne), druga strona pokryta korą, mająca retusz przykrawędny, nieregularny, nieciągły, występujący na prawie całym obwodzie, okaz w przekroju soczewkowaty

(56); sierp (57); łukowiec (58); półwytwór siekiery (59); siekiere czworosienną (60); siekiere dwusienną (61); odłupek z siekiery (62); okruch (63); fragment (F). Określenia typologiczne wzbogacono o surowcowe: krzemień: wołyński (a); rejowiecki (b); świeciechowski (c); narzutowy bałtycki (d); pasiasty (e); kredowy, bliżej nie oznaczony (f); czekoladowy (g); przepalony, nie oznaczony (h).

Uwaga: dwa (lub więcej) zabytki o tych samych cechach typologicznych i surowcowych zaznaczono znakiem mnożenia (×) umieszczonym przed pozostałymi symbolami kodowymi. Np. 2 odłupki z siekiery z krzemienia pasiastego oznaczone są jako 2×62e.

8) Zabytki kamienne. Topór (1); narzędzie wykonane z przystrożonej części topora ułamanego na wysokości otworu, ślady zniszczenia starannie wygładzone, przekrój poziomy trójkątny z zaokrąglonymi wierzchołkami, pionowy podłużny czworokątny, ostrze łukowate, asymetryczne w stosunku do osi wzdłużnej, przekrój pionowy poprzeczny okrągły (2A); część obuchowa topora ułamanego na wysokości otworu, złamanie zagładzone po jednej stronie otworu, po drugiej nie, na części grzbietowej widoczne żeberko (pseudoszew), obuch półokrągły (2B); młot(?), grzbiet i podstawa równoległe do siebie, ścianki boczne łukowate, otwór w połowie długości, lejkowaty (większa średnica od strony grzbietu), przekrój pionowy wzdłużny, czworokątny o zaokrąglonych krawędziach, jedna z części pracujących

lekką uszkodzoną⁵(3); siekiera (4); fragment (F). Wyróżniono następujące skały⁶: magmową, głębinową, krystaliczno-ziarnistą, obojętną typu sjenit (a); magmową, głębinową, krystaliczno-ziarnistą, zasadową typu gabro (b); magmową, głębinową, krystaliczno-ziarnistą, obojętną typu dioryt (c); magmową, głębinową, porfirową, zasadową typu diabaz (d); magmową, głębinową, krystaliczno-ziarnistą, obojętną, zbliżoną do sjenitu (e); magmową, porfirową, zasadową typu diabazo-porfiryt (f); magmową, głębinową, krystaliczno-ziarnistą, kwaśną, granitoidalną (g); magmową, głębinową, krystaliczną, zasadową, bliżej nie określoną (h); magmową, wylewną, porfirową, obojętną typu andezyt (i); przeobrażoną typu gnejs (j); przeobrażoną typu porfir (k); przeobrażoną typu kwarcyt (l); osadową, okrucową typu piaskowiec (l); osadową pochodzenia organicznego lub chemicznego – rogowiec karpacki (m).

9) Zabytki metalowe. Zrezygnowano tutaj z oznaczeń kodowych, gdyż na interesującym nas terenie wystąpiły tylko 2 przedmioty, dla których podano określenia słowne.

10) Nr ryciny. Dotyczy zamieszczonych w tej pracy map i ilustracji.

11) Nr księgi inwentarzowej. Odnosi się do materiałów przechowywanych w muzeach okręgowych w Chełmie i Lublinie.

12) Literatura. Podano pozycje bibliograficzne najszerzej odwołujące się do wcześniejszych publikacji.

13) Uwagi. Znak zapytania oznacza, że przynależność kulturowa lub chronologiczna materiałów jest niepewna. Dla zabytków kamiennych podano szczegółowe określenia typologiczne dokonane przez konfrontację ze schematami proponowanymi przez różnych badaczy (zastosowanie merytorycznej klasyfikacji A. Koński nie było możliwe z powodu stosunkowo dużej liczby zabytków uszkodzonych). Zamieszczono tu również informacje o miejscu przechowywania zabytków, jeżeli nie znajdują się one w muzeum w Chełmie, a także o ich dalszych losach. Podano też numery stanowisk przyjęte przez J. Dąbrowskiego oraz inne dane, uzupełniające informacje zawarte w rubrykach poprzedzających.

ANALIZA STRUKTURY OSADNICZEJ

Teren objęty badaniami jest zbyt mały, aby można było przeprowadzić w pełni wiarygodną analizę osadnictwa i określić reguły organizacji przestrzennej obszarów zajętych przez poszczególne kultury. Podstawową metodą służącą do rekonstrukcji zasiedlenia jest analiza kartograficzna punktów osadniczych, wsparta informacjami dotyczącymi lokalizacji stanowisk, naniesionymi na karty AZP, oraz danych uzyskanych z map glebowo-rolniczych. Otrzymany w ten sposób obraz nie oddaje rzeczywistości w pełni. Większość materiałów uzyskanych podczas badań jest tak mało charakterystyczna, że

⁵ Wg sugestii ustnej dra A. Kokowskiego jest to przykład broni okazjonalnej.

⁶ Oznaczeń surowcowych dokonali doc. dr hab. J. Morawski i dr Z. Gardziel z Instytutu Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie. Nie są one w pełni precyzyjne ze względu na przyjętą zasadę niedokonywania szlifów uszkadzających zabytki. Badania polegały na oglądzie makroskopowym (wszystkich) i mikroskopowym (części) przedmiotów. Skały, z których je wykonano, nie są pochodzenia miejscowego. Większość z nich znalazła się na interesującym nas obszarze prawdopodobnie w wyniku działalności lodolodu (skały skandynawskie), chociaż nie można wykluczyć także innej proveniencji, może z Karpat lub Wołynia.

nie stwarza możliwości dokonania precyzyjnych rozwarstwień chronologicznych w obrębie wydzielonych kultur, zwłaszcza długotrwałych. Rozważania nad osadnictwem nie mogły więc doprowadzić do wniosków, w jaki sposób zmieniało się ono w poszczególnych fazach tych samych kultur. Z konieczności musimy zadowolić się szerszymi przedziałami czasowymi, co siłą rzeczy stanowi uproszczenie. Innego rodzaju przybliżeniem są określenia gleboznawcze dokonane na podstawie stanu dzisiejszego, a nie istniejącego w pradziejach. Wiadomo, że zachodziły procesy bielcowania, degradacji, przekształceń organicznych itp. niektórych gleb. Ich właściwości w pradziejach mogły być nieco odmienne od obecnych. Nie było też możliwości wzięcia pod uwagę przy analizie osadnictwa pradziejowego ówczesnych stosunków klimatycznych powiązanych z warunkami wodnymi. Dla opisywanego terenu takich badań nie prowadzono, a wyniki z innych regionów nie mogą być mechanicznie przenoszone (Borowik-Dąbrowska 1977). W analizie pominięto stanowiska nie mające precyzyjnej lokalizacji.

Spróbowano również dokonać analizy metodą testu R Clarka-Ewansa (Kruk 1980, s. 75nn.). Omawiane źródła spełniają większość warunków niezbędnych do zastosowania tej metody (Kruk 1980, s. 72), trzeba jednak podkreślić, że badany obszar jest stosunkowo mało rozległy i pochodzi z niego odpowiednio niewielka liczba źródeł. Metodą tą próbowano określić strukturę sieci osadniczej najliczniej reprezentowanych kultur, biorąc do obliczeń tylko stanowiska ściśle zlokalizowane w terenie oraz pewnie określone chronologicznie albo kulturowo. Wnioski muszą być jednak określane bardzo ostrożnie.

Osadnictwo mezolityczne

Materiał mezolityczny pochodzi z 3 (5)⁷ stanowisk. Niestety nie udało się dokonać rozróżnienia kulturowego. Wszystkie stanowiska znajdują się poza terasami akumulacyjnymi, są jednak rozlokowane w pobliżu cieków wodnych (odległość od krawędzi terasy nie przekracza 300 m). Zajmują one obszary leżące na pograniczu doliny i wysoczyzny lub nieco w głębi wysoczyzny. Stanowisko Chojno Stare II/7 zlokalizowane jest dość daleko od regularnego cieku, w głębi wyniesienia, w pobliżu znajduje się jednak bezodpływowe zabagnione zagłębienie krasowe. W trzech wypadkach stanowiska mają N kierunek ekspozycji. Mezolityczne punkty

⁷ Pierwsza z cyfr określa liczbę stanowisk zaliczonych pewnie do danej epoki, okresu lub kultury. Cyfra w nawiasach sygnalizuje łączną liczbę stanowisk wraz z wątpliwymi. Dane liczbowe odnoszą się wyłącznie do stanowisk o dokładnej lokalizacji.

Tabela 2. Katalog materiałów źródłowych

Lp. z alfabetycznego katalogu stanowisk (Tabela 1)	Nr obszaru AZP. Nr stanowiska w miejscowości /nr stanowiska na obszarze	Nazwa miejscowości	Charakter stanowiska	Datowanie	Inwentarz				Nr ryciny	Nr księgi inwentarzowej	Literatura	Uwagi
					ceramiczny	krzemienisty	kamienny	metalowy				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
MEZOLIT Materiały nie określone kulturowo												
37	79-86 II/7	Chojno Stare	1			39f			2; 6a	348		
94	78-87 III/19	Majdan Zahorodnyński	1			1b			2; 6c	292		?
95	78-87 IV/20	Majdan Zahorodnyński	1			2b, 19gF			2; 6f	293		
101	78-87 X/26	Majdan Zahorodnyński	1			18d			2	299		?
170	78-86 I/5	Wola Korybutowa	1			19d			2	266		
NEOLIT Kultura ceramiki wstęgowej rytej												
4	78-87 II/50	Brzeziny	3		A3/III	10×11b, 11bF, 20b, 22a, 25a, 29d, 52b			2; 6i 6e 6b	321		?
119	78-87 IV/79	Mogilnica	1				4m		6g	91	Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 1	typ 3a Grygla, IB3,1442 Czer- niaka
181	78-86 XXIII/35	Wola Korybutowa	1				4l		6j	1904		typ 3b Grygla, IB3,1441 Czer- niaka
Kultura ceramiki wstęgowej												
83	78-87 IV/43	Kol. Siedliszcze	1			25b			2; 6d	315		?
134	78-87 II/2	Siedliszcze	2			11d, 11dF, 36b			2	275		?
139	78-87 VII/7	Siedliszcze	2			24b, 30e	4bF		2 7a	280		typ 3b Grygla
Kultura wołyńsko-lubelska ceramiki malowanej												
10	78-87 VIII/64	Brzeziny	1		2×B3III				2	335		
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	1		B2II1, B2II2				2	352		
58	78-87 II/47	Janowica	1			1b			2	319		?
59	78-87 III/73	Janowica	3		AII3,4×B2, 3×B2III, 5×B2II3	11aF			2	344		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
85	78-87 VI/45	Kol. Siedliszcze	1			28a			2; 6h	317		?
114	78-86 XXIII/6	Majdan Zahorodyński	1		B2II13	11d			2	267		
143	78-87 XI/11	Siedliszcze	3		2×B2, 3×B2	11f, 11h			2	284		
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	3		6×B2II1, 16×B2				2	285		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 85nn.) st. 2
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	1		B1II1, B2II2				2	289		
Kultura pucharów lejkowatych												
12	78-87 X/66	Brzeziny	1		B3II2	11a				337		?
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	3		2×B2, 11×B2II12, 37×B2III	32aF			2	352		
42	79-86 VII/12	Chojno Stare	1		B2II1				2	353		
70	79-87 VII/12	Kanie	1		B2II2				2	362		
80	78-87 I/40	Kol. Siedliszcze	1			62c			2	312		?
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodyński	3		A2, 2×A2II1, Aa2, Aa2, Ad2II13, 2×B1, 14×B2, Ba2, 12×B2II1, 3×B2II2, 4×B2II13, B2II23, Bc2II1, Bad2, 4×B3II1, B4II1, C2, D2II12	20a, 31a, 36cF, 2×53d			2 7h 7c 7e 7b	290		
93	78-87 II/18	Majdan Zahorodyński	1		B2II1	63h			2	291		?
94	78-87 III/19	Majdan Zahorodyński	2		B2II12	11a, 36aF			2 7g	292		?
100	78-87 IX/25	Majdan Zahorodyński	1		B2II1, D2II1				2 8e	298		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 1
105	78-87 XIV/30	Majdan Zahorodyński	1			18a			8a	87-1	Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 1	
108	78-87 XVII/33	Majdan Zahorodyński	2		A2II1, 3×B2II1				2	305		
130	79-87 IX/19	Pawłów (Poczekajka)	1		2×B2II1				2	368		
137	78-87 V/5	Siedliszcze	1		B2, B2II3				2	278		
139	78-87 VII/7	Siedliszcze	2		3×B2II1, B2II13, B2I, C2II1				2	280		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
141	78-87 IX/9	Siedliszcze	2			9f, 60aF, 63f			2	282		? wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 2; 60aF – zapewne z wióra; zachowany obuszek
145	78-87 XIII/13	Siedliszcze	2		B2II1, C2II12	5b, 11b			2	286		
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	2		3×B2II1, B2II21, D2II1				2	289		
150	78-87 XVIII/37	Siedliszcze	1		B3II1	11b			2	309		
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	2		3×B2II12	34aF			2	311	7d	
170	78-86 I/5	Wola Kory- butowa	2			11a, 18aF, 32h			2	266		?
Kultura amfor kulistych												
37	79-86 II/7	Chojno Stare	1		B2II2				2	348		
76	78-87 I/60	Kol. Mogilnica	3		B3II2	8b, 11a, 4×11b, 11d, 11dF, 14b, 49b, 49d, 51h, 63b			2	331		
79	78-87 IV/72	Kol. Mogilnica	1			62e			2; 8c	343		?
85	78-87 VI/45	Kol. Siedlisz- cze	3		A3II2, Be3II2, Bg3II2, 6×B3II2, Bae3II2				2	317	8f	
90	79-87 I/6	Krowica	1			60e					Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 1	zabytek zaginął
120	78-87 V/80	Mogilnica	5b								Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 3	?
126	79-87 V/15	Pawłów	3		B2II2, 7×B3II2				2	365		?
172	78-86 III/13	Wola Kory- butowa	1			60aF			8d	172-1	Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 3	
Kultura ceramiki sznurowej												
30	79-86 I/1	Chojno Nowe?	1				1h		10b	26	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 1	typ V? Machnika
44	78-87 II/53	Dobromyśl	2		2×B2II2z	49a			2	324		
53	78-87 XI/104	Dobromyśl?	1				1b lub c		10a	42-3	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 4	typ IV Machnika

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
60	78-87 IV/74	Janowica	1		BeII24, B2II24				2	345		
64	79-86 I/2	Kanie	1				1g		10c	64/2	Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 2	? typ II? Machnika; półwytwór
65	79-86 II/3	Kanie	1				1h		10d	64/2	Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 3	typ V Machnika
83	78-87 IV/43	Kol. Siedli- szcze	1		Be2II2				2	315		
88	78-86 I/2	Kol. Wola Korybutowa	1		B2II13z				2	263		
92	78-87 I/17	Majdan Za- horodyński	1		B2II2				2	290		
95	78-87 IV/20	Majdan Za- horodyński	2		B2II2, BII21, B3II2	8d, 63a, 63d			2	293		
99	78-87 VIII/24	Majdan Za- horodyński	2		B2II2, B2II2z, 2×B3II2				2	297		
101	78-87 X/26	Majdan Za- horodyński	2		A3II24, B3II2	11d			2	299		
102	78-87 XI/27	Majdan Za- horodyński	2		3×B3II2	11b			2	300		
103	78-87 XII/28	Majdan Za- horodyński	2		A3II3, C3II3	11h, 20a, 2×63h			2	301		
108	78-87 XVII/33	Majdan Za- horodyński	2		4×B3II2				2	305		
115	78-86 XXIV/7	Majdan Za- horodyński	2		B3II1	3×12a, 53aF			2	268		
122	79-87 I/2	Pawłów?	1				1h		9b	101-1	Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 2	typ II Machnika
126	79-87 V/15	Pawłów	1		Ad2II2, B2II2				2	365		?
127	79-87 VI/16	Pawłów	2		4×B3II2	11f, 13f			2	366		
130	79-87 IX/19	Pawłów (Poczekajka)	2		B2II21, 4×B3II2				2	368		
136	78-87 IV/4	Siedliszcze	2		A3II2, A3II2, B3II24				2; 8g	277		
141	78-87 IX/9	Siedliszcze	1		Ae3II2				2	282		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 3
142	78-87 X/10	Siedliszcze	2		B2II2, B3II2	11a, 11f			2	283		
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	2		A3II2, B3II2, Bb3II2				2	285		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 85nn.) st. 2
146	78-87 XIV/14	Siedliszcze	2		2×B2II23	11a			2	287		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
158	78-87 XXVI/86	Siedliszcze?	1				3d		12a		Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 5	wł. LO w Siedli- szczu
159	78-87 XXVII/87	Siedliszcze	1				1h		9c		Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 6	wł. LO w Siedli- szczu; typ A Machnika, 21,6 Koński
162	78-87 XXX/90	Siedliszcze?	1				1dF		11b			wł. LO w Siedli- szczu; typ A Machnika, 21,22 Koński
164	78-87 XXXII/95	Siedliszcze?	1				4f		11c			wł. LO w Siedli- szczu; typ V Machnika
165	78-87 XXXIII/97	Siedliszcze?	1			60a			11d			wł. LO w Siedli- szczu
173	78-86 IV/14	Wola Kory- butowa	1				1aF		9d	172	Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 4	
174	78-86 V/15	Wola Kory- butowa	1				1bF		11a	172	Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 5	typ II? Machnika
175	78-86 VI/16	Wola Kory- butowa	1				1cF		11f	172	Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 6	typ II? Machnika
178	78-86 IX/19	Wola Kory- butowa	1				1F				Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 7	zabytek zaginął; typ A? Machnika
179	78-86 X/31	Wola Korybu- towa	1				1kF		9a			wł. LO w Siedli- szczu; typ A Machnika, 21,22 Koński
Kultura ceramiki grzebykowo-dotkowej												
89	79-86 I/18	Kol. Wólka Kańska	2		4×B2II2z				2	359		
96	78-87 V/21	Majdan Za- horodyński	1		Ag3II2				2	294		
137	78-87 V/5	Siedliszcze	3		A3II2, B3I/III, 3×B3II2, 3×B3II2z				2	278		?
149	78-87 XVII/34	Siedliszcze	2		B1II2z, B1II2, B2				2	306		
Materiały nie określone kulturowo												
13	78-86 I/3	Chojeniec	1			35b			2;12c	264		?
15	78-86 III/11	Chojeniec	1			11a, 18bF			2	272		?
33	79-86 IV/16	Chojno Nowe	2		3×B2II1				2	357		
49	78-87 VII/92	Dobromyśl?	1			32aF			8b			wł. LO w Siedli- szczu

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
66	79-86 III/5	Kanie	4a								Skibiński 1964b, s. 152	
75	78-86 I/10	Kol. Chojeniec	1			11a, 18bF			2	271		?
87	78-86 VIII/9	Kol. Siedliszcze	2			2×11d, 18b, 49dF			2	270		?
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodyński	3			3b, 6b, 11a,11b, 11g, 4×11d, 20a,36g, 37aF, 52a,62a			2	290		?
117	78-87 II/68	Mogilnica	2			18bF, 22d, 37a			2	339		
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	2			11dF, 11h,18a, 51a, 2×63a			2	285		? wg Dąbrowskiego (1969b, s. 85nn.) st. 2
NEOLIT – WCZESNY OKRES EPOKI BRĄZU Materiały nie określone kulturowo												
21	78-86 IX/24	Chojeniec	1			60 lub 61					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 5	zabytek zaginął
25	78-86 XIII/28	Chojeniec	1			60 lub 61					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 13	zabytek zaginął
26	78-86 XIV/29	Chojeniec	1			60 lub 61					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 14	zabytek zaginął
27	78-86 XV/30	Chojeniec	1			60 lub 61					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 15	zabytek zaginął
36	79-86 I/4	Chojno Stare	1			60 lub 61					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 1	zabytek zaginął
131	79-87 X/20	Pawłów?	1			60 lub 61						zabytek zaginął; inf. Lepianko
160	78-87 XXVIII/88	Siedliszcze?	1				2Ae		12b			wł. LO w Siedliszczu
EPOKA BRĄZU Krąg kultur episznurowych												
2	78-86 I/1	Borowo	1			61a			3;13a	262		
3	78-87 I/49	Brzeziny	3			2×11a, 11aF, 2×11b, 16a,26b, 41a,42a, 49a,59b			3	320		?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
5	78-87 III/51	Brzeziny	1		B2II2				3	322		
7	78-87 V/57	Brzeziny	3		B3II12	6×11a, 2×11aF, 2×11b, 2×49b, 63a,63b			3	328		
10	78-87 VIII/64	Brzeziny	1			21?b			3;15b	335		
11	78-87 IX/65	Brzeziny	1		B3II2, BII2				3	336		
14	78-86 II/4	Chojeniec	2		5×B3II2				3	265		
22	78-86 X/25	Chojeniec	1			56a, 57aF			13d 13c	370	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 11	
24	78-86 XII/27	Chojeniec	1			2×57					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 9, 10	zabytki zaginęły
28	78-86 XVI/32	Chojeniec	1			57					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 12	zabytek zaginął
32	79-86 III/14	Chojno Nowe	1		2×B3II2				3	355		
38	79-86 III/8	Chojno Stare	3			11a, 4×11aF, 11d, 45a, 49d, 55aF			3 15c	349		
39	79-86 IV/9	Chojno Stare	3			14×11a, 11h,14a, 49a,53b, 55fF, 57fF			3 15f 15e	350		
40	79-86 V/10	Chojno Stare	2			11a,11d, 57a			3 15h	351		
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	3		A3II2, 2×B2II2, 9×B3II2, 2×B3II24				3	352		
42	79-86 VII/12	Chojno Stare	1		B3II24, B3II2				3	353		
48	78-87 VI/76	Dobromyśl	2		2×B2II24	11b, 11bF, 11hF, 17b			3	347		
50	78-87 VIII/93	Dobromyśl	1			61a						wł. LO w Siedl- szczu
56	78-87 I/35	Gliny	2		3×B3II2	11b			3	307		
57	78-87 I/46	Janowica	2		B3II2	11bF, 18b,20a			3	318		
70	79-87 VII/12	Kanie	1		B3II12				3	362		
77	78-87 II/70	Kol. Mogilnica	2			3×11a, 21b			3 15d	341		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
80	78-87 I/40	Kol. Siedliszcze	1			11b,43a			3	312		?
81	78-87 II/41	Kol. Siedliszcze	3		B3II24,B3II2	13d,20a, 22aF, 2×49b, 49d, 2×63b			3	313		
83	78-87 IV/43	Kol. Siedliszcze	2			38b, 2×53b			3;15a	315		
84	78-87 V/44	Kol. Siedliszcze	1		A3II2				3	316		
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodyński	3		A2II2, A3II2, 5×B2II2, 2×B2II2z, 3×B3II2	40d, 44d, 61a			3	290	13e	
93	78-87 II/18	Majdan Zahorodyński	2		2×BII2, 2×B3II2				3	291		
97	78-87 VI/22	Majdan Zahorodyński	3		B2II2, B2II24, BII2, 3×B3II2	2×11b, 52b			3	295		
98	78-87 VII/23	Majdan Zahorodyński	1		2×B3II2				3	296		
99	78-87 VIII/24	Majdan Zahorodyński	1		B2II2				3	297		
100	78-87 IX/25	Majdan Zahorodyński	2		B2II2, 3×B3II2, B3II1				3	298		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 2
101	78-87 X/26	Majdan Zahorodyński	1		B2II2				3	299		
106	78-87 XV/31	Majdan Zahorodyński	2		B2I/II1z	11h,17b, 20a,20d, 63b			3	303		
111	78-87 XX/94	Majdan Zahorodyński?	1			61aF				14d		wł. LO w Siedliszczu
112	78-87 XXI/96	Majdan Zahorodyński?	1			61a				14a		wł. LO w Siedliszczu
132	79-86 I/15	Romanówka	1			33a			3;15g	356		?
134	78-87 II/2	Siedliszcze	1		B2II2				3	275		
147	78-87 XV/15	Siedliszcze	2		4×B3II2	2×63d			3	288		
149	78-87 XVII/34	Siedliszcze	1		Be2II2				3	306		
150	78-87 XVIII/37	Siedliszcze	1		2×B3II2				3	309		
151	78-87 XIX/38	Siedliszcze	1		B3II2	11a			3	310		
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	2		3×B3II2	58b			3 13b	311		
156	78-87 XXIV/84	Siedliszcze?	1			55aF				14b	Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 3	wł. LO w Siedliszczu
166	78-87 XXXIV/98	Siedliszcze?	1			57aF				14c		wł. LO w Siedliszczu
168	78-87 I/36	Stasin Dolny	3		3×B3II2	11aF, 2×11a, 3×11b, 63a			3	308		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
176	78-86 VII/17	Wola Korybutowa	1			55a			13f	217	Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 1	
177	78-86 VIII/18	Wola Korybutowa	1			55?					Hunicz, Supryn 1970, 4, poz. 2	zabytek zaginiony
Kultura trzcieniecka												
2	78-86 I/1	Borowo	1		B2II2				3	262		
34	79-86 V/17	Chojno Nowe	2		A2II21, 2×B2II2, C2II2				3;16f	358		
37	79-86 II/7	Chojno Stare	3		A2II2, 3×B1II2, 3×B3II2				3;16b	348		
40	79-86 V/10	Chojno Stare	2		AII2, B2II2, 3×B3II2				3	351		
61	78-87 V/75	Janowica	3		A2II2, 3×B2II2, B3II2	7b, 11fF			3;16g	346		
78	78-87 III/71	Kol. Mogilnica	2		BgII1z, 4×B3II2	11f			3	342		
87	78-86 VIII/9	Kol. Siedliszcze	1		B2II2				3	270		
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodnyński	3		Ac2II2, Ae2II2, Ae2II2, 2×B2II2, 2×B2II2z, Bd2II2, 4×B3II2				3 16e 16d	290		
94	78-87 III/19	Majdan Zahorodnyński	2		2×A2II24, 4×B2II2				3	292		
95	78-87 IV/20	Majdan Zahorodnyński	1		Bd2II24, B2II2				3	293		
96	78-87 V/21	Majdan Zahorodnyński	2		A3II2, B3II2, B2II2	53b			3	294		
97	78-87 VI/22	Majdan Zahorodnyński	3		A1II24, A3II24, B2II2, 6×B3II2				3;16c	295		
98	78-87 VII/23	Majdan Zahorodnyński	2		2×Bc2II2, B2II2, 2×B3II2, B3II2z				3	296		
101	78-87 X/26	Majdan Zahorodnyński	1		B3II2				3	299		
135	78-87 III/3	Siedliszcze	3		6×B2II2	63f			3	276		
140	78-87 VIII/8	Siedliszcze	1		B2II2, B3II2				3	281		
141	78-87 IX/9	Siedliszcze	1		ABII24				3	282		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 3
167	78-87 XXXV/100	Siedliszcze	3		fr. wylewu, krawędź płaska,	duży rdzeń,					Gajewski 1951-1952,	wł. Katedry Archeologii UMCS

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
					niżej rowek; fr. wylewu, krawędź płaska, powierzchnia gładka; 3 fr. zdobione poziomymi rowkami, powierzchnie gładkie; fr. zdobiony poziomą listwą i poziomymi rowkami; fr. ucha taśmowatego; kilkanaście ułamków nie zdobionych	26 od- łupków						s. 333nn.	w Lublinie
Materiały nie określone kulturowo													
104	78-87 XIII/29	Majdan Zahorodnyński	1				2Bj		3;16a	302			
KULTURA ŁUŻYCKA													
1	79-87 I/11	Anusin	2		B1II2, 2×B3II2				3	361			
5	78-87 III/51	Brzeziny	1		BII2, B3II2				3	322			
11	78-87 IX/65	Brzeziny	3		B2II2, 23×B3II2, 2×B4II2, D3II21				3	337			
12	78-87 X/66	Brzeziny	3		5×B3II2, B3II21, B3II24, 2×B5II2				3	337			
15	78-86 III/11	Chojeniec	1		B1III1				3	272			
29	78-86 XVII/33	Chojeniec	1				1d		16k	369		?; typ IIIa? Kostrzewskiej	
38	79-86 III/8	Chojno Stare	1		B1II2				3	349			
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	2		A3II2, B3II2, B3II21				3;16h	352			
44	78-87 II/53	Dobromyśl	1		B3II2				3	324			
45	78-87 III/54	Dobromyśl	1		A2II2, B3II2				3	325			
52	78-87 X/103	Dobromyśl?	1				li		16l	42-2	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 3	typ IIb Kostrzewskiej	
54	78-87 XII/105	Dobromyśl	2		3×B3II2					42-4	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 5		
82	78-87 III/42	Kol. Siedliszcze	2		A2II2, B4II24	11d			3	314			
83	78-87 IV/43	Kol. Siedliszcze	3		A3II2, BaII2, B2II2, 4×B3II2				3	315			

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
89	79-86 I/18	Kol. Wólka Kańska	1		A1II24				3	359		
92	78-87 I/17	Majdan Za- horodyński	1		B1II2, B1III1				3	290		
95	78-87 IV/20	Majdan Za- horodyński	1		B2II2				3	293		
99	78-87 VIII/24	Majdan Za- horodyński	3		AII2, A1II2, 3×B1II2, 6×B3II2, 4×B3II2, B4II2				3	297		
110	78-87 XIX/78	Majdan Za- horodyński	5a		popielnica						Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 2	zabytek zaginął
113	78-87 XXII/99	Majdan Za- horodyński	2× 5c		„nieliczne fragmenty ceramiki”	odłupek					Dąbro- wski 1969b, s. 89	wg Dąbrowskiego st. 2
115	78-86 XXIV/7	Majdan Za- horodyński	1		Bf2II124				3	268		
130	79-87 IX/19	Pawłów (Poczekajka)	1		2×B3II2				3	368		
134	78-87 II/2	Siedliszcze	2		B2II12, 2×B3II2				3	275		
137	78-87 V/5	Siedliszcze	2		B2II2, 3×B3II2, C3II2				3	278		
140	78-87 VIII/8	Siedliszcze	1		A3II2				3	281		
143	78-87 XI/11	Siedliszcze	3		A3II2, B1III12, 3×B3II2, 2×B4II2				3	284		
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	4b		2×B1II2, 3×B2II2, B4II2, 2×C2II2				3	285		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 85nn.; 1972, s. 150) st. 2
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	2		3×B2II2				3	311		
153	78-87 XXI/48	Siedliszcze	3		„8 fragmentów ceramiki”				3	1267	Cichom- ski 1980b, s. 63	wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 1 „Zamczysko”
161	78-87 XXIX/89	Siedliszcze?	1				1dF		16i			?; typ Ila Kostrzew- skiej; 21,81 Koški; wł. LO w Siedli- szczu
163	78-87 XXXI/91	Siedliszcze	1				1fF		11e			?; typ Ila Kostrzewskiej; 21,8 Koški; wł. LO w Siedliszczu
169	79-87 II/10	Stasin Dolny	2		2×B2II21, B3II21, C23II2				3	360		
170	78-86 I/5	Wola Kory- butowa	1		B1II24				3	266		
EPOKA ŻELAZA Kultura pomorska												
34	79-86 V/17	Chojno Nowe	1		B2II2z				3	358		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
37	79-86 II/7	Chojno Stare	3		A2II2, 2×B3II2, 8×B4II2, B5II2				3	349		
39	79-86 IV/9	Chojno Stare	1		B2II24				3	350		
121	78-87 VI/101	Mogilnica	4c		fragmenty kloszy			szy- dło żela- zne		96/A	Mazurek 1987, s. 11, tabl. XII; XIII:1, 2	wł. Muzeum Lubel- skiego
Okres lateński Materiały nie określone kulturowo												
77	78-87 II/70	Kol. Mogil- nica	1		B3II2				3	341		
144	78-87 XII/12	Siedliszcze	2		B2II21, 2×B3II2				3	285		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 85nn.) st. 2
Kultura przeworska												
4	78-87 II/50	Brzeziny	2	R	A3II24, BII1, B2II2				4	321		
9	78-87 VII/63	Brzeziny	1	R	B3II2, B3II2z				4	334		
13	78-86 I/3	Chojeniec	1	LP	B1II124+				4	264		
31	79-86 II/13	Chojno Nowe	1	RP	A2II2, B2II2+				4;16j	354		
32	79-86 III/14	Chojno Nowe	2	R	AII1, A3II2, B2II24				4	355		
34	79-86 V/17	Chojno Nowe	3	RP	A2II2, 8×B2II2, 7×B3II2, 2×B5II2				4	358		
40	79-86 V/10	Chojno Stare	2	RW	5×B3II2				4	351		
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	2	RP	2×B3II214, B4II2				4	352		
45	78-87 III/54	Dobromyśl	2	R	A2II2, B2II2, B3II2				4	325		
47	78-87 V/62	Dobromyśl	2	R	BII2, 2×B3II2				4	333		
62	78-87 I/67	Kamionka	1	R	B3II24				4	338		
97	78-87 VI/22	Majdan Za- horodyński	2	RW	2×B3II24, B3II2, BfII24+				4	295		
117	78-87 II/68	Mogilnica	1	RP	B2II2, B3II2				4	339		
136	78-87 IV/4	Siedliszcze	3	L-R	A3II1, B2II2, B3II12, Bf3II12, 25×B3II2, 3×B3II2z, B3II24, Be3II24, 3×B4II2z, D3II2				4	277		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
137	78-87 V/5	Siedliszcze	3	LR	A2II21, 2×B1II2±, B2II2, 2×B2II21, B2II24, 13×B3II2				4	278		
138	78-87 VI/6	Siedliszcze	2	RD	A3II24, 2×B3II24				4	279		
146	78-87 XIV/14	Siedliszcze	1	RD	B3II3				4	287		
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	1	RP	2×B3II2				4	289		
151	78-87 XIX/38	Siedliszcze	1	R	B3II2				4	310		
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	3	R	B2II24, 10×B3II2, B4II2				4	311		
169	79-87 II/10	Stasin Dolny	2	RD	2×B2II2z, 4×B3II2				4	360		
180	78-86 XI/34	Wola Korybutowa	1	159- 160 r. n.e.							Skibiński 1964c, s. 209	
Wczesne średniowiecze												
8	78-87 VI/59	Brzeziny	2		Be2II42x, Be3II1x, 2×B3II21x, Be3II12				4	330		
31	79-86 II/13	Chojno Nowe	3	10- 12 w.	B2II214x, 9×B2II12x, 5×Be2III2x, Be2II12x				4	354		
32	79-86 III/14	Chojno Nowe	3	7-8 w.	A2II2x, 2×Be2II2x, B2II2x, 4×B2II2, 9×B3II2				4	355		
33	79-86 IV/16	Chojno Nowe	3	12- 13 w.	2×A2II2x, Aa2II2, Ae2II2x, 9×Be2II2x, 2×Be2III1x, Ba2II2x, 3×B2II2x, 2×B2II2, 4×B2III1, 2×B3II1, 7×B3II2, C2II1, C2II12, 2×C2II2				4	357		
68	79-87 V/7	Kanie	7	9- 10 w.					4		Cichomski 1980b, s. 55nn.	
71	79-87 VIII/13	Kanie	3	7- 9 w.	A2II2x, 7×B2II2x, 2×Be2II2, Be2II2x, 4×B3II2, 8×B3II2x				4	363		
72	79-87 IX/14	Kanie	1		B2II21x, B3II2				4	364		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
84	78-87 V/44	Kol. Siedliszcze	2	8 w.	Bb3II24x, 2×B3II2, B3II2x, C3II2				4;16n	316		
85	78-87 VI/45	Kol. Siedliszcze	2		B2II2, 3×B3II2				4	317		
86	78-87 VII/55	Kol. Siedliszcze	2		3×B3II2				4	326		
88	78-86 I/2	Kol. Wola Korybutowa	1		B3II2				4	263		
92	78-87 I/17	Majdan Zahorodyński	2		4×B3II2				4	290		
94	78-87 III/19	Majdan Zahorodyński	1		C2II1				4	292		
99	78-87 VIII/24	Majdan Zahorodyński	2		2×A3II12, Ae3II1				4	297		
115	78-86 XXIV/7	Majdan Zahorodyński	1		B3II124, Bae3II24x				4	268		
118	78-87 III/69	Mogilnica	1		B3II2x, C3II21				4	340		
127	79-87 VI/16	Pawłów	1		B3II21x, B3II21				4	366		
128	79-87 VII/17	Pawłów	1		2×B3II2				4	367		
133	78-87 I/1	Siedliszcze	1		B3II1, C3II2				4	274		
135	78-87 III/3	Siedliszcze	1		B3II2, C3II2				4	276		
137	78-87 V/5	Siedliszcze	3		25×B3II2				4	278		
145	78-87 XIII/13	Siedliszcze	3		A3II2, 9×B3II2, B3II24				4	286		
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	1		B3II24				4	289		
171	78-86 II/8	Wola Korybutowa	2	8-11 w.	A36II2x, Bb3II213x, B3II2				4	269		
STANOWISKA I MATERIAŁY NIE OKREŚLONE KULTUROWO I CHRONOLOGICZNIE												
5	78-87 III/51	Brzeziny	1		<u>B3II2</u>				5	322		
6	78-87 IV/56	Brzeziny	2			3×11b, 20b, 37b			5	328		
8	78-87 VI/59	Brzeziny	1			27d			5	330		
11	78-87 IX/65	Brzeziny	2			11a, 11aF, 20a			5	336		
16	78-86 IV/12	Chojeniec	1			11aF, 11d			5	273		
17	78-86 V/20	Chojeniec	1				1				Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 1	zabytek zaginął
18	78-86 VI/21	Chojeniec	1				1				Hunicz, Supryn	otwór nie dowie- rony; zabytek

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
											1970, 1, poz. 2	zaginął
19	78-86 VII/22	Chojeniec	1				1				Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 3	zabytek zaginął
20	78-86 VIII/23	Chojeniec	1				„mo- ty- ka”				Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 4	zabytek zaginął
23	78-86 XI/26	Chojeniec	1				„pię- ściak”				Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 7	zabytek zaginął
37	79-86 II/7	Chojno Stare	3		4×B3II2	11d			5	348		
39	79-86 IV/9	Chojno Stare	2		3×B3II2				5	350		
41	79-86 VI/11	Chojno Stare	3			9a, 11d, 20×11f, 4×11fF, 3×13f, 18a, 20f, 37hF, 48f, 53d, 54f, 2×63f			5	352	12d	
42	79-86 VII/12	Chojno Stare	1			20f			5	353		
43	78-87 I/52	Dobromyśl	3			4×11a, 2×11bF, 37aF, 2×49a			5	323		
45	78-87 III/54	Dobromyśl	1		B2II21				5	325		
46	78-87 IV/61	Dobromyśl	2			11a, 11aF, 37a, 46f			5	332		
47	78-87 V/62	Dobromyśl	2		B3II2	2×11aF, 20a, 52b			5	333		
51	78-87 IX/102	Dobromyśl	2			4×11b, 49b				42-1	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 1	
55	78-87 XIII/81	Dobromyśl	1			„szydło” (grot?)					Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 2	zabytek zaginął
63	79-87 II/21	Kamionka	6?						5		Mitrus, Okupny 1984, t. 1	
67	79-86 IV/6	Kanie	1			11					Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 1	zabytek zaginął
69	79-87 VI/9	Kanie	4× 6						5		Mitrus, Okupny 1984, t. 1	2 kurhany prawie zupełnie zniszczone
70	79-87 VII/12	Kanie	1			4dF, 49f			5	362		
72	79-87 IX/14	Kanie	2		3×BII2				5	364		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
73	79-87 I/1	Kol. Anusin	1			11b				9	Hunicz, Supryn 1970, 1, poz. 1	
74	79-87 II/5	Kol. Anusin	6								Mitrus, Okupny 1984, t. 1	kurhan całkowicie zniwelowany
83	78-87 IV/43	Kol. Siedli- szcze	2			2×11a, 11b, 11d, 50b			5	315		
85	78-87 VI/45	Kol. Siedli- szcze	1			20a, 63b			5	317		
86	78-87 VII/55	Kol. Siedli- szcze	1			63b			5	326		
91	79-87 I/22	Lipówki	3× 6						5		Mitrus, Okupny 1984, t. 1	kopce silnie zniwelowane; ślady wkopów ra- bunkowych
98	78-87 VII/23	Majdan Za- horodyński	1			11b, 52b			5	296		
99	78-87 VIII/24	Majdan Za- horodyński	2			2×11a, 11b, 20a, 49b			5	297		
100	78-87 IX/25	Majdan Za- horodyński	2			8b, 2×11b, 63b			5	298		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 1
104	78-87 XIII/29	Majdan Za- horodyński	2			11a, 2×11b, 18b, 44a, 47a			5	302		
107	78-87 XVI/32	Majdan Za- horodyński	1			8b, 18b			5	304		
108	78-87 XVII/33	Majdan Za- horodyński	3			2×11h, 20a, 44a, 47a, 48b, 63b, 63h			5	305		
109	78-87 XVIII/77	Majdan Za- horodyński	1			49b				87-2		
116	78-87 I/58	Mogilnica	1			45b			5	329		
123	79-87 II/3	Pawłów	1			„narzę- dzie”					Hunicz, Supryn 1970, 2, poz. 1	zabytek zaginął
124	79-87 III/4	Pawłów	20 ×6						5		Mitrus, Okupny 1984	
126	79-87 V/15	Pawłów	1			11f			5	365		
129	79-87 VIII/18	Pawłów	8						5			na łące wyory- wano paleniska
137	78-87 V/5	Siedliszcze	2			11a, 13d, 48d			5	278		
139	78-87 VII/7	Siedliszcze	3			4d, 10d, 5×11d, 16d, 23a, 51d, 2×63a, 63d, 63h			5	280	12e	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
148	78-87 XVI/16	Siedliszcze	1			11a			5	289		
149	78-87 XVII/34	Siedliszcze	2			2×11a, 2×11b, 49b, 52a			5	306		
152	78-87 XX/39	Siedliszcze	3		3×B3II1	3×11aF, 3×11b, 15h, 16b, 16bF			5	311		
153	78-87 XXI/48	Siedliszcze	1			17b			5	132/1		wg Dąbrowskiego (1969b, s. 89) st. 1 „Zamczysko”
154	78-87 XXII/82	Siedliszcze	1			18f					Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 1	wł. LO w Siedli- szczu
155	78-87 XXIII/83	Siedliszcze	1			„narzę- dzie wióro- we”					Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 2	zabytek zaginął
157	78-87 XXV/85	Siedliszcze	1				1				Hunicz, Supryn 1970, 3, poz. 4	zabytek zaginął
169	79-87 II/10	Stasin Dolny	3		B3II2, 9×B3II2, C3II2	11f, 20a			5	360		

osadnicze odkryto na glebach lekkich (brunatnych wylugowanych i kwaśnych), stanowisko Chojno Stare II/7 znajduje się zaś na rędzinach o nie wykształconym profilu. Są to tereny II i III kategorii użyteczności⁸. Stanowiska są bardzo ubogie, co wskazuje na ich krótkotrwały charakter. Teren objęty badaniami był więc tylko sporadycznie penetrowany przez społeczeństwa mezolityczne.

Osadnictwo neolityczne

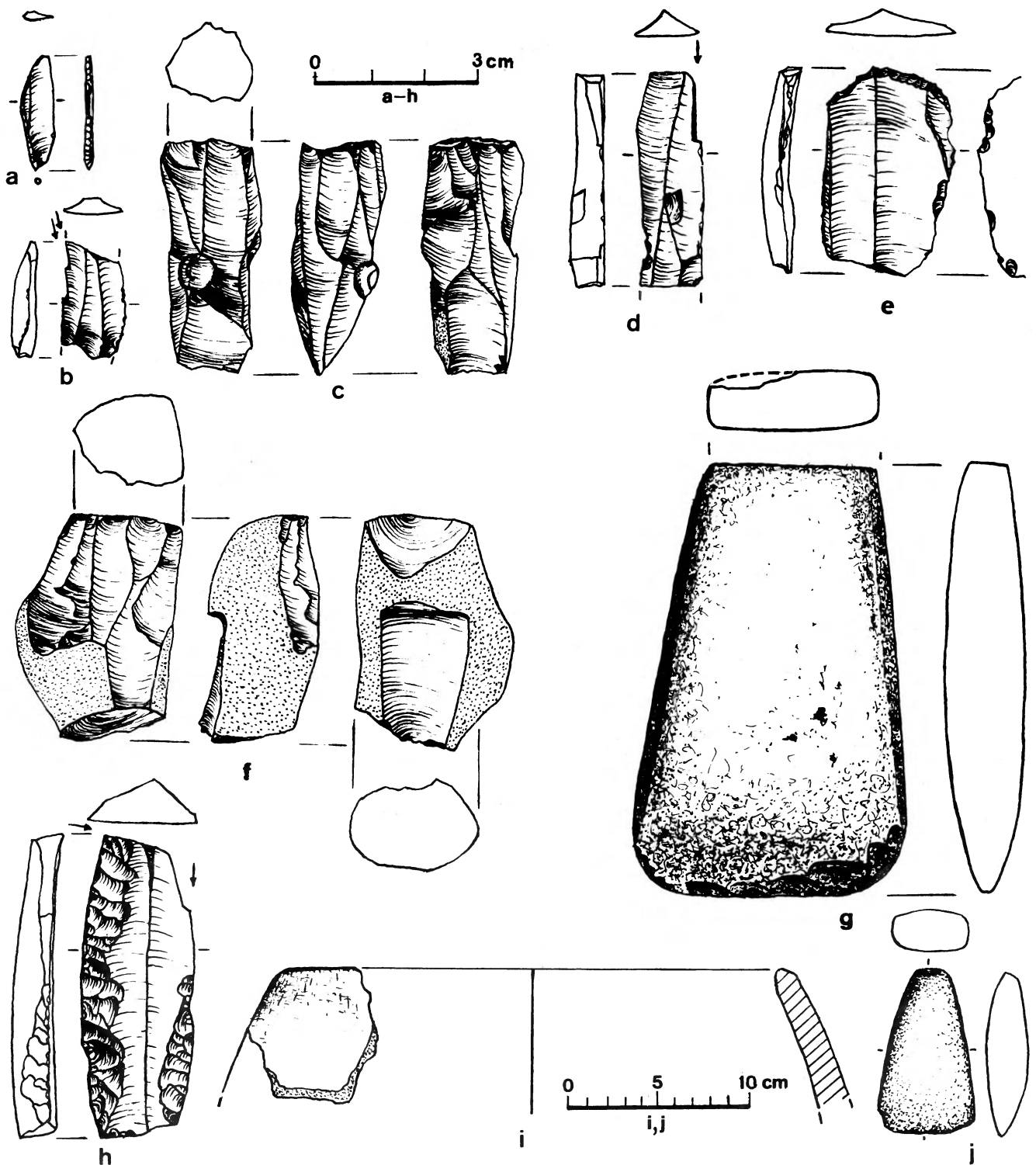
Osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej rytej. Materiały kultury ceramiki wstęgowej rytej pochodzą z 1 (3) stanowisk. Tylko jedno zostało dokładnie zlokalizowane (Brzeziny II/50). 2 pozostałe mają lokalizację ogólną, w obrębie miejscowości. Stanowisko w Brzezinach odkryto na pograniczu terasy akumulacyjnej i stoku doliny. Ma ono S kierunek ekspozycji i znajduje się na czarnych ziemiach właściwych. Jest to obszar najwyższej użyteczności.

Osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej. Jak już wspomniano, pod określeniem „kultura ceramiki wstęgowej” zgrupowano materiały, których nie można było pewnie zaliczyć do kultury ceramiki wstęgowej rytej, gdyż mogą one należeć

⁸ Kategorie użyteczności gleb podano wg J. Kruka (1980, s. 23nn.).

także do innych kultur wczesnoneolitycznych pochodzenia południowego. Kulturę tę reprezentują 1 (3) stanowiska. Znajdują się one poza strefą dolin. 2 z nich leżą powyżej krawędzi wysoczyzny, jedno zaś na granicy wysoczyzny i bezodpływowego zagłębienia krasowego. Mają one różne kierunki ekspozycji: S, NE i okrężny. Zajmują gleby torfowe i torfowo-murszowe, brunatne wylugowane i kwaśne, które być może zdegradowały się w wyniku działalności człowieka(?). Są to tereny I i II kategorii użyteczności. Materiał zabytkowy jest ubogi i nieliczny, co wynika z małej intensywności osadnictwa.

Osadnictwo kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej reprezentowane jest nieco liczniej. Z przebadanego obszaru pochodzi 7 (9) stanowisk. 8 z nich zostało założonych na krawędzi teras akumulacyjnych bądź zagłębieniach krasowych lub w bezpośredniej ich bliskości. Stanowisko Janowica III/73 znajduje się na wyniesieniu nieco w głębi wysoczyzny (na S stoku). Kierunek ekspozycji stanowisk jest stosunkowo zróżnicowany. Przeważają kierunki okrężny i południowy. Punkty osadnicze kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej zlokalizowane są na różnorodnych glebach. Są to lekkie gleby powstałe na piaskach (bielice i pseudobielice) i piaskach zglinionych (gleby brunatne wylugowane i kwaśne), II kategorii

Ryc. 6. Zabytki mezolityczne (a, c, f), kultury ceramiki wstęgowej rytej (b, e, g, i, j), kultury ceramiki wstęgowej (d), kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (h). Chojno Stare II/7 (a), Brzeziny II/50 (b, e, i), Majdan Zahorodyński III/19 (c), Kolonia Siedliszcze IV/43 (d), Majdan Zahorodyński IV/20 (f), Mogilnica IV/79 (g), Kolonia Siedliszcze IV/45 (h), Wola Korybutowa XXIII/35 (j)

użyteczności, oraz w środowisku mokrym (gleby torfowe i torfowo-murszowe, czarne ziemie właściwe), należące do II i I kategorii użyteczności. W jednym przypadku materiały archeologiczne znaleziono na rędzinach o nie wykształconym profilu (teren ten pierwotnie pokrywała roślinność murawowa lub krzaczasta), będących obszarem III kategorii użyteczności.

Tylko jedno stanowisko można z dużą ostrożnością określić jako stałą osadę (macierzystą?). Jest to Siedliszcze XII/12, gdzie znaleziono stosunkowo dużo materiału ceramicznego i krzemienego na niewielkiej powierzchni poniżej 0,5 ha. Stanowisko Siedliszcze XII/12 jest centralnym punktem obszaru o powierzchni ok. 3 km², na którym znajdują się wszystkie (poza jednym) stanowiska kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury ceramiki wstęgowej i kultury wołyńsko-lubeńskiej ceramiki malowanej. Oprócz stanowiska wymienionego wyżej przyniosły one małe ilości zabytków. Być może były to małe osady sezonowe i obozowiska. Lokalizacja stanowisk tej kultury świadczy o silnym powiązaniu ze strefą dolin akumulacyjnych (lub krasowych). Nieliczne tylko wkraczają na wysoczyznę, ale zawsze dość blisko jej krawędzi. Można stąd, jak się wydaje, wnosić, że podstawą gospodarki było rolnictwo nastawione na eksploatację wilgotnych obszarów dolinnych oraz – w dużo mniejszym zakresie – skrajów wysoczyzn przylegających do dolin. Chów zwierząt prawdopodobnie zaczął odgrywać większą rolę niż poprzednio (Kruk 1980, s. 327), czego świadectwem może być stanowisko Chojno Stare VI/11 zlokalizowane na rędzinach o nie wykształconym profilu, pokrytych niegdyś trawami lub roślinnością krzaczasto-trawiastą, sprzyjającą wypasom. Gleby te są natomiast bardzo słabo wydajne rolniczo i trudne w uprawie (Ugla 1981, s. 364).

Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych. Materiał kultury pucharów lejkowatych został rozpoznany na 14 (20) stanowiskach. Rozlokowane są one wzdłuż cieków wodnych (głównie Mogilnicy), wkraczają jednak coraz śmieiej na tereny wysoczyznowe. Około 48% znajduje się poza dolinami (z reguły na krawędzi wysoczyzn), 37% na pobrzeżach dolin (terasy nadzalewowe, stoki i krawędzie). 3 stanowiska leżą w obrębie teras akumulacyjnych na małych wyniesieniach (Majdan Zahorodyński II/18, XVII/33, Siedliszcze XVIII/37). Kierunek ekspozycji jest bardzo zróżnicowany. Stosunkowo najczęściej (sześciokrotnie) zajmowano wyniesienia o ekspozycji okrzężnej. Trudno tu jednak mówić o regule, gdyż spotyka się stanowiska o kierunkach: N, S, SW, W, E, SE, NE.

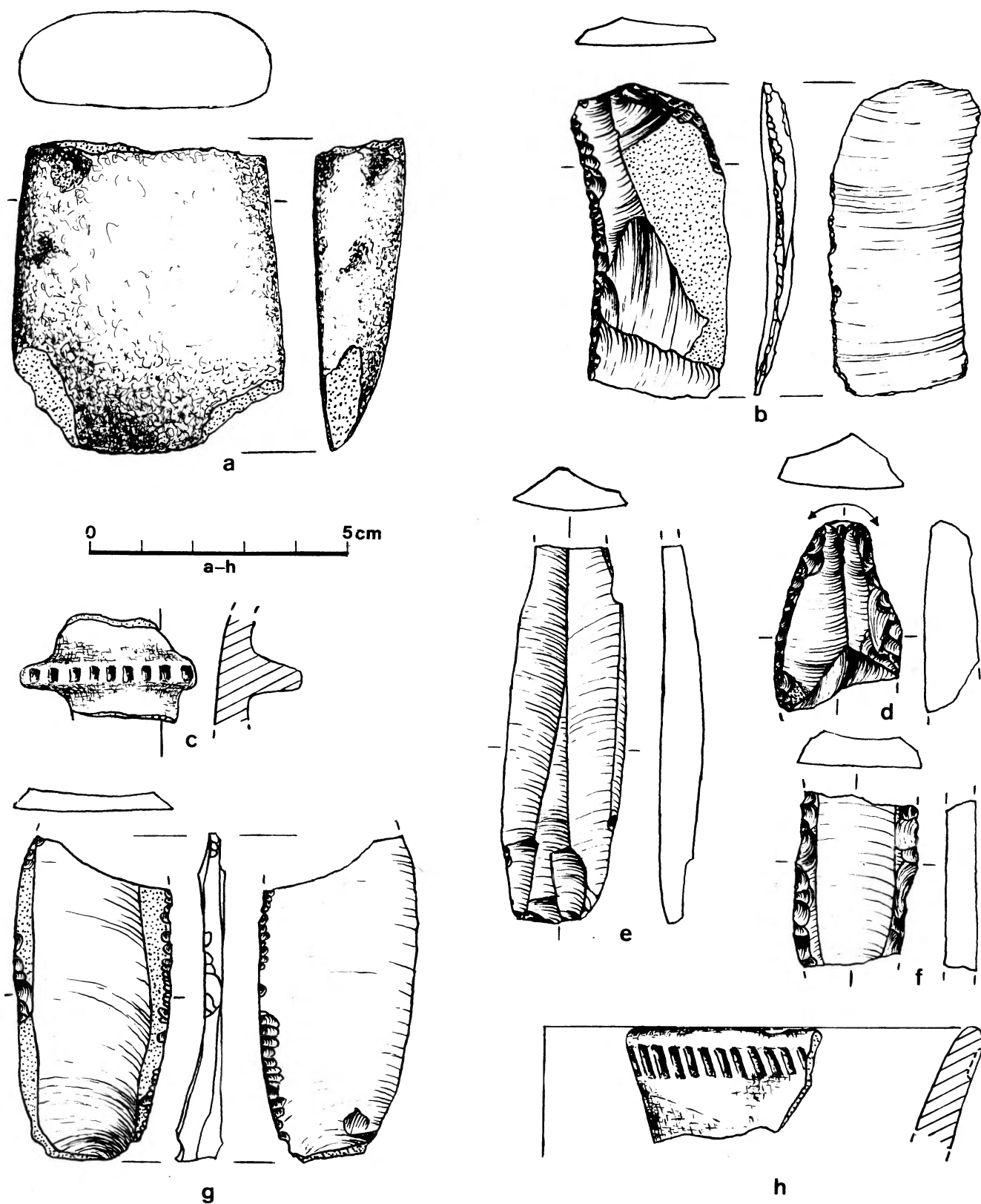
Ludność kultury pucharów lejkowatych chętnie zakładała osady na pograniczach różnych kompleksów glebowych. Sześciokrotnie jest to granica gleb

brunatnych wylugowanych i kwaśnych oraz gleb torfowych i torfowo-murszowych, raz zaś bielcowych i pseudobielicowych oraz czarnych ziem właściwych (pogranicze gleb I i II kategorii użyteczności). Stosunkowo często (8 stanowisk) osiedlano się na glebach lekkich wytworzonych z piasków mniej czy bardziej zglinionych (pierwotnie pokrytych borem sosnowym lub lasami mieszanymi), chociaż nie gardzono również ciężkimi glebami wytworzonymi w środowisku wilgotnym (czarne ziemie właściwe, gleby torfowe i torfowo-murszowe). W dwóch przypadkach obiektem zainteresowań ludności kultury pucharów lejkowatych były rędziny (Chojno Stare VI/11, VII/12) III kategorii użyteczności.

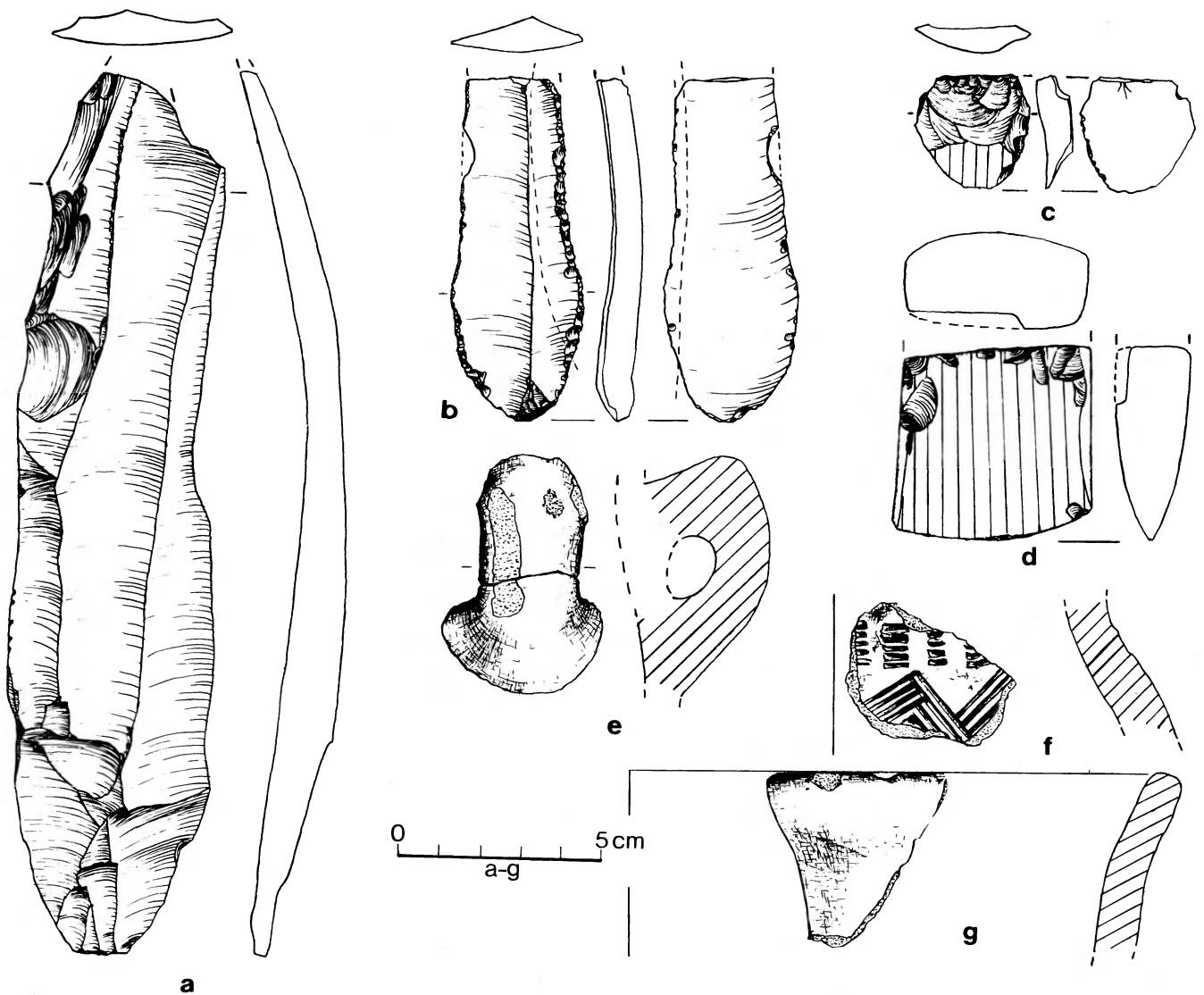
Wskaźnik R dla kultury pucharów lejkowatych na badanym obszarze wynosi 0,845. Mówi on, że struktura osadnicza jest typem zbliżonym do losowego, oscylującym w kierunku zgrupowanego. Odkryto dwie średniej wielkości osady – nieco poniżej 1 ha powierzchni każda – stosunkowo bogate w zabytki, mające, jak się wydaje, bardziej „stały” charakter. Są to Majdan Zahorodyński I/17 i Chojno Stare VI/11. Pozostałe stanowiska to małe osady i obozowiska. Nie sposób jednak pokusić się o wyznaczenie mikroregionów gospodarczych nie znając terenów sąsiednich, nie objętych badaniami.

Kultura pucharów lejkowatych w większym stopniu niż kultury wczesnoneolityczne pochodzenia południowego interesuje się wysoczyznami (przy wykorzystaniu również obszarów dolinnych). Wiąże się to z przemianami w rolnictwie, z przechodzeniem od intensywnej gospodarki w strefie dolin do form ekstensywnych (gospodarka wypaleniskowo-odłogowa) w partii wysoczyznowej (Kruk 1980, s. 329). Liczniejsze występowanie stanowisk na wysoczyznach wskazuje również na wzrost znaczenia chowu zwierząt domowych wypasanych na terenach pokrytych rędzinami (światliste dąbrowy, trawy) lub w lasach sosnowych rosnących na słabych glebach powstałych na piaskach czy zapiaszczonych glinach (np. Kolonia Siedliszcze I/40, Siedliszcze XX/39, Wola Korybutowa I/5).

Osadnictwo kultury amfor kulistych. Materiały kultury amfor kulistych wystąpiły tylko na 3 (5) stanowiskach precyzyjnie zlokalizowanych oraz 3 bez dokładnej lokalizacji. Trudno w takim przypadku doszukać się reguł rządzących rozprzestrzenieniem osadnictwa tej kultury. Zlokalizowano je w różnych strefach krajobrazowych. Stanowisko Kolonia Mogilnica I/60 znajduje się na obrzeżu doliny, a Pawłów V/15 na płaskim wyniesieniu otoczonym zewsząd terenem zabagnionym. Pozostałe mieszczą się w obrębie wysoczyzny. Punkty osadnicze zakładano na nasłonecznionych stokach unikając terenu o ekspozycji N. Zajmują one

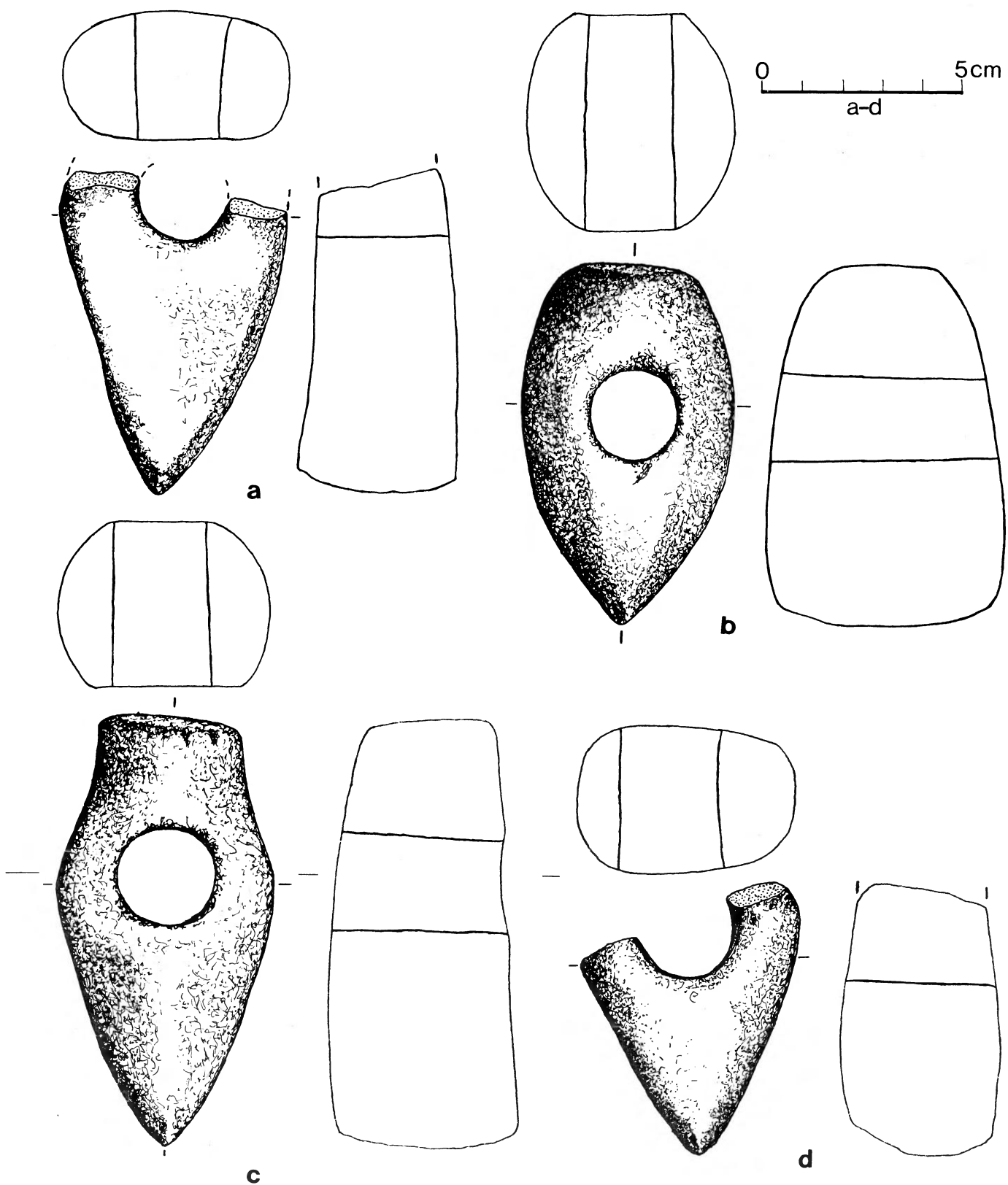
Ryc. 7. Zabytki kultury ceramiki wstęgowej (a), kultury pucharów lejkowatych (b-h). Siedliszcze VII/7 (a), Majdan Zahorodnyński I/17 (b, c, e, h), Siedliszcze XX/39 (d), Chojno Stare VI/11 (f), Majdan Zahorodnyński III/19 (g)

Ryc. 8. Zabytki kultury pucharów lejkowatych (a, e), neolityczne, nie określone kulturowo (b), kultury amfor kulistych (c, d, f), kultury ceramiki sznurowej (g). Majdan Zahorodyński XIV/30 (a), Dobromyśl? VII/92 (b), Kolonia Mogilnica IV/72 (c), Wola Korybutowa III/13 (d), Majdan Zahorodyński IX/25 (e), Kolonia Siedliszcze VI/45 (f), Siedliszcze IV/4 (g)

gleby zarówno lekkie (bielice i pseudobielice) – np. Kolonia Siedliszcze VI/45, rędziny o nie wykształconym profilu – Chojno Stare II/7, jak i ciężkie, wytworzone w środowisku dolin – Pawłów V/15. Rozpiętość jest więc duża (strefy I, II i III kategorii użyteczności). Jedno stanowisko, w Kolonii Siedliszcze VI/45, można uznać za osadę bardziej „stałą”, pozostałe zaś mają charakter małych, przelotnych obozowisk. Lokalizacja stanowisk wskazuje na niejednokierunkowość wykorzystywania zasobów środowiska (specjalizacja?). Hodowla największą rolę odgrywała na terenach pokrytych rędzinami i słabymi glebami powstałymi na piaskach, rolnictwo „ogrodowe” – w dolinach, wypaleniskowo-odłogowe – na wysoczyznach. Na obecnym etapie rozpoznania źródeł nie jesteśmy jednak w stanie podać proporcji między poszczególnymi działami gospodarki obowiązującymi na badanym obszarze.

Osadnictwo kultury ceramiki sznurowej. Do kultury tej mogły zostać zaliczone również mniej charakterystyczne zabytki kultury Chłopice-Veselé. Wydaje się jednak, iż jest to margines o małym znaczeniu. Kultura ceramiki sznurowej jest reprezentowana przez 18 (19) stanowisk, a nadto 16 bez dokładnej lokalizacji, w tym 1 o niepewnej przynależności kulturowej. 50% stanowisk znajduje się w strefie poza dolinami, 2 mieszczą się na obszarze wyniesień w obrębie teras akumulacyjnych (Pawłów V/15 i Majdan Zahorodyński XVII/33), reszta zaś (ok. 39%) na stokach i obrzeżach dolin. W kulturze ceramiki sznurowej unikano zakładania osad na stokach o ekspozycji N. Ujawnia się tu tendencja do zasiedlania strony S lub nasłonecznionych wyniesień. Pięciokrotnie zajmowano wyniesienia o ekspozycji okrężnej. Stanowiska najczęściej zlokalizowane są na glebach słabych (bielice oraz

Ryc. 9. Zabytki kultury ceramiki sznurowej (a-d). Wola Korybutowa X/31 (a), Pawłów? I/2 (b), Siedliszcze XXVII/87 (c), Wola Korybutowa IV/14 (d)

brunatne wylugowane i kwaśne – 9 stanowisk); 5 stanowisk znajduje się na pograniczu gleb piaszczystych i gliniasto-piaszczystych oraz ciężkich, pochodzenia wodnego lub wytworzonych w środowisku wilgotnym, 1 – na pograniczu gleb brunatnych właściwych oraz brunatnych wylugowanych i kwaśnych, 3 – na glebach brunatnych właściwych, torfowych lub torfowo-murszowych, czarnych ziemiach właściwych lub glebach szarych (I kategoria użyteczności). Wskaźnik R dla kultury ceramiki sznurowej wynosi 0,862. Jest on wyższy od wskaźnika dla kultury pucharów lejkowatych. Struktura osadnictwa „sznurowego” bardziej więc przypomina typ losowy, chociaż mieści się jeszcze w obrębie zgrupowanego. Przy stosunkowo dużej liczbie stanowisk brak jest zupełnie pozostałości osad „stałych”. Wszystkie punkty osadnicze mają charakter krótkotrwałych, przelotnych obozowisk. Taki stan rzeczy wiązać można z preferowaniem przez ludność kultury ceramiki sznurowej koczowniczego pasterstwa jako podstawowej dziedziny gospodarki (Cofita-Broniewska, Koško 1982, s. 105). Jednocześnie nie sposób wykluczyć możliwości uprawy roli (zasiedlano przecież również gleby o najwyższej użyteczności rolniczej).

Osadnictwo kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej. Stanowiska kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej odkryto w 3 (4) miejscach. Tylko jedno z nich znajduje się na stoku doliny, na pograniczu doliny z wysoczyzną (Majdan Zahorodyński V/21). Pozostałe leżą w strefie poza dolinami (dwukrotnie bardzo blisko zagłębień bezodpływowych). Ludność kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej chętnie osiedlała się na wyniesieniach o ekspozycji okężnej pokrytych ubogimi glebami powstałymi na piaskach (II kategoria użyteczności). Stanowisko Siedliszcze V/5 zlokalizowano na pograniczu gleb brunatnych wylugowanych i kwaśnych oraz torfowych (II i I kategorie użyteczności), a stanowisko Majdan Zahorodyński V/21 mieści się na pograniczu czarnych gleb zdegradowanych i szarych oraz torfowych i torfowo-murszowych (I kategoria użyteczności). Wszystkie stanowiska są pozostałościami przelotnych obozowisk (znaleziono śladowe ilości materiału archeologicznego na bardzo małej powierzchni). Prawdopodobnie ludność kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej nastawiona była na penetrację środowiska leśnego (na glebach piaszczystych dominował bór sosnowy) oraz być może wykorzystywanie zasobów rzeki Mogilnicy.

Osadnictwo epoki brązu

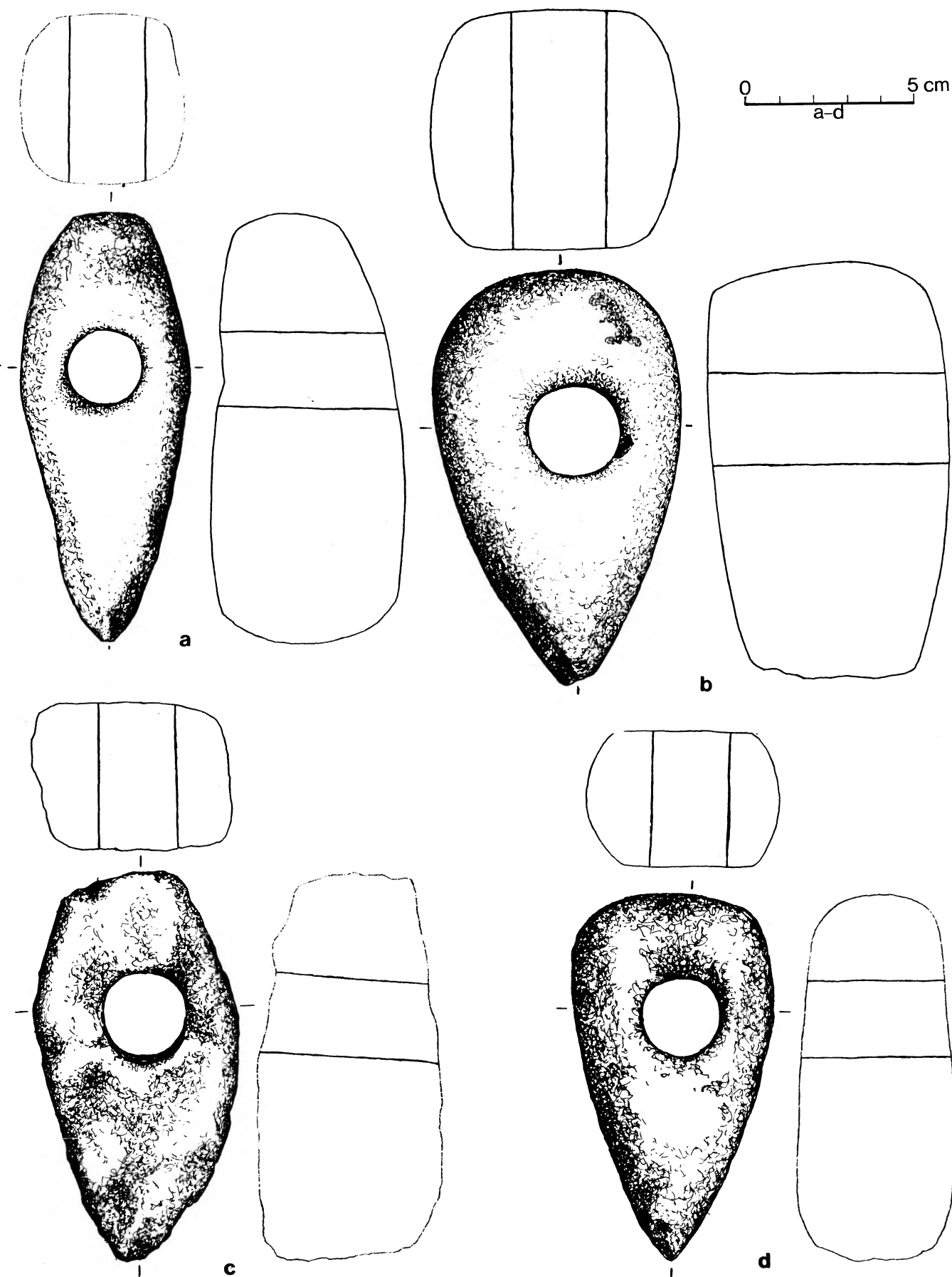
Krąg kultur epiznurowych. Niestety nie udało się rozróżnić kulturowo materiałów datowanych na wczesny okres epoki brązu. Wypada je

zaliczyć do kręgu kultur epiznurowych. Pewne jest natomiast, że reprezentują jeden horyzont czasowy, co pozwala na dokonanie analizy osadniczej.

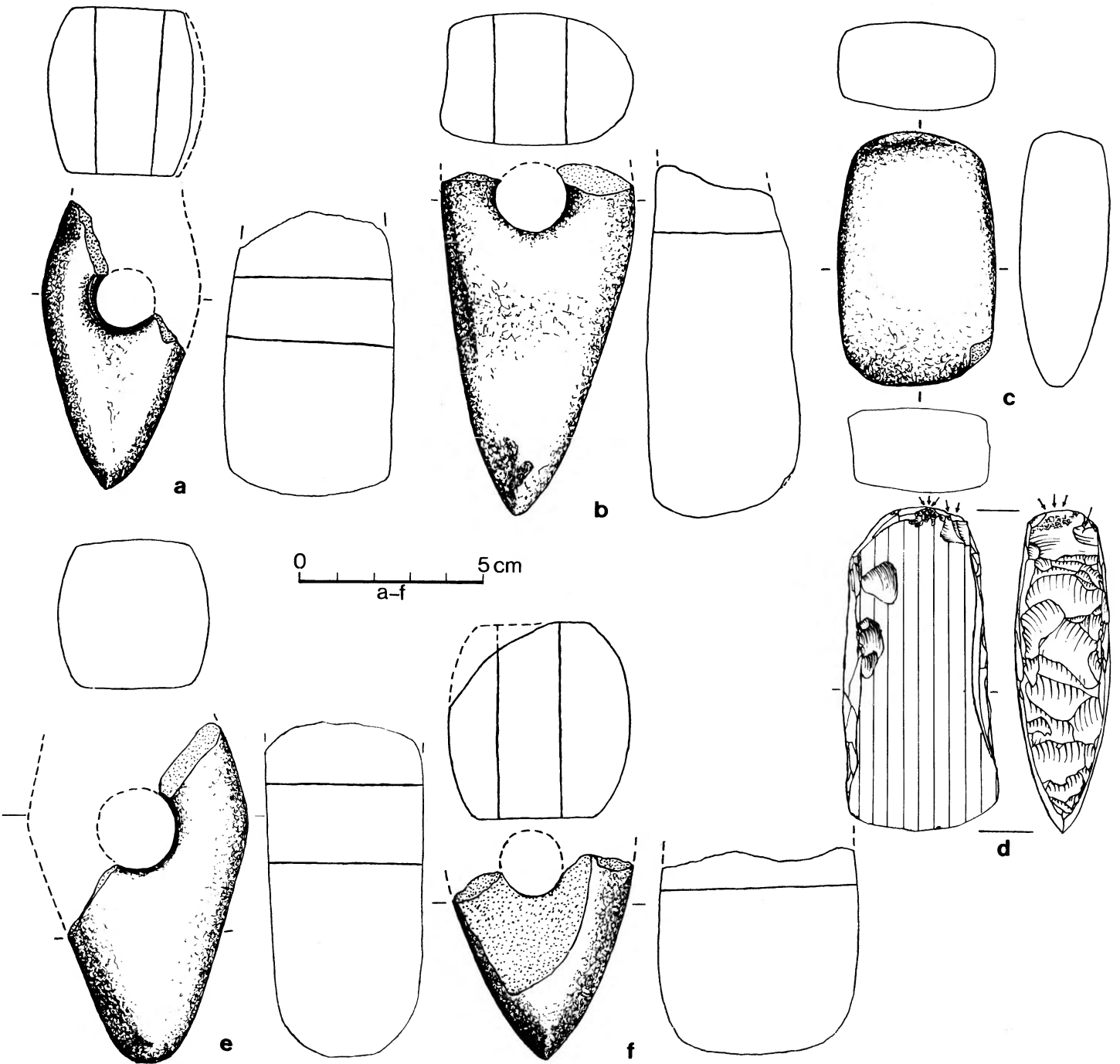
Odkryto 35 (38) stanowisk datowanych na wczesny okres epoki brązu oraz 10 bez ścisłej lokalizacji. Zdecydowana większość (68%) mieści się w strefie poza dolinami. Wyniesienia w obrębie dolin zasiedlano raczej niechętnie, znaleziono bowiem tylko 3 stanowiska tak zlokalizowane (np. Majdan Zahorodyński II/18). 8 punktów osadniczych (ok. 25%) znajduje się na obrzeżach i stokach dolin. Kierunek ekspozycji jest zróżnicowany. Nie można mówić o tendencjach zajmowania stoków nasłonecznionych czy nie nasłonecznionych. Wyraźnie rysuje się natomiast skłonność do osiedlania się na lekkich glebach powstałych na piaskach (II kategoria użyteczności). Ponad połowa wszystkich stanowisk zlokalizowana jest w ten sposób. 6 punktów osadniczych powstało na rędzinach (III kategoria użyteczności), 5 – na czarnych ziemiach właściwych oraz glebach torfowych i torfowo-murszowych (I kategoria użyteczności). Pozostałe znajdują się na pograniczu stref I i II kategorii użyteczności.

Wskaźnik R wynosi 0,950. Jest to wartość najbardziej zbliżona do liczby 1 wśród wszystkich przetestowanych kultur. Wnosić stąd można, że stanowiska „wczesnobrązowe” rozlokowane są zdecydowanie w sposób losowy. Rozrzut materiałów, jak również niewielka ilość zabytków na poszczególnych stanowiskach, wskazują na ich przelotny i krótkotrwały charakter. Nieco więcej zabytków odkryto na stanowiskach Chojno Stare VI/11 i Majdan Zahorodyński I/17. Wydaje się, że krótkotrwałość osad „wczesnobrązowych” wiąże się z gospodarką hodowlaną typu koczowniczego. Również zasiedlanie słabych gleb wytworzonych na piaskach oraz rędzin sugeruje ten typ gospodarki. Stanowiska dolinne i wysoczyznowe na glebach wydajnych wskazują na istnienie rolnictwa, którego rola była, jak się wydaje, mniejsza od roli pasterstwa.

Osadnictwo kultury trzcinieckiej. Ludność kultury trzcinieckiej założyła na badanym obszarze 17 stanowisk dokładnie zlokalizowanych oraz 1 bez precyzyjnej lokalizacji. Ok. 59% mieści się w strefie poza dolinami, ok. 41% na krawędziach i stokach dolin. Ani jedno stanowisko nie zostało odkryte w obrębie terasy akumulacyjnej. 5 punktów osadniczych znajduje się na nasłonecznionych stokach wyniesień, 6 na stokach słabo nasłonecznionych lub nie nasłonecznionych (NW, N), a 4 na wyniesieniach o ekspozycji okężnej. Prawie połowę wszystkich punktów osadniczych zlokalizowano na glebach powstałych na piaskach (bielicach i pseudobielicach) lub piaskach zglinionych (gleby brunatne wylugowane i kwaśne). Są to ziemie II

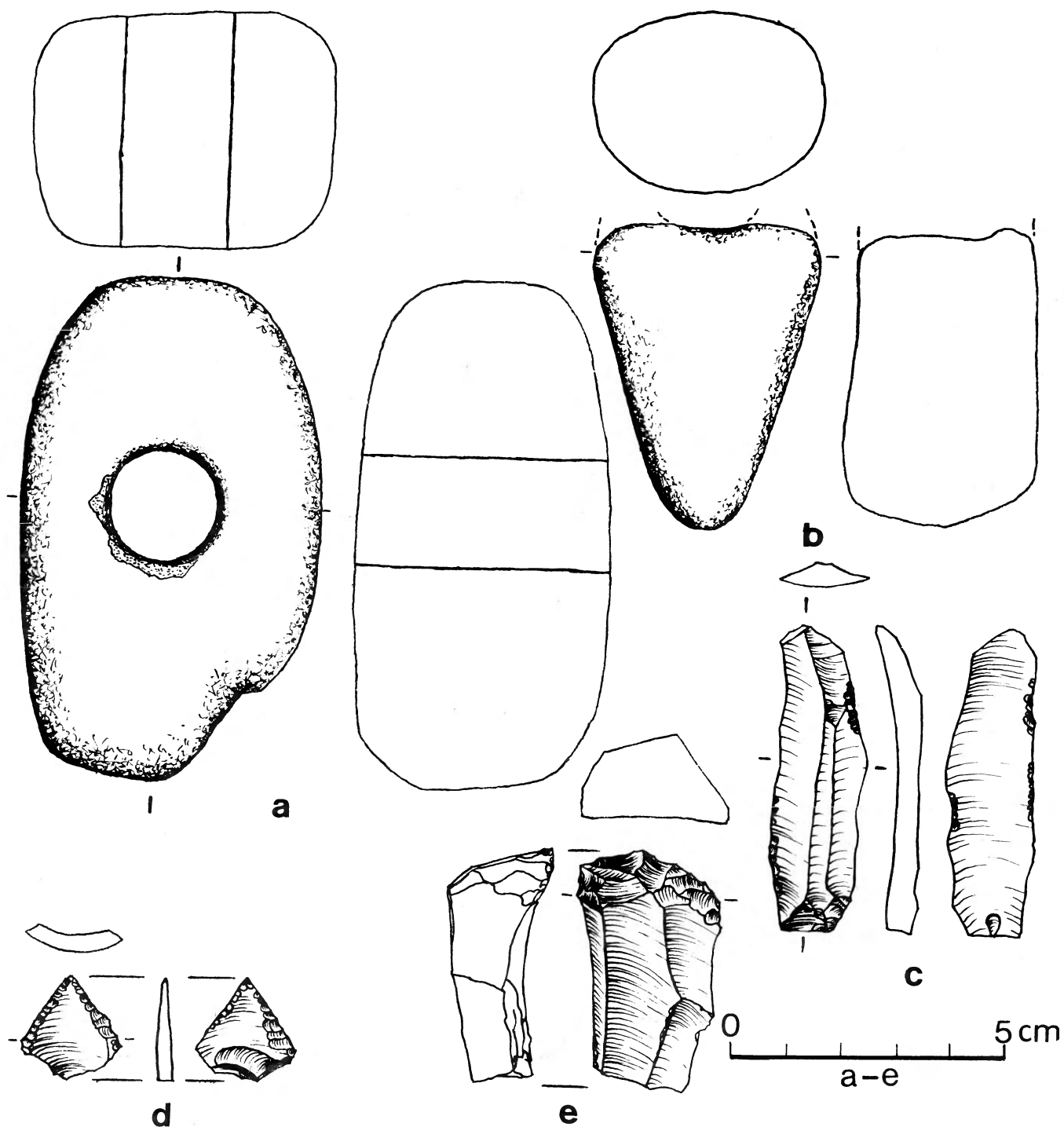
Ryc. 10. Zabytki kultury ceramiki sznurowej (a–d). Dobromyśl? XI/104 (a), Chojno Nowe? I/1 (b), Kanie I/2 (c), Kanie II/3 (d)

Ryc. 11. Zabytki kultury ceramiki sznurowej (a–d, f), kultury łużyckiej (e). Wola Korybutowa V/15 (a), Siedliszcze? XXX/90 (b), Siedliszcze? XXXII/95 (c), Siedliszcze? XXXIII/97 (d), Siedliszcze XXXI/91 (e), Wola Korybutowa VI/16 (f)

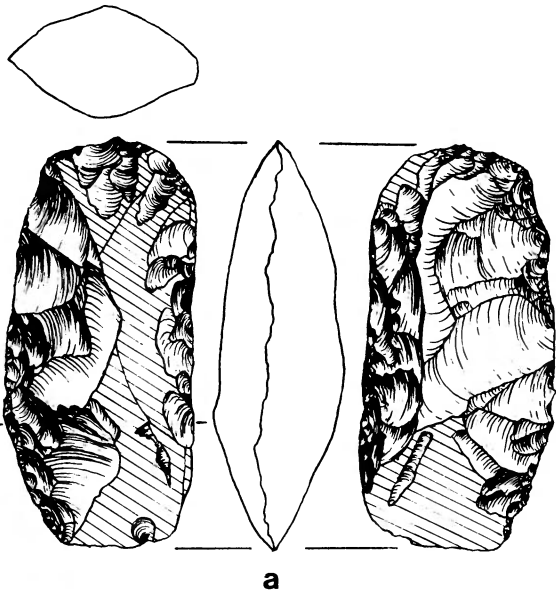
kategorii użyteczności. 3 stanowiska znajdują się na glebach I kategorii użyteczności (czarne ziemie właściwe, czarne ziemie zdegradowane i gleby szare, gleby torfowe i torfowo-murszowe), 4 – na glebach I i II kategorii. Stanowisko Chojno Stare V/10 zlokalizowano na wydajnych glebach brunatnych właściwych, zaś Chojno Stare II/7 – na rędzinach o nie wykształconym profilu (III kategoria użyteczności).

Wskaźnik R dla kultury trzcinieckiej wynosi 0,746 i jest najniższy spośród wskaźników dla wszystkich przetestowanych kultur. Mówi on, że kultura trzciniecka prezentuje najbardziej zgrupowany model osadnictwa. Prawdopodobnie mikroregionem gospodarczym jest duże wyniesienie leżące między rzeką Mogilnicą a jej bezimiennym dopływem płynącym na S od Siedliszcza, otoczone ze wszech stron obniżeniem akumulacyjnym. Istnienie natu-

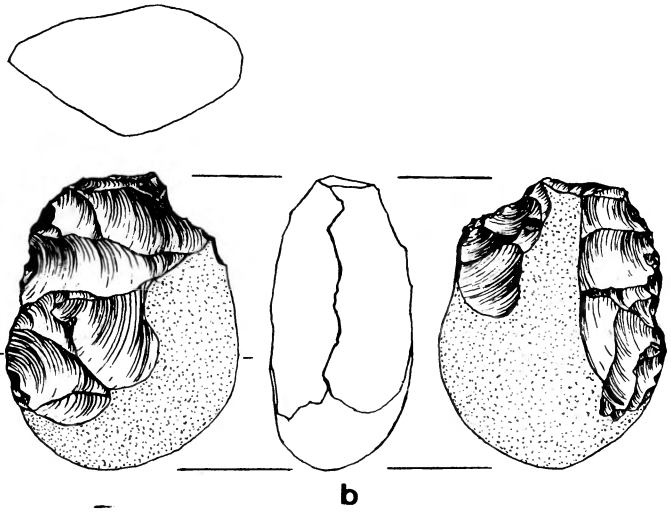

Ryc. 12. Zabytki kultury ceramiki sznurowej (a), z neolitu – wczesnego okresu epoki brązu (b), neolitu (c), nie określone chronologicznie i kulturowo (d, e). Siedliszcze? XXVI/86 (a), Siedliszcze? XXVIII/88 (b), Chojeniec I/3 (c), Chojno Stare VI/11 (d), Siedliszcze VII/7 (e)

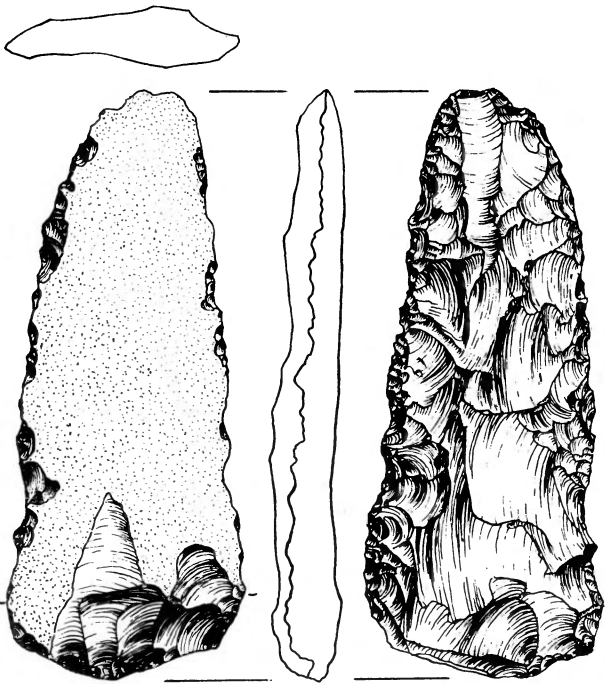
Ryc. 13. Zabytki z wczesnego okresu epoki brązu, z kręgu kultur episznurowych (a-f). Borowo I/1 (a), Siedliszcze XX/39 → (b), Chojeniec X/25 (c, d), Majdan Zahorodnyński I/17 (e), Wola Korybutowa VII/17 (f)

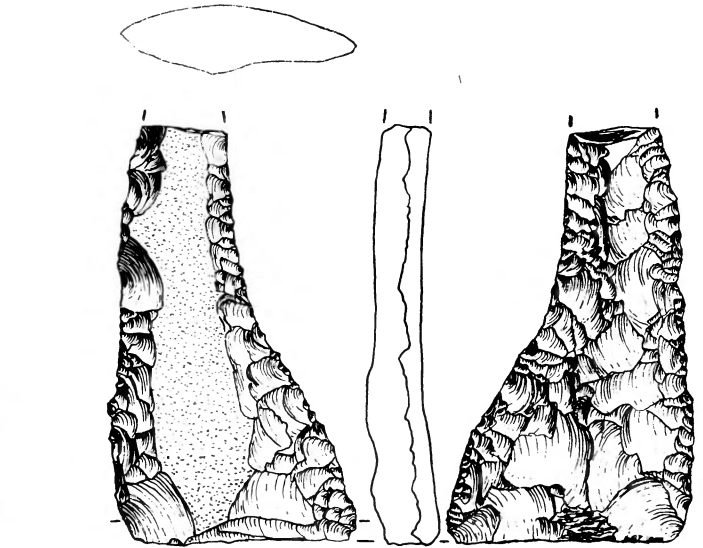
a

b

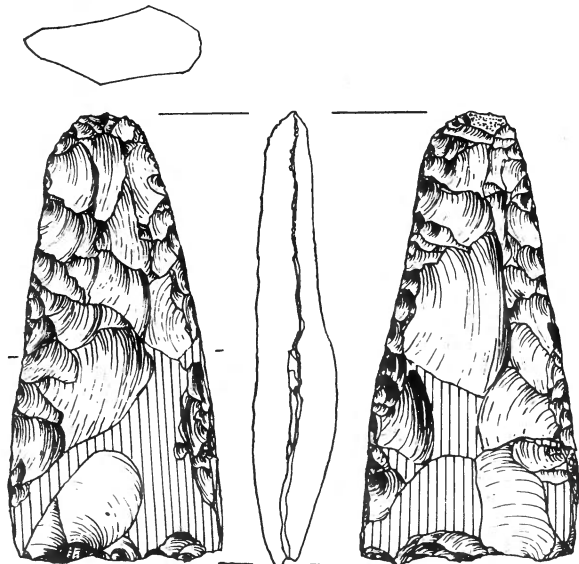

d

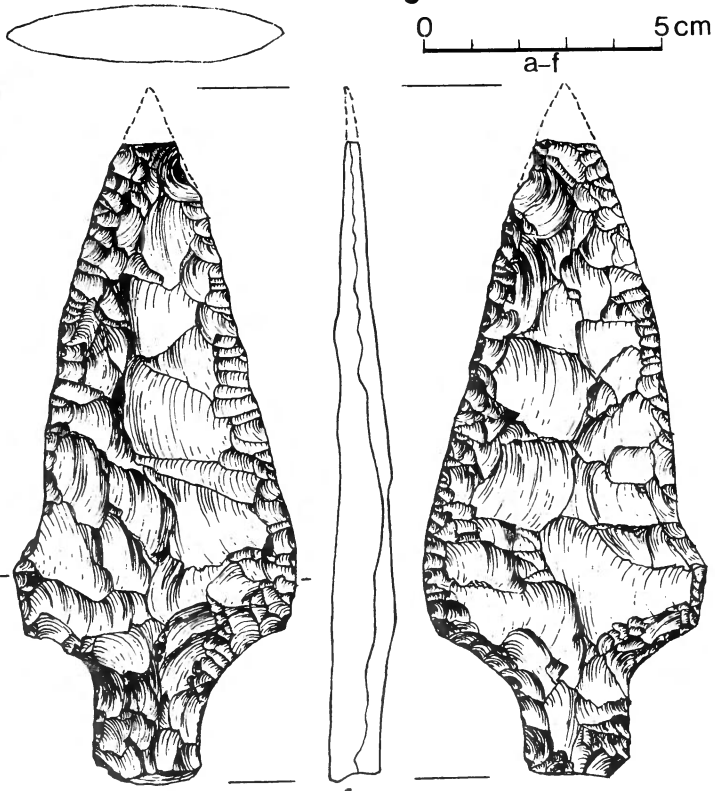

c

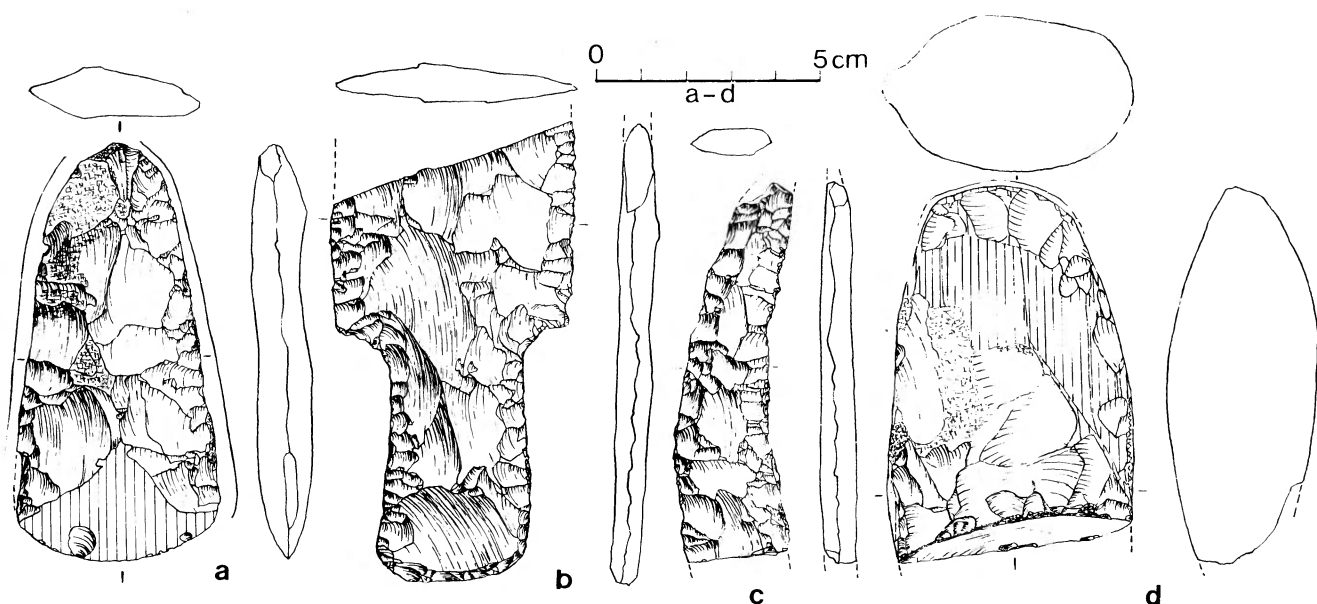
0 5cm
a-f

e

f

Ryc. 14. Zabytki z wczesnego okresu epoki brązu, z kręgu kultur episznurowych (a-d). Majdan Zahorodyński? XXI/96 (a), Siedliszcze? XXIV/84 (b), Siedliszcze? XXXIV/98 (c), Majdan Zahorodyński? XX/94 (d)

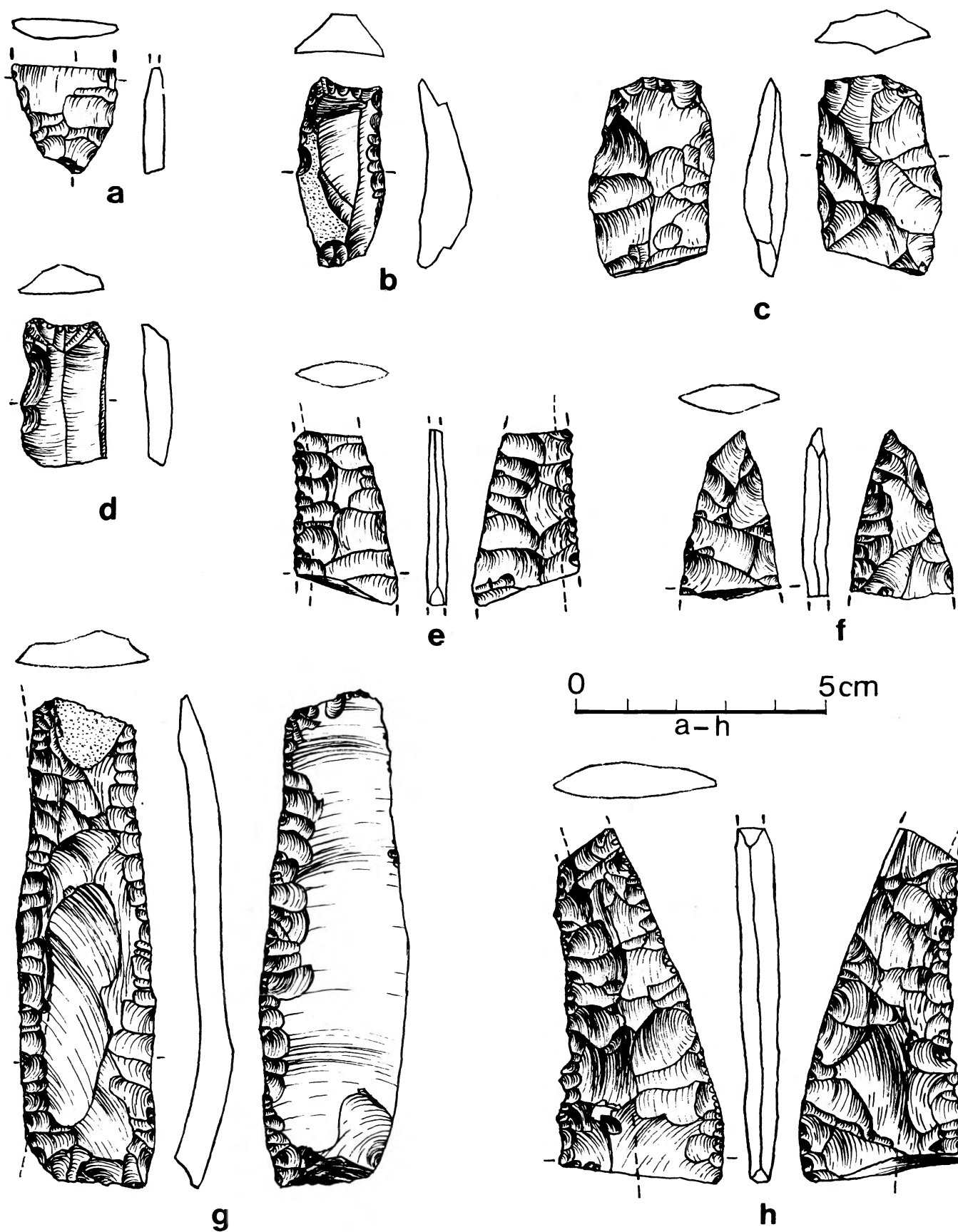
ralnych granic może wskazywać na obecność powiązań ekonomicznych między siedmioma punktami osadniczymi tego wyniesienia. Niestety nie jesteśmy w stanie pewnie określić charakteru poszczególnych stanowisk. Ubogość i niewielki rozrzut materiału mogą świadczyć, że chodzi w większości o obozowiska. Nieco liczniejsze znaleziska wystąpiły na średniej wielkości stanowisku Majdan Zahorodyński I/17, być może więc osada ta miała bardziej stały charakter. Lokalizacja w większości na lekkich glebach porośniętych pierwotnie borem sosnowym i lasami mieszanymi, jak również krótkotrwałość punktów osadniczych wskazują na preferowanie gospodarki hodowlanej wspieranej przez uprawę roli na lepszych ziemiach oraz myślistwo i zbieractwo (Prahistoria 1978, s. 180 i 190).

Osadnictwo kultury łużyckiej. Stan znajomości kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie nie pozwalała niestety na dokonanie rozwarstwienia chronologicznego nielicznych i często mało charakterystycznych materiałów pochodzących z badań powierzchniowych. Prawdopodobnie większość zabytków uzyskanych na omawianym terenie należy do epoki brązu, nie można jednak wykluczyć, że część z nich powinno się datować na wczesny okres epoki żelaza. Z konieczności więc dokonując analizy osadniczej trzeba było posłużyć się szerszym przedziałem czasowym.

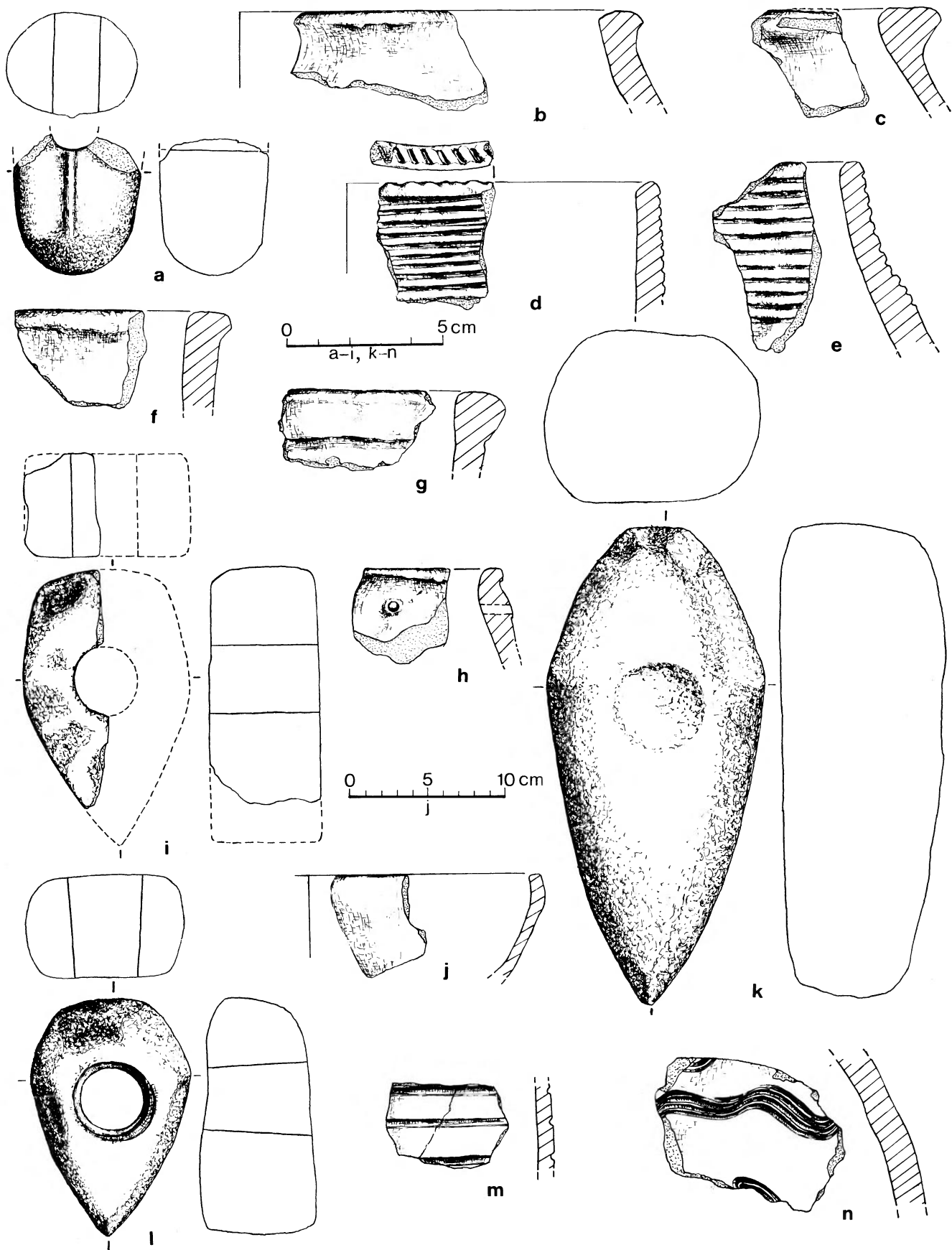
Osadnictwo kultury łużyckiej reprezentowane jest przez 26 stanowisk zlokalizowanych w terenie oraz 7 bez dokładnej lokalizacji (w tym 3 o niepewnej przynależności kulturowej). Około 71% punktów osadniczych zlokalizowano w strefie poza do-

linami, przeważnie w bezpośredniej bliskości cieków lub zagłębień krasowych. Jedynie 6 stanowisk znajduje się w obrębie dolin, zawsze na ich obrzeżach. Jedno stanowisko mieści się na niewielkim wyniesieniu otoczonym doliną akumulacyjną (Chojeniec III/11). Pod osady zajmowano bardzo często stoki nasłonecznione, chociaż spotyka się również punkty osadnicze o N kierunku ekspozycji (Wola Korybutowa I/5, Majdan Zahorodyński IV/20). Dostyć chętnie zajmowano wyniesienia o ekspozycji okrzędej (sześciokrotnie). 62,5% wszystkich stanowisk zlokalizowano na lekkich glebach powstałych na mniej czy bardziej zglinionych piaskach (II kategoria użyteczności). Dostyć liczną grupę (6 stanowisk) reprezentują stanowiska na pograniczu gleb dolinnych i wysoczyznowych I i II kategorii użyteczności. Jeden punkt osadniczy zlokalizowano na pograniczu rędziny czarnoziemnej oraz gleb torfowych i torfowo-murszowych.

Test R wykonany dla stanowisk „łużyckich” wskazuje na regularny charakter struktury sieci osadniczej tej kultury ($R = 1,149$). Mimo dużej gęstości osadnictwa nie stwierdzono dużych osad o stałym charakterze. We wszystkich wypadkach są to stanowiska małe z małą ilością materiału archeologicznego (osady sezonowe i obozowiska). Cmentarzyska odkryte przez J. Dąbrowskiego w Siedliszczu i Majdanie Zahorodyńskim również były niewielkie. Ten typ osadnictwa jest, jak się wydaje, rezultatem okresowej działalności gospodarczej (Prahistoria 1979, s. 234) obejmującej hodowlę redykową oraz rolnictwo wypaleniskowo-odłogowe i sprzężajne. Uprawy ogrodowe pielęgnowano na dobrych glebach pochodzenia wodnego.

Ryc. 15. Zabytki z wczesnego okresu epoki brązu, z kręgu kultur episznurowych (a-h). Kolonia Siedliszcze IV/43 (a), Brzeziny VIII/64 (b), Chojno Stare III/8 (c), Kolonia Mogilnica II/70 (d), Chojno Stare IV/9 (e, f), Romanówka I/15 (g), Chojno Stare V/10 (h)

Ryc. 16. Zabytki z epoki brązu, nie określone kulturowo (a), kultury trzcinieckiej (b-g), kultury łużyckiej (h, i, k, l), kultury przeworskiej (j), z wczesnego średniowiecza (m, n). Majdan Zahorodnyński XIII/29 (a), Chojno Stare II/7 (b), Majdan Zahorodnyński VI/22 (c), Majdan Zahorodnyński I/17 (d, e), Chojno Nowe V/17 (f), Janowica V/75 (g), Chojno Stare VI/11 (h), Siedliszcze? XXIX/89 (i), Chojno Nowe II/13 (j), Chojeniec XVII/33 (k), Dobromyśl? X/103 (l), Chojno Nowe II/13 (m), Kolonia Siedliszcze V/44 (n)

Osadnictwo epoki żelaza

Osadnictwo kultury pomorskiej. Tylko 3 stanowiska dokładnie zlokalizowane przyporządkowano kulturze pomorskiej. Jedno znane było wcześniej, nie udało się go jednak zweryfikować (Mogilnica VI/101). 2 punkty osadnicze znajdują się w strefie poza dolinami w niedalekiej odległości od zagłębień krasowych (Chojno Stare II/7, Chojno Stare IV/9), 1 zaś na przesmyku między doliną akumulacyjną a obniżeniem bezodpływowym pochodzenia krasowego (Chojno Nowe V/17). Kierunek ekspozycji w każdym przypadku jest inny, ale są to stoki nasłonecznione (SW, W, S). Osady zlokalizowano na czarnych ziemiach właściwych i rędzinach o nie wykształconych profilach. Bardzo rzadka sieć osadnicza kultury pomorskiej świadczy o słabym penetrowaniu badanego terenu. Stanowisko Chojno Stare II/7 jest sporej wielkości – prawie 1 ha; być może była to osada bardziej „stała”.

Osadnictwo kultury przeworskiej. Kultura przeworska reprezentowana jest przez 21 stanowisk datowanych od okresu przedrzymskiego do późnego okresu wpływów rzymskich. Z kulturą tą można wiązać również znalezisko luźne denara Marka Aureliusza. Niestety rozwarstwienie chronologiczne materiałów bardzo często nie było możliwe. W porównaniu z okresem poprzednim następuje zdecydowany wzrost gęstości sieci osadniczej. 62% wszystkich stanowisk leży w strefie poza dolinami, z reguły w bardzo małej odległości od ich krawędzi. Stosunkowo często lokalizowano je również w głębi wysoczyzny, ale blisko krawędzi bezodpływowych zagłębień krasowych. Jeden ślad osadnictwa znajduje się w obrębie terasy akumulacyjnej na niewielkim wyniesieniu (Siedliszcze XIX/38). Stanowisko Chojno Nowe V/17 leży na przesmyku między terasą akumulacyjną a zagłębieniem krasowym. Pozostałe punkty osadnicze odkryto na stokach dolin cieków wodnych lub na ich krawędziach. Osady kultury przeworskiej mają zdecydowanie różnorodne kierunki ekspozycji i na podstawie danych uzyskanych w czasie badań AZP nie jest możliwe znalezienie reguł rządzących tym zjawiskiem. 48% wszystkich stanowisk znajduje się na lekkich glebach piaszczystych i piaszczystych słabo zglinionych (II kategoria użyteczności). 38% mieści się na ciężkich glebach pochodzenia akumulacyjnego i bagiennego (I kategoria użyteczności), 14% – na rędzinach (III kategoria użyteczności). Jedno stanowisko znajduje się na pograniczu gleb brunatnych wylugowanych i kwaśnych oraz torfowych i torfowo-murszowych (Siedliszcze V/5), a jedno – na glebach brunatnych właściwych (Chojno Stare V/10).

Wskaźnik R dla kultury przeworskiej równa się 0,825. Mówi on, że osadnictwo ma charakter zgru-

powany (tylko kultura trzciniecka ma niższy wskaźnik). Jest to typ osadnictwa wyspowego (Prahistoria 1981, s. 297) charakteryzujący się istnieniem zwartych, zaludnionych mikroregionów i rozdzielających je stref o osadnictwie bardzo rozrzedzonym. Największą osadą(?), zajmującą prawie 1 ha powierzchni, jest Siedliszcze V/5. Być może było to centrum osadnicze, zważywszy, że zdecydowana większość stanowisk znajduje się w promieniu 5 km od tej osady. Liczebnie przeważają punkty osadnicze o przelotnym, krótkotrwałym charakterze. Przewaga ilościowa stanowisk na lekkich glebach na wysoczyznach związana jest z typem gospodarki łączącej hodowlę z rolnictwem przemienno-wypaliskowym i przemienno-odłogowym wykorzystującym radło (Prahistoria 1981, s. 316). Z hodowlą związane są prawdopodobnie stanowiska zlokalizowane na rędzinach, chociaż niewykluczone, że lepsze gatunki rędzin brano pod uprawę (por. Prahistoria 1981, s. 294). Ciężkie gleby pochodzenia wodnego i pobagienne były chyba wykorzystywane pod przydomowe działki do uprawy roślin okopowych oraz jako pastwiska.

Osadnictwo wczesnośredniowieczne reprezentowane jest przez 24 stanowiska archeologiczne. Większość (58%) została zlokalizowana w strefie poza dolinami w różnej, z reguły niewielkiej odległości od cieków bądź zabagnionych dziś obniżeniami bezodpływowych. Pozostałe mieszczą się na stokach i krawędziach teras akumulacyjnych oraz (3 stanowiska) na wyniesieniu wśród bagien między lasami: Pawłowskim, Lipówki i Narożniki. Punkty osadnicze mają różne kierunki ekspozycji i trudno doszukać się tu jakichś zasad. Ludność zamieszkała we wczesnym średniowieczu na badanym obszarze penetrowała wszystkie strefy użyteczności rolniczej. 42% stanowisk znajduje się na glebach lekkich, na mniej czy bardziej zglinionych piaskach (II kategoria użyteczności), 25% na glebach teras akumulacyjnych i obniżeniami krasowych (I kategoria), 21% odkryto na pograniczu gleb I i II kategorii, 2 punkty osadnicze zaś – na rędzinach (III kategoria).

Wskaźnik R wynosi 1,161 i jest wyższy od wszystkich wyliczonych dla kultur wcześniejszych. Mówi on jednoznacznie, że osadnictwo wczesnośredniowieczne ma najbardziej regularny charakter. Odkryto tylko dwie osady o powierzchni blisko 1 ha, pozostałe są mniejsze. Zweryfikowano również grodzisko położone na z natury obronnym wyniesieniu wśród bagien (na NE od wsi Kanie). Jak wykazały badania sondażowe J. Cichomskiego (1980b, s. 57), miało ono charakter refugialny i pochodziło z IX-X w. Stosunkowo najbogatsze w materiał zabytkowy są 3 stanowiska położone w obrębie gruntów wsi Chojno Nowe (II/13, III/14, IV/16) oraz stano-

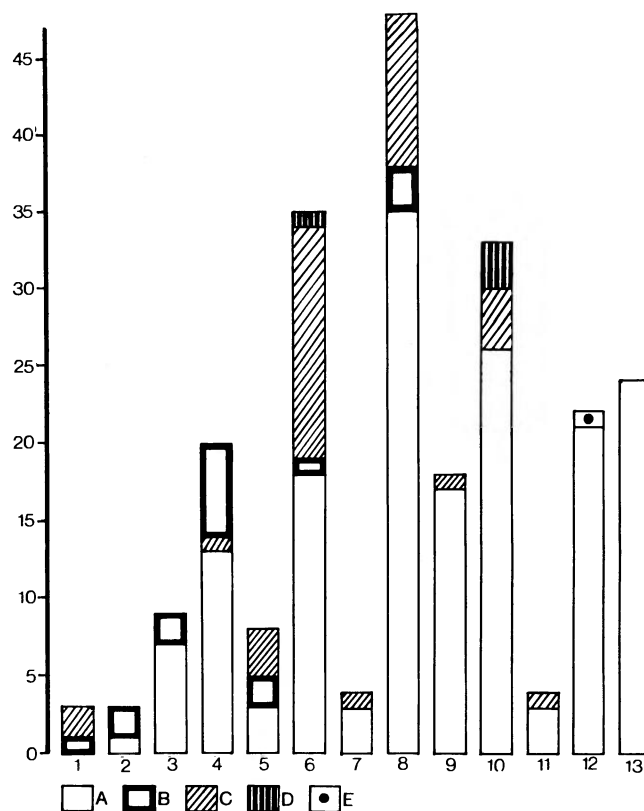
wisko Kanie VIII/13, leżące w bezpośredniej bliskości grodziska. Nie przesądza to jednak o podgroziowym charakterze tego stanowiska, gdyż refugiałna funkcja grodu zdaje się wykluczać relacje ekonomiczne pomiędzy podgroziem a grodem.

Zajmowanie różnorodnych gleb i form krajobrazowych oraz regularny charakter osadnictwa wskazują na wszechstronność gospodarki wczesnośredniowiecznej. Zdecydowanie największą rolę odgrywało sprzężalne rolnictwo powiązane z hodowlą (Hensel 1964, s. 103). Obok systemu przemienno-odłogowego stosowano nieregularną trójpolówkę powiązaną ze stałym nawożeniem pól (Hensel 1964, s. 103). Stosowano również technikę kopieniaczą na działkach przydomowych. Zwierzęta hodowano w sposób przyzagrodowy, spasano odłogi i nieużytki na wysoczyznach oraz pastwiska w dolinach.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Ślady najstarszego osadnictwa pochodzą ze środkowej epoki kamienia. Są one nieliczne, co wskazuje, że społeczności mezolityczne bardzo rzadko penetrowały przebadany teren. Stanowiska kultur wczesnoneolitycznych również są stosunkowo nieliczne. Kultura pucharów lejkowatych ma dużo bardziej gęstą sieć osadniczą. Spotyka się większe osady (po ok. 1 ha) obok znacznie mniejszych osad sezonowych i obozowisk. W związku z przemianami w rolnictwie ludność kultury pucharów lejkowatych interesuje się w znacznym stopniu strefą wysoczyzn (w odróżnieniu od cyklu kultur południowych bliżej związanych z dolinami rzecznyymi). Materiały kultury amfor kulistych wystąpiły rzadko i na niewielu stanowiskach o małej powierzchni. Różnorodność zajmowanych stref krajobrazowych pozwala wnosić o wielotorowości gospodarki. Osadnictwo kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej obejmuje przeważnie tereny pozadolinne porośnięte borami sosnowymi, ma ono bardzo nietrwały charakter. Pod względem ilościowym dominują stanowiska kultury ceramiki sznurowej. Są one jednak niewielkie, zawierają mało materiału archeologicznego. Zdecydowana większość została odkryta w strefie poza dolinami. Krótkotrwały charakter osad wynika z gospodarki koczowniczej.

Osadnictwo wczesnego okresu epoki brązu („episznurowe”) ma charakter losowy, gęsty, lecz są to w dalszym ciągu małe, nietrwałe osady lub obozowiska. Obozowiskowy w większości charakter mają również punkty osadnicze zaliczone do kultury trzcinieckiej. Liczba stanowisk tej kultury w porównaniu z liczbą stanowisk „wczesnobrązowych” czy kultury ceramiki sznurowej jest niewielka i odpowiada liczbie stanowisk kultury pucharów lejkowatych. Nastąpiło więc rozrzedzenie osadnictwa lub osadnictwo stało się bardziej osiadłe(?). Kultura

Ryc. 17. Zestawienie liczby stanowisk poszczególnych kultur archeologicznych na badanym obszarze: ceramiki wstęgowej rytej (1), ceramiki wstęgowej (2), wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (3), pucharów lejkowatych (4), amfor kulistych (5), ceramiki sznurowej (6), ceramiki grzebykowo-dołkowej (7), wczesnego okresu epoki brązu – kręgu kultur episznurowych (8), trzcinieckiej (9), łuzycyckiej (10), pomorskiej (11), przeworskiej (12), z wczesnego średniowiecza (13). Stanowiska dokładnie zlokalizowane (A), stanowiska prawdopodobnie należące do danej kultury dokładnie zlokalizowane (B), stanowiska bez precyzyjnej lokalizacji (C), stanowiska prawdopodobnie należące do danej kultury, bez dokładnej lokalizacji (D), denar Marka Aureliusza bez precyzyjnej lokalizacji (E)

trzciniecka reprezentuje najbardziej zgrupowany model zasiedlenia terenu. W czasie istnienia kultury łuzycyckiej następuje dobrze widoczny ponowny wzrost gęstości sieci osadniczej. Kultura ta charakteryzuje się bardzo regularnym typem osadnictwa wykorzystującego wszystkie strefy krajobrazowe przy preferowaniu wysoczyzn (pasterstwo redykowe, rolnictwo wypaleniskowe). Mimo gęstej sieci osadniczej nie stwierdzono jednak dużych osad.

Bardzo rzadka sieć osadnicza zaznacza się w czasie trwania kultury pomorskiej (odkryto tylko kilka stanowisk). Jeden punkt osadniczy ma ok. 1 ha powierzchni. Dopiero okres wpływów rzymskich przynosi ponowne zagęszczenie osadnictwa ludności kultury przeworskiej. Kultura ta prezentuje zgrupowany model osadnictwa ustępując pod tym względem tylko kulturze trzcinieckiej. Większość stanowisk zlokalizowano w strefie poza dolinami (w związku z hodowlą i rolnictwem przemienno-wypaleniskowym i przemienno-odłogowym). Tylko jedna osada ma większe rozmiary (około 1 ha). Inte-

resującym znaleziskiem wskazującym na kontakty handlowe jest denar Marka Aureliusza z Woli Korybutowej (Skibiński 1964c, s. 209). Sieć osadnicza we wczesnym średniowieczu zachowuje podobną gęstość jak w okresie trwania kultury przeworskiej, nabiera jednak bardziej nawet regularnego charakteru niż osadnictwo kultury łużyckiej. Ludność wczesnośredniowieczna eksploatowała w sposób równomierny wszystkie dostępne strefy krajobrazowe. Wynikało to z wielotorowości gospodarki rolniczo-hodowlanej. Odkryto jedno grodzisko i dwie spore osady otwarte (po ok. 1 ha powierzchni). Pozostałe punkty osadnicze są mniejsze i przynoszą niewiele materiału.

Do stanowisk nie określonych kulturowo i chronologicznie zaliczono łącznie 47 osad i śladów osadnictwa, jedną wychodnię warstwy kulturowej pozbawioną zabytków archeologicznych oraz 2 kurhany i 3 grupy kurhanów.

Zdecydowanie najgęstsze osadnictwo od neolitu aż po wczesne średniowiecze występuje wzdłuż rzeki Mogilnicy i jej dopływów płynących przez Obniżenie Dorohuckie. Pagóry Chełmskie mają o wiele rzadszą sieć osadniczą, nieco tylko zagęszczoną wzdłuż cieku płynącego przez Pawłów i między Kolonią Wólka Kańska a wsią Chojno Nowe. Wzgórza kredowe, pozbawione zasobów wodnych, raczej nie były zasiedlane. Bardzo rzadka sieć osadnictwa, niewielkie rozmiary osad, ubóstwo mate-

riału archeologicznego na obszarze Pagórów wskazują na słabe wykorzystywanie tych terenów w pradziejach i we wczesnym średniowieczu.

Pozostaje do zasygnalizowania możliwość istnienia na omawianym obszarze szlaku komunikacyjnego biegnącego wzdłuż rzeki Mogilnicy w kierunku Wieprza z jednej strony i w kierunku Bugu z drugiej, co sugeruje znaczna koncentracja osadnictwa. Szlak ten przecina Pagóry Chełmskie w stosunkowo wąskim miejscu, unikając wzgórz o większej wysokości względnej. Istnienie szlaku wiodącego wzdłuż NE krawędzi Pagórów i rzeki Mogilnicy do Wieprza zdaje się potwierdzać rozmieszczenie monet rzymskich. Z terenu objętego badaniami pochodzi moneta Marka Aureliusza z Woli Korybutowej (Skibiński 1964c, s. 209). Ponadto wzdłuż NE krawędzi Pagórów odkryto kilka innych monet rzymskich: w Nowosiótkach znaleziono brązową monetę Marka Aureliusza(?) z greckim napisem, bitą we wschodnich prowincjach, w Ochoży – denar Trajana, w Stołpiu – również denar Trajana, w Chełmie – monety Trajana i denar Hadriana, w Czerniejowie – denar Marka Aureliusza, w Dorohusku – denar Trajana (Nosek 1957, s. 304). Wszystkie te znaleziska pochodzą z niewielkiego przedziału czasowego (ok. 100 lat) i układają się na linii Udał – Garka – Mogilnica, niewielkich rzeczek stanowiących dosyć wygodną drogę łączącą Bug z Wieprzem.

*Mgr Andrzej Bronicki
Muzeum Okręgowe
ul. Lubelska 55
22-100 Chełm*

BIBLIOGRAFIA

- Balcer B.
1975 Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie, Wrocław.
- Borowik-Dąbrowska M.
1977 Głos w sprawie „Analizy paleograficznej” i „Elementów rekonstrukcji środowiskowej” w pracy R. Schilda, M. Marczak, H. Królik „Późny mezolit”, „Archeologia Polski” 22, z. 1, s. 179-184.
- Cichomski J.
1979 Pawłów, gm. Pawłów „Szwedzkie okopy”. Dokumentacja z badań, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- 1980a Siedliszcze, gm. loco „Zamczysko”. Dokumentacja z badań, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- 1980b Wczesnośredniowieczne osadnictwo obronne na terenie województwa chełmskiego. Katalog grodzisk, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- Cofta-Broniewska A., Koško A.
1982 Historia pierwotna społeczeństw Kujaw, Warszawa.
- Czerniak L.
1980 Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach, Poznań.
- Czerniak L., Koško A.
1980 Zagadnienia efektywności poznawczej analizy chronologicznej ceramiki w oparciu o cechy technologiczne. Z problematyki badań nad datowaniem technologicznym ceramiki kultur neolitycznych w strefie Kujaw, „Archeologia Polski” 25, z. 2, s. 247-280.
- Dąbrowski J.
1968 „Informator Archeologiczny, Badania 1967”, s. 86.
1969a „Informator Archeologiczny, Badania 1968”, s. 86.
1969b Badania stanowisk kultury łużyckiej w powiecie chełmskim w 1967 roku, „Sprawozdania Archeologiczne” 21, s. 85-89.
- 1972 Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu, Wrocław.
- Dobrzański B., Turcki R.
1972 Pokrywa glebowa, [w:] „Województwo lubelskie. Rejonizacja produkcji rolniczej”, z. 2, s. 30-36.
- Gajewski L.
1951 Nowe zabytki kultury trzcinieckiej z Lubelszczyzny, -1952 „Przegląd Archeologiczny” 9, s. 333-335.
- Grygiel R.
1976 Osady kultury wstęgowej rytej w Brześciu Kujawskim koło Włocławka, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 23, s. 5-114.
- Gurba J.
1960 Neolithic Settlements on the Lublin Loess Upland, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio B, 15, s. 211-233.
- 1965 Z problematyki osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Wyżynie Lubelskiej, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, 20, s. 45-56.
- Hensel W.
1964 Polska przed tysiącem lat, Wrocław.

- Hunicz A., Supryn M.
1970 Inwentaryzacja stanowisk archeologicznych powiatu chełmskiego, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- Jastrzębski S.
1988 Kultura pucharów lejkowatych w międzyrzeczu Huczwy i Bugu, analiza osadnicza, „Prace i Materiały Zamojskie”, s. 5–23.
- Kokowscy E. i A.
1987 Osadnictwo wczesnośredniowieczne w mikroregionie pomiędzy Huczwą, Bugiem i Bukową, Zamość.
- Kondracki J.
1980 Geografia fizyczna Polski, Warszawa.
- Kopacz J.
1976 Wstępna charakterystyka technologiczno-typologiczna wczesnobrązowego przemysłu krzemienno-żelaznego z Iwanowic woj. Kraków, „Archeologia Polski” 21, z. 1, s. 85–107.
- Kostrzewska M.
1951 Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w –1952 epoce brązowej i wczesnożelaznej, „Przegląd Archeologiczny” 9, s. 214–256.
- Kośko A.
1979 Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresie schyłkowego neolitu i wczesnego brązu, Poznań.
- Kośko A., Prinke A.
1975 Sierakowo, woj. Bydgoszcz, stan. 8 – osada z II fazy (wczesnowiśleckiej) kultury pucharów lejkowatych, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 25, s. 1–12.
- Kozłowski J. K.
1971 Uwagi o znaczeniu i metodach badań nad neolitycznymi inwentarzami krzemienno-żelaznymi, [w:] „Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym”, Kraków, s. 139–146.
- Kruk J.
1973 Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych, Wrocław.
1980 Gospodarka w Polsce południowo-wschodniej w V–III tysiącleciu p.n.e., Wrocław.
- Machnik J.
1966 Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Wrocław.
- Malinowski T.
1968 Kultura pomorska a kultura grobów podkloszowych, [w:] „Zagadnienia okresu lateńskiego w Polsce”, Wrocław, s. 10–19.
- Maruszczak H.
1972 Warunki geomorfologiczne uprawy roślin, [w:] „Województwo lubelskie. Rejonizacja produkcji rolniczej”, Lublin, z. 2, s. 9–19.
- Mazurek W.
1987 Kultura pomorska i kultura zarubiniecka na Pagórach Chełmskich i Obniżeniu Dubienki, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- Mazurowski R.
1980 Metodyka archeologicznych badań powierzchniowych, Warszawa.
- Mitrus E., Okupny B.
1984 Wstępna inwentaryzacja kurhanów na obszarze województwa chełmskiego, Lublin, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
- Nosek S.
1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, 6.
- Opolski Informator
1987 Opolski Informator Konserwatorski, Opole.
–1988
- Prahistoria
1978 Prahistoria ziem polskich. 3. Wczesna epoka brązu, Wrocław.
1979 Prahistoria ziem polskich. 4. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, Wrocław.
1981 Prahistoria ziem polskich. 5. Późny okres lateński i okres rzymski, Wrocław.
- Schild R., Królik H., Mościbrodzka J.
1977 Kopalnia krzemienia czekoladowego z przełomu neolitu i epoki brązu w Polanach Koloniach, Wrocław.
- Skibiński S.
1961a Grodzisko średniowieczne „Horodysko” w Kaniach-Lipówkach, pow. Chełm, „Wiadomości Archeologiczne” 27, s. 316.
1961b Zabytki archeologiczne powiatu chełmskiego, [w:] „Ziemia Chełmska”, Lublin, s. 140–152.
1963 Chojeniec pow. Chełm. Chojno Stare pow. Chełm, „Z otchłani wieków” 29, z. 3, s. 201.
1964a Wczesnośredniowieczne grodzisko „Szwedzkie okopy” w Kaniach-Krowicy pow. Chełm, „Wiadomości Archeologiczne” 30, s. 493.
1964b Zabytki powiatu chełmskiego. Katalog – inwentarz, część I Archeologia, Chełm, maszynopis w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie.
1964c Wola Korybutowa pow. Chełm, „Wiadomości Numizmatyczne” 8, z. 1/2, s. 209.
1970 Obiekty archeologiczne z terenu powiatu Chełm w spisach archiwalnych, „Wiadomości Archeologiczne” 35, s. 103–118.
- Słownik
1880 Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa.
- Uggla H.
1981 Gleboznawstwo rolnicze, Warszawa.
- Wolanowski I.
1896 Poszukiwania. Nazwy topograficzne, „Wisła” 10, s. 852.
- Wykaz
1980 Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, Warszawa–1982 wa.
- Żaki A.
1974 Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej, Wrocław.

SUMMARY

This work attempts to utilize the results surface surveys, carried out as part of the Archaeological Photograph of Poland (APP), in discussing the problem of changes in settlement patterns in prehistoric and early medieval times. Efforts are also made to draw conclusions as to the causes of these changes. This is also a voice in the discussion on the publication methods of material obtained during APP investigations.

An area of four APP rectangles was studied, covering an expanse of 129 km². The area is part of two geographical regions: the Chełm Hills, part of the Lublin Upland and the Dorohucz Basin, part of the Western Polesie Plain (Fig. 1). In spite of belonging to different macroregions, the area has a fairly uniform landscape.

The analysis of settlement patterns was based on the results of surface surveys, though the catalogue of source material also included loose finds and information from excavations. Unfortunately only some could be verified in the field, i.e. the place where they had been found could be determined. The basic method used was cartographic analysis, backed-up by information from the records of sites and data from soil and agricultural maps. An analysis of distribution patterns for settlements belonging to the most largely represented cultures was

attempted using Clark – Ewans' method, keeping in mind that the area being examined was fairly small (isolated artificially), and the number of sources not great (Fig. 17).

No Palaeolithic sites were found. Mesolithic groups very rarely came into this region (Fig. 2). They left a little, mainly non-characteristic flint material (Fig. 6a, c, f). Early Neolithic cultures, though present, are also infrequent (Figs 2; 6b, d, e, g, i, j; 7a). The sites of the Volhynia-Lublin Painted Pottery culture (Figs 2; 6h) were usually located around river valleys. A much denser settlement network was created by people of the Funnel Beaker culture (Figs 2; 7b-h; 8a, e). Larger settlements of about 1 ha have been come across. When analyzing the location of settlement points in the culture, it was found that its people preferred the high plains, as more suited to their rotary-slash and burn methods of farming. There are few remains of the Globular Amphorae culture (Fig. 8c, d, f). They were found at sites located in various zones of agricultural utility and on soils of varying quality. This suggests a diversified economy. The first signs of the Pit-comb Pottery culture (Fig. 2) are to be found in areas once covered by pine forests outside river valleys and water reservoirs. Its settlements were of a temporary nature. The largest number of Neolithic settlements

belongs to the Cord Pottery culture (Figs 2; 8g; 9a–d; 10a–d; 11a–d, f; 12a). Most were located outside valley areas. They have very little archaeological material, a sign of high mobility of a nomadic people.

A similar type of settlement pattern, and probably a similar nomadic economy, is represented by the „Early Bronze” circle of epi-Cord cultures (Figs 3; 13a–f; 14a–d; 15a–h), though from time to time one comes across sites located on very fertile soils, in valleys, which suggests that agriculture may have played a certain part in the economy. The Trzciniec culture (Figs 3; 16b–g) represents the most grouped settlement model, however, the number of points is smaller than previously. The settlement network is thinner, or rather, settlements have become more permanent, though they are still only camps. An increase in settlement density occurred during the Lusatian culture period (Figs 3; 11e; 16h, i, k, l). This culture represents a very regular type of settlement, utilizing all landscape zones, though high plains were preferred, indicating the important role of herding and slash and burn agriculture. Only a few sites of the Pomeranian culture (Fig. 3) were discovered. This may be evidence of depopulation caused by migration to Volhynia.

The period of Roman influences brings again an increase in settlement density (Fig. 4). Settlement patterns of the Przeworsk culture (Fig. 16j), as previously the Trzciniec culture, represent

the cluster model. Most sites were found outside the valleys, which means a combination of herding and agriculture of the slash and burn-fallow and rotary-fallow type. An interesting find from Wola Korybutowa, Siedliszcze commune, is a denarius of Marcus Aurelius, evidence of trade.

The settlement network in the Early Middle Ages is similar in density to that of the Przeworsk culture period, but is of a more regular character (Fig. 4). As the economy was varied, all landscape zones were equally exploited. However, a fortified settlement was found, two fairly large settlements of about 1 ha each, and between ten and twenty small ones. In some, large amounts of material was discovered (Fig. 16m, n).

From the Neolithic to the Early Middle Ages settlements were decidedly most dense along the Mogilnica river and its tributaries in the Dorohuczka Basin. The Chełm Hills were always more sparsely settled.

The concentration of settlements along the Mogilnica river is associated both with the nearness of water and the existence of a communication route from the Wieprz river in the direction of the river Bug. The route cuts across the Chełm Hills in a fairly narrow place, avoiding higher hills. This hypothesis is supported by the finding of Roman coins along the line of the Udal – Garka – Mogilnica rivers.

JERZY GŁOSIK

KATALOG POGOTOWIA ARCHEOLOGICZNEGO ZA LATA 1977–1981

THE CATALOGUE OF THE ARCHAEOLOGICAL EMERGENCY
SERVICE FOR THE YEARS 1977–1981

Kontynuując opracowanie katalogowe materiałów archeologicznych uzyskanych przez Pogotowie Archeologiczne PMA, przedstawiamy piąte z kolei ich zestawienie, za lata 1977–1981. W nawiązaniu do poprzednich tego typu opracowań¹ przyjmujemy podobny układ katalogu, który przedstawia się następująco: 1) INF. – informacja, 2) SYT. – sytuacja w jakiej nastąpiło odkrycie, ewentualnie także koleje losów znaleziska, zanim dotarło ono do pogotowia, 3) POŁ. – położenie miejsca znaleziska lub stanowiska, 4) CHAR. – charakter odkrycia, 5) MAT. – materiały źródłowe, 6) CHR. – chronologia, 7) KULT. – kultura, 8) ZB. – zbiory PMA bądź inne miejsce przechowywania znalezisk, 9) LIT. – literatura (odnosi się do reportaży prasowych z akcji ratowniczych pogotowia lub ważniejszych notatek). Pominięcie w katalogu odnośnego punktu oznacza brak danych na ten temat.

Katalog obejmuje 112 miejscowości (w tym 4 nieznanne). Stanowi to niewiele ponad 30% różnorodnych zgłoszeń, często o charakterze niearcheolo-

gicznym, które w latach 1977–1981 otrzymało pogotowie od społeczeństwa. Liczba stanowisk jest jednak większa, nierzadko bowiem do pogotowia nadsyłano zgłoszenia o kilku odkryciach z tej samej miejscowości. Niektóre z tych odkryć wnoszą nowe elementy do poznania najdawniejszej przeszłości ziem Polski, a zwłaszcza okolic Warszawy. Przykładowo materiały krzemienne z obozowiska wydmorego w Drewnicy (16) na pograniczu Warszawy wyraźnie wskazują, że podmokłe tereny nizinne (obecnie zmeliorowane) były penetrowane przez mezolityczne gromady łowców-zbieraczy. Na uwagę zasługują również materiały ceramiczne kultury pucharów lejkowatych pochodzące z przedmieścia Mińska Mazowieckiego (47a). Osadnictwo neolityczne na Zaciszu w Warszawie (91b) poświadczono zostało natomiast wspaniałym okazem siekiery krzemiennej znalezionej na terenie miejscowych działek ogrodnich.

Znaleziska neolityczne gromadne, obejmujące najczęściej po kilka toporów lub siekier wykonanych z krzemienia lub kamienia, tworzące skarby, wystąpiły w podwarszawskiej Łomnie (42), następnie w Słupi (72) na Kielecczyźnie i Sewerynowie (70) na Wyżynie Lubelskiej. Ostatnie znalezisko wzbogacone precyzyjnie wykonanym grotem – sztyletem krzemiennym kultury strzyżowskiej pochodzi z wczesnej epoki brązu. Kulturę trzciniecką, której znaleziska ceramiczne niezbyt obficie występowały w materiałach Pogotowia Archeologicznego, repre-

¹ J. Głosik: Katalog materiałów wykopaliskowych Pogotowia Archeologicznego za lata 1963–1970, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 3, 1975, s. 423–469; J. Głosik, K. Kowalski: Katalog materiałów zabytkowych Pogotowia Archeologicznego za 1971 r., „Wiadomości Archeologiczne” 39, 1974, s. 90–101; J. Głosik: Katalog Pogotowia Archeologicznego za r. 1972, „Wiadomości Archeologiczne” 41, 1976, s. 225–240; J. Głosik: Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1973–1976, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 5, 1982, s. 229–263.

zentyje w katalogu wyjątkowo dobrze zachowane i bogato zdobione naczynie z Agatówki (1). Materiały ceramiczne tej kultury wystąpiły również w Mińsku Mazowieckim (47c).

Nagolennik brązowy pochodzący ze skarbu w Liszkach (41), wraz ze współczesnym mu cmentarzyskiem ciałopalnym w Częstokowie Polskim (12) w okolicach Warszawy i podobnym, lecz z brukiem kamiennym, w Piotrowicach (56) koło Łowicza, naświetla bliżej zagadnienie kultury łużyckiej na tych obszarach we wczesnej epoce żelaza.

Cmentarzyska grobów kloszowych również są licznie reprezentowane. Na ten stan składają się różne okoliczności, a w szczególności fakt, że Mazowsze, a więc region naszej bezpośredniej działalności terenowej, charakteryzuje szczególne nagromadzenie stanowisk tej kultury. Ponadto cmentarzyska grobów kloszowych, których występowanie związane jest z różnymi piaszczycami i żwirowniami, najbardziej narażone są na zniszczenie. Wynika to ze stale rosnącego zapotrzebowania na surowce budowlane, piasek i żwir. Przykładem bezprecedensowej likwidacji wzgórza piaszczystego, które kryło niezwykle bogate cmentarzysko kultury grobów kloszowych, mogą być Warszawice (93), położone w pobliżu modernizowanej szosy z Warszawy do Dębina. Z cmentarzyska tego pochodzi wyjątkowo bogato zdobiona popielnica z oryginalnym ornamentem jodełkowym. Nie miały wkład w poznanie tej kultury na Mazowszu wniosło systematycznie przebadane cmentarzysko w Janówku (26a), na którym ujawniono 78 zespołów grobowych.

Znaczne osiągnięcia uzyskało pogotowie w zabezpieczeniu i lokalizacji cmentarzysk ciałopalnych z okresu rzymskiego na Nizinie Mazowieckiej, zwłaszcza w rejonie dolnego Bugu i Narwi. Wspomnieć tu przede wszystkim należy o cmentarzysku w Kamieńczyku (zawierającym niezwykle bogate wyposażenie pochodzące z 396 grobów ciałopalnych popielnicowych i jamowych) w okolicy Wyszkowa². Inne cmentarzyska z pierwszych wieków n.e. z tego regionu, zgłoszone przez społeczeństwo do Pogotowia Archeologicznego PMA, pochodzą z miejscowości Lemany (39), Tuchlin (81) bądź Kaliska (27), gdzie odkryto oryginalne naczynko, na którego dnie widnieje znak magiczny podwójnej swastyki. Największe zainteresowanie budzi jednak przypadkowo odkryte jesienią 1981 r. cmentarzysko kultury przeworskiej w Nadkolu (49) położone w odległości kilku kilometrów od Kamieńczyka w lesie nad Liwcem, blisko jego ujścia do Bugu.

Uzyskaliśmy również materiały wczesnośredniowieczne i późniejsze, pochodzące ze znanych w nauce obiektów archeologicznych, jak na przykład z grodziska (XI-XII w.) w Sąsiadce, w woj. zamorskim, bądź ze wzgórza zamkowego w Sejnach.

Odłąbną grupę stanowią cenne materiały paleozoologiczne – szczątki zwierząt z epoki lodowcowej, wydobywane przy pogłębianiu Jeziora Zegrzyńskiego.

Na zakończenie wspomnieć należy o utworach przyrodniczych, najczęściej o bryłach wapiennych różnej wielkości, otoczakach bądź tzw. wiatrowcach z kamienia lub piaskowca, których kształty sugerują, że wykonała je ręka ludzka, a które w rzeczywistości powstały w sposób naturalny. Przekazujemy je najczęściej do Muzeum Geologicznego PAN w Warszawie.

1. AGATÓWKA, gm. Zaleszany, woj. tarnobrzskie

INF. Przekazał do opracowania 31.12.1981 r. ks. Wilhelm Gaj-Piotrowski, proboszcz parafii w Stalowej Woli. MAT. Zabytki z młodziej epoki kamienia³ (Ryc. 1b) oraz niewielkie naczynie kultury trzcinieckiej⁴ (Ryc. 1a).

2. BASIN, gm. Baranów, woj. skierniewickie

INF. Powiadomił telefonicznie 12.5.1980 r. Eugeniusz Dmoch, pracownik Przedsiębiorstwa Turystycznego „Syrena”, zam. w Warszawie przy ul. Kruczej 51 m. 91, o znalezieniu ok. 30-kilogramowej bryły żużla. SYT. Podobne bryły, mniejsze lub większe, znajdowano tam uprzednio i wywożono na złom. POŁ. Wyorana na polu Sławomira Dmocha, syna zgłaszającego. CHAR. Zniszczone piecowisko. MAT. Duża bryła żużla dymarskiego. CHR. Późny okres lateński i wczesny okres wpływów rzymskich. ZB. Przekazano do Muzeum Mazowieckiego Hutnictwa Starożytnego w Pruszkowie. LIT. M. Okolska: 31-32-21 – telefon entuzjastów, „Barwy” 1977, nr 2, s. 15.

3. BIAŁKI, gm. Siedlce, woj. siedleckie

INF. Przekazał 5.10.1981 r. ks. mgr Zbigniew Szczepańczyk, proboszcz parafii Wiśniew k. Siedlec. SYT. Zbierane przez księdza z powierzchni dużej żwirowni – piaszczycy w Białkach. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 5 fr-tów drobnych wylewów i 2 ułamki ucha z naczyń cienkościennych, gładzonych, toczonych na kole szybkoobrotowym. CHR. Średniowiecze i nowożytnie – XVII-XIX w. ZB. PMA nr inw. VI/8211. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Starożytna huta koło Siedlec i sześć leśnych kurhanów. Sensacyjne odkrycie na Podlasiu, „Express Wieczorny” 1981, nr 197: 9-11.10.

4. BIENIEWICE, gm. Błonie, woj. warszawskie

a) INF. Zgłosił telefonicznie red. Stanisław Szwarc-Bronikowski z Warszawy; uczestniczył on 24.10.1979 r. w akcji wyjazdowej pogotowia. SYT. Znalezione przy kopaniu ziemniaków. POŁ. Na polu Jana Kostrzewy. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście drobnych ułamków różnorodnej ceramiki ze smugami toczenia na kole, ułamków polepy i drobnych węgli drzewnych. CHR. Średniowiecze i nowożytnie. ZB. PMA nr inw. VI/7812.

³ S. Sałaciński, M. Zalewski: Materiały z odkryć przypadkowych z epoki kamienia znalezione w okolicach Stalowej Woli, woj. tarnobrzskie, „Wiadomości Archeologiczne” 49, 1984, s. 75-76, ryc. 2a-d.

⁴ G. Dmochowska: Materiały z odkryć przypadkowych z epoki brązu, wczesnej epoki żelaza i średniowiecza znalezione w okolicach Stalowej Woli, woj. tarnobrzskie, „Wiadomości Archeologiczne” 49, 1984, s. 81-82, ryc. 2f.

² J. Głósik: Katalog... za lata 1973-1976, poz. 36b, s. 238nn., ryc. 17.

Ryc. 1. Agatówka, woj. Tarnobrzeg. Naczynko (a), topór kamienny (b)

b) INF. Red. S. Szwarz-Bronikowski poinformował, że przebywając w Bieniewicach w pierwszych latach po wojnie zauważył na polach różnej wielkości (przeważnie duże) bryły starożytnego żużla hutniczego, które rolnicy wyorywali i ściągali z ziemi ornej do drogi. Przeprowadzona latem 1979 r. wizja terenowa w Bieniewicach z udziałem informującego nie wykazała domniemych znalezisk. Miejscowi rolnicy mieszkający w tych okolicach od przedwojnia twierdzili, że sprzedawali ten „żłom hutniczy” na stacji kolejowej w Błoniu. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kloce dymarkowe. Znaleźiska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1-2, s. 20.

5. BIŁGORAJ – okolice, woj. zamojskie

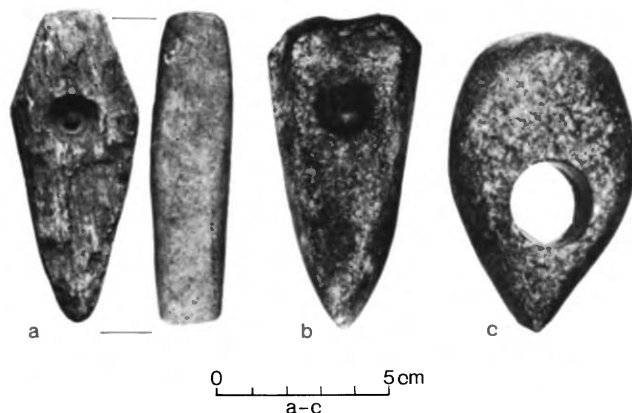
INF. Krzysztof Garbacz z Biłgoraja, ul. Chłodna 6, stale współpracujący z pogotowiem, przywiózł 1.3.1980 r. do ekspertyzy naukowej kolekcję kilkudziesięciu toporów kamiennych znajdujących na przestrzeni lat w okolicach Biłgoraja przy pracach ziemnych i gromadzonych w miejscowym Muzeum Regionalnym. Pięć z nich, zasługujących na szczególną uwagę, przytaczamy w naszym katalogu. CHAR. Znaleźiska luźne. MAT. 1. Toporek kamienny o zarysie pięciobocznym z nadwierconym otworem, z widocznym wewnątrz czopem (Ryc. 2a). 2. Topór kamienny przełamany na wysokości dawnego otworu i wtórnie nadwiercony w partii ostrza (Ryc. 2b). 3. Toporek kamienny typu obuszka z dużym regularnym otworem przewierconym przy końcu ostrza (Ryc. 2c). 4. Topór kamienny z guziczkowatym obuchem i zaokrąglonym ostrzem (Ryc. 3a). 5. Topór kamienny czworoboczny z guziczkowatym obuchem i wyodrębnionym ostrzem (Ryc. 3b). CHR. Neolit/epoka brązu. ZB. Muzeum Regionalne w Biłgoraju. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Unikalną kolekcję kamiennych toporów zabrał mieszkaniec Biłgoraja. Tysiące lat w... płóciennej torbie, „Express Wieczorny” 1980, nr 51: 4.3.

6. BOROWE, gm. Mogielnica, woj. radomskie

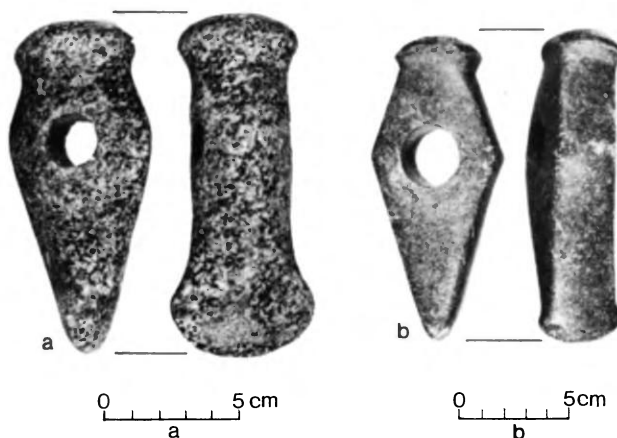
INF. Przywieźli do pogotowia 1.10.1973 r. Krzysztof Sieradzan i Wiesław Sadowski, uczniowie technikum w Mogielnicy, zam. Mogielnica, ul. Dziarnowska 5. SYT. Materiały znalezione przy kopaniu fundamentów pod remizę strażacką. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka kg ceramiki we fr-tach, toczony na kole. Materiały wymagają szczegółowego opracowania. CHR. Średniowiecze i nowożytne. ZB. PMA nr inw. VIII/8289.

7. BRAŃSZCZYK, gm. loco, woj. ostrołęckie

INF. Powiadomiła 11.7.1981 r. B. Kalinowska, konserwator zabytków w Ostrołęce, z prośbą o współpracę ratowniczą. Informacja o odkryciu w Brańszczyku monet nadeszła do Ostrołęki kilka dni wcześniej. SYT. Podczas kopania fundamentów pod domek jednorodzinny na działce Zdzisława Jechny koparka me-

Ryc. 2. Biłgoraj – okolice, woj. Zamość. Toporek kamienny z nadwierconym otworem (a), połówka topora kamiennego wtórnie nadwiercona (b), toporek kamienny (c)

Ryc. 3. Biłgoraj – okolice, woj. Zamość. Toporki kamienne (a, b)

chaniczna wyrzuciła wraz z ziemią monety, które pozostawiono bez nadzoru. Zostały one przez noc wybrane przez mieszkańców tej miejscowości. Znaczną pomoc w odyskaniu kilkudziesięciu monet wykazali miejscowy proboszcz oraz pracownik Urzędu Gminnego w Brańszczyku, Ryszard Kowalczyk. Trzy egzemplarze uzyskano, po jednym od właściciela działki oraz wymienionych osób w Brańszczyku. CHAR. Skarb monet. MAT. 3 monety srebrne (Ryc. 4a-c), w tym jedna z podobizną króla Zygmunta III Wazy (Ryc. 4c). CHR. XVI/XVII w. ZB. PMA nr inw. VI/7715. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Znaleźisko kilkuset monet rozproszyło się jak plewy. Próba uczciwości mieszkańców Brańszczyka, „Express Wieczorny” 1978, nr 174: 4.8, s. 11; J. Wilk-Białożej: Obyś znalazł skarb, „Walka Młodych” 1976, nr 27: 7.11, s. 20-21; U. Waluś: Telefon 31-32-21 czyli o uratowanych skarbach, „Życie i Zdrowie” 1976, nr 14: 4.7, s. 17.

8. BROK, gm. loco, woj. ostrołęckie

INF. Zgłosił 13.7.1979 r. Czesław Jankowski, emerytowany nauczyciel, zam. w Ostrowi Mazowieckiej, ul. Brokowska 9. Zgłaszający nie wyraził zgody na przekazanie znaleźiska do zbiorów PMA. SYT. Znaleźiony podczas połowu ryb w Bugu, w skarpie blisko wody. CHAR. Znaleźisko luźne – przedmiot kultowy(?). MAT. Toporek rogowy o regularnych kształtach i symetrycznie ścienionym prostym obuchu (Ryc. 5). Powierzchnia z obu stron starannie ornamentowana poziomymi nacięciami na całej długości. Zabiegu tego dokonano zapewne ostrym narzędziem.

Ryc. 4. Brańszczyk, woj. Ostrołęka. Monety srebrne ze skarbu (a-c)

dziem krzemiennym. Powierzchnia starannie wygładzana. Ostrze wykazuje nieznaczne ubytki. Dł. 9,8 cm, szer. maks. 4,4 cm, szer. ostrza 2,2 cm, szer. obucha 1,6 cm, średn. otworu 1,8 cm. KULT. Ceramiki wstęgowej. CHR. Wczesny neolit. ZB. Zwrócono właścicielowi. LIT. J. Głosik: Odkrycia, znaleziska..., „Ziemia” 1977, s. 310.

9. BUSZKOWICE, gm. Ćmielów, woj. tarnobrzesk

INF. Przekazał 16.6.1977 r. Szymon Heba. SYT. Podobno znaleziono wraz z „potłuczonymi kośćmi w garnkach”. POŁ. Na polu ojca, Stanisława Heby. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Duży fragment misy o pow. gładzonej; średn. wyl. 17,5 cm, dna 8,3 cm; wys. 5,8 cm. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/8194.

10. CHROŁOWICE, gm. Drohiczyn, woj. białostockie

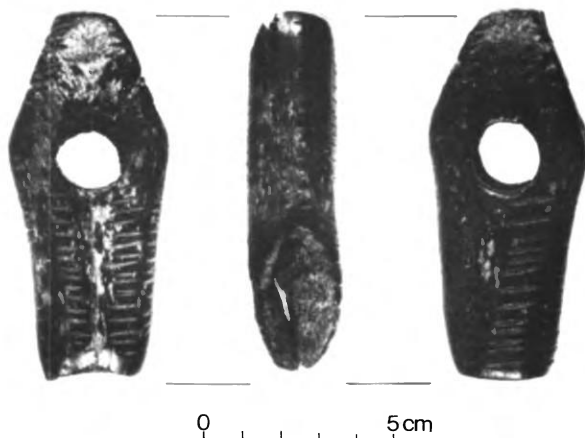
INF. Zgłosił 29.1.1980 r. Tadeusz Kuźmiński, zam. w Zielonce k. Warszawy, ul. Wolności 2 m. 30. SYT. Zbierane z obszaru piaszczystego wzniesienia na polach wsi Chrołowice. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. 1. Mocno skorodowany nożyk żelazny, dł. 7,2 cm. 2. Fr-t noża żelaznego. 3. 3 skorupy ornamentowane pochodzące z jednego naczynia. 4. Fr-t części przydennej naczynia. CHR. Średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/7836.

11. CIECHOLUB, gm. Kępice, woj. śląskie

INF. Zgłosił i przekazał 15.4.1977 r. ppłk Aleksander Ziemiłowicz, zam. w Warszawie, ul. Synów Pułku 3 m. 82. POŁ. Piaszczyste wzniesienie zwane przez miejscową ludność „grodziskiem”, położone w lesie wśród pastwisk. Z miejsca tego wybierany jest piach koparkami i sprzętem podręcznym przez rolników. MAT. 29 ułamków ceramiki toczzonej na kole garncarskim, w tym kilka fragmentów ze śladami ornamentowania. CHR. Wczesne średniowiecze – XI-XII w. ZB. PMA nr inw. V/8210.

12. CZĄSTKÓW POLSKI, gm. Czosnów, woj. warszawskie

INF. Powiadomił telefonicznie 12.8.1979 r. student Edward Koral, zam. w Cząstkowie Polskim pod nr. 4, który zabezpieczył u siebie w domu przypadkowo odkryte wykopaliska. SYT. Latem 1979 r. w Cząstkowie Polskim zakładano wodociągi. Podczas wykonywania rowów na posesji Heleny Białowąg natrafiono

Ryc. 5. Brok, woj. Ostrołęka. Toporek rogowy ornamentowany

na głęb. ok. 30 cm pod powierzchnią ziemi na garnki z kośćmi, które rozbito. POŁ. W podwórzu Heleny Białowąg w Cząstkowie Polskim, między zabudowaniami gospodarczymi. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Ceramika zachowana we fragmentach, przemieszana z ciałopalnym stosem pogrzebowym, wymagająca osobnego opracowania. Materiały pochodzą przypuszczalnie z dwóch zespołów grobowych. Ogólna waga materiałów, łącznie z węglami drzewnymi i drobnymi kamieniami, ok. 10 kg. W jednej z popielnic odkrywcą wyróżnił fragment tkaniny, której zabytkowy charakter budzi jednak wątpliwości. KULT. Łużycka. CHR. Okres halszacki. ZB. PMA nr inw. III/7806. LIT. J. Głosik: Odkrycia, znaleziska..., „Ziemia” 1978, s. 392; (Jam) (B. Jamrozik): Kopali wodociąg – odkryli stare cmentarzysko, „Express Wieczorny” 1979, nr 180: 14.8, s. 1; (E. Solińska): Cmentarz na podwórzu, „Sztandar Młodych” 1979, nr 200: 22.8, s. 1, 4.

13. CZERWIŃSK n. Wisłą, gm. loco, woj. płockie

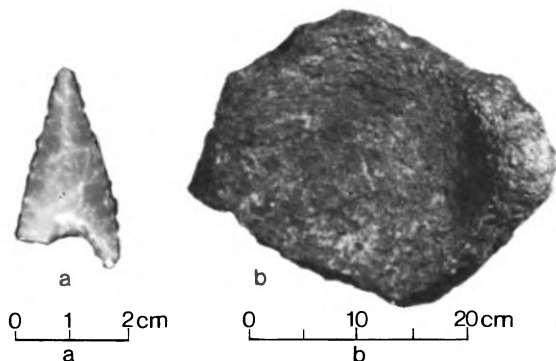
INF. Przekazał 17.9.1979 r. Konrad Dąbrowa, nauczyciel ze Zbiorczej Szkoły Gminnej w Czerwińsku n. Wisłą. W akcji pogotowia pomagał dyrektor szkoły Stanisław Ziemkiewicz. POŁ. Żwirownia na polu Ryszarda Dąbrowy, z której przy pobieraniu piachu i żwiru wydobywano miejscami „skorupy, drobne kamienie i potłuczone kości”. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Fr-ty grubościenną ceramiki, potłuczone bądź ze śladami przepalania, w tym większa część naczynia. KULT. Przeworska. CHR. Okres wpływów rzymskich. ZB. PMA nr inw. IV/8195.

14. DĄBROWA NOWA, gm. Leoncin, woj. warszawskie

INF. Zgłosił w 1977 r. leśnik inż. Jan Seremet z Muzeum Puszczy Kampinoskiej w Granicy. SYT. Kilka lat wcześniej zgłaszający poszukiwał ciężkiego kamienia do przygnięcia kiszzonej kapusty w beczce. Jeden z gajowych przyniósł kamień z Dąbrowy Nowej w Puszczy Kampinoskiej. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Kamień żarnowy z głębokim wklęsnięciem, niekompletnie zachowany (Ryc. 6b). CHR. Epoka brązu. ZB. Muzeum Puszczy Kampinoskiej w Granicy k. Kampinosu. LIT. J. Głosik: Pościg za skarbami, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1974, s. 127.

15. DĄBROWICA, gm. Ulanów, woj. tarnobrzesk

INF. Przekazał wraz z informacjami 24.10.1979 r. uczeń Paweł Łysakowski, zam. w Warszawie, ul. Nubijska 1 m. 7. POŁ. Wzgórze piaszczyste na leśnej polanie, zwane „Jasiową Górą”, w leśnictwie Glinianki k. Ulanowa. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Połówka toporka kamiennego z gładzonym ostrzem (Ryc. 7d). Dł. 6,2 cm, szer. ostrza 3,1 cm, średn. otworu 1,6 cm. KULT. Z cyklu kultury ceramiki sznurowej. CHR. Późny neolit.

Ryc. 6. Dziekanów Leśny, woj. Warszawa. Grocik krzemienisty (a). Dąbrowa Nowa, woj. Warszawa (Puszcza Kampinoska). Kamień żarnowy (b)

ZB. PMA nr inw. II/8019. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Ciekawe odkrycia warszawskiego Pogotowia Archeologicznego, „Express Wieczorny” 1980, nr 217: 8.10, s. 4.

16. DREWNICA, gm. Ząbki, woj. warszawskie

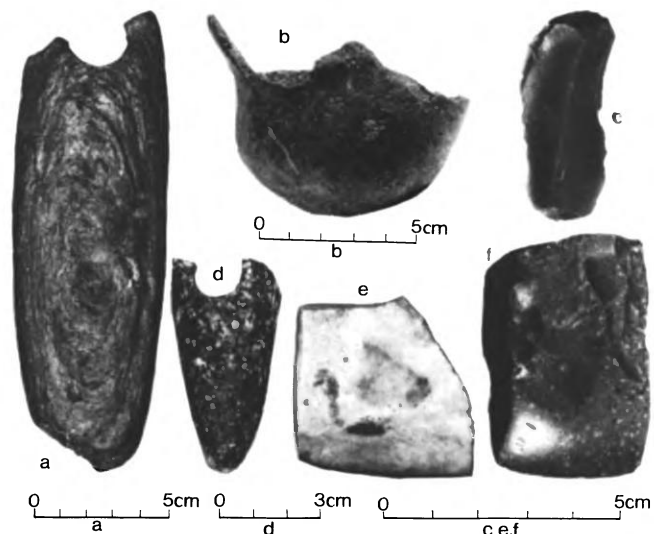
INF. Przekazał 14.7.1980 r. i kilkakrotnie uczestniczył później w akcjach pogotowia Sławomir Zalewski, zam. w Ząbkach k. Warszawy, ul. Zakopiańska 5. SYT. Zniwelowane wzniesienie piaszczyste wśród podmokłych łąk i dawnych moczarów. Obecnie obszar zmeliorowany przeznaczony pod działki i tereny rekreacyjne. Materiały zbierane przez ofiarodawcę. Część znalezisk odkryto podczas wspólnych akcji ratowniczych pogotowia. CHAR. Obozowisko wydmowe. MAT. 1. Mały rdzeń krzemienisty z negatywami wiórków, dł. 2 cm. 2. Wiórek – nożyk krzemienisty załuskany na krawędziach bocznych, dł. 3 cm. 3. Drobne krzemienne narzędzia wiórowate dł. 2,4 cm, 3,4 cm, 3,2 cm, 3,3 cm, 2,1 cm. 4. Mały skrobacz krzemienisty dł. 3 cm. 5. Większe narzędzia wiórowate krzemienne dł. 4,5 cm, 5,4 cm, 3,9 cm, 4 cm, 4,5 cm. Surowiec krzemienisty „czekoladowy” kopalniany tzw. wąchocki oraz jasnobrunatny narzutowy bałtycki. CHR. Mezolit – wczesny neolit. ZB. PMA nr inw. II/7803. LIT. J. Głosik: Motyka-topór i podwarszawskie kloce dymarkowe. Znaleziska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1/2, s. 20/21; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6–7.

17. DROBIN, gm. loco, woj. płockie

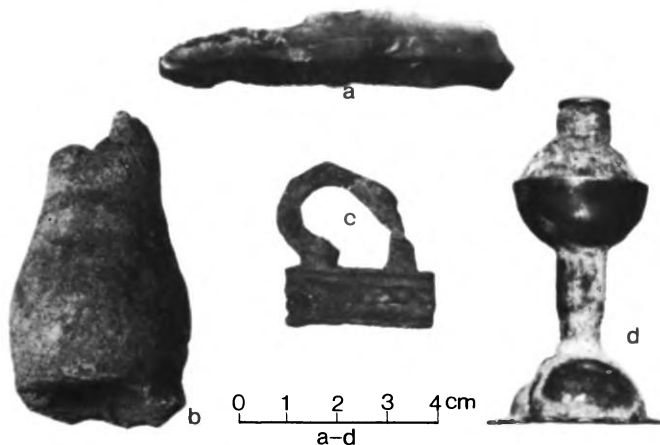
INF. Przekazał 5.5.1980 r., wraz z informacjami o warunkach znalezienia, Marian Kowalczyk, emerytowany nauczyciel z Płońska, obecnie zam. w Raciążu, ul. Dworcowa 5. POŁ. Znalezione na polu Emanuela Srokorza w Drobinie. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. 1. Wiór krzemienisty częściowo retuszowany (Ryc. 8a). Surowiec narzutowy bałtycki. Dł. 8,2 cm. 2. Fragment tygielka glinianego (Ryc. 8b), dł. 7,3 cm. 3. Sprzączka żelazna, mocno zdeformowana (Ryc. 8c), dł. 3,3 cm, szer. 3,2 cm. 4. Flakonik szklany dwuczęściowy, ze śladami przepalenia w ogniu (Ryc. 8d), na płaskiej podstawie, wys. całości 7,7 cm. CHR. Wiór krzemienisty – neolit, pozostałe (zwrócone właścicielowi na jego żądanie) średniowieczne lub nowożytny. ZB. PMA nr inw. II/7841. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Na sensacyjne odkrycia naprowadzają archeologów czytelnicy „Expressu”, „Express Wieczorny” 1980, nr 74: 1.4; tenże: Znaleziska z epoki kamiennej w Muzeum Archeologicznym w Warszawie, „Express Wieczorny” 1980, nr 281: 31.12, s. 1.

18. DZIEKANÓW LEŚNY, gm. Łomianki, woj. warszawskie

a) INF. Zgłoszenie w 1977 r. Andrzeja Jaskulskiego, zam. w Warszawie, ul. Szwedzka 6 m. 62. SYT. Znaleziska znajdowane od 1974 r., zwłaszcza w okresie osuszania terenu, w piasku pod trawami. POŁ. Zabagniona piasznica, teren niski, porośnięty krzewami i trawami, na obszarze rezerwatu Sieraków w Puszczy

Ryc. 7. Dąbrowica, woj. Tarnobrzeg. Część toporka kamiennego (d). Góra Puławska, woj. Lublin. Część naczynka glinianego (b), narzędzie krzemienne (c), fragment siekiery kamienniej (e), niekompletna siekiera krzemienista (f). Krucieńszki, woj. Suwałki. Uszkodzona motyka kamienna (a)

Ryc. 8. Drobin, woj. Płock. Wiór krzemienisty (a), tygielek gliniany (b), sprzączka metalowa (c), flakonik szklany (d)

Kampinoskiej. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. Fr-t wylewu naczynia zdobionego ornamentem pasmowym. Pow. gładzona, brązowa. Średn. wyl. ok. 18 cm. 2. Kilka fr-tów naczyń o różnej wielkości o pow. chropowatej, brunatnej. KULT. Trzciniecka i lużycka. CHR. Epoka brązu. ZB. PMA nr inw. III/8066. LIT. J. Głosik: Archeologia Puszczy Kampinoskiej, „Gościńiec” 1978, nr 1, s. 1.

b) POŁ. Znalezione przed laty na skraju Puszczy Kampinoskiej, w pobliżu Instytutu Ekologii PAN w Dziekanowie Leśnym. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Grocik krzemienisty, z wyodrębnionymi skrzydełkami, z których jedno jest odłamane (Ryc. 6a). Krawędzie dookoła retuszowane. Dł. 3,4 cm. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. I/5519.

19. ELBLĄG, m. woj. – okolice

INF. Przekazał 13.6.1980 r. Stanisław Rogalski, zam. w Warszawie, ul. Madalińskiego 4a m. 65. SYT. Pochodzenie znaleziska bliżej nieznanego. Przypuszczalnie ze żwirowni w okolicach Elbląga. CHAR. Cementarysko ciałopalne(?). MAT. Naczynie

o dwustożkowym brzuścu z wyraźnie wyodrębnioną, prawie cylindryczną szyjką (Ryc. 9). Na górnej części brzuśca słabo widoczne pionowe kreski i nakłucia. Dno płaskie. Pow. starannie wygładzana, szarobrazowa. Średn. wyl. 9,4 cm, brzuśca 16 cm, dna 8,8 cm; wys. 19,2 cm. KULT. Pomorska. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/8078.

20. GÓRA, gm. Starożreby, woj. płockie

INF. Przekazał 4.4.1977 r. Marian Kowalczyk, nauczyciel z Płońska, ostatnio zamieszkały w Raciążu, ul. Dworcowa 5. SYT. Naczynia pochodzą z obszaru cmentarzyska szkieletowego w obwarowaniach kamiennych, badanego przed laty przez dr Lechosława Rauhuta. MAT. 1. Naczynie o prawie cylindrycznym kształcie, zdobione na całej niemal wysokości regularnymi wypukłościami dookólnymi (Ryc. 10a). Krótka szyjka cylindryczna o pow. starannie gładzonej, szarobrunatnej. Średn. otworu 10,9 cm, dna 9,2 cm; wys. 15 cm, grubość ścianki 0,75 cm. 2. Małe naczynie dwustożkowane o łagodnym załomie brzuśca z charakterystycznie mocno zwężającą się ku górze szyjką (Ryc. 10b). Dno szerokie, płaskie. Wylew ma ubytki. Średn. wyl. 5,8 cm, brzuśca 13,4 cm, dna 7,6 cm; wys. 12 cm. CHR. XI-XII w. ZB. PMA nr inw. V/6807.

21. GÓRA PUŁAWSKA, gm. Puławy, woj. lubelskie

INF. Przekazał 25.5.1980 r. ks. mgr Jerzy Dąbrowski, proboszcz parafii Poręba nad Bugiem. SYT. Znalezione w maju 1926 r. przez Mieczysława Józefackiego, zam. w Lublinie, ul. Jedności Robotniczej 28 m. 42, wówczas kolegę gimnazjalnego ks. Dąbrowskiego, i przekazane ostatnio do Poręby. POŁ. Nad brzegiem Wisły w Górze Puławskiej. CHAR. Znaleźiska luźne. MAT. 1. Fr-t siekiery krzemiennej czworościennej wykonanej z surowca świeciechowskiego (Ryc. 7f). Ostrze starannie wygładzane. Dł. 5,4 cm, szer. ostrza 3,2 cm, grub. 1,8 cm. 2. Fr-t ostrza krzemiennej siekiery gładzonej, pokryty białą patyną (Ryc. 7e). Szer. ostrza 3,8 cm. 3. Drapacz zdwojony, wiórowy, z krzemienia czekoladowego (Ryc. 7c). Dł. 4,3 cm. 4. Fr-t miniaturowego naczynka o esowatym profilu (Ryc. 7b). Średn. 7,5 cm. KULT. Pucharów lejkowatych. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/8028.

22. GRODZISK MAZOWIECKI, gm. loco, woj. warszawskie

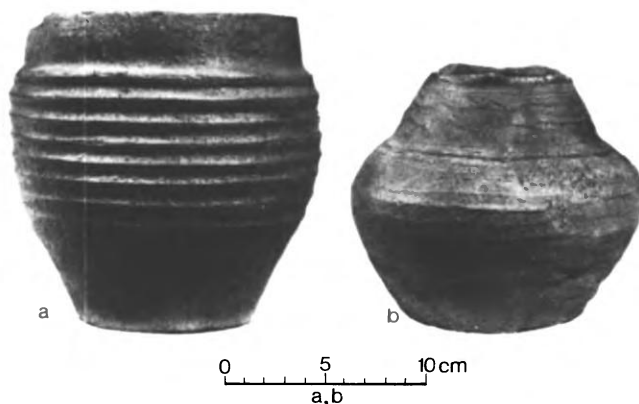
INF. Powiadomił telefonicznie 16.6.1981 r. Stanisław Pałyga, zam. w Grodzisku Maz., Osiedle Lutniana, ul. Skłodowskiej 7 m. 24. SYT. Zgłaszający oraz Ryszard Perka, u którego w komórce na podwórzu przy pl. Wolności 14 przechowywane były znaleźiska, nie chcieli podać dokładnej lokalizacji odkrycia, zapewniając jednak, że materiały te pochodzą z terenu Grodziska Mazowieckiego. W 1970 r. dr Jacek Miśkiewicz prowadził prace ratownicze w Grodzisku Mazowieckim na cmentarzysku kloszowym (zbiory PMA nr inw. III/6435). Przypuszcza się, że przekazane przez S. Pałygę znaleźiska pochodzą z tego stanowiska. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Grób kloszowy. 1. Jajowaty klosz z pogrubionym karbowanym wylewem (Ryc. 11a). Brak części przydennych i dna naczynia. Powierzchnia intensywnie obmazywana. Średn. wyl. 39 cm, brzuśca 43 cm; wys. 42,5 cm. 2. Popielnica kształtu dwustożkowego, o łagodnym załomie brzuśca, z krótką szyjką gładzoną (Ryc. 11d). Dno płaskie, wyodrębnione. Pow. obmazywana, szyjka gładzona. Średn. wyl. 21 cm, brzuśca ok. 29 cm, dna 14,5 cm; wys. 25,6 cm. 3. Duża, głęboka misa kształtu stożkowego z wyodrębnionym dnem (Ryc. 11c). Wylew pogrubiony. Średn. wyl. 26 cm, dna 8,3 cm; wys. 7,2 cm. KULT. Grobów kloszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/6435. LIT. (es) (E. Solińska): Duch w urnie, „Sztandar Młodych” 1981, nr 152: 1.7, s. 4.

23. GRZEGORZEW, gm. loco, woj. konińskie

INF. Zgłosił i przesał materiały pocztą 18.9.1978 r. Andrzej Wasilewski, zam. w Kole, ul. Broniewskiego 9 m. 9. SYT. Podczas kopania dołków ogrodzeniowych wokół ogrodu ob.

Ryc. 9. Elbląg – okolice. Naczynie gliniane

Ryc. 10. Góra, woj. Płock. Naczynia gliniane (a, b)

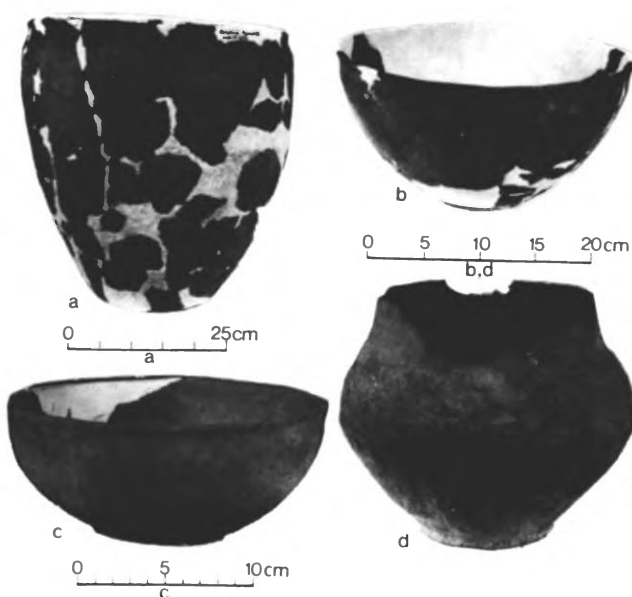
Sosnowskiego. Miejsce odkrycia wizytowane przez pogotowie w lipcu 1979 r. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Wysoka misa półkolistą, z płaskim dnem (Ryc. 11b). Wylew lekko pogrubiony. Pow. wygładzana. Wys. 8,4 cm; średn. wyl. 19,5 cm, dna 8,6 cm. 2. Niekompletnie zachowana wysoka misa o kształcie stożkowym, z małym uszkiem. Dno płaskie. Pow. mocno złuszczone. Wys. 8,2 cm; średn. otworu ok. 22 cm, dna 8 cm. 3. Kilka fr-tów nie zdobionej ceramiki, w tym część misy o pow. wygładzonej. KULT. Łużycka. CHR. Późna epoka brązu – okres halsztacki. ZB. PMA nr inw. III/7719.

24. JANOWO, gm. Zakroczym, woj. warszawskie

INF. Zgłosił 24.5.1978 r. Feliks Kowalski, zam. w Warszawie, ul. Grzybowska 16/22 m. 926. SYT. Zbierane z powierzchni. POŁ. Na działce ogrodniczej (uprawa malin) Leonarda Kowalskiego. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 5 fr-tów ceramiki nie zdobionej, w tym jeden przepalony i spękany. CHR. Nie określona. ZB. PMA nr inw. VIII/8229.

25. JANÓWEK, gm. Grójec, woj. radomskie

INF. Zgłosiła telefonicznie przy końcu 1976 r. Wiesława Biniczewska, nauczycielka ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Grójcu. SYT. Jan Sygnarek, uczeń kl. VI, przyniósł do szkoły niekompletną urnę zawierającą przepalone szczątki, wykopaną przy sadzeniu drzewek owocowych. Podczas akcji ratowniczej Pogotowia Archeologicznego PMA wydobyto we fragmentach klosz i znaczne ilości drobnej ceramiki. POŁ. W ogrodzie, na polu Jana Sygnarka, ojca znalazcy. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Zniszczony grób kloszowy. 1. Zrekonstruowany niekompletnie klosz kształtu jajowatego. Brak krawędzi i partii przydennej. Pow. wewnętrzna wygładzana. U podstawy szyjki przebiega dookólna listwa karbowana. Wys. zachowana ok. 36 cm; średn. otworu (bez szyjki) ok. 34–35 cm, przy dnie 27 cm.

Ryc. 11. Grodzisk Mazowiecki, woj. Warszawa. Kłosz (a), misa (c), popielnica (d). Grzegorzew, woj. Konin. Misa (b)

2. Fr-t partii przydennej o łagodnie rozchylonych ściankach oraz 105 drobnych fr-tów nie zdobionej ceramiki, w tym kilka prostych wylewów. Pow. gładzona, miejscami lekko przecierana, na jednym fragmencie ślady odcisków palcowych. Barwa brązowa, wewnątrz szarobrunatna. Średn. dna ok. 12 cm. 3. 14 fr-tów mocno przepalanej ceramiki o złuszczonej i spękanych powierzchniach, w tym większy fr-t wylewu. Na jednym z fr-tów wylewu znajdują się 2 regularne wypukłości w postaci „sęczków”. Średn. wyl. 20 cm. KULT. Grobów kłoszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/7645.

26. JANÓWEK, gm. Skrzyszew, woj. warszawskie

a) INF. Zgłosiła listownie wiosną 1976 r., za pośrednictwem redakcji dziennika „Trybuna Ludu”, Dorota Rosowska, uczennica kl. V Szkoły Podstawowej w Janówku. SYT. Podczas wykonywania wykopów na terenie nieużytków należących do miejscowej jednostki wojskowej natrafiono na naczynia i przepalone kości. W ślad za tymi odkryciami prace wykopaliskowe prowadzili w latach 1976–1978 podpisani i mgr Michał Dessoulavy. POŁ. Na krawędzi płaskiego tarasu nadzalewowego starorzecza Narwi. CHAR. Cmentarzysko ciepłopalne. MAT. Materiały zabytkowe pochodzące z 78 zespołów grobowych przeznaczono do szczegółowego opracowania. KULT. Grobów kłoszowych. CHR. Halsztat D – wczesny okres przedrzymski. ZB. PMA nr inw. III/7637. LIT. J. Głosik: Młodzież szkolna z Janówka k. Warszawy pomaga ratować przypadkowe wykopaliska, „Mówią wieki” 1976, nr 9, s. 35; tenże: Pierwsza wystawa archeologiczna w Nowym Dworze Mazowieckim, „Mówią wieki” 1978, nr 10, s. 36–37; tenże: Archeologia w Nowym Dworze Mazowieckim, „Gościńiec” 1978, nr 7, s. 2 okt.; (Jam) (B. Jamrozik): Sensacja archeologiczna koło Nowego Dworu. 12-letnia uczennica odkryła osadę równą wiekiem Biskupinowi, „Express Wieczorny” 1976, nr 183: 14–15.8, s. 1; A. Szarkowski: Odkrycie na skalę europejską. Skrawek węższej opończy sprzed 2 tysięcy lat w Janówku koło Warszawy, „Express Wieczorny” 1976, nr 213: 29.9, s. 1; tenże: Tajemnicze cmentarzysko w Janówku liczy sobie blisko 3 tys. lat, „Express Wieczorny” 1977, nr 183: 16.8, s. 1–2; D. Sielska: Nie tylko dymarki, „Nasza Trybuna” 1978, nr 78: 30.3, s. 1.

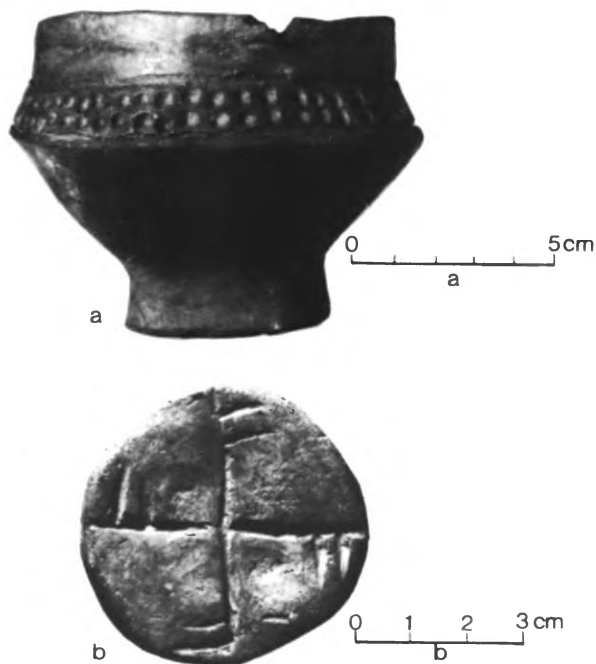
b) INF. Zebrał i przekazał 28.7.1980 r. Piotr Dąbrowiecki, zam. w Warszawie, ul. Cieszkowskiego 1/3 m. 34. POŁ. Na wałach blisko Narwi, z kilku rozkopanych miejsc piaszczystej wyniosłości porośniętej trawami nad starorzeczem. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka fragmentów różnorodnej ceramiki toczzonej na kole i wygładzanej. CHR. XIV–XVII w. ZB. PMA nr inw. VI/8034. LIT. (J.Ł.W.) (J. Łukasiewicz-Wyrwich): Trzy zalety jednego pomysłu, „Chłopska Droga” 1978, nr 29: 9.4; (W) (A. Wernic): 15 lat Pogotowia Archeologicznego, „Słowo Powszechne” 1978, nr 271: 28.11, s. 3.

27. KALISKA, gm. Łochów, woj. siedleckie

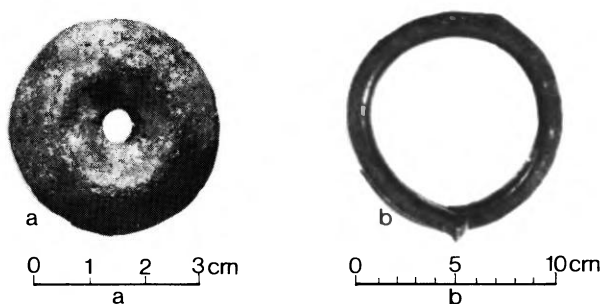
INF. Informację telefoniczną przekazała 10.7.1979 r. Halina Elznerowicz, zam. w Warszawie, ul. Daniłowiczowska 11 m. 65. SYT. Znalezione w czasie wakacji przez uczniów liceum, Marka Elznerowicza i Adama Chojnackiego, przy kopaniu fundamentów pod garaż. POŁ. Na terenie ogrodu Walerii Jankowskiej w Kaliskach-Zagłuszach. Część znalezisk wywieziono z ziemią. CHAR. Cmentarzysko ciepłopalne. MAT. 1. Naczynko gliniane z ostro profilowanym brzuścem, dno wyodrębnione (Ryc. 12a), zdobione znakiem „podwójnej swastyki” (Ryc. 12b). Górna część zdobiona. Krótka cylindryczna szyjka. Pow. starannie gładzona. Wys. 6,8 cm; średn. wyl. 8,4 cm, dna 5 cm, brzuśca 9,6 cm. 2. Duży gliniany prześlik w kształcie krążka. Średn. 4,4 cm, średn. otworu 0,6 cm (Ryc. 13a). 3. Kilkadziesiąt różnej wielkości fr-tów ceramiki z kilku naczyń, w tym większej popielnicy. KULT. Przeworska. CHR. Wczesny okres wpływów rzymskich. ZB. PMA nr inw. IV/7805. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Ziemia odkrywa skarby sprzed wieków. Tajemniczy gliniany pucharek. Odwieczne cmentarzysko na Żalach. Grób w starej żwirowni, „Express Wieczorny” 1979, nr 159: 18.6, s. 1–2; J. Głosik: Odkrycia, znaleziska..., „Ziemia” 1978, s. 393; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6–7.

28. KAMIEN, gm. Ruciane-Nida, woj. suwalskie

INF. Zgłosiła 28.8.1981 r. mgr Gabriela Bujalska z Instytutu Ekologii PAN w Dziekanowie k. Warszawy. SYT. Podczas badań geologicznych, na głęb. ok. 40 cm, pod humusem. POŁ.

Ryc. 12. Kaliska, woj. Siedlce. Naczynko (a), dno naczynka ze znakiem podwójnej swastyki (b)

Ryc. 13. Kaliska, woj. Siedlce. Gliniany przęślik (a). Liszki, woj. Siedlce. Nagolennik brązowy (b)

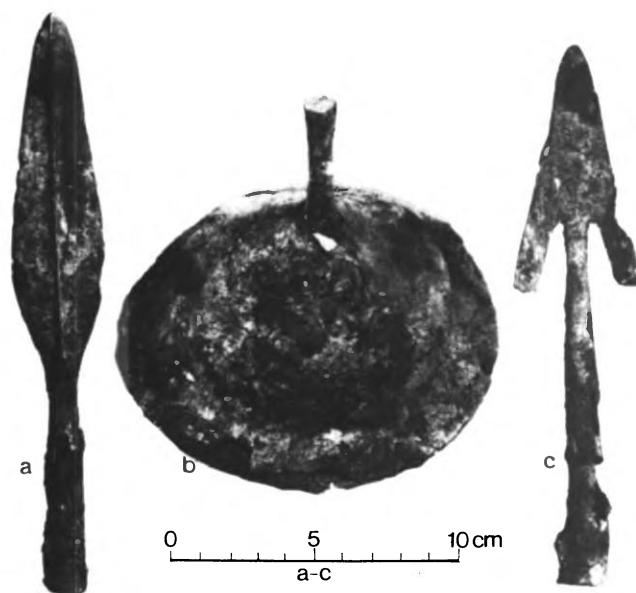
Wyspa Siekierniak na jez. Beldany. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 4 fr-ty ceramiki toczonych na kole, w tym jeden z górnej partii naczynia, z uchem taśmowym. CHR. XIV-XV w. ZB. PMA nr inw. VI/8197.

29. KAMIONKA n. Narwią, gm. Różan, woj. ostrołęckie

INF. Zgłosił telefonicznie 12.4.1980 r. i przekazał materiały dr inż. Jerzy Piłat z Wydziału Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej. SYT. Zbierane z pola nad Narwią. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. Fr-ty kafli ozdobnych. 2. Fr-ty ceramiki, w tym kilka wylewów karbowanych. 3. Fr-ty szklanych przedmiotów, żużli i kamieni. 4. Odłupek krzemienisty, mocno spaty-nowany. CHR. Średniowiecze i nowożytne. ZB. PMA nr inw. VI/7842.

30. KIEŁPIN, gm. Łomianki, woj. warszawskie

a) INF. Zgłosił telefonicznie 30.4.1979 r. Waldemar Młynarczyk, oficer dyżurny z Komendy Dzielnicy MO Warszawa-Żoliborz, informując, że przesłuchiwany Waclaw Boukołowski, zam. w Warszawie, ul. Broniewskiego 13a m. 15, posiada garnek starożytny. W następstwie tej informacji przejęto stosunkowo dobrze zachowaną popielnicę wypełnioną częściowo ziemią i przepalonymi kośćmi. SYT. W wyniku rozmowy z W. Boukołowskim ustalono, że garnek pochodzi z Kiełpina, z terenu Spółdzielni Hodowców Drobiu, gdzie znalazca zatrudniony był przy wznoszeniu budynków tej spółdzielni. Podczas kopania w latach 1976-1979 fundamentów natrafiono na różne znaleziska, które znalazły rozdzielił między siebie. Znaczną część tych materiałów uzyskali w 1979 r., w czym dużą pomoc okazał Ryszard Regulski, elektryk spółdzielni. Przekazał on do PMA 3 ekspozaty żelazne. Wywiady przeprowadzone z prezesem spółdzielni Stanisławem Janowskim, kierownikiem budowy inż. Zdzisławem Soczyńskim i innymi pracownikami, jak też wskazane przez znalazców miejsca odkrycia wskazują, że uzyskane materiały pochodzą przynajmniej z dwóch zniszczonych cmentarzysk: z łużyckiego lub kłoszowego (do którego zalicza się urna pobrana od W. Boukołowskiego) oraz z okresu wpływów rzymskich. W zbiorach PMA znajdują się materiały zabytkowe z Kiełpina odkryte w 1928 r.⁵ Jeden z mieszkańców Kiełpina, ponad siedemdziesięcioletni Piotr Romaniuk, pamięta, jak w 1924 r. Wisła podczas dużej powodzi podmywała garnki ze wzniesienia, które później rozkopywane było przez archeologów współpracujących z nauczycielem. POŁ. Zniwelowane wzniesienie na krawędzi tarasu nadzalewowego starorzecza Wisły, na pn. od wsi Kiełpin. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Popielnice z przepalonymi kośćmi, 2 niekompletnie zachowane popielnice

Ryc. 14. Kiełpin, woj. Warszawa. Grot żelazny (a), umbo żelazne (b), grot żelazny z zadziorami (c)

(uzyskane z tego stanowiska w 1977 r.) oraz materiały z lat międzywojennych przeznaczone do osobnego opracowania. KULT. Łużycka i grobów kłoszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/7783. LIT. Starsze od Biskupina, „Express Wieczorny” 1979, nr 118: 29.5.

b) POŁ. Jak wyżej, w środkowej części zniwelowanego pod zabudowę wzniesienia. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Grot żelazny z żeberkiem wzdłuż liścia i długą wąską tulejką (Ryc. 14a). Dł. 23,3 cm; dł. liścia 14 cm, tulejki 9,3 cm. 2. Grot żelazny z zadziorami, mocno skorodowany, z utraconymi końcami (Ryc. 14c). Znaczne ubytki na długiej tulejce. Dł. 21 cm. 3. Umbo żelazne mocno skorodowane z wysokim kolcem typu 7a wg Jahna (Ryc. 14b). Średn. zewn. 15,4 cm, wewn. 10,8 cm; wys. 7,1 cm, dł. kolca 6 cm. KULT. Przeworska. CHR. Wczesny okres wpływów rzymskich, I/II w. n.e. ZB. PMA nr inw. IV/7782. LIT. (es) (E. Solińska): Dziryty pod kablem elektrycznym, „Sztandar Młodych” 1979, nr 111: 11.5, s. 3; J. Wyrwich: Na tropach zamierzonej przeszłości, „Chłopska Droga” 1979, nr 59: 25.7, s. 5.

31. KOŁOBRZEG, gm. loco, woj. koszalińskie

INF. Udostępnił w styczniu 1977 r. do wykonania dokumentacji prawnik mgr Tadeusz Wachowiak, zam. w Warszawie, ul. Mazowiecka 11 m. 51. SYT. Znalezione latem 1966 r., w wodzie morskiej blisko plaży. CHAR. Znalezisko kultowe(?). MAT. Mały płaski kamyk o mocno zniszczonej przez wodę powierzchni z wyraźnym wypukłym regularnym znakiem krzyża równoramiennego (Ryc. 15c). Doc. O. Juskowiak z Instytutu Geologicznego w Warszawie potwierdził wykonanie znaku krzyża ręką ludzką. CHR. Wczesne średniowiecze(?). ZB. Zwrócono właścicielowi.

32. KORFOWE, gm. Leszno, woj. warszawskie

INF. Przekazała 24.7.1981 r. Dorota Nawrocka, zam. w Warszawie, ul. Dwernickiego 23a. POŁ. Na pld. skraju Puszczy Kampinoskiej, na terenie sadu wiśniowego, pomiędzy miejscowościami Korfowe i Szymanówek. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka drobnych ułamków ceramiki, w tym 2 cienkościennie przyciemnione, większość wygładzana. CHR. XIV-XVI w. ZB. PMA nr inw. VI/82-99. LIT. J. Głosik: Archeologia Puszczy Kampinoskiej, „Gościniec” 1978, nr 1, s. 1.

33. KOSEWKO, gm. Pomiechówek, woj. warszawskie

INF. Przekazał 24.4.1979 r. Marian Ruciński, zam. w Kose-

⁵ Sprawozdanie z działalności Państwowego Muzeum Archeologicznego za 1928 rok, „Wiadomości Archeologiczne” 13, 1935, s. 142nn.

Ryc. 15. Kołobrzeg, woj. Koszalin. Kamień ze znakiem krzyża (c). Stara Miłosna, woj. Warszawa. Moneta (b). Warszawa-Ursynów. Pieczęć (a). Miejscowość nieznana. Moneta (d)

wku k. Pomiechówka. SYT. Znalezione nad Wkrą w wysypisku śmieci pod lasem. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Grot żelazny włóczni z trójczłonowym liściem i odtępianym końcem tulejki (Ryc. 16a). Dł. 19,8 cm. CHR. XIV-XVI w. ZB. PMA nr inw. VI/7801. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kłocce dymarkowe. Znaleźiska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1-2, s. 21.

34. KRUCIENISZKI, gm. Puńsk, woj. suwalskie

INF. Zgłosił do wykonania dokumentacji w 1979 r. Kazimierz Cieśllicki, zam. w Warszawie, ul. Magiera 27a m. 27. SYT. Znalazł na swoim polu przed 25 laty Piotr Bierzdzewski. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Półwytwór motyki kamienniej (Ryc. 7a), przełamanej na wysokości otworu. Brak obucha i części ostrza. Powierzchnia nie obrabiana. Dł. zachowana 17 cm. KULT. Typ bałtycki. CHR. Wczesna epoka brązu. ZB. Zwrócono właścicielowi.

35. KRZELÓW, gm. Sędziszów, woj. kieleckie

INF. Przekazał 5.10.1979 r. lek. med. Jerzy Zbigniew Rossa, zam. w Kobyłce k. Warszawy, ul. ks. Marmora 33. SYT. Znaleźisko przez ofiarodawcę na polach. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka fr-tów ceramiki, w tym duży fr-t wylewu. Niektóre ułamki ze śladami zdobienia – ryte kreski i pasma. CHR. Średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/7811. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kłocce dymarkowe. Znaleźiska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1-2, s. 21.

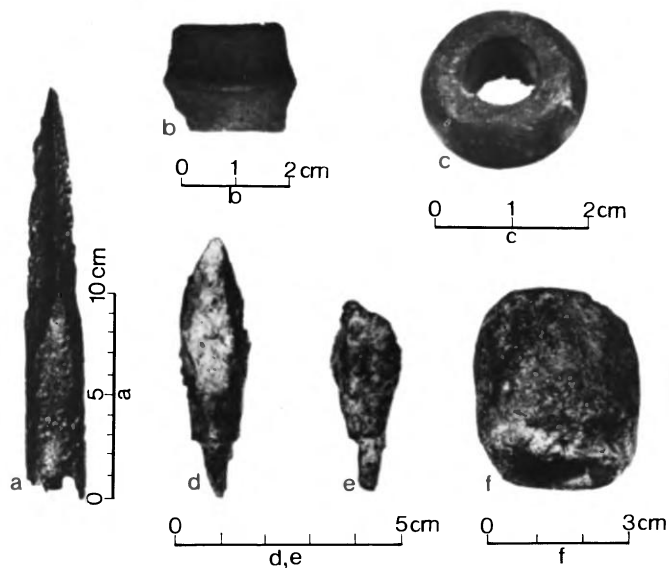
36. KRZEMIEN, gm. Jabłonna Łacka, woj. siedleckie

a) INF. Przekazał w dniu 28.5.1981 r. wraz z informacjami Zdzisław Dołowski, zam. w Warszawie, ul. Potocka 114 m. 36. SYT. Przy kopaniu nad Bugiem. POŁ. W brzegu Bugu. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Fr-t górnej partii szerokootworowego naczynia cienkościennego, typowego „siwaka”, z utraconym uchem taśmowym pod krótką szyjką (Ryc. 17a). Powierzchnia zdobiona grupami linii. Średn. wyl. 8,5 cm.

b) INF. Jak wyżej. SYT. Podczas rozkopywania niewielkiego wzniesienia. POŁ. Przy skrzyżowaniu dróg w Krzemieniu, blisko starorzecza Bugu. MAT. Naczynie typu amfora z dwoma dużymi uchami taśmowymi (zachowane jedno) i z wywiniętą krawędzią wylewu (Ryc. 17b). Dno szerokie, płaskie. Powierzchnia gładzona. Średn. wyl. 4 cm, brzuśca 15 cm, dna 9,2 cm; wys. 16 cm. CHR. Nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/8202.

37. KRZESZÓW DOLNY, gm. Rudnik, woj. tarnobrzeskie

INF. Przesłał pocztą 30.7.1980 r. Janusz Bełżek, zam. w Biłgoraju, ul. Krasickiego 68/70 m. 68. POŁ. Pierwsze wzniesienie od strony rzeki, ok. 400 m od mostu na Sanie. W profilu

Ryc. 16. Kosewko, woj. Warszawa. Grot żelazny (a). Szreńsk, woj. Ciechanów. Prześlik z łupku wołyńskiego (c). Wizna, woj. Łomża. Bełt żelazny (d), uszkodzony bełt żelazny (e), ciężarek gliniany (f). Zajączki, woj. Białystok. Prześlik gliniany (b)

rozkopanej skarpy w „czarnym wypełniku ok. 5-6 metrów rozległym”. CHAR. Jama – ziemianka(?). MAT. 1. Kilkanaście fragmentów grubej ceramiki ze śladami obtaczania na kole garncarskim. 2. Drobnie fr-ty przepalonych tupanych kości. 3. Kilka drobnych fr-tów węgla drzewnych. 4. Drobne kamienie częściowo połupane i nadpalone. 5. 2 grudki polepy i czarna ziemia (spalenizna). CHR. Wczesne średniowiecze, VII-IX w. ZB. PMA nr inw. V/8026. LIT. W. Pietruczuk: Co drugi dzień znaleźisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6-7.

38. LASKI, gm. Babice Stare, woj. warszawskie

INF. Przekazała 14.9.1980 r. Bronisława Lipka z Warszawy, sędziwa działaczka Ligi Ochrony Przyrody i PTTK. SYT. Ostatni przedmiot z dawnej kolekcji B. Lipki, przekazanej uprzednio do Pogotowia Archeologicznego⁶. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Grocik krzemienno-sercowaty z surowca świeciechowskiego, dość nieregularny, załuskany powierzchniu i przykrawędnie (Ryc. 18a). Jedno skrzydełko odłamane. Dł. 1,4 cm. KULT. Ceramiki sznurowej. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. I/6945. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Młody jubilat za pan brat z tysiącleciami. Warszawskie Pogotowie Archeologiczne, „Express Wieczorny” 1978, nr 236: 19.10.

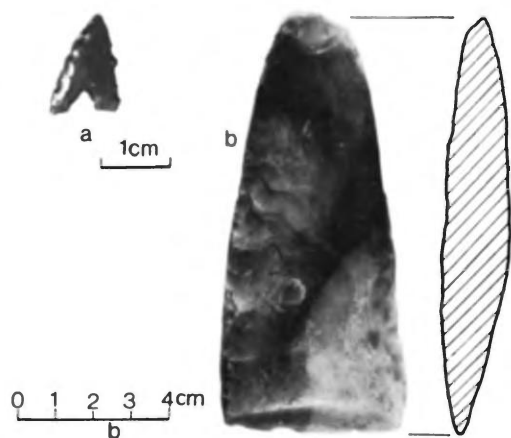
39. LEMANY, gm. Zatory, woj. ostrołęckie

INF. Zgłosił telefonicznie 27.5.1980 r. Eugeniusz Rzeczkowski, sekretarz Urzędu Gminnego w Zatorach, na miejscu informacji udzielała Krystyna Druchniak, inspektor tutejszego Urzędu Gminnego. SYT. Przy pobieraniu piachu z piśnicy-żwirowni w lesie, po obsunięciu się podkopanej ściany piśnicy, „posypały się różne znaleźiska, przy czym garnek pozostał w profilu”. Stanowisko to było badane przez mgr B. Jankowską. POŁ. W znacznym stopniu wyeksplorowana piśnica-żwirownia w lesie, na terenie należącym do Mariana Przychodzkiego i Jana Witkowskiego. CHAR. Cmentarzysko ciepłopalne. MAT. Pochodzą z jednego grobu popielnicowego. 1. Popielnica o łagodnym załomie brzuśca (Ryc. 19a) zdobiona ornamentem rytym oraz nakłuciami. Powierzchnia czarna, lśniąca. Wys. 30,5 cm; średn. wyl. 19,8 cm, brzuśca 32 cm, dna 11,2 cm. 2. Skorodowane

⁶ J. Głosik, K. Kowalski: op. cit., s. 95, ryc. 7.

Ryc. 17. Krzemień, woj. Siedlce. Fragment górnej części naczynia (a), uszkodzona amfora (b)

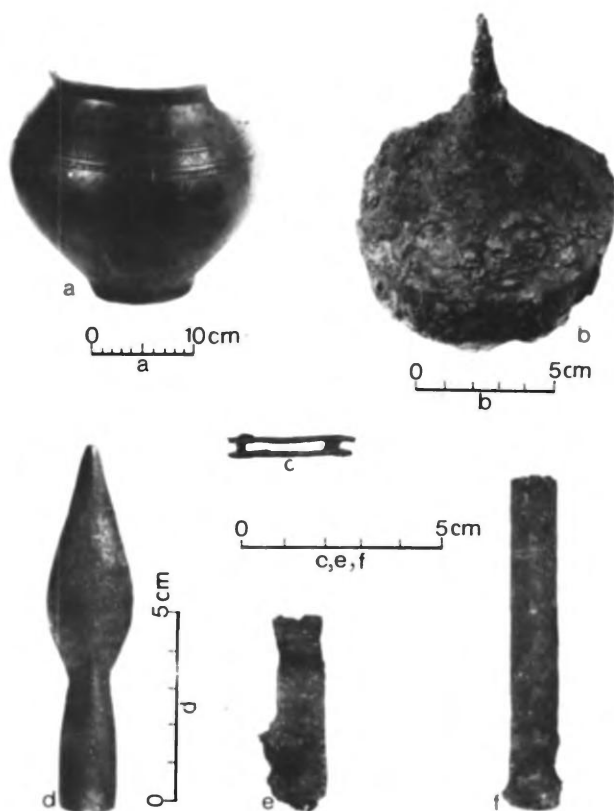

Ryc. 18. Laski, woj. Warszawa. Grocik krzemienisty (a). Wygoda, woj. Skierniewice. Siekiera krzemienista (b)

umbo żelazne z ostrym kołcem, odmiany 7b wg Jahna (Ryc. 19b). 3. Okucie żelazne (Ryc. 19c). Dł. 3,2 cm. 4. Krótki grot żelazny z liściem o przekroju daszkowatym, z okrągłą tulejką (Ryc. 19d). Dł. 9,8 cm, dł. tulejki 3,8 cm, średn. tulejki 1,4 cm, szer. liścia 2,3 cm. 5. 2 fragmenty żelaznych imaczy, najpewniej z profilowanymi płytkami. Dł. ok. 5,5 cm i ok. 7,7 cm (Ryc. 19e, f). KULT. Przeworska. CHR. Wczesny okres rzymski, I w. n.e. ZB. PMA nr inw. IV/7844. LIT. (D. Al.): Małym fiatem po miecz z XI w. Archeologiczne pogotowie jedzie na każdy sygnał, „Kurier Polski” 1980, nr 172: 13.8, s. 1–2; (Jam) (B. Jamrozik): W żwirowisku znaleziono groby wojowników sprzed dwóch tysięcy lat. Reporter „Expressu” na miejscu sensacyjnego odkrycia, „Express Wieczorny” 1980, nr 122: 31.5–1.6, s. 1–2; K. Siemiatycka: Oko w oko z wojownikiem, „Kobieta i Życie” 1980, nr 30, s. 12–13; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6–7.

40. LIPINKI, gm. Grabów n. Pilicą, woj. radomskie

INF. Zgłosiła listownie 2.4.1981 r. Ludwika Kucharska, zam. we wsi Lipinki pod nr. 16. SYT. Na miejscu informacji udzielał również Władysław Dyga, rolnik z Lipinek. Materiały zbierane z powierzchni. POŁ. Piaszczysta morena uprawna, częściowo porośnięta laskiem. Pole Bolesława Guntka i Ludwika Kucharskiej. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. Kilkadziesiąt różnych fr-tów ceramiki. Przeważają nie zdobione, cienkościennie ze smugami toczenia na kole. 2. Kość i ząb konia. CHR. Wczesne średniowiecze, średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw.

Ryc. 19. Le many, woj. Ostrołęka. Popielnica zdobiona (a), umbo żelazne (b), okucie żelazne (c), grot żelazny (d), fragmenty imaczy żelaznych (e, f)

V/VI/8163. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Pod Lipinkami garnki rosna w ziemi. Sygnał mieszkanki dla archeologów, „Express Wieczorny” 1981, nr 76: 17–20.4.

41. LISZKI, gm. Repki, woj. siedleckie

INF. Przekazał 24.4.1980 r. wraz z informacjami o znalezisku Henryk Osiejewicz, student prawa Uniwersytetu Warszawskiego. SYT. Znalezisko przechowywane od ponad 20 lat w domu ojca, Eugeniusza Osiejewicza, obecnie zam. we wsi Ujrzanów k. Siedlec, gospodarującego wówczas w Liszkach. Odkrycie nastąpiło podczas sadzenia drzewek w ogrodzie na głęb. ok. 0,5 m. Wykopano „dwa kółka brązowe, z których jedno później przepadło”. Przedmioty podobno znajdowały się w naczyniu, które zaginęło, wraz z paciorkami. CHAR. Znalezisko gromadne – skarb. MAT. Nagolennik brązowy typu stanomińskiego o końcach zachodzących na siebie, zakończonych guziczkowato, pokryty bogatym ornamentem linii rytych (Ryc. 13b). Waga ok. 80 dkg. ZB. PMA nr inw. III/7838. CHR. Okres halszacki D. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Sensacyjne odkrycie skarbu brązowego na Podlasiu. Zaczęło się od tajemniczej bransolety, „Express Wieczorny” 1980, nr 117: 26.5, s. 1.

42. ŁOMNA, gm. Czosnów, woj. warszawskie

INF. Przekazała 31.10.1980 r. Lidia Sadowska, słuchaczka Pomaturalnego Technikum Księgarskiego w Warszawie, zam. w Łomnie pod nr. 27. SYT. Znalezisko przy wykopywaniu jabłoni na głęb. ok. 0,6 m. Znaleziska wystąpiły w jednym miejscu. Pozwala to przypuszczać, że stanowiły one skarb zakopany w skórzanym woreczku. Najbliższe otoczenie miejsca odkrycia nie ujawniło dalszych znalezisk. POŁ. W ogrodzie za domem Jana Sadowskiego. CHAR. Znalezisko gromadne. MAT. 1. Siekiera kamienna, klinowata o wąskim nieregularnym obuchu i zniszczonym ostrzu (Ryc. 20a). Dł. 12,4 cm; szer. ostrza 5 cm, obucha 2,2 cm; grub. 3,5 cm. 2. Siekiera kamienna czworościenna (Ryc.

20b). Powierzchnia gładzona. Dł. 10,4 cm; szer. ostrza 4,8 cm, obucha 3 cm; grub. 1,3 cm. 3. Mała siekierka kamienna, czworościenna, płaska, o ścięzionym obuchu. Powierzchnia gładzona, miejscami złuszczone. Dł. 6,6 cm; szer. ostrza 3,5 cm, obucha 2 cm; grub. 1,4 cm (Ryc. 20c). CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/8076. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Trzy kamienne siekiery znaleziono pod Warszawą, „Express Wieczorny” 1980, nr 230: 4.11, s. 1; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6-7.

43. ŁOMŻA, m. woj. – okolice

a) INF. Przekazał 1.4.1978 r. Zdzisław Bukowski, zam. w Warszawie, ul. 11 Listopada 44 m. 14. SYT. Znaleźiska pochodzące ze zbiorów prywatnych. POŁ. Okolice Łomży. CHAR. Znaleźiska luźne. MAT. 1. Topór kamienny łódkowaty z nadwierconym otworem (Ryc. 21a). Powierzchnia starannie gładzona. Dł. 15 cm, szer. 5,3 cm, szer. obucha 2,5 cm, średn. otworu 1,9 cm. 2. Siekiera kamienna czworościenna, asymetryczna (Ryc. 21c). Powierzchnia gładzona, na ostrzu niewielkie ubytki. Dł. 11,8 cm; szer. ostrza 3,7 cm, tylca 1,7 cm. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/7712.

b) INF. Jak wyżej. MAT. Żelazny grot włócznie z licznymi ubytkami na ostrzu (Ryc. 21b). Dł. 22,3 cm, dł. tulejki 8,4 cm. CHR. Wczesne średniowiecze. ZB. PMA nr inw. V/7713. LIT. M. Okolska: 31-32-21 – telefon entuzjastów, „Barwy” 1977, nr 2, s. 15.

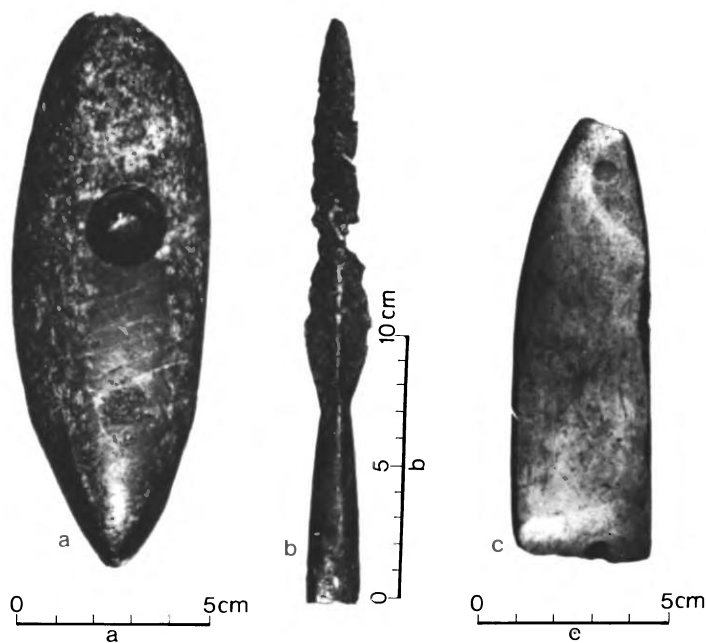
44. MAGNUSZEW, gm. loco, woj. radomskie

a) INF. Przekazał 11.5.1977 r. Stanisław Organiszczak, pracownik Warszawskiego Przedsiębiorstwa Betoniarzkiego, Warszawa, pl. Rembowskiiego 9. SYT. Znaleźiska pochodzą z kurhanów. POŁ. W lesie koło Magnuszewa nad Wisłą. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki cienkościenniej ze śladami toczenia na kole garncarskim, w tym kilka większych ułamków zdobionych poziomymi liniami rytymi. CHR. Wczesne średniowiecze – średniowiecze.

b) INF. Przekazał 19.7.1977 r. Józef Biskupski, zam. w Warszawie, ul. Gagarina 31. SYT. Zbierane przez zgłaszającego „z wielkiej skarpy nad Wisłą” w lesie koło Magnuszewa. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka ułamków ceramiki o powierzchniach gładzonych. CHR. Średniowiecze – nowożytne. ZB. PMA nr inw. VI/8206.

45. MARIANÓW, gm. Garwolin, woj. siedleckie

INF. Zgłosił listownie 28.5.1979 r. ks. mgr Zbigniew Szczepańczyk. SYT. W lesie wzdłuż rzeki Wilgi występują porośnięte krzewami wzniesienia piaszczyste zwane kurhanami, których li-

Ryc. 21. Łomża – okolice. Topór kamienny (a), grot żelazny (b), siekiera kamienna (c)

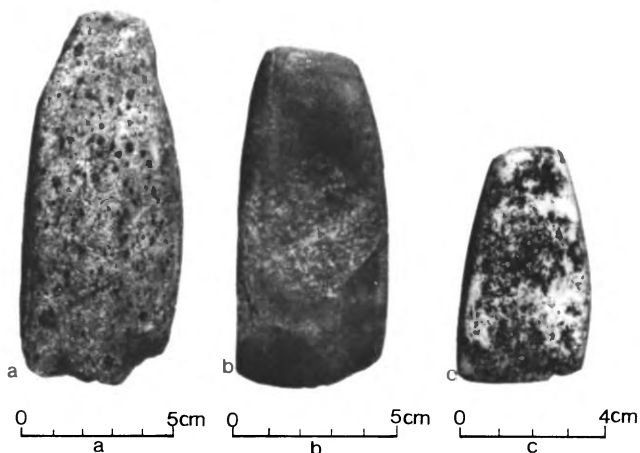
czbę określa się na ok. 150. Tworzą one skupiska i mniejsze grupki. Większość z nich stanowią naturalne utwory powstałe z nagromadzenia się piasków w jednym miejscu (zazwyczaj tam, gdzie rosły krzewy). Niektóre kurhany mają pewnego rodzaju obwarowanie z polnych kamieni. Niestety wybierane są one dzisiaj na znaczną skalę przez miejscową ludność. Podczas akcji ratowniczej ks. Szczepańczyk wskazał również w tym lesie na duży płaski kamień (wyraźnie szlifowany) do połowy wysokości zakopany w ziemi, który otaczają wyraźnym kręgiem o średn. ok. 12 m znacznie mniejsze polne kamienie. CHAR. Obiekt kultowy. LIT. J. Głosiak: Udział duchowieństwa w odkryciach archeologicznych w Polsce, „Kalendarz Caritas” 1981, s. 226; (Jam) (B. Jamrozik): Las pełen znaków zapytania. Archeologiczny sygnał mieszkańców Marianowa. Zagatkowe kurhany, kamienne kręgi kultowe, „Express Wieczorny” 1979, nr 133: 18.6, s. 1.

46. MARKI, gm. loco, woj. warszawskie

INF. Zgłosił i przekazał materiały oraz uczestniczył w akcji pogotowia 9.6.1977 r. Zbigniew Paciorek, zam. w Markach, ul. Piastowska 14A. SYT. W obsuniętej skarpie piaszczystej na terenie zagajnika sosnowego. Pozostałości jamy osadniczej. POŁ. Piaszczysta wyniosłość, zwana Górą, za Fabryką Okładzin Ciernych, ok. 1,5 km od głównej szosy w Markach. CHAR. Osada. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki, w tym kilka z pogrubionym brzegiem wylewu i ornamentem pasmowym, pochodzących z jednego naczynia. Materiały przeznaczone do pełniejszego opracowania i systematycznych badań. KULT. Trzcinięcka. CHR. II okres epoki brązu. ZB. Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

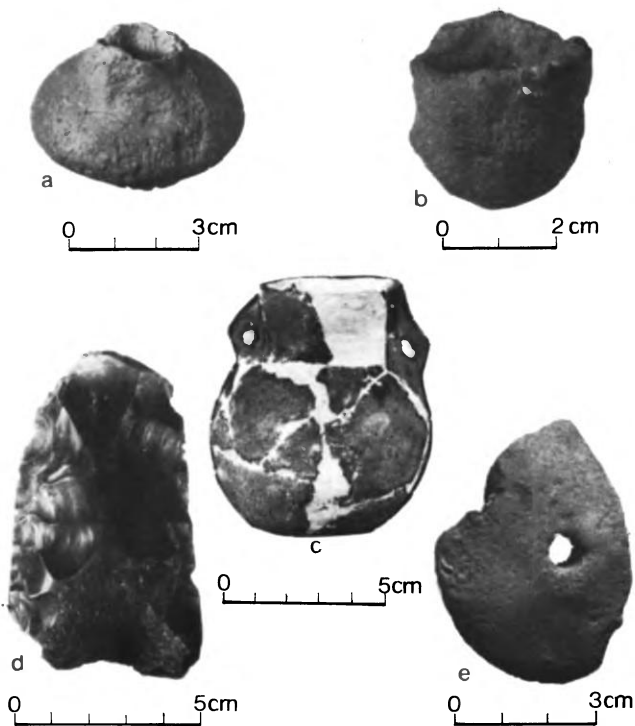
47. MIŃSK MAZOWIECKI, gm. loco, woj. siedleckie

a) INF. Współpracujący od lat z Pogotowiem Archeologicznym PMA chorąży sztabowy Włodzimierz Zduńczyk z Jednostki Wojskowej 3516 w Mińsku Mazowieckim przekazał 31.7 i 16.9.1981 r. kolejne materiały zabytkowe⁷. SYT. Na znacznych obszarach nieużytków (poligon wojskowy), które przed laty stanowiły piaszczyste wyniosłości wśród podmokłych łąk i zapadlisk

Ryc. 20. Łomża, woj. Warszawa. Siekiery krzemienne ze skarbu (a-c)

⁷ J. Głosiak: Katalog... za lata 1973-1976, poz. 63, s. 244.

Ryc. 22. Mińsk Mazowiecki, woj. Siedlce. Prześlik gliniany (a), miniaturowe naczynko gliniane (b), amforka gliniana (c), siekierka krzemienista (d), płaski przesłik gliniany (e)

bagiennych, obecnie zmeliorowanych i znacznie zniwelowanych przez wojsko, występowało bogate osadnictwo starożytne. Zabezpieczono szereg znalezisk (Zbiory PMA nr inw. III-VI/8080). POŁ. Poligon wojskowy na krańcach Mińskiego Mazowieckiego, nieużytki po obu stronach szosy, zwłaszcza po stronie pld., w kierunku Siedlec. CHAR. Ślady osadnictwa, pozostałości cmentarzyska ciałopalnego i luźne znaleziska. MAT. Pochodzą z wielu stanowisk. 1. 69 ułamków ceramiki, różnicowanych pod względem grubości ścianek i obróbki powierzchni, z przewagą fr-tów gładzonych. 2. Kilka odtłupków krzemienistych ze śladami retuszu przykrawędźnego, z surowca narzutowego bałtyckiego. 3. Prześlik gliniany, zbliżony do dwustożkowatego, z otworem umieszczonym niesymetrycznie (Ryc. 22a). Średn. 4,8 cm, średn. otworu ok. 1 cm. 4. Fr-t przesłika płaskiego, lekko wypukłego (Ryc. 22e). Średn. otworu 0,8 cm, grub. 1,8 cm. 5. Miniaturowe naczynko z dnem wypukłym, wykonane z jednego kawałka gliny, niestarannie wykończone (Ryc. 22b). Średn. wyl. 2,5 cm, wys. 3,2 cm. 6. Mała amforka z kulistym brzuścem, prawie cylindryczną szyjką i taśmowymi uszkami (Ryc. 22c). Pow. gładzona. Średn. wyl. 4,4 cm, brzuśca 7,2 cm, dna 4,8 cm; wys. 7,6 cm. KULT. Pucharów lejkowatych. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/8214; amforkę (poz. 6), wyklejoną i gipsowaną amatorsko przez W. Zduńczyka, zwrócono właścicielowi na jego prośbę.

b) POŁ. Zniwelowana wydma piaszczysta w pobliżu szosy do Siedlec, po prawej stronie. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Siekierka krzemienista dwuścienna z gładzonym, częściowo uszkodzonym ostrzem (Ryc. 22d). Surowiec kredowy wołyński. Dł. zachowana 8,4 cm, szer. 5 cm, grub. 1,5 cm. KULT. Mierzanowicka. CHR. Wczesna epoka brązu.

c) SYT. Skorupy rozwleczone przez spychacz i wybrane z piachu przez zgłaszającego. MAT. Kilkanaście większych fr-tów ceramiki pochodzących przede wszystkim ze smukłego naczynia tulipanowatego z pogrubioną płaską krawędzią i ornamentem

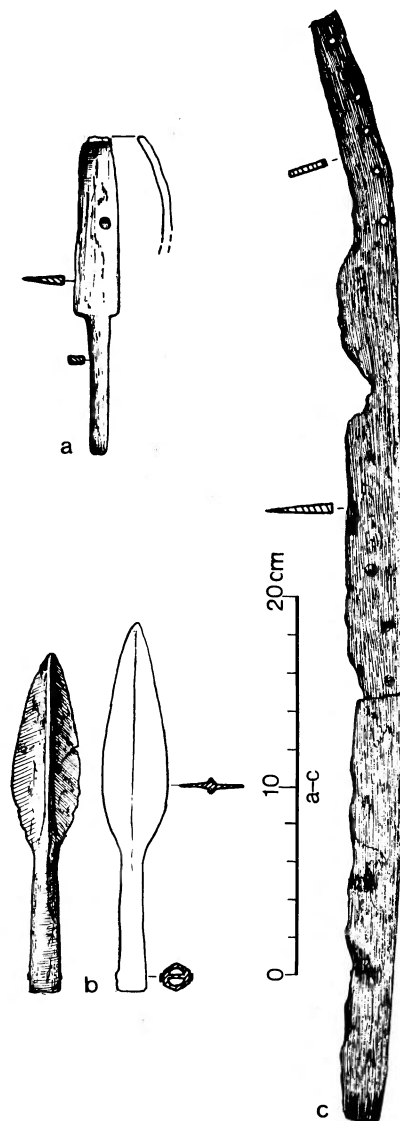
pasowym zdobiącym górną część. KULT. Trzciniecka. CHR. II okres epoki brązu. ZB. PMA nr inw. III/8219.

48. NACHODKA-PRZESMYKI, gm. Przesmyki, woj. siedleckie

INF. Zgłosił 18.11.1978 r. Franciszek Lipiński, zam. w Ząbkach k. Warszawy, ul. Szkolna 25. POŁ. Płaskie wzniesienie ok. 150 m od kościoła. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście ułamków ceramiki toczony na kole garncarskim. CHR. Wczesne średniowiecze i późniejsze. ZB. PMA nr inw. V/7756 i VI/7757.

49. NADKOLE, gm. Łochów, woj. siedleckie, st. 2

INF. Zgłosiła telefonicznie i następnie uczestniczyła w akcji pogotowia 23.8.1981 r. Dorota Adamska, zam. w Warszawie, ul. Górńska 17A m. 1. SYT. Odkrycia dokonali mieszkańcy Warszawy: Jerzy Pilarski, zam. ul. Kasprzowicza 54 m. 39, Wojciech Kalinowski, zam. ul. Chłodna 15 m. 508, i Dorota Adamska. W lesie nad Liwcem, w wykopie, zauważyli oni skorupy i drobne kości. Rozkopali w dwóch miejscach najbliższy teren wydobywając z głęb. 0,5 m różne zabytki. Ze względu na przemieszanie materiałów z poszczególnych zespołów (przypuszczalnie 2 grobów) ich wyróżnienie jest niemożliwe. POŁ. Płaska

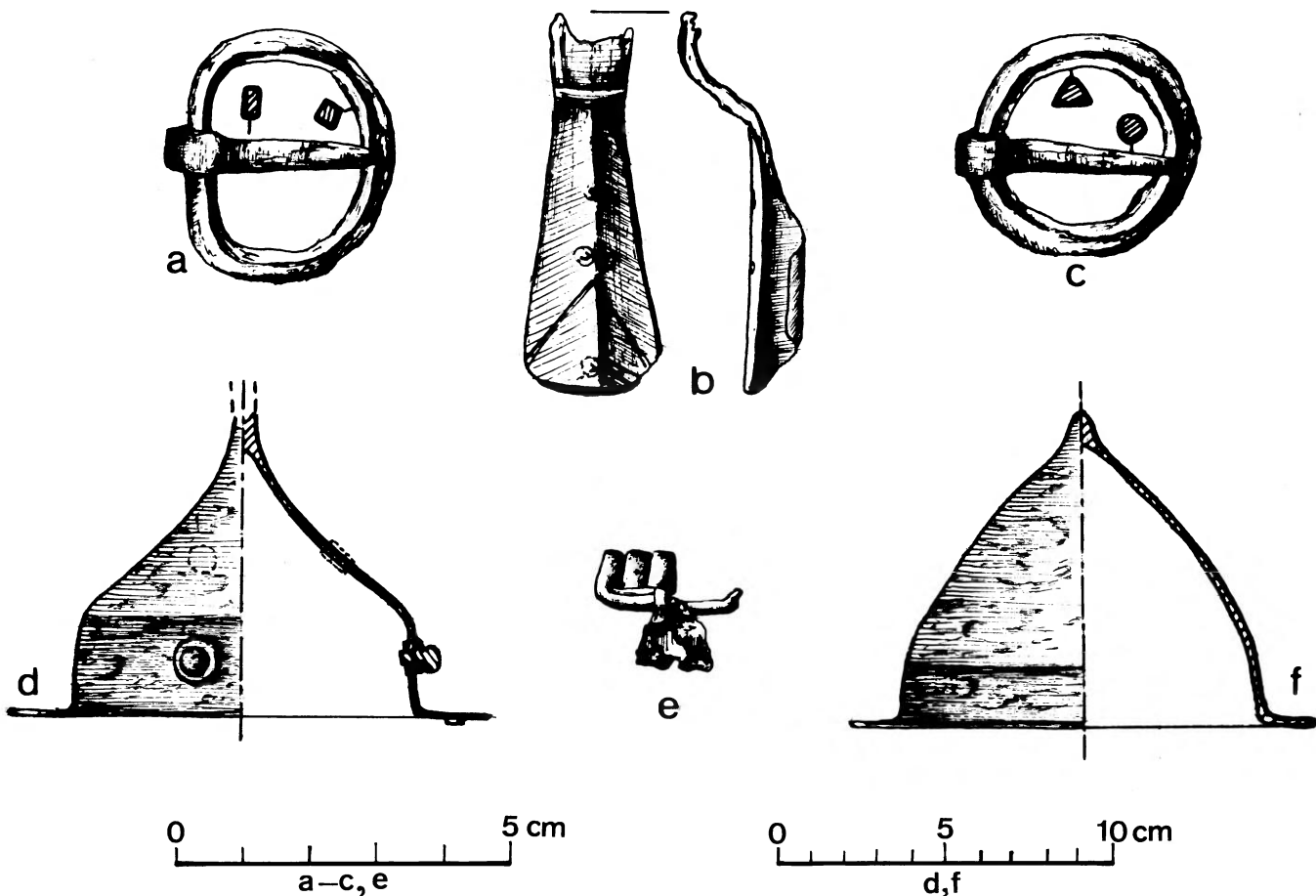
Ryc. 23. Nadkole, woj. Siedlce. Nóż żelazny (a), grot żelazny (b), miecz żelazny (c)

wyniosłość piaszczysta porośnięta lasem mieszanym, na dawnej posiadłości rolnika Jana Konarzewskiego, przeznaczona na tereny rekreacyjne, położona ok. 180 m od drogi do wsi Nadkole. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Miecz żelazny w 2 fragmentach ze sztabą do rękojeści, z ułamanym sztychem, skorodowany (Ryc. 23c). Dł. 57 cm, szer. głowni ok. 3 cm. 2. Grot żelazny lekko zgięty, liść z ostrym żeberkiem, tulejka w przekroju sześciokątna (Ryc. 23b). Dł. 18,7 cm, dł. tulejki 7,5 cm. 3. Nóż żelazny ze złamanym ostrzem (Ryc. 23a). Dł. 16,8 cm, dł. płytki do rękojeści 7 cm, szer. ostrza 2,2 cm. 4. Sprzączka żelazna jednodzielna o ramie półokrągłej (Ryc. 24a). Wym. 3,8×3,2 cm. 5. Sprzączka żelazna jednodzielna o ramie okrągłej (Ryc. 24c). Średn. ok. 3,8–4 cm. 6. Umbo żelazne stożkowane spłaszczone rytualnie, z ułamanym kolcem, zniszczone. Na pokrywie i kołnierzu ślady ozdobnych nitów (Ryc. 24d). Wym. 8×17 cm, wys. ok. 10 cm. 7. Umbo żelazne z krótkim, słabo wyodrębnionym kolcem, mocno skorodowane, zgniecione (Ryc. 24f). Średn. zewn. 13,5–14 cm, wewn. 10 cm; wys. 9 cm. 8. Fr-t fibuli brązowej oczkowatej (Ryc. 24e). Dł. sprężyny 3,3 cm. 9. Nóżka i fr-t kabłąka brązowej fibuli oczkowatej (Ryc. 24b). Dł. 5,5 cm. 10. Fr-t żelaznego haczyka (Ryc. 25f). Dł. 2 cm. 11. Żelazna kłamra pochwy miecza (Ryc. 25b). Dł. 4,2 cm. 12. Fr-t żelaznego haczyka (Ryc. 25c). Dł. 3 cm. 13. Imacz żelazny tarczy z profilowanymi płytkami do nitów (Ryc. 25a). Dł. 23 cm. 14. Szydło żelazne (Ryc. 25e). Dł. 8,3 cm. 15. Grot żelazny z liściem zwiniętym rytualnie (Ryc. 25g). Dł. 18,8 cm, dł. tulejki 11,5 cm. 16. Grot żelazny zgięty rytualnie, z wąskim liściem z ostrym żeberkiem, skorodowany (Ryc. 25d). Dł. 11,5 cm. 17. 2 fr-ty rynienkowatego okucia pochwy miecza. Dł. 14,8 cm i 12,3 cm, szer. 0,8 cm. 18. Fr-t żelaznego imacza tarczy.

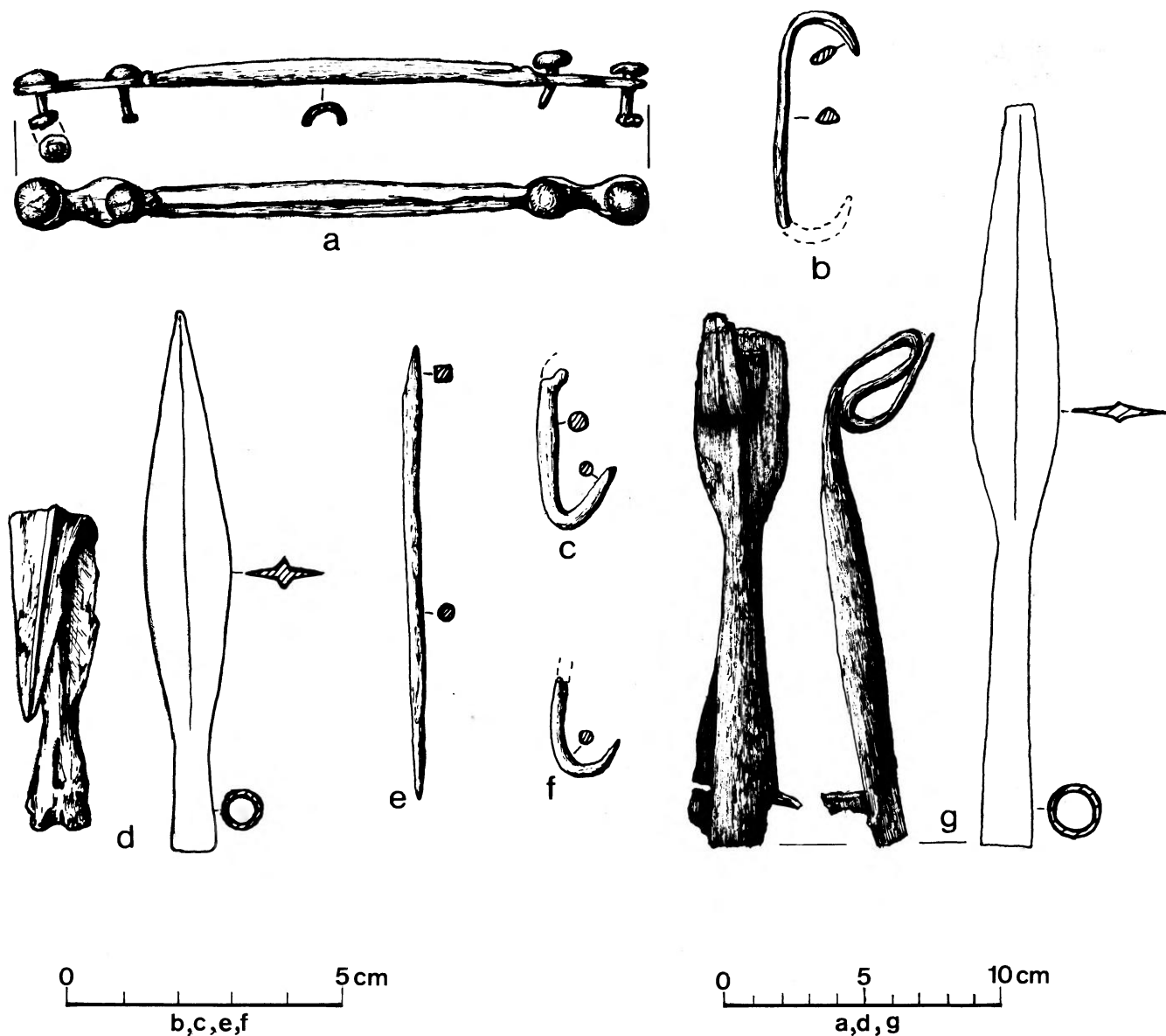
Dł. 10,4 cm. 19. 3 fr-ty nożyc żelaznych. Dł. 11,9 cm, 9 cm, 7,9 cm, dł. ostrza 1,7 cm. 20. 12 drobnych fr-tów przedmiotów z brązu. 21. 10 drobnych fr-tów przedmiotów z żelaza. 22. Liczne fr-ty naczyń glinianych, w tym popielnic o czarnej, lśniącej powierzchni, zdobionych rytym ornamentem geometrycznym. KULT. Przeworska. CHR. Wczesny okres wpływów rzymskich. ZB. PMA nr. inw. IV/8283. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Groby wojowników sprzed 2 tysięcy lat odkryła trójka młodych warszawiaków. Sensacyjne znalezisko nad Liwcem, „Express Wieczorny” 1981, nr 181: 17.9, s. 1–2.

50. NOWY DWÓR MAZOWIECKI, gm. loco, woj. warszawskie

INF. Przekazał 21.7.1980 r. Piotr Dąbrowiecki, marynarz pracujący na pogłębiarce „Warszawa” z Zakładu Taboru Pływającego Przedsiębiorstwa Budownictwa Wodnego w Warszawie, ul. Modlińska 17, zam. ul. Cieszkowskiego 1/3 m. 34. SYT. W 1980 r. pogłębiarka pracowała na Narwi koło Nowego Dworu Mazowieckiego, blisko ujścia tej rzeki do Wisły, ok. 0,5 km od mostu w Modlinie. Wyrzucane z głębokich podkładów Narwi piasek i muł transportowane były rurowciągiem na pobliski podmokły teren. Wraz z piaskiem wydobywano różne przedmioty, niezrządno o charakterze zabytkowym. Pogłębiarka „wysssała” np. spod dna Narwi zęb mamuta i róg тура, które, początkowo magazynowane przez marynarzy w bazie pływającej, później gdzieś zaginęły. Tym cenniejsze stało się zabezpieczenie przez P. Dąbrowieckiego przekazanych do pogotowia znalezisk. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. 1. Długi miecz żelazny zachowany w dwóch częściach, bez rękojeści (Ryc. 26b). Ślady świeżego załamania wskazują, że był on pierwotnie pogięty, być może w celach rytualnych. Dł. zachowana 74,5 cm, szer. głowni

Ryc. 24. Nadkole, woj. Siedlce. Sprzączki żelazne (a, c), fragmenty fibul (b, e), umba żelazne (d, f)

Ryc. 25. Nadkole, woj. Siedlce. Imacz (a), fr-t żelaznej klamry pochwy miecza (b), haczyki żelazne (c, f), fragmenty grotów żelaznych (d, g), szydło żelazne (e)

2,2-3,3 cm. 2. Grot żelazny włóczni (Ryc. 26a). Dł. 26 cm, dł. liścia 16,5 cm, szer. liścia 2,5 cm, średn. tulejki 2 cm. 3. Drobne części łodzi dębunki (nie inwentaryzowane). CHR. Wczesne średniowiecze i późniejsze. ZB. PMA nr inw. VI/8023. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Ślad tragedii sprzed lat w piaszczystym dnie Narwi. Kim byli wojownicy z zatopionej łodzi? Jakie tajemnice kryje jeszcze rzeka? „Express Wieczorny” 1980, nr 172: 12.8, s. 1; (D.Al.): Małym fiatem po miecz z XI w. Archeologiczne pogotowie jedzie na każdy sygnał, „Kurier Polski” 1980, nr 172: 13.8, s. 1-2.

51. ORTEL KRÓLEWSKI, gm. Piszczac, woj. białkopodlaskie

INF. Przekazał 14.7.1981 r. Kazimierz Cieśllicki. SYT. Zbierane w 1973 r. z terenu grodziska. MAT. 8 ułamków ceramiki ze śladami odcisków palców, w tym 1 zdobiony podłużnymi i falistymi liniami. CHR. Wczesne średniowiecze. ZB. PMA nr inw. V/8193. LIT. J. Głosik: Archeologiczna „švidka dopomoga”, „Pam’jatniki Ukraïni” 1979, nr 3, s. 58-59.

52. OSIEK, gm. Linia, woj. gdańskie

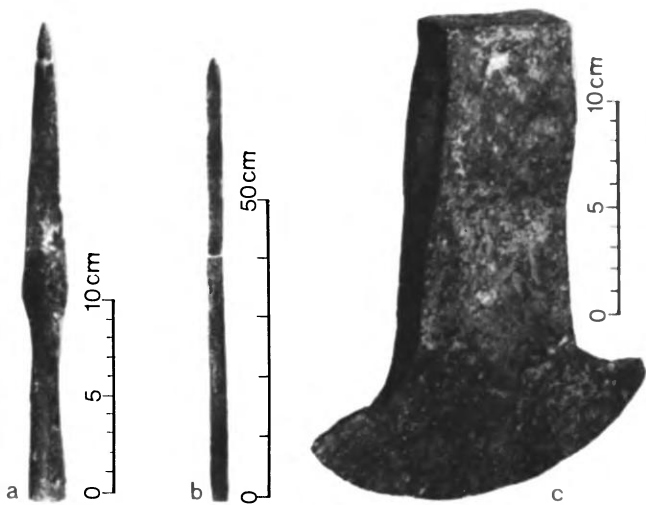
INF. Powiadomił listownie 6.11.1980 r. Edmund Konradko, zam. we wsi Osiek, woj. gdańskie. W akcji ratowniczej brał udział dr A. Niwiński. SYT. Podczas orki traktorowej zgłasza-

jący natrafił pługiem na płytę kamienną, którą usunął z pola nie naruszając wnętrza grobu. W czasie akcji ratowniczej zabezpieczono drobne fragmenty ceramiki z rozbitej urny. Latem 1981 r. systematyczne prace wykopaliskowe w Osieku przeprowadziła doc. dr T. Węgrzynowicz⁸. CHAR. Grób ciepłopalny skrzynkowy z obwarowaniem z polnych kamieni. KULT. Pomorska. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/8083. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Twarze ludzi zmarłych 2500 lat temu. Sensacyjne odkrycie archeologiczne w Osieku, „Express Wieczorny” 1980, nr 277: 24-26.12, s. 1.

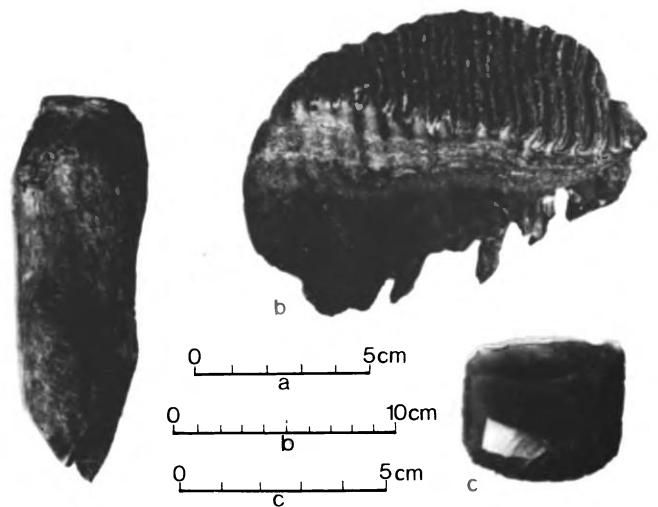
53. OTWOCK-ŚWIDRY WIELKIE, gm. loco, woj. warszawskie

a) INF. Zgłosił telefonicznie 17.4.1974 r. inż. Leszek Domaradzki z Wydziału Gospodarki Komunalnej, Przestrzennej i Ochrony Środowiska Urzędu Miejskiego w Otwocku. Później kilkakrotnie uczestniczył w akcjach terenowych Pogotowia Ar-

⁸ T. Węgrzynowicz: Grób kultury pomorskiej z Osieka w woj. gdańskim, „Wiadomości Archeologiczne” 48, 1983, s. 113-116.

Ryc. 26. Nowy Dwór Mazowiecki, woj. Warszawa, rzeka Narew. Grot żelazny (a), część miecza żelaznego (b). Warszawa-Wola. Topór żelazny (c)

Ryc. 27. Pasłęk, woj. Elbląg. Przedmiot kościany (a), narzędzie krzemienne (c). Warszawa-Marymont. Ząb mamuta (b)

cheologicznego PMA, przekazując materiały i informacje. SYT. Znalezione podczas wykonywania prac geodezyjnych na łasze wiślanej przy ujściu Świdra do Wisły, blisko podmywanego przez wodę brzegu. CHAR. Znajdźisko luźne. MAT. Fr-t części czołowej czaszki ludzkiej osobnika *Homo sapiens*, o wyraźnie prymitywnych cechach antropologicznych, jak mocno pogrubione łuki nad oczodołami i płaskie czoło. CHR. Przypuszczenia o mezolitycznym charakterze tego znaleziska znalazły w znacznym stopniu potwierdzenie w wykonanej próbie jego datowania metodą fluoro-chloro-apatytową, przeprowadzonej w Instytucie Geologicznym Uniwersytetu Warszawskiego przez dr. T. Wysoczańskiego. ZB. Pracownia Pogotowia Archeologicznego PMA.

b) INF. Przekazał informację w 1977 r. Władysław Księżyc z Pracowni Konserwatorskiej w Warszawie, ul. Świętojańska 2. SYT. W skarpię rzeki Świder za mostem, przez który przebiega szosa z Warszawy do Otwocka, od 180 do 200 m w górę rzeki, występują „żelazne kloce dymarkowe”. LIT. Z. Adamski: Czytelnik „Kuriera” zawiadomia o odkryciu prochów Prasłowian. 12 tys. lat liczy czaszka najstarszego Mazowszanina. Mord rytualny lub przypadek. 2 mężczyźni w kobiecym grobie, „Kurier Polski” 1974, nr 80: 4.4, s. 1-2; (Jam) (B. Jamrozik): Sensacja archeologiczna. Czaszkę człowieka z epoki kamiennej znaleziono pod Warszawą, „Express Wieczorny” 1979, nr 141: 26.6, s. 1-2; (ws) (B. Wardas): Odkrycie nad Świdrem, „Życie Warszawy” 1974, nr 111: 10.5; Na wiślanej wysepce znaleziono czaszkę człowieka z epoki kamiennej, „Express Wieczorny” 1974, nr 117: 17.5.

54. PASŁĘK, gm. loco, woj. elbląskie

INF. Przekazał 31.10.1980 r. Stanisław Rogalski. SYT. Przedmioty pochodzą ze zwirowni w Pasłęku. Brak bliższej lokalizacji. CHAR. Znajdźiska luźne. MAT. 1. Przedmiot kościany z wyraźnymi śladami obróbki spiczastego ostrza (Ryc. 27a). Dł. 11,4 cm, szer. 4,1 cm. 2. Narzędzie krzemienne o kształcie trapezowatym (Ryc. 27c). Dł. 3,5 cm, szer. 3,3 cm, grub. 0,7 cm. CHR. Nowożytny(?). ZB. PMA nr inw. VI/8111. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Znaleziska z epoki kamiennej w Muzeum Archeologicznym w Warszawie, „Express Wieczorny” 1980, nr 281: 31.12, s. 2.

55. PIASECZNO, gm. loco, woj. warszawskie

INF. Zgłosił telefonicznie 5.5.1980 r. inż. Tadeusz Sudół, zam. w Piasecznie, ul. Prusa 6. SYT. Na ul. Prusa, pomiędzy chodnikiem a krawężnikiem jezdni, znajdują się wkopane w

ziemię duże kamienie pościągane z pola. Jeden z nich stanowi oryginalne żarno kamiennie. POŁ. Na końcu ul. Prusa w Piasecznie, w pobliżu wodociągów miejskich. CHAR. Znajdźisko luźne. MAT. Żarno kamiennie podłużne, częściowo rozbite, z odłupanymi bokami. Wystaje ok. 0,5 m z ziemi. CHR. Wczesne średniowiecze bądź starsze(?). LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Tysiącletnie żarna na ulicy. Tego jeszcze nie było, „Express Wieczorny” 1980, nr 107: 14.5, s. 2.

56. PIOTROWICE, gm. Bielawy, woj. skierniewickie

INF. Zgłosił listownie 23.5.1978 r. Longin Domalewski, uczeń szkoły zawodowej, zam. w Łowiczu, ul. Chrobrego 26. SYT. Zgłaszający, będąc na jarmarku w Łowiczu, zauważył młodego człowieka sprzedającego garnuszki wyraźnie odbiegające wyglądem i techniką wykonania od ludowych wyrobów łowickich. Kupił jeden z nich, który okazał się typowym czerpaczką kultury łużyckiej. Podczas akcji ratowniczej ustalono, że sprzedawane na jarmarku w Łowiczu eksponaty pochodzą z rozkopywanego amatorsko cmentarzyska ciałopalnego z brukiem kamiennym. Sprzedawca, który w kilku miejscach naruszył cmentarzysko, poza nim nikomu do tej pory nie znane, pochodził z Piotrowic. POŁ. Na skraju lasu Wojewoda. Płaska wyniosłość piaszczysta porośnięta młodym, kilku- i kilkunastoletnim lasem mieszanym. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne z brukiem kamiennym. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki o gładzonych i chropowatych powierzchniach. KULT. Łużycka. CHR. Okres halszacki. ZB. PMA nr inw. III/7717. Czerpaczek zakupiony przez L. Domalewskiego w Łowiczu pozostawiono na prośbę zgłaszającego w jego posiadaniu. LIT. B. Jamrozik: Archeolog-amator naprowadza na sensacyjne znalezisko. 2500-letni „garnek” na jarmarku. Tajemnice piotrowickiego lasu, „Express Wieczorny” 1978, nr 147: 1-2.7, s. 11.

57. PLECEWICE, gm. Tulowice, woj. warszawskie

INF. Nadesłał 14.7.1979 r. Paweł Fijałkowski, uczeń liceum, zam. w Sochaczewie, ul. Ziemowita 11. SYT. Zniszczona wydma, zbierane z rozkopanej jamy. CHAR. Pozostałości osady. MAT. 1. 50 ułamków ceramiki z gruboziarnistą domieszką o powierzchniach gładzonych. 2. Krzemień narzutowy bałtycki. KULT. Trzcinięcka. CHR. Epoka brązu. ZB. PMA nr inw. III/3645. LIT. T. Drzewosowski: Pogotowie Ratownicze Wykopalsk. Współpraca Muzeum Archeologicznego z odkrywcami przeszłości, „Trybuna Ludu” 1979, nr 172: 25.7, s. 9.

58. PODKOWA LEŚNA, gm. loco, woj. warszawskie

a) INF. Zgłosił telefonicznie w listopadzie 1981 r., następnie przyniósł materiały i uczestniczył w akcji Pogotowia Archeolo-

gicznego przeprowadzonej wiosną 1982 r. Krzysztof Jaworski, zam. w Podkowie Leśnej, ul. Miejska 18. SYT. Podczas kopania rowu wzdłuż posesji K. Jaworskiego natrafiono na głęb. ok. 0,5 m na kamienie i fr-ty ceramiki. Najbliższy teren niski, podmokły i piaszczysty, obecnie zmeliorowany. Dokumentację terenową wykonał mgr M. Zalewski. CHAR. Pozostałości grobu ciałopalnego w obwarowaniu kamiennym. MAT. Czarka zachowana we fr-tach, kształtem zbliżona do dwustożkowatego, zdobiona na przejściu szyjki w brzusiec ornamentem odcisków paciorków naszyjnika, o starannie gładzonej powierzchni. KULT. Łużycka. CHR. Późna epoka brązu i wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/8298.

b) INF. Zgłaszała kilkakrotnie, uczestnicząc też w wyjazdach pogotowia, po raz pierwszy 7.12.1974 r., Wanda Sieczko, zam. w Warszawie, Al. Jerozolimskie 42. SYT. Na terenie dawnej posiadłości zgłaszającej w Podkowie Leśnej (Głógów 15), obejmującej niewielki zapadły stawek, przez który przepływa beziemienny strumień, występują znaczne pokłady rudy darniowej. LIT. J. Głosik: Pościg za skarbami, Warszawa 1974, s. 47; tenże: Archeologiczny Park w Brwinowie. Prasłowiańskie cmentarzyska i grób „woja”, „Gościńiec” 1980, nr 12, s. 9; (Jam) (B. Jamrozik): Młody jubilat za pan brat z tysiącletniemi. Warszawskie Pogotowie Archeologiczne, „Express Wieczorny” 1978, nr 236: 19.10, s. 5; U. Waluś: Telefon 31-32-21, czyli o uratowanych skarbach, „Życie i Zdrowie” 1976, nr 14: 4.7, s. 16-17.

59. POPOWO-PARCELE, gm. Somianka, woj. ostrołęckie
INF. Zgłosił 15.1.1980 r. Kazimierz Cieśliski. SYT. Zbierane z powierzchni w sierpniu 1979 r. POŁ. Nad Bugiem, ok. 30 m w dół rzeki od stacji wodnej Ministerstwa Sprawiedliwości w Popowie-Parcelach. W skarpie prawie 2 m od powierzchni gruntu. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście drobnych ułamków ceramiki, w tym kilka fr-tów o pow. obmazywanych. KULT. Łużycka i grobów kloszowych. CHR. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. IV/7835.

60. PRZEDBÓRZ, gm. loco, woj. piotrkowskie
INF. Przekazał 3.11.1981 r. Kazimierz Cieśliski. SYT. Materiały uzyskane przez zgłaszającego w 1966 r., wyklejane amatorko. Część z nich posiadać miał nauczyciel ze szkoły podstawowej w Przedborzu (przechowywane podobno u niego na strychu). W zbiorach PMA znajdują się podobne materiały, pochodzące z badań ratowniczych prof. R. Jakimowicza przeprowadzonych w 1934 r.⁹, do których dołączono znaleziska przekazane przez K. Cieślickiego. Pewne dane wskazują, że pochodzą one z jednego stanowiska. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne(?). MAT. Materiały ceramiczne o łącznej wadze 13,6 kg, zachowane we fr-tach, o stosunkowo jednolitych cechach technologicznych. Występują naczynia w przybliżeniu dwustożkowate, niektóre z nich z silnym chropowaceniem dolnych części. Kilka ułamków zdobionych ornamentem pseudosnurowym. Pow. jasnobrunatne bądź ceglaste. KULT. Łużycka. CHR. Okres halsztacki. ZB. PMA nr inw. III/2316.

61. PRZEWODOWO, gm. Gzy, woj. ciechanowskie
INF. Przekazał 21.3.1979 r. Edward Malinowski, zam. w Pułtusku, ul. 22 Lipca 54 m. 21. SYT. Materiały przechowywane Jan Karpacki, dawny kierownik szkoły w Przewodowie. POŁ. W znacznym stopniu rozkopana i częściowo zniwelowana piasznica – żwirownia w Przewodowie. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Duży fr-t naczynia (popielnicy) kształtu stożkowatego z łagodnym załomem brzuśca. Szyjka gładzona, oddzielona od schropowatego brzuśca linią, ze śladami odcisków palcowych. 2. Drobne fr-ty ceramiki. KULT. Grobów kloszo-

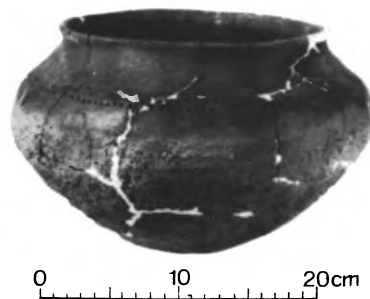
wych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. Znaleziska zwrócone do szkoły w Przewodowie (na żądanie znalazcy). LIT. J. Głosik: Odkrycia, znaleziska..., „Ziemia” 1978, s. 392-393.

62. PUKARZÓW, gm. Maluszyn, woj. częstochowski
INF. Przekazał 27.2.1979 r. Leszek Sieradzan, zam. w Warszawie, ul. Świerczewskiego 64 m. 103. POŁ. Na nieużytkach położonych za rzeką bez nazwy, w odległ. 300-400 m od ostatnich zabudowań wsi. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. Kilka fr-tów ceramiki. 2. Dwa drobne fr-ty polepy. 3. Kilka gwoździ pogiętych i połamanych, mocno skorodowanych. CHR. Późne średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/7800. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kloce dymarkowe. Znaleziska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1-2, s. 21.

63. PUŁTUSK-POPEŁAWY, gm. loco, woj. ciechanowskie
INF. Przekazał 14.8.1981 r. Andrzej Jaskulski. SYT. Znalezione przy kopaniu nad brzegiem Narwi. POŁ. Niska skarpa nad Narwią na obszarze nieużytków i łąk. W znacznym oddaleniu od zabudowań Poptaw (lewobrzeżnej dzielnicy Pułtuska), naprzeciwko cmentarza – mauzoleum wojsk radzieckich po drugiej stronie Narwi. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. 8 ułamków ceramiki. Niektóre fr-ty o pow. chropowatej. 2. 2 odłupki krzemienne. CHR. Nie określona. ZB. PMA nr inw. VIII/8231.

64. RADWANKÓW, gm. Sobienie-Jeziory, woj. siedleckie
INF. Zgłosił telefonicznie 30.1.1978 r. Stefan Goździalski, dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury w Osiecku, woj. siedleckie, który uczestniczył w akcji Pogotowia Archeologicznego. SYT. W związku z modernizacją szosy Warszawa – Dęblin i budową nowego odcinka autostrady wybierano sprzętem mechanicznym piach z okolicznych piaszczyk. POŁ. Piasznica położona na terenie nieużytków leżących po lewej stronie drogi z Warszawy do Sobień-Jeziór. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Fr-t naczynia, zapewne klosza, z pow. brązową, obmazywaną. 2. Popielnica wazowata o wysoko umieszczonej wydętości brzuśca. Dolna część chropowata. Dno lekko wyodrębnione. Krótką szyjkę oddzielają od brzuśca 2 szeregi owalnych nakłuc (Ryc. 28). Średn. wyl. 20,9 cm, brzuśca 28,9 cm, dna 11,5 cm; wys. 18,4 cm. KULT. Grobów kloszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/7720. LIT. (es) (E. Solińska): „SM” alarmuje. Koparki na cmentarzyskach, „Sztandar Młodych” 1979, nr 157: 3.7, s. 3.

65. ROKITNO, gm. Błonie, woj. warszawskie
INF. Informacja telefoniczna przesłana 14.10.1977 r. z biura PGR Rokitno. SYT. Podczas budowy stacji transformatorowej w dużym wykopie na głęb. ok. 1,5 m natrafiono na dziesiątki szkieletów i czaszek ludzkich pozbawionych jakiegokolwiek wyposażenia. W czasie obserwacji prowadzonej na miejscu odkrycia znaleziono szczątki metalowego guzika od munduru wojskowego. CHAR. Zbiiorowa mogiła wojskowa pochodząca z czasów I wojny światowej.

Ryc. 28. Radwanków, woj. Siedlce. Popielnica zdobiona

⁹ J. Miśkiewicz: Materiały kultury łużyckiej z międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły, „Materiały Starożytne” 8, 1962, s. 339.

66. ROMANOWCE, gm. Sejny, woj. suwalskie
 INF. Materiały pochodzące z kolekcji Kazimierza Cieślckiego, przekazane w 1981 r. SYT. Materiały określił mgr M. Kaczyński, który wyróżnił 2 stanowiska. POŁ. Znalezione w pobliżu wsi, przy drodze Smolany – Sejny. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki toczonych na kole, część ornamentowana. CHR. W większości średniowiecze. ZB. PMA nr inw. VI/8241 i VI/8242.

67. RYBNIK, gm. loco, woj. katowickie – okolice
 INF. Zgłoszony przez Kazimierza Cieślckiego 16.1.1980 r. w celu dokonania dokumentacji. SYT. Zakupiony 25.11.1979 r. na „Perskim Targu” w Warszawie przy ul. Wolumen. Sprzedający podał, że znalezisko pochodzi ze Śląska z okolic Rybnika. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Toporek kamienny czworoboczny o zaokrąglonym obuchu (Ryc. 29a). Otwór umieszczony pośrodku. Powierzchnia starannie gładzona. Dł. 9,5 cm; szer. ostrza 4,1 cm, obucha 3,5 cm; średn. otworu 2,5 cm. CHR. Neolit. ZB. Zwrócono właścicielowi. LIT. (es) (E. Solińska): Skarby na jarmarku, „Sztandar Młodych” 1980, nr 25: 30.1, s. 3.

68. SĄSIADKA, gm. Radezcznica, woj. zamojskie
 INF. Przekazał 30.10.1981 r. Kazimierz Cieślcki. SYT. Zbierane z powierzchni grodziska w Sąsiadce przez przekazującego w czerwcu 1966 r., częściowo wyklejane. MAT. Znaczne ilości ceramiki zachowanej we fr-tach, w większości zdobionej ornamentem linii falistych. CHR. Wczesne średniowiecze (XI-XII w.). ZB. Materiały przekazano do Katedry Archeologii Polski Uniwersytetu Warszawskiego.

69. SEJNY, gm. loco, woj. suwalskie
 INF. Przekazał 4.11.1981 r. Kazimierz Cieślcki. SYT. Materiały ceramiczne zbierane w czerwcu 1966 r. przez zgłaszającego i po amatorskim wyklejeniu przekazane do PMA. POŁ. W pobliżu zamku w Sejnach. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. Kilkanaście różnych wielkości ułamków ceramiki toczonych na kole. 2. Fr-ty kafli zdobionych. 3. Fr-ty przedmiotów z wytopu szkła. CHR. Średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/8290.

70. SEWERYNÓW, gm. Cyców, woj. chełmskie
 INF. Przekazał 8.6.1979 r. Jan Świdorski z Warszawy. SYT. Wyorał na swoim polu rolnik Kazimierz Kita z Sewerynowa koło Cycowa. Znalazca w liście nadesłanym 7.7.1979 r. ujawnił, że znaleziska znajdowały się „w ziemi blisko w jednym miejscu”.

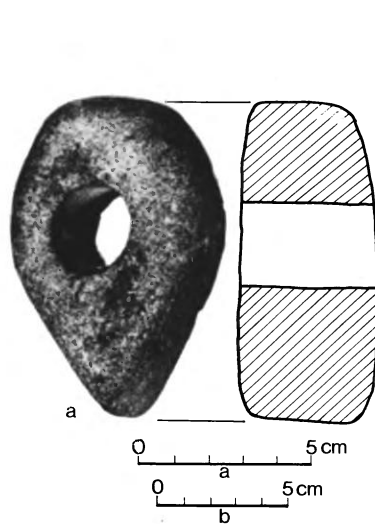
CHAR. Znaleźisko gromadne. MAT. 1. Sztylet krzemienisty z wyodrębnioną rękojeścią i uszkodzonym ostrzem (Ryc. 30a). Krzemień kredowy wołyński. Retusz po obu stronach powierzchni, krawędzie mikrołuskane. Dł. 10,5 cm, maks. szer. 4,3 cm, szer. tyłca 3 cm, grub. 0,8 cm. 2. Toporek kamienny czworoboczny (Ryc. 30b). Otwór umieszczony pośrodku. Powierzchnia wygładzana. Dł. 8,7 cm, grub. 2 cm, średn. otworu 2 cm. KULT. Strzyżowska. CHR. Wczesna epoka brązu. ZB. PMA nr inw. II/7804. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kłocę dymarkowe. Znaleźiska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1–2, s. 21; Trzy tysiące lat..., „Express Wieczorny” 1979, nr 139: 25.6.

71. SKRZYPACZOWICE, gm. Koprzywnica, woj. tarnobrzescie

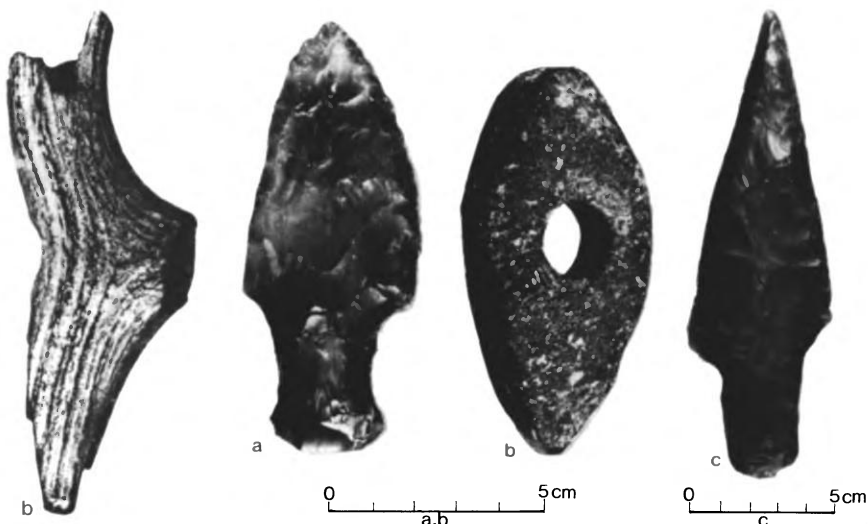
INF. Po raz pierwszy zgłosiła 24.10.1975 r. i w następnych latach przekazywała sukcesywnie znaleziska dr Elżbieta Mycielska-Dowgiałło z Instytutu Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. SYT. Wybierane przy odkrywkach geologicznych na terenie wsi Skrzypaczowice, w związku z rozbudową kopalni siarki w Piasecznie. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście różnych wielkości fr-tów ceramiki. KULT. Łużycka. CHR. Okres halsztacki. ZB. PMA nr inw. III/8079.

72. SŁUPIA, gm. Pacanów, woj. kieleckie

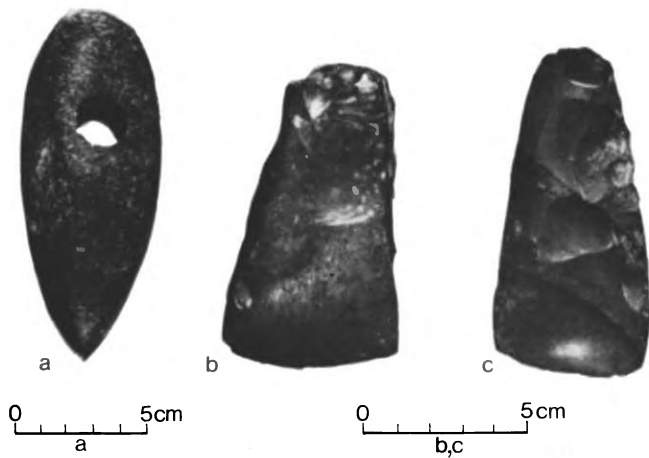
INF. Nadesłali wraz z listem 11.12.1978 r. Zyta i Krystian Ogródowczykowie, zamieszkałi w Chorzowie-Batorym, Osiedle Hutników, ul. Brzozowa 32 m. 7. SYT. Ofiarodawcy będąc w 1978 r. w Słupi koło Pacanowa uzyskali od Józefa Ruska wyorane znaleziska. POŁ. Wzgórze na polu Józefa Ruska. CHAR. Znaleźisko gromadne – skarb(?). MAT. 1. Toporek kamienny łódkowaty (Ryc. 31a). Powierzchnia starannie wygładzana. Dł. 13,4 cm, szer. 5 cm, grub. 2,8 cm, średn. otworu 1,8 cm. 2. Siekierka krzemienista czworoboczna, asymetryczna, gładzona (Ryc. 31b). Dł. 9,8 cm; szer. ostrza 5,4 cm, obucha 2,6 cm. 3. Siekiera krzemienista dwuścienna, gładzona (Ryc. 31c). Krzemień kredowy wołyński. Dł. 10,5 cm; szer. ostrza 4,6 cm, tyłca 2,2 cm; grub. 0,6 cm. CHR. Neolit i wczesna epoka brązu. ZB. PMA nr inw. III/7807. LIT. J. Głosik: Odkrycia, znaleziska..., „Ziemia” 1978, s. 392; (Jam) (B. Jamrozik): Pięć i pół tysiąca lat w małej paczce. Najstarsza zawartość przesyłki pocztowej, „Express Wieczorny” 1978, nr 279: 12.12, s. 1; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6–7.

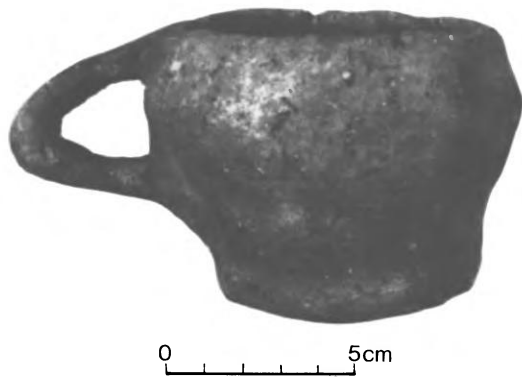
Ryc. 29. Rybnik – okolice, woj. Katowice. Toporek kamienny (a). Warszawa-Praga Południe. Motyka lub topór rogowy (b)

Ryc. 30. Sewerynów, woj. Chełm. Sztylet krzemienisty (a), topór kamienny (b). Sobiienki, woj. Siedlce. Sztylet krzemienisty (c)

Ryc. 31. Słupia, woj. Kielce. Topór kamienny (a), siekiery krzemienne (b, c)

Ryc. 32. Sobienie Biskupie, woj. Siedlce. Kubek gliniany

73. SOBIENIE BISKUPIE, gm. Sobienie-Jeziory, woj. siedleckie

INF. Powiadomił telefonicznie 30.6.1979 r. Stanisław Kusio, dyrektor szkoły podstawowej w Warszawicach, Zbiorczej Szkoły Gminnej w Sobieniach-Jeziarach, że uczeń kl. VII Marek Kaspzak odkrył naczynie. SYT. Znalezione w obsuniętej wysokiej ścianie piasknicy, porośniętej młodym lasem sosnowym, z której pobierano sprzętem mechanicznym piach i żwir na budowę szosy państwowej. POŁ. Piaszczysta wyniosłość pod lasem za wsią. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Niski grubościenny kubek z dużym, kolankowatym uchem (Ryc. 32). Powierzchnia słabo wygładzona. Wys. 6,5–7 cm; średn. otworu 7 cm, dna 6,5 cm, brzuśca 8,5 cm. KULT. Przeworska. CHR. Okres wpływów rzymskich. ZB. PMA nr inw. IV/7810. LIT. (es) (E. Solińska): „SM” alarmuje. Koparki na cmentarzyskach, „Sztandar Młodych” 1979, nr 157: 3.7, s. 3; (es) (E. Solińska): Na ratunek zabytkom, „Sztandar Młodych” 1979, nr 160: 6.7, s. 4.

74. SOBIENKI, gm. Osieck, woj. siedleckie

INF. Powiadomił listownie i 20.5.1980 r. przekazał Wiesław Kalinowski, zamieszkały we wsi Sobienki pod nr. 34. SYT. Wyorany podczas orki wiosennej. POŁ. Na polu Wiesława Kalinowskiego. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Sztylet krzemienisty z wyodrębnioną rękojeścią (Ryc. 30c). Surowiec kredowy wołyński. Dł. 17 cm, dł. ostrza 13 cm, szer. podstawy ostrza 5,2 cm, grub. 1,2 cm. Retusz dookólny. CHR. Wczesna epoka brązu. KULT. Strzyżowska. ZB. PMA nr inw. II/7843. LIT. (es) (E. Solińska): Ostrze na polu, „Sztandar Młodych”

1980, nr 123: 23.5, s. 4; W. Pietruczuk: Co drugi dzień znalezisko, „Zielony Sztandar” 1981, nr 26: 29.3, s. 6–7.

75. SOCHACZEW-CHODAKÓW, gm. loco, woj. skierniewickie

INF. Powiadomił telefonicznie 12.6.1978 r. oficer dyżurny Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Sochaczewie, Zenon Rembiewski, zam. w Sochaczewie, ul. Płocka 59. SYT. Podczas wykonywania fundamentów pod dom na działce Eugeniusza Bolesty natrafiono na „urny nakrywane dużymi garami”. Na miejscu okazało się, że materiały zaginęły (podobno potłuczone urny zostały zmieszane z betonem do budowy fundamentów), a w miejscu skąd miano je wydobyć stał budynek mieszkalny w stanie surowym. POŁ. Działka Eugeniusza Bolesty przy ul. Smolnej 18 w Chodakowie. Obejmuje ona skraj zniwelowanego piaszczystego wzniesienia. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. KULT. Grobów kloszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. Chronologię materiału określono na podstawie informacji świadków odkrycia oraz drobnych skorup znalezionych w piasku. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Słowiańskie cmentarzysko w Sochaczewie, „Express Wieczorny” 1978, nr 167: 27.7, s. 2.

76. STARA MIŁOSNA, gm. Sulejówek, woj. warszawskie

INF. Przekazał 8.1.1980 r. uczeń Paweł Przybysz ze Szkoły Podstawowej nr 280 im. Tytusa Chałubińskiego w Warszawie, zam. przy ul. Ogińskiego 4 m. 64. POŁ. Na posesji Zofii Biesiady w Starej Miłosnej. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Moneta – grosz miedziany Stanisława Augusta z 1790 roku (Ryc. 15b). ZB. PMA nr inw. VI/7834.

77. SZREŃSK, gm. loco, woj. ciechanowskie

INF. Przekazał 16.5.1979 r. Piotr Fabiański, lekarz weterynarii z lecznicy zwierząt w Szreńsku. POŁ. Znaleziony na polu ornym przy drodze do lecznicy. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Prześlik z łupku wołyńskiego (Ryc. 16c). Średn. 2,2 cm, średn. otworu 0,9 cm. CHR. Wczesne średniowiecze – XI/XII w. ZB. PMA nr inw. V/7802.

78. TOMCZYCE, gm. Mogielnica, woj. radomskie

INF. Zgłosili 20.5.1977 r. Wiesław Sadowski i Józef Dębniak, uczniowie technikum w Mogielnicy. SYT. Znalezione w skarpie Pilicy, w piasku. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki, w tym część grubego naczynia. CHR. XIV–XVII w. ZB. Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.

79. TREMBICE DOLNE, gm. Paprotnia, woj. siedleckie

INF. Udostępnił do opracowania 4.1.1980 r. Janusz Jankowski, zam. w Warszawie, ul. Kwitnąca 17 m. 39. SYT. Pamiątka rodzinna przechowywana w domu od pokoleń. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Toporek kamienny czworoboczny (Ryc. 33b). Powierzchnia mocno zżuszczone. Dł. 8 cm, szer. 3,8 cm, grub. 4 cm, średn. otworu 1,8 cm. CHR. Neolit. ZB. Zwrócono właścicielowi. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kloce dymarkowe. Znaleziska archeologiczne w 1979 r., „Gościennic” 1980, nr 1–2, s. 21.

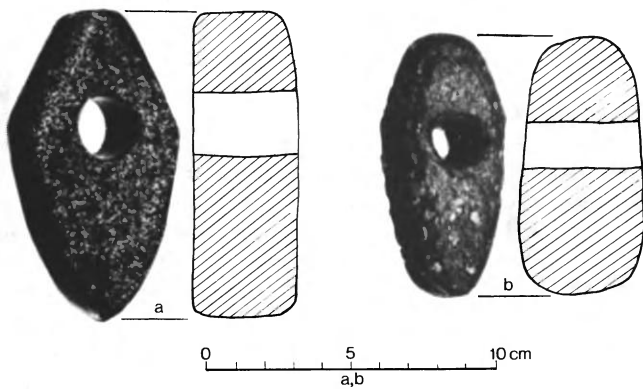
80. TRUSKOLASY, gm. Kłobuck, woj. częstochowskie

INF. Przesłał wraz z dokumentacją polową 28.10.1981 r. Czesław Zachowski, zam. w Truskolasach, ul. Cmentarna 27. CHAR. Rumowisko „chaty” bądź palenisko kamienne. MAT. 1. 20 fr-tów ceramiki, w tym 6 z dolnych partii naczyń. 2. Przepalone kamienie polne, przeważnie drobne. 3. Drobne węgle drzewne. 4. Drobne fr-ty polepy. CHR. Średniowiecze lub nowożytność. ZB. PMA nr inw. VIII/8288.

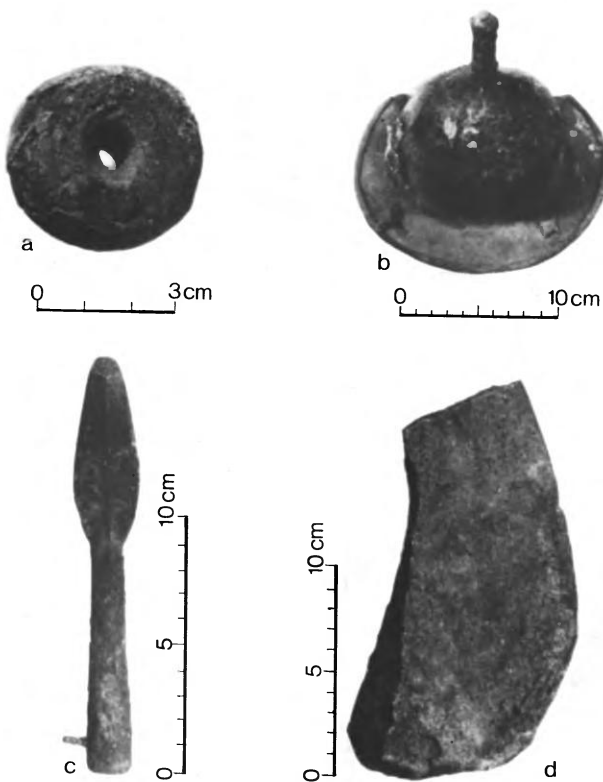
81. TUCHLIN, gm. Brańszczyk, woj. ostrołęckie

INF. Zgłosił telefonicznie 25.5.1980 r. ks. mgr Jerzy Dąbrowski. SYT. Znaleziska z Tuchlina przynieśli parafianie. Stanowisko w Tuchlinie znane było od dawna archeologom¹⁰. Stanowi-

¹⁰ D. Okulicz: Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tuchlinie, pow. Wyszaków, „Wiadomości Archeologiczne” 30, 1964, s. 372–387.

Ryc. 33. Trembice Dolne, woj. Siedlce. Toporek kamienny (b). Wielgie Grabowice, woj. Siedlce. Topór kamienny (a)

Ryc. 34. Tuchlin, woj. Ostrołęka. Przęślik gliniany (a), umbo żelazne (b), grot żelazny (c), fragment osefki kamiennej (d)

sko wizytowały wraz z pogotowiem 29.4.1981 r. doc. dr T. Dąbrowska i dr T. Liana. POŁ. Na polu Zygmunta Podlesia. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Dobrze zachowane umbo żelazne z krzyż okutą żelazną blachą i wysokim kołcem, odmiany 7a wg Jahna (Ryc. 34b). Średn. zewn. 16 cm. 2. Przęślik gliniany (Ryc. 34a). Średn. 4,2 cm. 3. Grot żelazny z małym liściem, wyraźnym żeberkiem i okrągłą tulejką (Ryc. 34c). Dł. 15,2 cm. 4. Fr-t osefki kamiennej (Ryc. 34d). Dł. 17,5 cm. KULT. Przeworska. CHR. Wczesny okres wpływów rzymskich, II w. n.e. ZB. PMA nr inw. IV/2951.

82. WALGA, gm. Pyzdry, woj. konińskie

INF. Nadesłała 30.11.1978 r. wraz z listem Barbara Jurczyk, zam. we wsi Walga. SYT. Materiały zbierane przez B. Jurczyk z piasknicy, z której pobierano piach na budowę drogi. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. Kilkanaście naczyń zachowanych we fr-tach i drobne ułamki ceramiki. Wymagają osobnego opracowania. KULT. Przeworska. CHR. Młodszy okres przedrzymski i okres wpływów rzymskich. ZB. PMA nr inw. IV/7808. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kloce dymarkowe. Znajdźiska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1-2, s. 21.

83. WARSZAWA-GOĆLAW

INF. Przekazał 10.12.1979 r. Maciej Wielgosz, technik z Warszawskiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjno-Budowlanych „Inżynieria”, Warszawa, ul. K. Wójcika 25/27. SYT. Znalezione w wykopach pod bloki mieszkalne na terenie dawnego lotniska sportowego. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka ułamków ceramiki, w tym 2 większe fr-ty naczyń zdobionego poziomymi liniami rytymi. CHR. XI-XIII w. ZB. PMA nr inw. V/8053. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Średniowieczne osiedle na Goćlawiu, „Express Wieczorny” 1979, nr 259: 1.12, s. 2.

84. WARSZAWA-GROCHÓW

INF. Zgłosił listownie 25.6.1981 r. załączając zdjęcie i rysunek zabytku wraz z opisem miejsca jego znalezienia Lech Porębski, zam. od wojny w Albany w Australii. SYT. Zabytek znaleziony przez zgłaszającego w początkach września 1939 r., podczas kopania rowów przeciwczołgowych na „południowym końcu ul. Szczawnickiej na Grochowie, w piaszczystej glebie. Obecnie w miejscu tym wznosi się budynek szkolny”. CHAR. Znajdźisko luźne. MAT. Sztylet kilkunastocentymetrowej długości, o rękojeści typowo wczesnośredniowiecznej i ostrzu w kształcie grotu włóczni, przypuszczalnie przerabiany. CHR. Nie określona. LIT. J. Głosik: W Australii mówią o Pogotowiu Archeologicznym, „Z otchłani wieków” 1970, z. 4, s. 355.

85. WARSZAWA-MARYMONT

INF. Przyniósł do pogotowia 11.11.1980 r. Jerzy Ciborek, zatrudniony przy budowie Trasy Toruńskiej, zam. w Warszawie, ul. Wrzeciono 30. SYT. Znalezione w piasku wiślanym zwożonym na budowę Trasy Toruńskiej. MAT. Ząb trzonowy młodego mamuta, wagi 1,89 kg (Ryc. 27b). CHR. Epoka lodowcowa. ZB. PMA ks. wpł. 43/80. LIT. (jam) (B. Jamrozik): Trzonowy ząb mamuta znaleziony na Trasie Toruńskiej, „Express Wieczorny” 1980, nr 257: 28.11, s. 1.

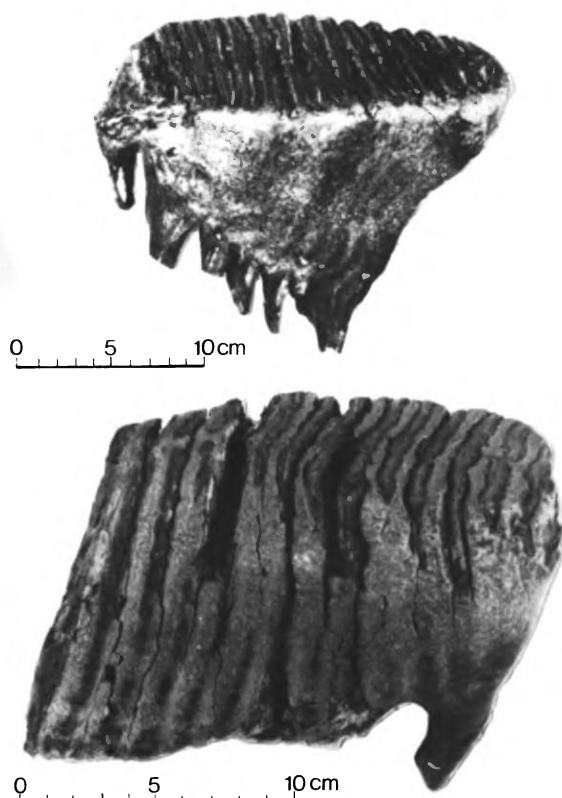
86. WARSZAWA-PRAGA POŁUDNIE

INF. Udostępniony 16.1.1980 r. przez K. Cieślkiego do wykonania dokumentacji. SYT. Znalezione w 1977 r. w zwałowisku gliny nad Wisłą. CHAR. Znajdźisko luźne. MAT. Motyka lub topór rogowy z ubytkami na końcach (Ryc. 29b). Dł. zachowana 22,5 cm, średn. otworu 2-3 cm, grub. 3,5 cm. KULT. Z cyklu kultur wstęgowych. CHR. Wczesny neolit. ZB. Zwrócono właścicielowi. LIT. (es) (E. Solińska): Skarby na jarmarku, „Sztandar Młodych” 1980, nr 25: 30.1, s. 4; (Jam) (B. Jamrozik): Prastary topór rogowy na wysypisku gliny, „Express Wieczorny” 1980, nr 26: 4.2, s. 1.

87. WARSZAWA-SIEKIERKI

a) INF. Przywiózł do PMA 11.3.1978 r. Józef Skrzypczak, operator dźwigu, zam. w Warszawie, ul. Sobieskiego 72A m. 4. SYT. Wydobyte z piaskiem wiślanym z głębokich podkładów Wisły przez koparkę pracującą na wysokości Siekierki. CHAR. Szczątki kostne mamuta. MAT. Ząb trzonowy mamuta (Ryc. 35a) wagi 2,58 kg. CHR. Epoka lodowcowa. ZB. PMA ks. wpł. 42/80.

b) INF. Zgłosił telefonicznie 30.6.1978 r. inż. Ryszard Żarnowski z Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych. Baza przedsiębiorstwa, w której przerabia się piasek dostarczony z Wisły dla celów budowlanych, znajduje się w Warszawie przy ul. Białoleckiej 127. SYT. Wydobyto z maszyny przerabiającej

Ryc. 35. Warszawa-Siekierki. Ząb mamuta (a). Zegrze Południowe, woj. Warszawa, Zalew Zegrzyński. Ząb mamuta (b)

piach i żwir budowlany przywieziony z Siekierok. MAT. Fragment kości mamuta. CHR. Epoka lodowcowa. ZB. PMA ks. wpt. 59/78.

c) INF. Przywiózł 23.6.1980 r. do redakcji „Expressu Wieczornego” w Warszawie Józef Gołda, pracownik Warszawskich Zakładów Eksploatacji Kruszywa, ul. Skoczylasa 4. SYT. Wyżruczone z piaskiem z dna Wisły na wysokości Siekierok przez koparkę i zauważone na taśmie transportowej. CHAR. Szczątki kostne prażubra. MAT. Długa kość moździeniowa (róg) żubra długorogiego. Dł. 45 cm. CHR. Epoka lodowcowa. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Pogłębiarka wydobyla na Siekierkach szczątki prażubra sprzed 20 tysięcy lat. Sensacja archeologiczna na dnie Wisły, „Express Wieczorny” 1980, nr 137: 23.6, s. 1; I. Rózewicz: Pogotowie Archeologiczne, „Poznaj swój kraj” 1977, nr 6, s. 28–29.

88. WARSZAWA-STARE MIASTO

INF. Przekazane w 1977 r. przez Andrzeja Jaskulskiego. SYT. Zbierane latem 1972 r. nad brzegiem Wisły, ok. 20 m od Mostu Śląsko-Dąbrowskiego w kierunku Mostu Poniatowskiego, nad samą wodą. Gruzy zwożone w latach poprzednich ze Starego Miasta. CHAR. Znaleźiska luźne na wtórnym złożu. MAT. Kilka fr-tów ceramiki tocznej na kole. Niektóre ułamki ze śladami zdobienia. CHR. Średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/8065.

89. WARSZAWA-URSYNÓW

a) INF. Zgłosił telefonicznie i przekazał 11.9.1980 r. Ireneusz Jabłko, pracownik SGGW, zam. w Warszawie, ul. Dembowskiego 5 m. 38. SYT. Znaleźiono na rozkopanej powierzchni terenu SGGW, przy ul. Nowoursynowskiej. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Pieczęć okrągła z napisem „1827 Nieszawa Gr.12” (Ryc. 15a). Średn. 2 cm. CHR. Pierwsza połowa XIX w. ZB. Przekazano Muzeum Regionalnemu w Nieszawie.

(Jam) (B. Jamrozik): Pieczęć Nieszawy z 1827 r. znaleziono w Ursynowie, „Express Wieczorny” 1980, nr 203: 22.9, s. 1.

b) INF. Przekazał 30.8.1978 r. Zdzisław Badocha, pracownik „Tewy”, zam. w Warszawie, ul. Koncertowa 6 m. 48. SYT. Zbierane podczas budowy osiedla Służew nad Dolinką. MAT. 1. Kilka większych odlupków naturalnych krzemiennych. Surowiec narzutowy bałtycki. 2. Kilka fragmentów kości zwierzęcych. 3. Ułamek nieokreślonej ceramiki. ZB. PMA ks. wpt. 60/79.

c) INF. Zgłosił telefonicznie 21.8.1981 r. inż. Marek Żupański z Kombinatu Budownictwa Mieszkaniowego „Warszawa-Południe”. SYT. W głębokich (ponad 5 m) wykopach fundamentowych pod blok mieszkalny. Informacji na miejscu odkrycia udzielał majster Władysław Osuch, który przekazał znaleźiska. POŁ. Budowa przy ul. B. Bartoka, u zbiegu z ul. Komisji Edukacji Narodowej. MAT. Kilka różnych wielkości brył wapiennych zabarwionych ciemnymi naturalnymi zaciekami w postaci czarnych krętych linii imitujących wyobrażenia geometryczne. ZB. Przekazano do Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

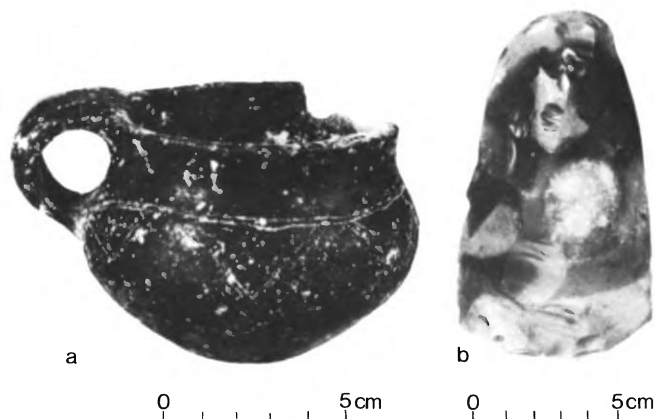
90. WARSZAWA-WOLA

INF. Zgłosił telefonicznie 22.5.1980 r. Dariusz Trynkus, pracownik magazynu meblowego nr 144 przy ul. Zwrotniczej 6. SYT. Znaleźione na głęb. 1 m, podczas kopania dołu kanalizacyjnego. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Topór żelazny o szerokim owalnym ostrzu, wagi 382,5 dkg (Ryc. 26c). Dług. 25,5 cm; szer. ostrza 20 cm, tylca 7 cm; grub. 4 cm. CHR. Nowożytny. ZB. PMA nr inw. VI/8032.

91. WARSZAWA-ZACISZE

a) INF. Zgłosił 4.5.1978 r. Zygmunt Perkowski, właściciel posesji w kolonii domków jednorodzinnych przy ul. Bohuszewiczówny 15. SYT. W ogródku, na głęb. do 30 cm, wystąpiły liczne fr-ty ceramiki w jednolitej ciemnoszarej ziemi bez śladów przepalenia. Niżej znajdował się całec. Rozrzut znaleźisk około 4 m². Obserwacje wskazują, że ziemia wraz z ceramiką została nawieziona podczas budowy osiedla, zapewne przy niwelowaniu terenu pod zabudowę. CHAR. Wtórne ślady osadnictwa. MAT. Kilkanaście fr-tów ceramiki, w tym kilka drobnych fr-tów wylewów. Pow. gładzone i lekko chropowate. CHR. Wczesny okres przedrzymski i inne. ZB. Zwrócono właścicielowi.

b) INF. Przekazała 26.3.1982 r., za pośrednictwem mgr J. Sieklickiego, Maria Rodziewicz-Pałasz z Państwowej Szkoły Baletowej im. Romana Turczynowicza w Warszawie, ul. Moliera 4. POŁ. Znalazł na swojej działce ogrodniczej na terenie między Zaciszem a Bródem Starym mgr Jan Karnyski, dyrektor Państwowej Szkoły Baletowej w Warszawie. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Siekiera krzemienista dwuścienna z symetrycznym ostrzem, gładzona (Ryc. 36b). Krzemień kredowy wołyński. Dł.

Ryc. 36. Miejsce nieznane, Dolny Śląsk(?). Kubek gliniany (a). Warszawa-Zacisze. Siekiera krzemienista (b)

12,5 cm; szer. ostrza 7,4 cm, tylca 4,8 cm; grub. 3,7 cm. KULT. Mierzanowicka. CHR. Wczesna epoka brązu. ZB. PMA nr inw. II/8293.

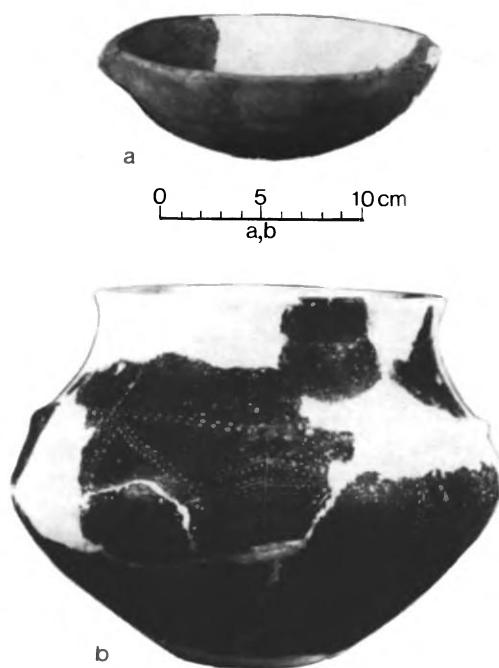
92. WARSZAWA-ŻERAŃ PRZEMYSŁOWY

INF. Zgłosił telefonicznie 2.10.1978 r. inż. Ryszard Żarnowski. SYT. Informacji udzielał i znaleziska przekazał majster Roman Pruszkowski. Piasek, z którego wydobyto znaleziska, pochodził z dna Kanału Żerańskiego. CHAR. Szczątki kostne tura i konia. MAT. 1. Fragment odłupanej podłużnie kości móżdżeniowej (rogu) tura. 2. Część potyliczna czaszki końskiej. CHR. Nie określona. ZB. PMA ks. wpł. 58/78. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Czyżby znowu czaszka tura na Trasie Toruńskiej?, „Express Wieczorny” 1978, nr 230: 12.10, s. 1.

93. WARSZAWICE, gm. Sobienie-Jeziory, woj. siedleckie

a) INF. Zgłosił telefonicznie 2.1.1978 r. Stefan Goździański informując, że wzniesienie za cmentarzem w Warszawicach jest rozkopywane przy użyciu sprzętu mechanicznego przez Okręgowy Zakład Transportu Maszyn Drogowych w Płońsku. SYT. W związku z modernizacją szosy Warszawa – Dęblin i budową obwodnicy na wysokości Sobieni-Jezior pobierano piasek z piaskownicy-ziwirowni w pobliskich Warszawicach. W ciągu kilkunastu dni stycznia 1978 r. wzniesienie zostało całkowicie zniwelowane. W czasie tej dewastacji prowadziliśmy stały dyżur dokumentując zniszczone obiekty archeologiczne i w miarę możliwości zabezpieczając materiały wykopaliskowe. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. 1. 43 przeważnie drobne ułamki ceramiki, w tym 7 fr-tów górnych partii naczyń zdobionych pod wylewem ornamentem stempelkowym w postaci grup pionowych kresek. 1 fr-t środkowej partii naczynia ma małe uszko ostro profilowane. 2. Duży fragment wylewu z odciskami linii sznurowych. 3. Fragment glinianej wypukłej ozdoby naczynia, przekłutej. 4. Drobna bryłka polepy. 5. Wąski wiór krzemienisty, częściowo odłupany, ze śladami załuskania przykrawędźnego. Dł. 6,3 cm. Krzemień narzutowy bałtycki. KULT. Pucharów lejkowatych. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/7769.

b) POŁ. Jak wyżej. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. **Grób I.** W profilu piaskownicy częściowo zniszczony kłosz. Wszystkie fr-ty zostały zebrane. Dookoła jamy grobowej wystąpiło w promieniu ok. 10 cm rdzawo-szare zabarwienie. Brak naczynia wewnątrz kłosza. W odległ. ok. 30 cm od grobu ślad zwęglonego kołka. Krawędź kłosza zniszczona, na głęb. ok. 50 cm. Kłosz jajowaty, zrekonstruowany do wysokości szyi. Powierzchnia silnie obmazywana, dno płaskie, wyodrębnione. Wys. zachowana 29 cm, średn. dna 13 cm. **Grób II.** Na głęb. ok. 50 cm w obsuniętej ścianie piaskownicy duży kłosz, który nakrywał bogato zdobioną popielnicę zawierającą przepalone kości. Jama grobowa nieczytelna. Popielnicę nakrywała miseczka wpuszczona dnem do wewnątrz. 1. Niekompletny duży kłosz baniasty. W całości zachowały się górne partie. Brzeg naczynia ścieniony, karbowany. Powierzchnia silnie chropowata, wewnętrzna ze śladami palcowego gładzenia. Średn. otworu 40,5 cm, wys. zachowana ok. 34 cm. 2. Popielnica wazowata, przysadzista, zdobiona na brzuścu i listwie przebiegającej u nasady szyjki nakłuciami. 5 małych uszek. Pow. wygładzona. Wys. 19 cm, średn. otworu 18 cm, brzuśca 26 cm, dna 9,4 cm (Ryc. 37b). 3. Miseczka półkula z guzkiem – uchwytem przy wylewie (Ryc. 37a). Wylew pogrubiony. Dno lekko wyodrębnione. Średn. otworu 17 cm, dna 5,8 cm; wys. 6–6,5 cm. **Grób III.** W ścianie piaskownicy na głęb. 60 cm duży kłosz stojący otworem ku górze. Wewnątrz smukła popielnica, której dno znajdowało się kilka cm ponad dnem kłosza. Wypełniona była do 2/3 wysokości drobno przepalonymi szczątkami kostnymi przemieszany z piaskiem. 1. Znacznych rozmiarów kłosz baniasty zachowany we fragmentach. Wygładzona szyjka oddzielona od chropowatego brzuśca grubą listwą. Krawędź prosto ścięta. Wys. zachowana 36 cm, średn. otworu ok. 41 cm. 2. Smukła popielnica jajowata, nieco asymetryczna. Powierzchnia brzuśca chropowa-

Ryc. 37. Warszawice, woj. Siedlce. Miseczka (a), popielnica (b)

cona, szyjka gładka. U nasady szyjki dookoła listwa. Średn. otworu 16 cm, dna 10,8 cm; wys. 27,6 cm. 3. 2 drobne fragmenty brązowych ozdób kolczykowatych. **Grób IV.** W ścianie piaskownicy wystąpił zarys po współczesnym wkopie sięgającym do głęb. ok. 1 m, w którym znajdowały się fr-ty ceramiki, kości i węgle drzewne. 1. Górna partia kłosza beczułkowatego z karbowaną krawędzią. Na pow. zewn. naczynia ukośne smugi obmazywania. Wys. zachowana 26 cm, średn. otworu 25 cm. 2. Wysoka popielnica jajowata o pow. mocno złuszczonej, chropowatej. Wys. 35,5 cm; średn. brzuśca 25,5 cm, dna 12,5 cm. KULT. Grobów kłoszowych. CHR. Wczesna epoka żelaza. ZB. PMA nr inw. III/6334. LIT. (es) (E. Solińska): „SM” alarmuje. Koparki na cmentarzyskach, „Sztandar Młodych” 1979, nr 157: 3.7, s. 3; (es) (E. Solińska): Na ratunek zabytkom, „Sztandar Młodych” 1979, nr 160: 6.7, s. 4.

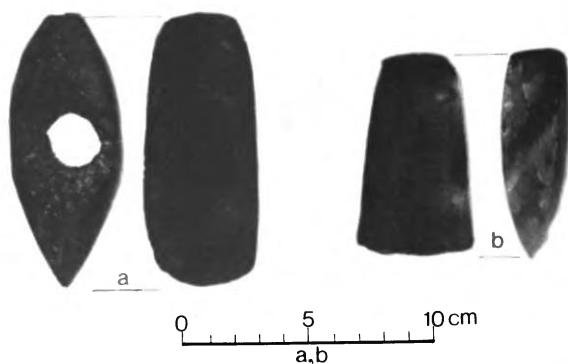
94. WAWRZYSZEW, gm. Błonie, woj. warszawskie

INF. Przywiózł do PMA 14.6.1978 r. Lech Wrzesiński, zam. w Błoni, ul. Poznańska 6 m. 43. SYT. Odkryte w latach 1971–1973 w wykopie pod budynek gospodarczy. POŁ. W ogrodzie na polu Marii i Tadeusza Wawrzyńczaków. Podobno w latach poprzednich usunięto z tego pola znaczne ilości żużla. CHAR. Zniszczone piecowisko hutnicze. MAT. Duża bryła żużla dymarskiego, wagi ok. 10 kg. CHR. Z przełomu er. ZB. PMA ks. wpł. 50/79. LIT. J. Głosik: Motyko-topór i podwarszawskie kłocze dymarkowe. Znaleziska archeologiczne w 1979 r., „Gościńiec” 1980, nr 1–2, s. 21.

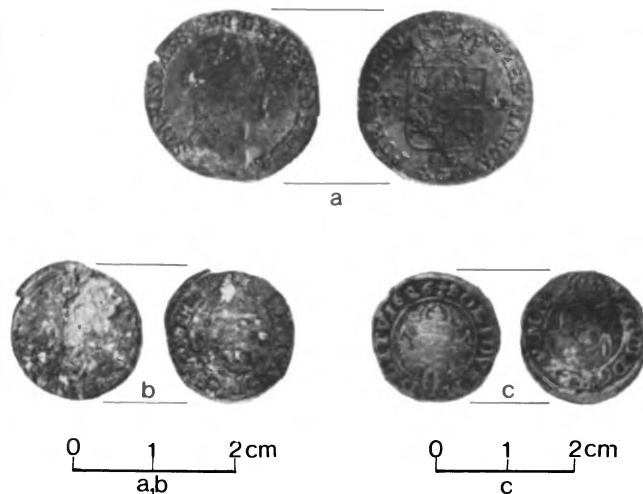
95. WĘGRÓW, gm. loco, woj. siedleckie – okolice

a) INF. Zgłosił w celu sprzedaży w 1977 r. Antoni Ojdana, zam. w Węgrowie, ul. 1 Maja 17 m. 30. Zgłaszający nie wyraził zgody na przekazanie znalezisk do zbiorów PMA. SYT. Znalezienie na polach w okolicach Węgrowa. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. 1. Toporek kamienny czworoboczny z symetrycznym ostrzem (Ryc. 38a), gładzony, miejscami na bokach współcześnie wyświecany. Dł. 9,8 cm, grub. 4,4 cm, średn. otworu 2 cm. 2. Siekierka krzemienista, płaska, klinowata (Ryc. 38b). Powierzchnia gładzona. Dł. 6,8 cm, grub. 2,5 cm. CHR. Neolit.

b) INF. Udostępnił 1.3.1977 r. do wykonania dokumentacji Stanisław Brzozowski, zam. w Korytnicy k. Węgrowa, Lecznica

Ryc. 38. Węgrów – okolice, woj. Siedlce. Toporek kamienny (a), siekierka krzemieniowa (b)

Ryc. 39. Wilczogęby, woj. Siedlce. Moneta miedziana z 1626 r. (c), moneta nie określona (b). Ząbki, woj. Warszawa. Moneta srebrna (a)

Zwierząt. SYT. Znaleziony na okolicznych polach. Znalazca nie wyraził zgody na przekazanie eksponatu do zbiorów PMA. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Toporek kamienny łódkowaty. Powierzchnia gładzona. Dł. ok. 10 cm. CHR. Neolit.

c) INF. Przywiózł do PMA latem 1980 r. Mieczysław Roguszewski, zam. w Sokołowie Podlaskim, ul. Bohaterów Chodakowa 6. SYT. Wykopano nad Liwcem w okolicach Węgrowa. MAT. 1. Niewielki fragment żuźla dymarskiego. 2. Duża bryła żelazista rudy łąkowej. CHR. Wczesne średniowiecze(?).

d) INF. Informacja przekazana 20.4.1979 r. przez mgr. Sławomira Kosińskiego, wychowawcę z Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 w Węgrowie, dotycząca występowania różnorodnych ułamków ceramiki nad Liwcem, zwłaszcza na wzniesieniu zwanym Grodziskiem w okolicach Węgrowa. LIT. J. Głosik: Spotkanie z archeologią w Węgrowie, „Gościniec” 1979, nr 4-5, s. 1.

96. WIELGIE GRABOWICE, gm. Łochów, woj. siedleckie
INF. Zgłosił Krzysztof Pastewka, zam. w Warszawie, ul. Limanowskiego 4A m. 8, w dn. 2.1.1980 r. SYT. Znalezione w lecie 1979 r. POŁ. Piaśnica za Liwcem na polu Aleksandra Oniśki. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Topór kamienny pięcioboczny (Ryc. 33a). Powierzchnia wygładzana. Dł. 10 cm, maks. szer. 5 cm, grub. 3,7 cm, średn. otworu 2,2 cm. CHR. Epoka brązu – wczesna epoka żelaza. ZB. Zwrócono właścicielowi. LIT. (es) (E. Solińska): Toporek w piachu, „Sztandar Młodych” 1980, nr 8: 10.1, s. 1, 6; (Jam) (B. Jamrozik): Na sensacyjne odkrycia naprowadzają archeologów czytelnicy „Expressu”, „Express Wieczorny” 1980, nr 74: 1.4.

97. WILCZOGĘBY, gm. Sadowne, woj. siedleckie
INF. Przekazała Henryka Kopacz, zam. w Wołominie, ul. Armii Ludowej 85 m. 27. SYT. Znalezione podczas dołowania ziemniaków. POŁ. Na polu Kazimierza Szczecury. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. Dwie monety z czasów Zygmunta III Wazy (Ryc. 39b, c), jedna z zielonkawą patyną. Na jednej widnieje data 1626 (Ryc. 39c). CHR. Pierwsza połowa XVII w. ZB. PMA nr inw. VI/8247. LIT. (jam) (B. Jamrozik): Plon spostrzegawczości miłośników prehistorii, „Express Wieczorny” 1981, nr 242: 11-13.12, s. 5.

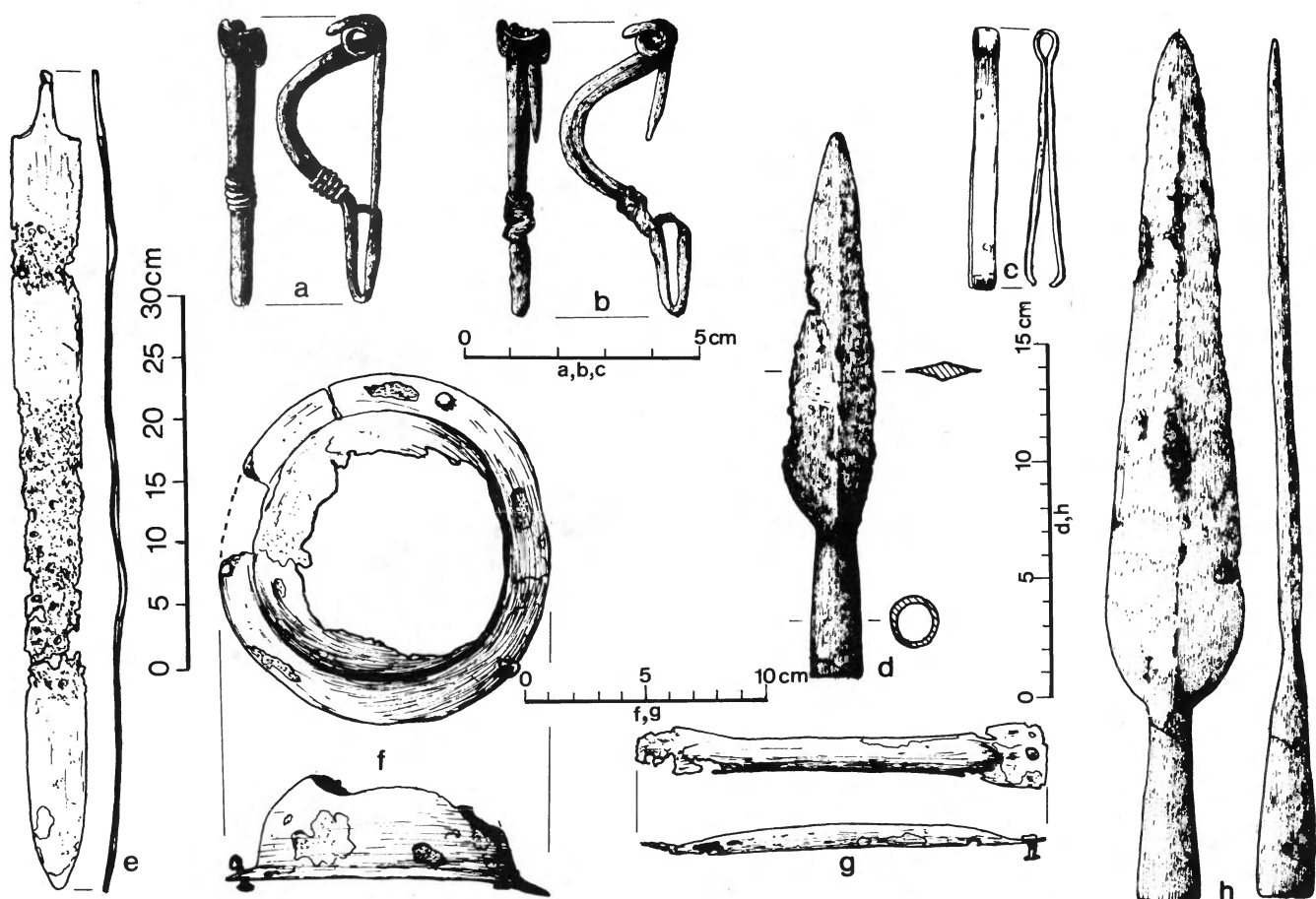
98. WIZNA, gm. loco, woj. łomżyńskie
INF. Zgłosił 31.5.1979 r. Witold Suski, zam. w Ostrowi Mazowieckiej, ul. Widmichowska 1a m. 42. CHAR. Znaleziska luźne. MAT. 1. Dwa bełty żelazne do kuszy (Ryc. 16d, e). 2. Ciężarek gliniany (Ryc. 16f). Dł. 4 cm, średn. otworu 1,2 cm. CHR. XIV w. ZB. PMA nr inw. VI/7809.

99. WOLA SKROMOWSKA, gm. Kock, woj. lubelskie
INF. Nadesłał 28.1.1980 r. rolnik Szymon Mitura ze Skromowic pod Kockiem. SYT. W 1979 r. podczas brania piachu z piaśnicy natrafiono na szkielet ludzki i toporek kamienny, który zaginał. Nadesłane materiały pochodzą z najbliższego otoczenia

tego znaleziska. CHAR. Grób szkieletowy(?). MAT. 1. Fragment kości długiej ludzkiej. 2. Nóż sierpowaty krzemieniowy o regularnie załuskanych krawędziach. Surowiec kredowy wołyński. Dł. 5,8 cm. 3. Kilka fr-tów ceramiki, na niektórych widoczne ślady toczenia na kole. CHR. Wczesna epoka brązu i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/7837.

100. WÓLKA OKOPSKA, gm. Dorohusk, woj. chełmskie
INF. Przekazany 20.12.1977 r. za pośrednictwem doc. Krzysztofa Dąbrowskiego. Znalazł Józef Skimira, zam. w Chełmie Lubelskim, ul. Bohaterów 28 m. 1. CHAR. Znalezisko luźne. MAT. Obuszek kamienny o regularnym zarysie czworobocznym i precyzyjnie wywierconym otworze pośrodku oraz starannie wygładzanej powierzchni. Dł. 8,3 cm, szer. 4,8 cm, średn. otworu 2 cm. CHR. Neolit. ZB. PMA nr inw. II/8198.

101. WÓLKA PRACKA, gm. Lesznawola, woj. warszawskie
a) INF. Zgłosił 16.7.1979 r. i udzielił wyjaśnień Krzysztof Sokołowski, zam. w Chorzowie-Batorym, ul. Dombka 5 m. 6. SYT. Przypadkowo wykopane ok. 1937 r. w majątku dr. Palmirskiego, dziadka zgłaszającego. Dr Palmirski w celu uniknięcia rozgłosu zakopał dół, a znalezione przedmioty zachował wśród pamiątek rodzinnych. Zamieszkały do dzisiaj w PGR Wólka Pracka ponad 70-letni Adam Bączek pamięta dobrze to wydarzenie, o którym miejscowa ludność mówiła, że wykopano „skarby wśród kości pogan”. Informujący umiał wskazać jedynie pole, na którym nastąpiło odkrycie. Rozmowy z wdową po dr. Palmirskim, jak też z krewną Marylą Sokołowską potwierdziły przytoczone wyżej fakty. POŁ. Pole orne, płaski taras nadzalewowy, PGR w Wólce Prackiej. CHAR. Cmentarzysko ciałopalne. MAT. 1. Miecz żelazny obosieczny zachowany w dwóch częściach (Ryc. 40e). Dł. zachowana 66 cm, dł. części większej 47,5 cm. 2. Smukły grot żelazny ze słabo wyodrębnionym żeberkiem i krótką tulejką (Ryc. 40h). Dł. 35,5 cm, dł. tulejki 8 cm, średn. tulejki 2 cm, szer. liścia u podstawy 5,5 cm. 3. Umbo żelazne ze zniszczoną kopułą i trzema nitami o okrągłych główkach (Ryc. 40f). Średn. 14 cm. 4. Doskonale zachowane szczypczyki żelazne (Ryc. 40c). Dł. 5,5 cm. 5. Fibuła dr. z podwiniętą nóżką (Ryc. 40a). Dł. 6 cm. 7. Fragmentarycznie zachowany imacz z nie wyodrębnionymi płytkami z jednym płaskim, okrągłym nitom (Ryc. 40g). Dł. 17 cm. 8. Grot żelazny z lekko wyodrębnionym żeberkiem (Ryc. 40d). Dł. 22,4 cm, dł. tulejki 6,5 cm, średn. tulejki 2 cm. 9. Pusta nóżka naczyń. Wys. 4,2 cm. 10. Fr-t kubka z utraconym uchem. KULT. Przeworska. CHR. Późny okres wpływów rzymskich, III w. n.e. ZB. PMA nr inw. IV/7839.

Ryc. 40. Wólka Pracka, woj. Warszawa. Fibule żelazne (a, b), szczypczyki żelazne (c), groty żelazne (d, h), miecz żelazny (e), fragmenty umbra żelaznego (f), imacz żelazny (g)

b) INF. Jak wyżej. MAT. 11. Cztery kule żelazne. Średn. 2,5–4 cm. CHR. Nie określona. ZB. PMA nr inw. VI/7840. LIT. (es) (E. Solińska): Prehistoryczna zagadka czeka na rozwiązanie, „Sztandar Młodych” 1979, nr 277: 20.11, s. 3.

102. WYGODA, gm. Łowicz, woj. skierniewickie
INF. Udostępnił do wykonania dokumentacji 20.12.1978 r. Edmund Messyasz, dyrektor Państwowego Technikum Ogrodniczego w Sochaczewie, ul. Głowackiego 2. SYT. Pochodzenie znaleziska niepewne, podobno z terenów wsi Wygoda. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Siekiera krzemieniowa dwuścienna, gładzona, o ściętym tyłcu (Ryc. 18b). Krzemień kredowy wołyński. Dł. 11,3 cm; szer. ostrza 5 cm, tyłca 1,3 cm; grub. 1,7 cm. KULT. Mierzanowicka. CHR. Wczesna epoka brązu. ZB. Pozostawiono w Państwowym Technikum Ogrodniczym w Sochaczewie.

103. ZAJĄCZKI, gm. Juchnowiec Dolny, woj. białostockie
a) INF. Wielokrotnie przekazywał materiały (po raz pierwszy 9.7.1980 r.) Władysław Kokoczek, zam. w Radzyminie, ul. Warszawska 10. SYT. Zbierane przez ofiarodawcę i Alinę Sztachelską z Białegostoku w okolicy wsi Zajączki. Wybierane z powierzchni piaszczystego, rozwianego wzniesienia na wysokim brzegu Narwi. POŁ. Ok. 200 m od mostu na Narwi przy piaszczystej drodze w kierunku ośrodka wypoczynkowego. CHAR. Obozowisko wydymowe. MAT. Kilkanaście różnej wielkości narzędzi krzemienianych oraz odpadków pochodzących z surowca narzutowego bałtyckiego. CHR. Paleolit schyłkowy – mezolit/wczesny neolit. ZB. PMA nr inw. I/7843 i I/7845.

b) INF. Jak wyżej. SYT. Zbierane na wysokiej skarpie na przestrzeni kilkudziesięciu metrów. CHAR. Ślady osadnictwa.

MAT. 1. Kilka fr-tów ceramiki z widocznymi smugami toczenia na kole. 2. Przęślik gliniany dwustożkowy, profilowany, uszkodzony (Ryc. 16b). Wys. 2,2 cm. CHR. Wczesne średniowiecze – XI/XII w. ZB. PMA nr inw. VI/8027. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Ciekawe odkrycia Warszawskiego Pogotowia Archeologicznego, „Express Wieczorny” 1980, nr 217: 8.10, s. 5.

104. ZAWISZYCE, gm. Głubczyce, woj. opolskie
INF. Zgłosił listownie w połowie marca 1981 r. rolnik Bogdan Oleksiuk, zam. w Zawiszycach pod nr. 116. SYT. Znalezione w listopadzie 1980 r. podczas prac rolnych, „ok. 250 m na płd. od drugiego krzyża”. Zgłoszenie przekazano do Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu. Przeprowadzona 8.4.1981 r. przez mgr Sylwię Wuszkę z Działu Dokumentacji Zabytków w Opolu i mgr Ewę Matuszczyk z Działu Archeologii muzeum wizja terenowa nie wykazała trwałych śladów osadnictwa starożytnego we wskazanym miejscu. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Toporek kamienny łódkowaty z lekko zaokrąglonym ostrzem. Otwór umieszczony niesymetrycznie, przesunięty w kierunku obucha i jednego boku. Dł. 11 cm, maks. szer. 5 cm; grub. przy obuchu 2,7 cm, przy ostrzu 3,7 cm; średn. otworu 2 cm. CHR. Neolit. ZB. Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu.

105. ZĄBKACH, gm. loco, woj. warszawskie
a) INF. Zgłosiła telefonicznie 22.4.1981 r. Halina Podleś, zam. w Ząbkach, ul. Gałczyńskiego 9. SYT. Dzieci bawiące się na sąsiedniej działce wykopały „garnek z monetami”, które rozdzieliły między sobą po rozbiciu naczynia. Przeprowadzona natychmiast po otrzymaniu informacji akcja ratownicza Pogotowia Archeologicznego PMA, pomimo licznych rozmów z mieszkańcami Ząbek i pomocy ze strony miejscowych władz, nie

przyniosła oczekiwanych rezultatów. Wypowiedzi domniemyanych świadków odkrycia były sprzeczne i niejednoznaczne. Niektórzy twierdzili, że było „mnóstwo monet, i nawet złotych”, inni zaś, że była ich tylko garstka bądź kilka sztuk. Uzyskano tylko pojedynczą monetę, którą przekazał syn zgłaszającej – Sylwester Podleś, uczeń kl. IV Szkoły Podstawowej w Ząbkach. POL. Płaski pagórek piaszczysty na działce budowlanej przy ul. Gałczyńskiego 11. CHAR. Znaleźisko gromadne – skarb monet. MAT. Srebrny złoty polski z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, którego podobizna i data 1791 widnieją na monetcie (Ryc. 39a). CHR. Koniec XVIII w. ZB. PMA nr inw. VI/8179. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Kto zakopał srebrne złotówki z datą Konstytucji 3 Maja? Zagadkowy skarb odkryty w Ząbkach, „Express Wieczorny” 1981, nr 83: 29.4, s. 1.

b) INF. Przekazał 24.5.1979 r. Witold Tomaszewicz, zam. w Warszawie, ul. Marchlewskiego 35 m. 31. SYT. Znalezione podczas wiosennej uprawy działki. POL. Na działce rekreacyjnej zgłaszającego. CHAR. Ślady osadnictwa. MAT. Kilka fragmentów cienkościennej ceramiki toczony na kole szybkoobrotowym. CHR. Średniowiecze i nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/7803.

106. ZEGRZE POŁUDNIOWE, gm. Nieporęt, woj. warszawskie

INF. Informację uzyskano latem 1977 r., podczas wizyty w Szkole Podstawowej w Nieporęcie, od ówczesnego dyrektora Kazimierza Janika. Znaleźiska przekazane zostały pogotowiu 22.8.1979 r. przez mgr Irenę Wieczorek, gminnego dyrektora szkół w Nieporęcie. SYT. Wydobyte ze znacznych głębokości przez pogłębiarkę pracującą wiosną 1977 r. na Zalewie Zegrzyńskim w Zegrzu Południowym. Porzucone na nadbrzeżnym zwalisku znaleźiska zabrane zostały przez dzieci i przyniesione do szkoły w Nieporęcie. Szczególne zasługi w zabezpieczeniu przed zniszczeniem wyrzuconych przez koparkę okazów kosztnych miała Ewa Idzik, absolwentka Szkoły Podstawowej w Nieporęcie, której pomagał ojciec. Opiekę nad eksponatami sprawowała nauczycielka biologii Halina Załęska. CHAR. Szczątki szkieletów zwierzęcych. MAT. 1. Czaszka z wypukłym czołem żubra długorogiego (*Bison priscus*), wraz z zachowanymi w całości mózdzieniami (Ryc. 41). Określenia dokonał dr Andrzej Ruprecht z Zakładu Badania Ssaków PAN. Rozstaw mózdzieni w linii prostej 106 cm, po powierzchni 116 cm, dł. kości mózdzieniowej lewej 41 cm, prawej 40 cm, obwód u nasady jednej i drugiej po 41 cm. 2. Ząb trzonowy mamuta zachowany niekompletnie (Ryc. 35b). CHR. Epoka lodowcowa. ZB. PMA ks. wpl. 58/79. LIT. (Jam) (B. Jamrozik): Niezwykłe odkrycie uczniów podczas pogłębiania Zalewu Zegrzyńskiego. Potężny łeb tura i zęby trzonowe mamuta, „Express Wieczorny” 1977, nr 94: 27.4, s. 1; tenże: Czaszka znaleziona w Nieporęcie to fragment łba żubra długorogiego z epoki lodowcowej, „Express Wieczorny” 1977, nr 100: 4.5, s. 1; (es) (E. Solińska): Mamuty nad Zalewem, „Sztandar Młodych” 1979, nr 205: 28.8, s. 1, 4; E. Solińska: Każdy może być odkrywcą, „Sztandar Młodych” 1979, nr 303: 20.12, s. 3.

107. ZUZELA, gm. Nur, woj. łomżyńskie

INF. Przywiózł do pogotowia latem 1977 r. Tadeusz Karpiński, zam. we wsi Kietlanka, gm. Zaręby Kościelne. SYT. Przedmioty pochodzą z rumowiska budowli pałacowej, której szczątki znajdują się w ziemi. MAT. Kilka zabytkowych kafli ozdobnych. CHR. Nowożytność. ZB. PMA nr inw. VI/8201.

108. ŻARNÓW, gm. loco, woj. piotrkowskie

INF. Przekazał 30.10.1981 r. Kazimierz Cieśllicki. SYT. zbierane z powierzchni grodziska i ze ścian przypadkowych wykopów w 1965 r. Materiały wyklejone przez znalazcę. CHAR. Grodzisko. MAT. Liczne ułamki stosunkowo jednolitej pod względem technologicznym ceramiki o ogólnej wadze 1,6 kg. Liczne frity wylewów, najczęściej zdobione ornamentem pasmowym i fal-

Ryc. 41. Zegrze Południowe, woj. Warszawa, Zalew Zegrzyński. Poroże prażubra

stym oraz nakłuciami. Materiały wymagają szczegółowego opracowania. CHR. XI-XIII w. ZB. PMA nr inw. V/1359

109. MIEJSCOWOŚĆ NIEZNANA

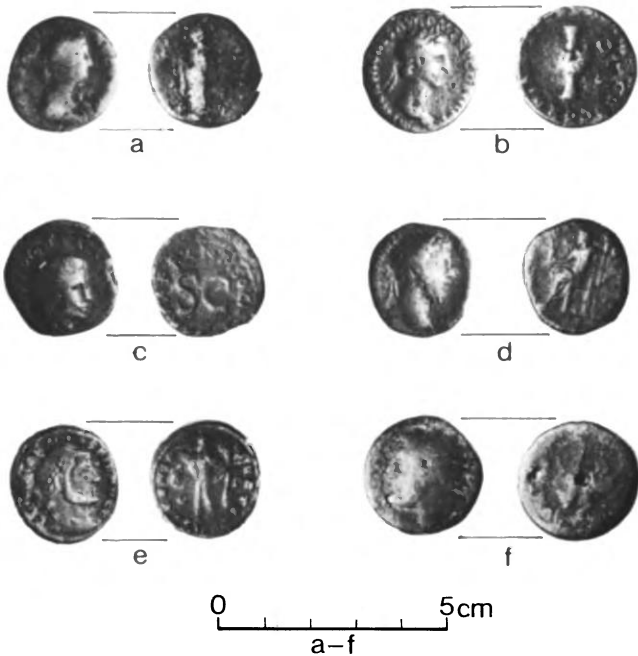
INF. Udostępnił 24.5.1981 r. do wykonania dokumentacji Aleksander Niewiadomski, zam. w Warszawie-Wilanowie, ul. Chorągwi Pancernej 73. SYT. Pamiątka rodzinna znaleziona przed laty podobno w okolicach Wilanowa. CHAR. Znaleźisko luźne. MAT. Moneta srebrna (półtorak) z 1623 r. z czasów króla Zygmunta III Wazy (Ryc. 15d). Średn. 1,9 cm. CHR. Pierwsza połowa XVII w. ZB. W posiadaniu zgłaszającego.

110. MIEJSCOWOŚĆ NIEZNANA

INF. Nadesłane przesyłką pocztową przed laty (bez podania bliższych danych nadawcy), po uprzednim telefonie z Gorzowa Wielkopolskiego, w którym anonimowy rozmówca proponował „sprzedaż” odkrytego przez siebie cmentarzyska. MAT. Kubek gliniany z dużym uchem taśmowym (Ryc. 36a). Wylew uszkodzony. Pow. gładzona, czarna. Średn. wyl. 7,5 cm, brzuśca 9,5 cm, dna 4 cm; wys. 6,8 cm. KULT. Łużycka. CHR. Okres halsztacki. ZB. PMA nr inw. III/8296.

111. MIEJSCOWOŚĆ NIEZNANA

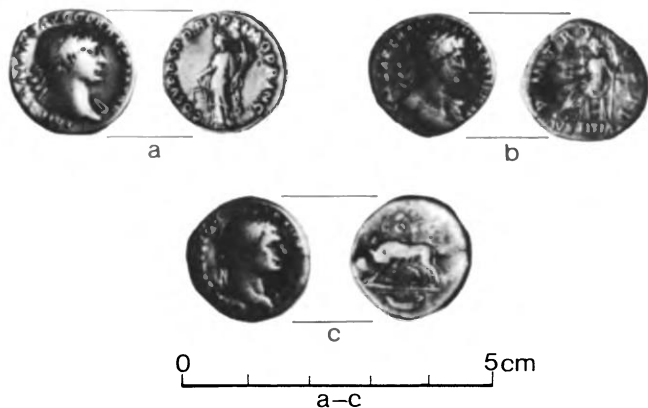
INF. Udostępnił do wykonania dokumentacji 5.10.1979 r. lekarz medycyny Jerzy Zbigniew Rossa. SYT. Monety pochodzące z prywatnego zbioru J. Z. Rossy, uzyskane w drodze wymiany ze zbieraczami. Nieznane jest ich pochodzenie, nawet nie ma pewności, że wszystkie pochodzą z Polski. Monety zostały określone wstępnie w pracowni Numizmatycznej PMA i przygotowane do szczegółowego opracowania przez mgr K. Szubert. MAT. 14 monet z czasów Cesarstwa Rzymskiego (Ryc. 42a-f; 43a-h). Wyróżniają się monety cesarzy Augusta (23 r. p.n.e.), Nerwy (96-98 r. n.e.), Marka Aureliusza (161-180 r. n.e.) i jego żony Faustyny II Młodszej, Aleksandra Sewerusa (222-235 r. n.e.), Konstantyna Wielkiego (306-337 r. n.e.), Konstantyna II (337-340 r. n.e.) oraz Konstancjusza II (337-361 r. n.e.). CHR. Okres wpływów rzymskich. ZB. Znaleźiska zwrócono właścicielowi.

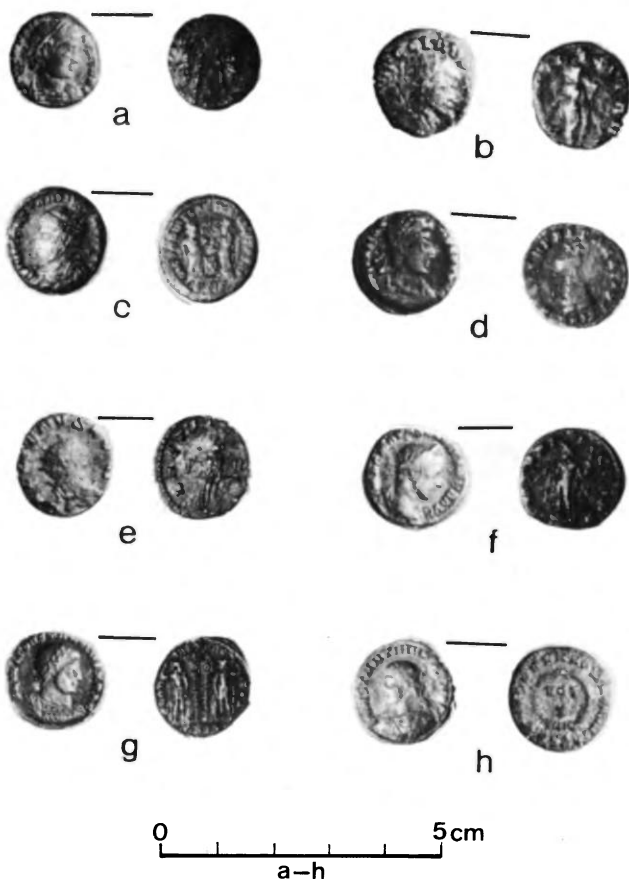
Ryc. 42. Miejscowość nieznana, Polska(?). Monety rzymskie (a-f)

112. MIEJSCOWOŚĆ NIEZNANA (Polska)

INF. Udostępnił w początkach 1977 r. dla wykonania dokumentacji Krzysztof Garbacz. SYT. Znaleźiska pochodzą z prywatnej kolekcji. CHAR. Luźne monety. MAT. 1. Denar Trajana (Ryc. 44a). 2. Denar Hadriana (Ryc. 44b). 3. Denar Domicjana (Ryc. 44c). 4. Denar Nerwy (falszyfikat?; Ryc. 45a). 5. Denar Wespazjana (Ryc. 45b). 6. Denar Antonina Piusa (Ryc. 45c). CHR. Okres wpływów rzymskich. ZB. W prywatnej kolekcji zgłaszającego.

Ryc. 44. Miejscowość nieznana, Polska. Monety rzymskie (a-c)

Ryc. 43. Miejscowość nieznana, Polska(?). Monety rzymskie (a-h)

Ryc. 45. Miejscowość nieznana, Polska. Monety rzymskie (a-c)

SPIS ALFABETYCZNY INFORMATORÓW I ODKRYWCÓW (liczby w nawiasach oznaczają pozycje w katalogu)

- Adamska Dorota (49).
 Badocha Zdzisław (89), Bączek Adam (101), Belżek Janusz (37), Białowas Helena (12), Bierzewski Piotr (34), Biniczewska Wiesława (25), Biskupski Józef (44), Bolesta Eugeniusz (75), Boukołowski Wacław (30), Brzozowski Stanisław (95), Bujalska Gabriela (28), Bukowski Zdzisław (43).
 Chojnacki Adam (27), Ciborek Jerzy (85), Cieślcki Kazimierz (34, 51, 59, 60, 66, 67, 68, 69, 86, 108).
 Dąbrowa Konrad (13), Dąbrowa Ryszard (13), Dąbrowiecki Piotr (26, 50), Dąbrowski Jerzy (21, 81), Dębniak Józef (78), Dmoch Eugeniusz (2), Dmoch Sławomir (2), Dołowski Zdzisław (36), Domałewski Longin (56), Domaradzki Leszek (53), Druchniak Krystyna (39), Dyga Władysław (40).

Elznerowicz Halina (27), Elznerowicz Marek (27).
 Fabiański Piotr (77), Fijałkowski Paweł (57).
 Gaj-Piotrowski Wilhelm (1), Garbacz Krzysztof (5, 112), Gołda Józef (87), Gozdziński Stefan (64, 93).
 Heba Szymon (9).
 Idzik Ewa (106).
 Jabłko Ireneusz (89), Janik Kazimierz (106), Jankowski Czesław (8), Jankowski Janusz (79), Jaskulski Andrzej (18, 63, 88), Jaworski Krzysztof (58), Jechna Zdzisław (7), Józefacki Mieczysław (21), Jurczyk Barbara (82).
 Kalinowski Wiesław (74), Kalinowski Wojciech (49), Kapacki Jan (61), Karnyński Jan (91), Karpiński Tadeusz (107), Kasprzak Marek (73), Kita Kazimierz (70), Kokoczek Władysław (103), Konradko Edmund (52), Kopacz Henryka (97), Koral Edward (12), Kosiński Sławomir (95), Kostrzewa Jan (4), Kowalczyk Marian (17, 20), Kowalczyk Ryszard (7), Kowalski Feliks (24), Księżyc Władysław (53), Kucharska Ludwika (40), Kusio Stanisław (73), Kuźmiński Tadeusz (10).
 Lipiński Franciszek (48), Lipka Bronisława (38).
 Łysakowski Paweł (15).
 Malinowski Edward (61), Messyasz Edmund (102), Mitura Szymon (99), Młynarczyk Waldemar (30), Mycielska-Dowgiało Elżbieta (71).
 Nawrocka Dorota (32), Niewiadomski Aleksander (109).
 Ogrodowczyk Krystian (72), Ogrodowczyk Zyta (72), Ojdana Antoni (95), Oleksiuk Bogdan (104), Oniśka Aleksander (96), Organiszczak Stanisław (44), Osiejewicz Eugeniusz (41), Osiejewicz Henryk (41), Osuch Władysław (89).
 Paciorek Zbigniew (46), Pałyga Stanisław (22), Pastewka Krzysztof (96), Perka Ryszard (22), Perkowski Zygmunt (91), Pilarski Jerzy (49), Piłat Jerzy (29), Podleś Halina (105), Podleś Sylwester (105), Porębski Lech (84), Pruszkowski Roman (92), Przybysz Paweł (76).
 Regulski Ryszard (30), Rembiewski Zenon (75), Rodziewicz-Pałasz Maria (91), Rogalski Stanisław (19, 54), Roguszczycki Mieczysław (95), Rosowska Dorota (26), Rossa Jerzy Zbigniew (35, 111), Ruciński Marian (33), Rusek Józef (72), Rzeczkowski Eugeniusz (39).
 Sadowska Lidia (46), Sadowski Jan (42), Sadowski Wiesław (6, 78), Seremet Jan (14), Sieczko Wanda (58), Sieradzan Krzysztof (6), Sieradzan Leszek (62), Skimira

Józef (100), Skrzypczak Józef (87), Sokolowski Krzysztof (101), Srokorz Emanuel (17), Sudół Tadeusz (55), Suski Witold (98), Sygnarek Jan (25), Szczepańczuk Zbigniew (3, 45), Sztachelska Alina (103), Szwarz-Bronikowski Stanisław (4).
 Świdorski Jan (70).
 Tomaszewicz Witold (105), Trynkus Dariusz (90).
 Wachowiak Tadeusz (31), Wasilewski Andrzej (23), Wawrzyńczak Maria (94), Wawrzyńczak Tadeusz (94), Wieczorek Irena (106), Wielgosz Maciej (83), Wrzesiński Lech (94).
 Zachowski Czesław (80), Zalewski Sławomir (16), Załęska Halina (106), Zduńczyk Włodzimierz (47), Ziemanowicz Aleksander (11), Ziemkiewicz Stanisław (13).
 Żarnowski Ryszard (87, 92), Żupański Marek (89).

WYKAZ STANOWISK ODKRYTYCH W POSZCZEGÓLNYCH WOJEWÓDZTWACH

Białkopodlaskie (51), białostockie (10, 103).
 Chełmskie (70, 100), ciechanowskie (61, 63, 77), częstochowskie (62, 80).
 Elbląskie (19, 54).
 Gdańskie (52).
 Katowickie (67), kieleckie (35, 72), konińskie (23, 82), koszański (31).
 Lubelskie (21, 99).
 Łomżyńskie (43, 98, 107).
 Opolskie (104), ostrołęckie (7, 8, 29, 39, 59, 81).
 Piotrkowskie (60, 108), plockie (13, 17, 20).
 Radomskie (6, 25, 40, 44, 78).
 Siedleckie (3, 27, 36, 41, 45, 47, 48, 49, 64, 73, 74, 79, 93, 95, 96, 97), skierniewickie (2, 56, 75, 102), słupskie (11), suwalskie (28, 34, 66, 69).
 Tarnobrzeskie (1, 9, 15, 37, 71).
 Warszawa (83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92), warszawskie (4, 12, 14, 16, 18, 22, 24, 26, 30, 32, 33, 38, 42, 46, 50, 53, 55, 57, 58, 63, 65, 76, 94, 101, 105, 106).
 Zamojskie (5, 68).

*Dr Jerzy Głosiak
 Państwowe Muzeum Archeologiczne
 w Warszawie
 ul. Długa 52
 00-241 Warszawa*

SUMMARY

The Archeological Emergency Service Catalogue for the years 1977–1981 includes 112 places. In many of them, for instance in Janówek (26), discoveries were made several times, so that the number of sites or loose finds is much higher than the number of places given in the catalogue.

Material, obtained with the help of the population, comes from various ages and periods, beginning with the earliest times up to the Middle Ages and modern times.

From the Ice Age come the molar teeth and horns of mammoths and aurochs, found in the deep layers of the Vistula river-bed near Siekierki in Warsaw (87). A wonderful specimen of a long-horned auroch skull, with the bony core (horns) completely intact, was found while dredging Zegrze Lake near Warsaw (106).

A new Mesolithic site was discovered during drainage of some waste land in Drownica (16) on the outskirts of Warsaw. During digging just outside Mińsk Mazowiecki (47) a Neolithic settlement of the Funnel Beaker culture was discovered.

Hoard of stone and flint axes, found during various gardening and agricultural work in Łomna (42) near Warsaw, or further afield, for instance in Sewerynów (70) or in Słupia (72), increased our knowledge of the Neolithic. From a bronze hoard found in Liszki (41) comes a marvellous Stanomin type shin-guard, dated to the Hallstatt period.

The most interesting discoveries concern cremation cemeteries from the period of Roman influences. Special attention is rated by a cemetery in Nadkole (49), located in the forest, near the place where the River Liwiec flows into the Bug; also a cemetery in Wólka Pracka (101), south of Warsaw. These cemeteries enriched the collection of iron artefacts with weapons and everyday objects such as swords, arrow and spear heads, umbones, pincers and grips or perforators. Special note should be made of bronze and iron fibulas. A marvellous specimen of an iron umbo with ferruled flange was found at the cemetery in Tuchlin (81).

The Wetland Revolution in Prehistory – konferencja w Exeter 5-7 kwietnia 1991 roku

„Wetland archaeology” jest jednym z tych terminów języka angielskiego, który trudno oddać w polszczyźnie w sposób równie zwięzły. Określenie „archeologia terenów podmokłych” jest tylko częściowo wyczerpujące, gdyż pozostawia na uboczu np. archeologię podwodną. Konferencja zorganizowana w dniach od 5 do 7 kwietnia 1991 roku w uniwersytecie Exeter przez Prehistoric Society i Wetland Archaeology Research Project (WARP) poświęcona była najistotniejszym wydarzeniom i tendencjom w powyższej dziedzinie archeologii, która zaistniała już prawie 150 lat temu i zyskała rozgłos dzięki odkryciu szwajcarskich palafitów, lecz swą odrębną metodologię i warsztat wypracowuje stopniowo od mniej więcej 30 lat. Oczywiście błędne byłoby twierdzenie, że wcześniej archeolodzy nie przywiązywali należytej wagi do stanowisk znajdujących w środowisku podmokłym – vide przykład Biskupina – ale kompleksowe i nowoczesne podejście do tego zagadnienia dokonało się w ciągu ostatnich 2 dekad za sprawą badaczy duńskich, szwajcarskich, angielskich i amerykańskich. Wyraznym bodźcem stały się odkrycia osad i cmentarzysk paleoindiańskich na Florydzie, powrót do badań na szeroką skalę w Szwajcarii oraz konieczność ratowania osuszanych i pozabawianych torfu bagien Irlandii i Anglii. Poprzednie konferencje, związane z tą problematyką, odbyły się w 1983 r. w Cambridge i w 1986 r. w Gainesville na Florydzie.

W konferencji w Exeter wzięło udział ponad 200 osób, większość z Wielkiej Brytanii, reprezentujących wszystkie ważniejsze ośrodki z całego świata. Ze względu na ograniczoną liczbę miejsc w największej sali wykładowej zezwolono przysłuchiwać się obradom tylko wybranej grupie studentów i zaproszonych gości. Trzy dni wypełnione zostały siedemnastoma wystąpieniami programowymi oraz dwoma wygłoszonymi poza ścisłym harmonogramem. Ważkość poruszanych zagadnień skłania mnie do podania krótkiej charakterystyki każdego z referatów.

Prof. D. Harris – dyrektor Instytutu Archeologii w Londynie – omówił przedkolumbijskie rolnictwo terenów podmokłych Ameryki Południowej, skupiając uwagę na dobrze zbadanym basenie San Jorge w Kolumbii. Dr S. Anderson z Århus przedstawił osiągnięcia duńskiej archeologii podwodnej, w tym na stanowiskach w Tybrind Vig, Guldberg Sund i Roskilde Fjord. Dr T. Bayliss-Smith z Cambridge scharakteryzował wybrane aspekty pradziejowego rolnictwa Nowej Gwinei – najstarsze jego ślady datowane są tam na 7 tysiąclecie p.n.e. Dr W. Brzeziński z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (PMA) przedstawił dokonania polskiej „archeologii mokrej” ostatnich 20-30 lat, najwięcej miejsca poświęcając badaniom w Duce, Grzybianach, Otałążce i Janowie Pomorskim. Dr D. Croes z uniwersytetu stanu Waszyngton zapoznał nas z wynikami wykopalisk na stanowiskach Biederbost, Hoko River i Ozette Village – gdzie odsonowano pozostałości osad indiańskich łowców i rybaków. Dr Dolukhanov z uniwersytetu w Newcastle mówił o ewolucji osad jeziernych w Europie północno-wschodniej, głównie na podstawie badań prowadzonych w Uswiatach, Naumowie i Serteyi. Prof. G. Doran z uniwersytetu w Miami skupił się na problematyce odbioru społecznego wykopalisk paleoindiańskich na Florydzie (91 świetnie zachowanych mózgow z 8-6 tysiącleci p.n.e.) i kontynuowaniu tych badań. Dr J. Evans z Cardiff podkreślił znaczenie kompleksowych badań nad dolinami rzek holocenijskich. Dr N. Goren-Inbar z Jerozolimy przedstawiła esencjonalny referat o odkryciach w korycie starego Jordanu. Dr B. Gramsch z Poczdamu mówił o mezolitycznym Friesack, a dr A. Matsui z Instytutu Nara referował wyniki eksploracji osady w Awazu, zalanej wodami jeziora Biwa. Dr dr C. i D. Mordant z Francji zapoznali nas z efektami rozkopywania mezolitycznego stanowiska w Noyen-sur-Seine. Prof. W. Niewiarowski z Instytutu Geografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (IG UMK) i mgr W. Piotrowski z PMA mówili o łużyckiej osadzie obronnej w świetle nowszych badań archeologicznych i przyrodniczych. Autorami referatu byli ponadto: dr B. Noryśkiewicz z IG UMK oraz mgr W. Zajaczkowski, kierownik Oddziału PMA w Biskupinie. Dr B. Raftery z Dublinu wystąpił ze sprawozdaniem z penetracji archeologicznej torfowisk i bagien środkowej Irlandii. Dr F. Pryor – dyrektor Fenland Archaeological Trust – zaprezentował wnioski z wyko-

palisk we Flag Fen, w środkowowschodniej Anglii. Prof. B. Purdy ze Stanów Zjednoczonych przedstawiła referat „Sztuka i archeologia terenów wilgotnych Florydy”. W wystąpieniu końcowym prof. J. Coles uwypuklił najważniejsze aspekty archeologii obszarów podmokłych i wodnych. Z zapowiadanych referentów nie dojechali do Exeter dr A.-M. Róuk i dr J. Selirand z Estonii.

Konferencja była przedsięwzięciem ze wszech miar udanym. Po pierwsze – organizatorzy z Bryony Coles i Tiną Tuohy na czele ułożyli program, który był konsekwentnie realizowany. Poza nielicznymi przypadkami nie dochodziło do przekraczania czasu wystąpień, prowadzący obrady panowali nad sytuacją, a atmosfera skupienia w wypełnionej do ostatniego miejsca sali mobilizowała dodatkowo referentów i pozytywnie odbijała się na dyskusji. Po drugie – merytoryczny dobór tematów rzeczywiście umożliwił zorientowanie się w aktualnej kondycji omawianej, szybko rozwijającej się dziedziny archeologii. Amerykanie, Szwajcarzy i Japończycy zaprezentowali bogaty warsztat naukowy, opierający się na imponującej bazie technicznej. Szczególnie duże wrażenie wywarło na wszystkich wystąpienie dr. A. Matsui. Możliwości, jakimi dysponują nasi japońscy koledzy – wybudowanie 2 gigantycznych kesonów (5900 m² i 8900 m²) na środku jeziora i prowadzenie tamże badań po wypompowaniu wody oraz eksploracja na szesnastokilometrowym odcinku terenu przeznaczonego pod przyszłą drogę – nawet dla technologii Zachodu pozostają marzeniami wybiegającymi w XXI wiek. W każdym razie reprezentanci tak zaawansowanych ośrodków, jak wymieniony powyżej japoński instytut, a także Florida Wetland Project, Somerset Levels Project, Tybrind Vig, Neuchâtel i Fenland Project, w sposób przekonywujący podkreślili konieczność podejmowania na stanowiskach podmokłych i wodnych kompleksowych badań, które powinny wynikać ze współpracy interdyscyplinarnej i nowoczesnego zaplecza technicznego.

Nie wszyscy jednakże mogli pochwalić się wysoce specjalistycznym wyposażeniem swych ekspedycji. Jakby rekompensatą wobec stanu posiadania naszych anglosaskich i azjatyckich kolegów była częstokroć ciekawsza problematyka przedsięwzięć środkowo- i wschodnioeuropejskich. Dr B. Gramsch, omawiając prowadzone od 12 lat wykopaliska we Friesack, zaprezentował klarowną metodę i przejrzystą, starannie przygotowaną dokumentację. Polacy nie mogli nie odczuwać tremy w tym doborowym towarzystwie. Zdawali sobie sprawę, że tylko odejście od klasycznej prezentacji wyników badań i skupienie się na wybranych problemach pozwoli nam utrzymać się na oczekiwanym poziomie. Dr W. Brzeziński musiał wykazać się nie lada umiejętnościami, chcąc w ciągu 40 minut scharakteryzować dotychczasowe osiągnięcia i aktualne problemy polskiej „archeologii mokrej”, lecz żywiołowa reakcja audytorium i następujące po niej pytania nie pozostawiały wątpliwości, że wystąpienie trafiło w sedno sprawy. Zespół biskupiński, świadomy stosunkowo dużej wiedzy o Biskupinie łużyckim wśród naukowców zagranicznych, zaprezentował efekty poczyniań ostatnich lat, a więc próbę rekonstrukcji środowiska naturalnego – wahania poziomu wód jeziora, analiza najnowszego profilu palynologicznego i interpretacja wierceń geologicznych – oraz sugestie odnośnie do rolnictwa i hodowli wynikające z sześcioletnich obserwacji i doświadczeń w kwaterze archeologii eksperymentalnej. Rewizja przeszłych dokonań w połączeniu z realizacją projektu mikroregionalnego i ponownymi badaniami na półwyspie interesuje nie tylko nas. Prof. J. Coles, który jest obecnie konsultantem programu monitorowania i aktywnej ochrony osady, nie ukrywa, że powstanie w Biskupinie międzynarodowego ośrodka zajmującego się tematyką osiedli typu biskupińskiego i ich wpływem na zmiany środowiska naturalnego byłoby przyjęte z uznaniem przez uczonych z innych krajów.

Wręcz sensoryjny charakter miała prelekcja dr Naamy Goren-Inbar z Uniwersytetu Hebrajskiego. W Geshet Benot Ya'aqov, w zakolu pierwotnego Jordanu, autorka natrafiła na ślady bytowania hominidów i znalazła najstarszy – jak do tej pory – kawałek obróbnego drewna, pozostawiony w tym miejscu – według wstępnych datowań – około 500 000 lat temu. Bardzo dobrze przyjęto dwa referaty wygłoszone poza oficjalnym programem konferencji. Dr U. Ruoff ujął wszystkich plastycznym pokazem Pfahlbaulandu nie opodal Zurychu, wielkiej wystawy pomyślanej zgodnie z najnowszymi wymogami popularyzacji, a dr G. Gamkrelidze z pewną nieśmiałością a zarazem chęcią

rys. J.M. Coles wg W. Heath Robinson

pokazania niewielkiego jeszcze dorobku mówił o badaniach na gruzińskim wybrzeżu Morza Czarnego.

Organizatorzy zadbali również o to, aby wrażenia z sali obrad potwierdzić w terenie. Do wyboru były dwie wycieczki – pierwsza na bagna irlandzkie, druga do Somerset Levels i Flag Fen. Wybraliśmy tę drugą i decyzji swej nie żalowaliśmy. Wykopalska w Somerset Levels, prowadzone w latach 1970–1985 przez Johna i Bryony Colesów, stały się wzorcowym przykładem kompleksowej i w pełni przemyślanej penetracji stanowiska bagienno-ego. Książka obojga uczonych „Sweet Track to Glastonbury – the Somerset Levels in Prehistory” (Thames & Hudson 1986) uzyskała dorocznie przyznaną nagrodę dla najlepszej publikacji o tematyce pradziejowej. Obecnie fragment neolitycznej kładki (data dendrochronologiczna 3803 p.n.e.), której długość całkowita wynosi około 1,5 km, udostępniony jest wraz z połowym muzeum turystom, a stan obiektu kontrolują sondy wpuszczone w regularnych odstępach w torfowe podłoże. Następnie przyjechalśmy do Flag Fen koło Peterborough, gdzie badania prowadzi od początku lat siedemdziesiątych dr F. Pryor. Na pozostałości drewnianej platformy z wczesnej epoki brązu o powierzchni około 7080 m² natrafiono w latach osiemdziesiątych podczas spaceru wzdłuż głębokiego kanału irygacyjnego. Od platformy w kierunku naturalnej, suchej wyniosłości biegnie na odcinku 1 km ponad 200 pali. Setki przedmiotów, jak sztylety, szpile, klamry, noże, a nawet miecze, leżały wokół platformy i między palami pierwotnego pomostu. Badania są w toku i mogą potwierdzić lub obalić wstępną hipotezę o rytualnej funkcji tego znaleziska.

Flag Fen było ostatnim akcentem naszego intensywnego i interesującego pobytu w Anglii. Konferencja w Exeter potwierdziła zgodną wolę licznej grupy archeologów, aby poprzez częste kontakty i wymianę doświadczeń nie dopuszczać do nieprzemyślanej eksploracji, która jest w stanie zniszczyć bogaty zasób informacji, znajdujących się w danym stanowisku podmokłym czy też mokrym. Ponadto działania wykopaliskowe nie powinny rozmiąć się z ochroną środowiska. Wszystkie referaty wygłoszone podczas konferencji opublikowane zostaną w „Proceedings of Prehistoric Society”. Mottem „wetland archaeology” może stać się tytuł zamykającego konferencję wystąpienia J. Colesa: „MAGNAS AQUAS, GURGITES ET PALUDES LATAS”.

Wojciech Piotrowski

Archeologiczne pokazy krzemionkowskie

Z okazji Dnia Dziecka 1 i 2 czerwca 1991 r. nastąpiło w Krzemionkach uroczyste otwarcie sezonu turystycznego, na które zaproszono uczniów z okolicznych szkół. Poprzedzono je akcją reklamową w miejscowej prasie i w radiu. Organizatorami były Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (PMA) i Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim (MHA).

W rezerwacie archeologicznym urządzono 5 stanowisk, w których obrębie odbywały się prelekcje i praktyczne pokazy archeologiczne.

Zwiedzanie rozpoczęło się od zapoznania się z ekspozycją poświęconą neolitycznym kopalniom krzemienia pasiastego w Krzemionkach, po której oprowadzali: mgr S. Sałaciński (PMA), C. Zybala, M. Mazon, E. Waszkiewicz (MHA), P. Romanowski i S. Szwed (Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze). Następnie grupy przeprowadzono do pierwszego stanowiska, gdzie mgr W. Migal (PMA) prezentował prahistoryczne techniki krzemieniarskie oraz opowiadał o najstarszych narzędziach.

Pokaz łupania krzemienia

Przy drugim stanowisku, którym opiekował się M. Bednarz (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego), każdy z uczestników wycieczki mógł spróbować szlifowania krzemienych siekier, ścinania trawy sierpem z krzemiennymi wkładkami, wiercenia otworów w drewnie i kamieniu oraz obejrzeć wiele narzędzi używanych przez ludzi epoki kamienia.

Obok mgr A. Grossman (PMA) zapoznawała zwiedzających z pradziejowymi technikami przedzenia wełny i tkania materiałów, co spotkało się z dużym zainteresowaniem publiczności.

Szlifowanie siekier krzemiennych

Prezentacja neolitycznych technik tkackich

Strzelnica łucznicza

Kolejnym etapem wędrowki po Krzemionkach było stanowisko, gdzie mgr W. Borkowski (PMA) opowiadał o różnych sposobach zdobywania pożywienia w epoce kamienia. Prelekcję swoją ubarwił on fragmentami filmu „Walka o ogień”. Atrakcją dla młodzieży była możliwość wypróbowania skonstruowanych specjalnie na tę okazję łuków i strzał. Cel stanowiły drewniane figury zwierząt wykonane przez uczniów-praktykantów z Państwowego Liceum Plastycznego w Supraślu.

Następnie krzemionkowskie goście przechodzili do miejsca, gdzie M. Zalewski (PMA) prezentował lepienie naczyń z gliny i ich zdobienie. Pokaz swój zakończył on krótkim opowiadaniem o domach ludzi paleolitu i neolitu.

Wszyscy zainteresowani mogli wziąć udział w wyplataniu ścian szafasu i w lepieniu naczyń glinianych. Wycieczkę kończyło zwiedzanie podziemnych tras turystycznych, wydrążonych wokół wyrobisk kopalń krzemionkowych.

Przez dwa dni trwania imprezy uczestniczyło w niej ok. 800 osób. Została ona bardzo przychylnie odebrana przez publiczność, a do organizatorów wpłynęły liczne wnioski o sukcesywne powtarzanie tego typu pokazów, które mają niewątpliwie wiele walorów relaksowych, a przede wszystkim znaczenie edukacyjne. Prezentacja archeologii w takim wydaniu znalazła również odbicie w kilku artykułach w prasie regionalnej, a telewizja opublikowała z niej reportaż.

Stawomir Sałaciński

Międzynarodowe kongresy poświęcone problematyce górnictwa krzemieni:

Madryt 1-4 października 1991 roku, Vesoul 18 i 19 października 1991 roku

W Madrycie od 1 do 4.10.1991 odbyło się VI Międzynarodowe Sympozjum Krzemieniarskie, zorganizowane przez Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Universidad Complutense de Madrid (UCM), Universidad de Granada (UG), Universidad del País Vasco (UPV) oraz Instituto Tecnológico y Geominero (ITGE). W obradach uczestniczyło 78 naukowców z 16 krajów. Obrady odbywały się w 8 sekcjach, obejmujących sedimentację, diagenezę, petrografię i budowę chemiczną skał krzemionkowych, procesy wietrzelinowe surowców krzemieniarskich, górnictwo i przetwórstwo skał krzemionkowych, petroarcheologię wytworów krzemiennych oraz technologię ich wytwarzania. Sympozjum zdominowała problematyka górnictwa krzemieni, odgrywająca w archeologii coraz większą rolę. Przedstawiono ogółem 89 referatów, w tym najwięcej (22) w sekcji górniczej.

Prezentowane były wyniki badań m.in. na stanowiskach: Defensola we Włoszech (A. Galiberti i in.), Jablines we Francji (F. Bostyn, Y. Lanchon), La Venta w Hiszpanii (A. Ramos Millan i in.) oraz Ryckholt St. Geertruid w Holandii i Grames Graves w Wielkiej Brytanii (P. J. Felder).

Organizatorzy sympozjum przedstawili prace prowadzone w ramach programu badawczego nad górnictwem i przetwórstwem surowców krzemiennych w rejonie Granady. Jest to bardzo szeroki program, w którego realizacji bierze udział duża grupa naukowców. Wstępne rezultaty każą z zainteresowaniem śledzić dalsze poczynania tych badaczy.

Bardzo interesujące rezultaty zaprezentowała ekipa włoska, od kilku lat badająca różne kopalnie w ramach programu badań nad neolitycznym górnictwem krzemienia. Szczególną uwagę przyciągała kopalnia w Defensoli, mająca datowanie radiowęglowe sięgające 6 tysiąclecia p.n.e.

Francuskie środowisko badaczy prądziejowego górnictwa było niestety reprezentowane skromnie. Mieliśmy możliwość zapoznania się jedynie ze wstępnymi wynikami prac terenowych w rejonie Haute-Saône oraz z rezultatami analiz stanowiska Jablines. Te ostatnie zostały odebrane przez nas szczególnie ciepło, gdyż w sposobie podejścia do problematyki badania śladów prądziejowego górnictwa widoczna była inspiracja pracami prowadzonymi w Krzemionkach, wynikająca z bezpośrednich kontaktów badaczy.

To samo dotyczy bardzo rzetelnej analizy zjawisk towarzyszących deponowaniu materiału w zasypisku płytkiej jednostki górniczej w Ożarowie, prezentowanej przez J. Budziszewskiego (IA UW).

R. Schild (IHKM PAN), w trakcie posiedzenia poświęconemu zagadnieniom metodycznym, zaprezentował wyniki swoich doświadczeń z prac badawczych prowadzonych w płytkich kopalniach.

J. Lech (IHKM PAN) w obszernym referacie przybliżył ogólną problematykę górnictwa krzemieni, kładąc szczególny nacisk na rejestrację zjawisk związanych z wymianą w młodziej epoce kamienia w Europie środkowej.

Specjalne miejsce w obradach poświęcono wynikom badań w Krzemionkach, prowadzonych przez zespół Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Jedno z trzech posiedzeń sekcji górniczej przeznaczone zostało przez organizatorów właśnie na referaty omawiające problematykę badawczą związaną z tym stanowiskiem. Omawiały one: rezultaty wieloaspektowej analizy zespołu kopalń krzemienia w Krzemionkach (W. Borkowski, W. Migal, S. Sałaciński, M. Zalewski), rekonstrukcję

systemu zagospodarowania złoża krzemienia pasiastego w Krzemionkach (W. Borkowski), rekonstrukcję systemu prac wydobywczych (W. Migal), organizację i technikę produkcji w wieloseryjnych pracowniach wytwórczych siekier czworosiennych (S. Sałaciński), studia nad gospodarką krzemieniem pasiastym w neolicie i wczesnej epoce brązu (M. Zalewski). Ponadto w części poświęconej metodyce prowadzenia prac nad obiektami górniczymi wygłoszono 3 referaty: „Metody analizy powierzchniowej pola eksploatacyjnego w Krzemionkach” (W. Borkowski), „Metody wykopaliskowe w badaniach kopalń krzemienia” (W. Migal) oraz „Wyniki badań geofizycznych metodą elektrooporową prowadzonych na terenie zespołu kopalń krzemienia w Krzemionkach” (T. Herbich – IHKM PAN).

Na zakończenie bloku krzemionkowskiego odbyła się projekcja filmu przedstawiającego stanowisko i omawiającego rezultaty podziemnych badań. Film zrealizowany został przez PMA i Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Wyniki prac zespołu zostały przyjęte z bardzo dużym zainteresowaniem. Była to bowiem pierwsza tak wielostronna i wyczerpująca prezentacja rezultatów badań w Krzemionkach w środowisku zagranicznych specjalistów. Dyskusja w sekcji górniczej została zdominowana przez problematykę krzemionkowską, co wynikało z odmiennego podejścia zarówno organizacyjnego, jak i metodycznego, przedstawionego przez zespół badaczy.

W sekcji petrograficznej o rezultatach swoich badań mówili J. Kamińska i K. Szymczak (IA UW) oraz A. Pelisiak (Muzeum Archeologiczno-Etnograficzne w Łodzi).

Natomiast we francuskim mieście Vesoul 18 i 19.10.1991 odbyło się międzynarodowe sympozjum poświęcone eksploatacji krzemienia (tzw. Międzynarodowy Okrągły Stół).

Organizatorami były służby konserwatorskie departamentu Haute-Saône oraz Ministerstwo Kultury Francji. Uczestniczyło w nim około 50 archeologów, głównie francuskich, oraz naukowcy z Belgii, Hiszpanii, Holandii, Niemiec i Szwajcarii. Do udziału w sympozjum strona polska, którą reprezentowali przed-

stawiciele zespołu PMA badającego Krzemionki oraz współpracujący z nimi badacze z IA UW i IHKM PAN, została zaproszona ze względu na wysoką ocenę poziomu prac prowadzonych w Krzemionkach.

W trakcie obrad w grupie tematycznej „Metodyka badań obiektów górniczych i pracowni” wygłoszono referaty W. Migala o metodyce badań płytkich kopalń oraz S. Sałacińskiego i M. Bednarza o przetwórstwie krzemienia pasiastego. T. Herbich przedstawił wyniki badań geofizycznych kopalń krzemienia, natomiast W. Borkowski wskazał w swym wystąpieniu na możliwość analizy systemów zagospodarowania złóż.

W grupie tematycznej „Ekonomiczne aspekty badań prahistorycznego górnictwa” M. Zalewski zilustrował wpływ procesu eksploatacji złóż krzemienia pasiastego na osadnictwo w pradziejach.

Nowatorskie rozwiązania metodyczne w badaniach i analizie dokumentacji oraz opracowywaniu masowych materiałów pracownianych spotkało się z dużym zainteresowaniem zwłaszcza archeologów francuskich. Aspekty ekonomiczne, będące podsumowaniem wyników prac terenowych, wystąpiły jedynie w referatach ekipy PMA.

Udział przedstawicieli Polski w obu sympozjach pozwolił na udostępnienie wyników prowadzonych w naszym kraju badań archeologicznych. W konfrontacji z podobnymi pracami okazało się, iż niejednokrotnie właśnie archeologia polska wyznacza nowe kierunki i pola badaniom naukowym, szczególnie w dziedzinie pradziejowego górnictwa.

Obok prezentacji badań naukowych ważne były również zagadnienia konserwatorskie, związane z ochroną obiektów i ich ekspozycją. Niejednokrotnie podkreślano konieczność tworzenia ośrodków naukowo-badawczych i konserwatorskich związanych z najcenniejszymi obiektami górniczymi. Z przyjemnością możemy odnotować, że projekt taki, realizowany obecnie w Krzemionkach, znalazł naśladowictwo w Belgii przy tworzeniu podobnego ośrodka w Spien (dzięki znacznym funduszom rządowym).

*Wojciech Borkowski
Marek Zalewski*

Publikacje naukowe:

– **Katarzyna Czarnecka: Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej.** Próba rekonstrukcji na podstawie źródeł archeologicznych i analizy danych antropologicznych z cmentarzysk, Warszawa 1990, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 150 [2] s., tab., bibliogr., streszcz. niem.; Biblioteka PMA; cena 41 000,-

– **Teresa Dąbrowska: Wczesne fazy kultury przeworskiej.** Chronologia, zasięg, powiązania, Warszawa 1988, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 338 [3] s., il., tab., bibliogr., streszcz. ros., niem.; Biblioteka PMA; cena 8000,-

– **Kunka Mitkova-Szubert: The Nietulisko Małe Hoards of Roman Denarii,** Warszawa 1989, Agencja Wydawnicza „Varsovia”, 269 s., 9 tab., il., 69 tabl., streszcz. pol.; cena 10 000,-

– **Prahistoryczny gród w Biskupinie.** Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza, Warszawa 1991, Wydawnictwo Naukowe PWN, 245 [3] s., il., mapy, streszcz. ang.; Biblioteka PMA; cena 80 000,-

– **Zofia Sulgostowska: Prahistoria międzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu,** Warszawa 1989, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 254 [2] s., il., tab., bibliogr., streszcz. ang., ros.; Biblioteka PMA; cena 6000,-

– **Teresa Węgrzynowicz: Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok,** Warszawa 1982, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 333 [3] s., il., tab., bibliogr., streszcz. niem., ros.; cena 8000,-

Pozycje archiwalne:

– **Archeologia,** t. 3:1949. Red. Kazimierz Rajewski. Cena 1500,-

– **Materiały Starożytne,** tomy: 3:1949, 4:1958, 5:1959, 6:1960, 7:1961, 8:1962 i 9:1963. Cena tomu 2500,-

– **Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne,** tomy: 3:1975, 4:1977, 5:1983 i 6:1991. Ceny: 2500,- (t. 3-5), 80 000,- (t. 6)

– **Materiały Wczesnośredniowieczne,** tomy: 1, 3 i 5. Cena tomu 1500,-

– **Zdzisław Rajewski: Państwowe Muzeum Archeologiczne w latach 1923-1968.** Odbitka autorska z „Wiadomości Archeologicznych”, t. 33:1968, z. 3-4, s. 255-294; il., streszcz. ang., ros.; cena 500,-

– **Sprawozdania PMA.** Comptes rendus M.A.P., t. 1:1947; t. 2:1948-1949; t. 3:1950; t. 4, z. 1-2, 3-4; t. 5, z. 1-2, 3-4; t. 6: indeks. Ceny: 1500,- (t. 2-5), 500,- (t. 6); t. 1 – bezpłatny

– **Wiadomości Archeologiczne.** Organ muzealnictwa i konserwatorstwa archeologicznego. Bulletin archéologique polonais: t. 6:1921; t. 7:1922; t. 8:1923, z. 2-4; t. 9:1924, z. 1-4; t. 11:1932; t. 13:1935; t. 14:1936; t. 15:1938; t. 16:1948; t. 17:1950, z. 1-3; t. 18:1951, z. 1-4; t. 19:1953, z. 1; t. 21: indeks; t. 22:1955, z. 1-4; t. 23:1956, z. 1-4; t. 26:1959, z. 3-4; t. 27:1961, z. 1-4; t. 28:1962, z. 1-4; t. 29:1963, z. 1-4; t. 34:1969, z. 3-4; t. 36:1971, z. 2-4; t. 37:1972, z. 1; t. 39:1974, z. 3; t. 40:1975, z. 1, 3, 4; t. 41:1976, z. 1-4; t. 44:1979, z. 1; t. 46:1981, z. 1, 2; t. 47:1982, z. 1, 2; t. 48:1983, z. 1, 2; t. 49:1984, z. 1, 2; t. 50:1985, z. 1, 2; t. 51:1986-1990, z. 1. Ceny: 1500,- (t. 6-t. 49, z. 1), 3000,- (t. 49, z. 2; t. 50, z. 1), 10 000,- (t. 50, z. 2), 20 000,- (t. 51, z. 1), 500,- (t. 21; t. 36, z. 4 – indeksy)

Katalogi wystaw archeologicznych:

– **Jerzy Gąssowski: Odkrycia archeologiczne w Podeblöciu.** Informator wystawy „Nomina sacra – najstarsze pismo na ziemiach polskich”, Warszawa 1991, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 12 s., 3 il.; cena 8000,-

– **Gun Westholm: Gotland in the Middle of the Baltic.** Exhibition, Warszawa 1988, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 16 s., il.; cena 500,-

– **Gun Westholm: Gotlandia w centrum Bałtyku.** Wystawa, Warszawa 1988, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 16 s., il.; cena 300,-

– **Stanisław Iwaniszewski: Sztuka Majów.** Katalog wystawy, Warszawa 1991, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 39 [1] s., il., 1 mapa, 1 wykres; cena 20 000,-

– **Danuta Jaskanis, Marian Kaczyński: The Balts. The Northern Neighbours of the Slavs,** Warszawa 1981, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 48 s., 4 mapy, 77 il.; cena 3000,-

– **Milan Stloukal: Człowiek minionego tysiąclecia. Antropologia dawnych Słowian.** Wystawa z Muzeum Narodowego w Pradze, Warszawa 1990, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 36 s., 30 il., mapa; cena 2000,-

– **Milan Stloukal: Man of the Past Millenium. Anthropology of the Ancient Slavs.** Exhibition from the National Museum in Prague, Warszawa 1990, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 36 s., 30 il., mapa; cena 2500,-

– **Z dziejów ceramiki na ziemiach polskich,** Warszawa 1983, Państwowe Muzeum Archeologiczne, 96 s., il.; cena 500,-

W 1993 roku ukazały się: **Wiadomości Archeologiczne.** Organ muzealnictwa i konserwatorstwa archeologicznego. Bulletin archéologique polonais, t. 51:1986-1990, z. 2; t. 52:1991-1992, z. 1.

Warunki sprzedaży

Sprzedaż detaliczna prowadzona jest w salach wystawowych Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (0-22) 311537. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma są w sprzedaży w księgarniach-wzorcowniach Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych Polskiej Akademii Nauk.

